

KAD JŪS SUGEBĒTUMĒT VISUS SUBURTI PRIE SAVO „VARPU“!
Monsinjoras KAZIMIERAS VASILIAUSKAS

ISSN 1392-0669

Varpai

LITERATŪROS
ALMANACHAS
'48

2024

Vyriausiasis redaktorius

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

Redaktorė

SILVIJA PELECKIENĖ

Redakcijos kolegija:

DONALDAS KAJOKAS

VYTAUTAS MARTINKUS

KĘSTUTIS NASTOPKA

GENERALINIS RĖMĖJAS: UAB „SAULĖS TITNAGAS“

(direktorė Saulutė NEKROŠIENĖ)

© VARPAI, 2024 (48)

Almanachas sumanytas 1942 metais

Leidžiamas nuo 1943 metų

„Varpų“ sumanytojas – lingvistas prof. Algirdas Julius GREIMAS (1917-1992)

Pirmasis redaktorius – prozininkas Kazys JANKAUSKAS (1906-1996)

Sprendimas atnaujinti „Varpų“ leidybą priimtas 1988 m. rugsėjo 14 d.

Leidimas atnaujintas 1989 metais

ALFONSAS KELIUOTIS	4	Medaus pilstytojas <i>Senujų „Varpų“ skambesys</i>
PATRICIJA DROBLYTĖ-DAINĖ	5	Noriu mokytį. <i>Esė</i>
SIGITA JACINEVIČIENĖ – BALTADUONĖ	14	Apie užmirštą poetą ir jo sūnų. <i>Kūryba ir gyvenimas</i>
ANTANAS JASIŪNAS	21	Neatspėsi mano vardo...
LEONIDAS JACINEVIČIUS	25	Išiklausymo valandos. Vienišiaus išpažintis
AUGUSTINAS DAINYS	41	Iš „Kosminių himnų“. <i>Mūzos</i>
GINTAUTAS ČERNECKIS	49	Ugniniai daigai
BIRUTĖ JONUŠKAITĖ	52	Požemių gėlininkas. <i>Proza</i>
LEONAS PELECKIS- KAKTAVIČIUS	64	Trys novelės
JUOZAS ŠIKŠNELIS	71	Dvi novelės ir paistaliojimai
LEONAS PELECKIS- KAKTAVIČIUS	85	Antanas Gasiūnas ir stebuklingai atsiradęs jo paruoštos knygos rankraštis. <i>Literatūrinis palikimas</i>
ANTANAS GASIŪNAS	91	„Neradom čia rupios ruginės duonos“
BRONYS RAILA	96	Laiškai Kazimierui Barėnui. <i>Epistolinis palikimas</i>
MINDAUGAS PELECKIS	144	Mula Sadro būties filosofija. <i>Filosofija</i>
JONAS NEKRAŠIUS	221	Dailės gyvenimas ir dailininkai Šiauliuose nuo 1918 iki 1945 m. <i>Kūrėjai ir likimai</i>
TERESĖ HOKIENĖ	262	„Laiptų galerija“ – ne vieta, o reiškiny. <i>Kuriantys Šiauliai</i>
DIANA JANUŠAITĖ	281	STASYS PILKA: aktorius, režisierius, lietuviško ekslibriso tyrinėtojas. <i>Iš praeities</i>
	290	KRONIKA

ALFONSAS KELIUOTIS

MEDAUS PILSTYTOJAS

*Pirmus skrydžius bitės bando
Iš drevių išlindę.
Per lankas gegužis brenda
Su didžiuliais indais.*

*Ir medaus kiekvienai gėlei
Pila į Taurelę.
Skamba džiugūs vieversėliai,
Kaip mišių varpeliai.*

VARPAI-1943

PATRICIJA DROBLYTĖ-DAINĖ

NORIU MOKYTI

„Man nereikia mokytis. Aš išsilaisvinęs!” – visa savo esybe bando įteigti vienas mokytojas, kuris sako, kad mokytojų nereikia, bet pats, žinoma, nusiteikęs kitus, esant progai, pamokyti. Bet ar tikrai nereikia?

Šiaip jau tyrinėti savo neišmanymą ir plėsti savo suvokimo ribas – svarbi dvasinės kelionės dalis. Būsi nuvestas visur, kur neišvengiamai suklypsi, ten, kur nė už ką nenorėtum nukakti ir atsidursi padėtyje to, kuo nė už ką nenorėtum būti. Vargu ar galima prieiti tokią ribą, už kurios tobulėti nebėra kur. Patirtis rodo, kad vos pradėdami jaustis už(iš)baigti, imame degraduoti ir prarasti net sunkiai įgytų dorybių teikiamą charizmą.

Veikdamas per asmenybę – tą sukalkėjusį darinį, kurio neperveria nei tavo paties, nei kito širdies šviesa, nieko kitam negali duoti, nebent pasiūlyti būti jo dvasiniu „viršininku“. O net jei ne tiesioginiu viršininku, tai visada kažkuo, kas atsiskiria, bendrauja per kažkokį protarpį, laiko atstumą ir vertina iš šalies. Tau pakanka savęs ir turimo kito vaizdinio, o jis pats kaip realus asmuo tau ne itin įdomus ar reikalingas.

Nežinau ar galima šito „monstro“ iki galo atsikratyti, juk net ir negaudamas daug maisto jis išlieka tavo esybės sandaros dalimi. Tačiau galima įsitvirtinti išskaidrintoje savo esybės dalyje – įsitvirtinti taip, kad kaskart, prireikus, būtų galima tą „monstrą“ pastūmėti į šalį. Būtina išsiugdyti toki gebėjimą ir pasiekti tokią laisvę, kad galėtum daugmaž laisvai judėti po savo vidinę erdvę: įeiti, išeiti ar atsitraukti – tiksliau, atitraukti tą esybės dalį, kuri trukdo.

Polinkis kontroliuoti padėtį, būti „viršuje“, palaikyti statusą ir dar daug visokių neišsiaiškintų baimių bei neišskaidrintų pasaulėžiūros momentų trukdo įeiti į santykį švariai, atidėjus save į šalį. Kiekvieno vidinis pasaulis – lyg mikrokosmas. Gebėjimas jį atverti savo paties labui ir pasidalinti su kitu

yra gebėjimo kurti laimę, kurti Dievo karalystę čia pat, Žemėje, sąlyga. Įeiti į santykį vidinio žmogaus lygmeniu – tai atsiverti nuotykiui, nes dvasinis kontaktas su kitu visada žada kvapą gniaužiančių nuotykių. Tik čia nėra nieko, kas prasiilenktų su morale ar supančiotų grandinėmis ir atimtų laisvę.

Du mokytojai

Štai vienas toks. Dvasinis autoritetas, organizacijos lyderis, besimėgaujantis visokeriopa pagarba; žmogus kaip siena, už kurios nieko nematyti – aklinau užmūryta, nepriekaištingai nuglaistyta ir tokia aukšta, kad virvės su kabliu ant jos neužmės ir į viršų neįkopsi bei po vidinį kiemą nepasižvalgysi. Tai yra vaikščiojanti autoriteto siena. Visi aplinkiniai tai jaučia. O kaip bendrauti su siena?..

Niekam, beveik niekam nešauna mintis į galvą išbandyti jos tvirtumą. Pernelyg gerai ji saugoma – autoritetas skleidžia policininko ar apsaugos tarnybos darbuotojo aurą. Tad kas aplinkiniams, jokių galios svertų neturintiems paprastiems žmogeliams, belieka? Tik pagarbiai klausytis, kinuoti galva ir nuolankiai tylėti, jei nuomonės niekas neklausia. Galva tik viena ir į sieną niekas galvų netranko.

O yra ir kitas. Taip pat įstabus žmogus, tik kažkoks kitoks, ypatingas... Taip pat galbūt sukaukęs autoriteto kapitalą per gyvenimą. Tik jo autoritetas dažniau būna neformalus. Jis vertinamas dėl asmeninių savybių, o ne dėl išorinio autoriteto svorio, ir traukia aplinkinius magnetine savo esybės traukos jėga.

Žmogus „siena“ yra nepažeidžiamas, o šitas – tikra priešybė. Jis jautrus, nes su aplinka sąveikauja tiesiogiai, savo vidine esybe, ir per tai tampa. Jo likimas kitoks ir stiprybės šaltinis – kitas. Jį gyvenimas formavo, vėtė ir mėtė, tarp girnų suko. Jis žino išgyventos patirties kainą, nes viską patyrė savo kailiu. Gyvenimas nesuteikė jam galimybės pasistatyti [gynybinės] sienos, kuri saugotų nuo „priešų“ antpuolių. Todėl jis atviras pasauliui. Atvirumas – tai nuoširdumo išraiška, o tai, kas nuo širdies – jautru ir pažeidžiama. Aplinkiniai tai kažkaip jaučia ir lyg netyčia vis užgauna jautrią jo širdies stygą, užmina ant piršto ar kumšteli į šoną. Atrodytų, kokia neteisybė – juk jis savo širdies krauju užsidirbo autoritetą, jo daliai ir šiaip teko daugiau nei kitiems.

Tik štai koks dalykas. Visa tai daroma ne visai sąmoningai. Aplinkiniai intuityviai jaučia to žmogaus autentiškumą ir vertina jame ne „išorinį“, o

„vidinį“ žmogų, todėl kaskart, jam „nuklydus“ į šoną, pabando gražinti jį atgal į natūralią būseną. O kaip kitaip gali paraginti, jei nesuduodamas išoriniam žmogui per skaudžią vietą? Vidinis žmogus formuojamas išorinio sąskaita, tad suprantama, kad išorinis nebūtinai yra patraukli asmenybė. Suformuotą vidinę struktūrą turinčio žmogaus išorinis pavidalas gali būti net ir negražus bei atstumiantis. Ir tai nenuostabu. Jis buvo smarkiai skriaudžiamas, ujamas, nepripažįstamas, vejamas lauk iš visų „padorių“ vietų. Jį puolė regimos ir neregimos jėgos, o tų kovų metu šlifavosi vidinis deimantas.

Visiems, taip pat ir mūsų kasdienybės šventiesiems, kuriems tenka derinti pasaulietinį ir dvasinį gyvenimą, ir nemažai laiko maltis išoriniame pasaulyje, blaškantis tarp savasties ir asmenybės, pasitaiko tokių nuklydimų – tai normalu. „Falšyvos“ natos prasiveržia iš sužeistos, sukreivintos esybės dalies, kuri niekaip nesuveda sąskaitų su šiuo pasauliu. Nieko nuostabaus, juk iš tos esybės dalies ir neįmanoma su niekuo suvesti galutinių sąskaitų: šiandien tau kažkas užmynė ant vieno piršto, rytoj užmins ant kito ir tu taip pat užminsi kitam. Taip sukasi nesibaigiantis nuoskaudų ratas. Save įsisąmoninusiam žmogui šito, suprantama, sakyti nereikia. O štai priminti praktiškai – visai pravartu. Netyčia užmindamas ant skaudamos vietos kitas netiesiogiai primena jam apie tikrąją jo prigimtį ir paragina laikytis ištikimybės jai.

Mes vis norime vieni kitus pamokyti. Gal tai ir natūralu, nes kiekvienas sau esame pasaulio centras, o iš centro viskas matyti aiškiau. Žinoma, dar esama ir natūralaus polinkio dalytis žiniomis bei patirtimi, kažką vieni kitiems duoti, ypač jei esame mokytojo ar ganytojo profesijos atstovai. Atrodo, kad pasaulis tik ir laukia mūsų gerų patarimų... Tai yra altruistinis impulsas, kurį profesijos, susijusios su tarnyste, padeda geriau ir nuosekliau išreikšti. Kartais net būna sunku atskirti, kur prasideda natūralus impulsas dalytis, o kur – užaugintas kaip antra oda ir tapęs savotiška profesine liga? Kada kažkuo norime pasidalinti iš širdies, o kada – tik iš tos antrosios odos? Kai impulsas tampa įpročiu ir įgūdžiu, savotiška profesine kauke, lengvai nuslystame į nenuoširdumą. Nusitrina ribos tarp tikrojo ir pripūsto savęs. Suprantama, visi esame žmonės ir tikrai ne visada išlaikome tą subtilią pusiausvyrą tarp savasties ir superego. Svarbiausia, kad būtume budrūs ir gebėtume ją atkurti. Bent jau sureflektuotume pastebėję sutrikimą.

Pasitaiko, kad nuoširdumo netrūksta, bet kažkas visgi trukdo jį tinkamai išreikšti. Pavyzdžiui, norime dalintis gyvenimo duona, bet patys nenorime

kitam atsiskleisti. Nes atsiskleisti – žaisti lygiosiomis. Nusileisti į kito lygį. Tai gali būti sunku, be galo sunku, kaip ir apnuoginti savo pažeidžiamumą [o tai ir reikia padaryti]. Taip pat sunkumų gali sudaryti fiksuota pasaulėžiūra, kažkoks suvokimo šablonas, kurį taikome vienam ar kitam gyvenimo reiškiniui ar žmonių grupei. Gal į ką nors nežiūrime, esame įpratinti ir net profesiskai išugdyti nežiūrėti kaip į visaverčius ar „rimtus“ žmones, kurių akivaizdoje galėtume jaustis neutraliai ir bendrauti paprastai, kaip lygus su lygiais. O gal tos grupės atstovai atrodo kažkokie pavojingi ar nepatikimi, kad būtų galima jiems atsiverti?..

Šiaip ar taip, kuo čia dėti kiti? Jei jau esu save realizavusi siela ar bent jau suvokiu save kaip tokį, ar mane dar gali kas nors sugundyti, apiplėšti ar kelti kitokią grėsmę? Trumpam sutrikdyti – taip. Bet iš esmės išmušti iš vėžių?.. Jei vis dėlto jaučiuosi turįs kažko saugotis ar vengti, dar tikrai esu kelyje. Kažkokios reikšmingos tapsmo atkarpos dar neįveikiau. Sunku prisipažinti, kad esu netobulas. Lengviau atsisėsti ant upės kranto, nusispjovus į aplinkinį pasaulį, ir pasijusti Buda. „Aš jau užbaigtas ir man čia viskas daugmaž aišku.“

Kažkokia mano esybės dalis tuo tarpu gali būti visiškai neišreikšta ir nebrandi. Jei kažko reikšmingo gyvenime atsisakiau, kažką at(iš)stūmiau ar padariau tai *netinkamai* – pavyzdžiui, to dalyko niekada nepriėmiau į savo širdį ir per ją netyrinėjau, laikiau atstu ir neleidau savęs persmelkti arba, kita vertus, atsisakiau *per anksti, neištyręs iki galo*, ir todėl jis liko mano nepatirtas, neįžmogintas ir neįdievintas — tampa savotišku bonusu, medžiu su deformuotomis šakomis. Medžiu, kuriam kai kuriais reikšmingais atžvilgiais nebuvo leidžiama augti.

Apskritai mes linkę per daug gerai apie save galvoti. Ir taip norime pagaliau jaustis užbaigti, kad atsitvėrę nuo kitų autoriteto sienomis galėtume jaustis saugiai ir oriai. Antraip kas?.. Jei tokiomis sienomis neapsistatysime, būsime priversti vėl pasijusti kaip vaikai... atviri ir pažeidžiami, visada pasirengę išsižioti iš nuostabos, nes pasaulis [tiksliau, Kūrėjo žaidimai pasaulyje – per žmones, santykius ar gyvenimo reiškinius] nepaliaus mūsų stebinti. O tuo pačiu – iškels į dienos šviesą mūsų pačių neužbaigtumą [neužbaigiamumą]. Tik suaugę paprastai nebenori būti šitaip gražinami į vaikystę – pernelyg brangina savo nešulius ir per gyvenimą suformuotą asmenybės struktūrą. Nebenori keistis.

Nuoširdumas galimas tik išankstinių nuostatų atsisakymo kaina. Oi, kaip gali būti sunku jų atsisakyti! Juk tos išankstinės nuostatos žymi

savotišką komforto zoną ir saugo nuo akistatų su tikrove tokia, kokia ji yra, o ne su įsivaizduojama. O kaip patogu galvoje nusipiešti tikrovės paveikslą, pripiešti ten žmogeliukų pagal asmenines, giliai subjektyvias asociacijas ir per tą piešinį su jais bendrauti. Tik toks bendravimas nieko niekam neduoda... tai vis ta pati siena, per kurią susisiekimas nevyksta ir vykti negali. Tada imame skųstis: „Aš toks vienišas...“. Taip, vienišas, bet taip pat ir dėl to, kad atsisakai bendrauti su realiais, o ne nupieštais žmonėmis. Jei kitas nenori tapti tavo piešinio dalimi, tiesiog jį ignoruoti. Ir nebegali pajudėti iš mirties taško.

Nuoširdumas – tai apsisprendimas bent iš dalies apsinuoginti prieš kitą, parodant dalelę savęs ir ja pasidalinant. Juk duoti kažką kitam gali tik iš širdies į širdį. Šiaip ar taip, norėdamas iš tiesų ką nors pamokyti turi atsiverti ir pats. Nes patirties kitaip neperduosi. O kalbėjimas pakeltu tonu apie dalykus, kurie suvokiami tik per patirtį – savo arba tokią, kurią gali tik perduoti tiesiogiai, nes žodžiais jos neišsakysi – tebus tarškinimas puodais. Juk net ir viešas pamokslas įkrenta arba neįkrenta kažkam į širdį priklausomai nuo to, ar jis sakomas dalijimosi principu. Žodis sužadina ir įvyksta vidinė alchemija, kurią vainikuoja pokytis, tegu ir nedidelis. To nepasieksi kalbėdamas iš autoriteto tribūnos, kuria atsitveri nuo auditorijos.

Negali savęs pasilaikyti tik sau. Antraip užuot buvęs langu, kaip ir skirta, tampi siena. Ir dar galvoji, kad apsistatęs sienomis tampi neperregimas aplinkiniams. O juk yra kaip tik priešingai. Siela, kurios širdies langinės atvertos, iškart atpažins tokią sieną, už kurios yra į(si)kalinusi kita siela, atpažins kalėjimą ir kalinį, pajus uždarumą ir belangės šaltį kitame. O ta norėjo ją kažko pamokyti...

Vienas iš būdų apeiti tikrovę, išvengti akistatos su ja yra suteikti savo subjektyvumui [ar, tiksliau, subjektyviam polinkiui jaustis kuriuo nors atžvilgiu pranašesniau už ją] aiškaus suvokimo privilegiją, manant, kad suvoki ją aiškiau nei ji pati save; atsiskirti nuo jos taip, kaip subjektas atsiskiria nuo objekto. Nubrėžti perskyrą, pasistatyti sieną tarp suvokėjo ir suvokinio, kai suvokėjas esu „aš“, o suvokinys – kas tik nori: ir gyvenimas kaip toks, ir atskiri jo reiškiniai, ir asmenys, smėžuojuantys aplinkui. Negalėjimas dalintis, „nusileisti“ iki suvokinio bei santykio su juo lygio ir jame būti bei atsiskleisti. Dalintis savo būtimi kaip duona. Kažką kitam duoti ne iš privilegijuotos aukščiau stovinčiojo padėties, o iš nuoširdaus noro padėti ar patarti. Tam trukdo išankstinės nuostatos, kuriomis atsitveri nuo pasaulio. Kaip tikinčiam žmogui sunku ar net neįmanoma priimti kitokio požiūrio į

kokią nors temą ar problemą, taip ir apsiginklavusiam išankstinėmis nuostatomis kaip siena, sunku ar net neįmanoma priimti tai, kas yra kitapus jos – ir taip, kaip tai yra. Kodėl? Ogi todėl, kad tos išankstinės nuostatos sudaro tikrojo, bet paprastai kaip tokio nesuvokto, tikėjimo pamatą. Jos padaro taip, kad nebegali į save nieko priimti, nieko įsileisti, o į aplinką ir aplinkinius žiūri kaip viršininkas į pavaldinius.

Mes galime labai gerai suvokti, kaip veikia išorinės ideologijos – taip vadinami tikėjimai be Dievo, – bet visiškai nesuvokti tos vidinės ideologijos, kuri iškraipo mūsų santykį su vidiniu savimi ir išoriniais kitais, beigi nepripažįstame ją egzistuojant apskritai. Aš nesu švarus veidrodis, kuriame kito atvaizdas atsispindėtų neiškraipytas. Man būtina jį iškraipyti, nes tik taip palaikau savo vidinę tvirtovę saugią nuo „priešo“ antpuolių ir neleidžiu jos sugriauti. Nesu ir švarus veidrodis kitam, kuriame jis galėtų išvysti savo atvaizdą neiškraipytą, su visomis spalvomis ir atspalviais. Nesu tas, kuris įsileidžia tikrovę ir jai atsiduoda – ta dalimi, kuri skirta atsiduoti Dievo vaiko dalimi. Reikia suprasti, kad manyje yra dalis, kuri „man“ – t. y. mano išorinei asmenybei – nepriklauso, todėl negali jos ir savintis. Tačiau turi nuolat tą savo išorinę asmenybę tyrinti, kad ji taptų kuo skaidresnė ir lankstesnė. Negali savo vidinės saulės pasilaikyti tik sau. Antraip, užuot tapęs langu, kaip ir skirta, tampa siena. Ir dar nori aplinkinius kažko pamokyti.

Nelaisvi būti savimi

Neatvirumas gali būti ne tik individualaus būdo ypatumas, asmeninė savybė, bet ir visos kartos bruožas. Nelaisvos, bedieviškos visuomenės žmogaus trauma. Uždara visuomenė ir individą pastūmėjo į uždaramą, nes atvirai dalintis savo jausmais bei mintimis ir apskritai rimčiau kultivuoti vidinį pasaulį buvo tiesiog pavojinga. Juk iškeldama į dienos šviesą savo vidinį turinį aš persmelkiu jį suvokimo šviesa ir šitaip nuskaistinu, palaiminu, savotiškai paaukuju Dievui. Tada jis nebegali likti tik mano vidinio pasaulio dalimi, o turi iškelti į išorinį ir skatinti analogiškus pokyčius jame. O nelaisvoje visuomenėje to jokių būdu negalima leisti, nes kilns tiesioginė grėsmė „sistamai“, todėl savityra ir atvirumas neskatinami. Apie daugybę svarbių dalykų galima kalbėti tik puse lūpų. O jei ir kalbi, bet savo žmogiškos situacijos pakeisti negali, negali sutvirtinti ir savo žmogiškojo orumo, todėl lieki pažeidžiamas ir tavimi galima manipuliuoti. Štai kodėl reikia užsiauginti gynybinę sieną ir pristatyti šalia jos sargybinių su automatais,

kad, gink Dieve, koks priešas vidun neprasmuktų. Gyvenant už tokios sienos kiekvienas kitas ima atrodyti kaip įtartinas pašalietis, nuo kurio reikia gintis, todėl užmegzti santykius „be tarpų“ tampa keblu. Kartais net tiek atbunkama, kad prarandama gebėjimą būti sužadintam kito individualumo, pajauti kito vidinę esybę ir bendraujama su juo per kažkokią nematomą širmą, lyg su kolektyviniu individu. Cinizmas, ironija ir sarkazmas, o taip pat autoritariškas tonas tampa nuolatiniais bendravimo palydovais. Savaiame suprantama, toks asmuo bus nusiteikęs prieš psichologiją, nes jaučia, kad ji turi ardomąją galią asmenybės šablonams ir kad ten slypi raktas, galintis atrakinti slaptus sielos stalčiukus. Bet kam kapstytis po baigtinę esybės dalį, kuri galų gale pavirsta dulkėmis, jei gali šauti tiesiai į Dievulio glėbį [ar kaip kitaip įvardintum transcendencijos aukštumas]? Kaip tik šito ir norime kitą pamokyti.

Nelaisvoje visuomenėje imamasi visokių įmanomų represijų prieš nepritapėlius, nepajėgiančius išsilaikyti paviršiumi plaukiančio žmogaus lygyje. Individualumui nėra vietos ten, kur visi privalo būti kaip vienas. Pasitelkus įvairiopo poveikio priemones visuomenėje skatinamas komformizmas ir skleidžiama lėkštai suprantamo normalumo ideologija. Žmogiškos keistenybės, apskritai visas turtingas vidinis žmogaus pasaulis su savo angelais ir demonais paliekamas „tamsos jėgoms“ – visų pirma veikiančioms manyje ir per mane, – ir tampa pašaipų bei paniekos objektu, todėl jo imama gėdytis ir stengiamasi visokeriopai slėpti. Tai taip pat tampa pagrindu stigmatizuoti psichologiją ar kitokią jai artimą sielotyros veiklą. Niekinti žmogiškąjį jautrumą ir pažeidžiamumą, niekinti jausmus. O jei šis polinkis susijungia su archaiška vyriškumo ideologija, asmenybės sienos sutvirtinamos metaliniais apkaustais ir pakabinama storiausia spyna.

Savaiame suprantama, visi tie dalykai niekur nedingsta, bet tampa kažkokia stigmatizuota, beteise savasties dalimi. Susiformuoja keistas paviršutiniškai „gero“ žmogaus tipažas, kuriame ištisi asmenybės klodai, kaip ledkalnis, nugramzdinami giliai po vandeniu – apgaulingai kyšo tik viršūnė. Toks žmogus būna linkęs savotiškai gudrauti ir veidmainiauti, taip pat manipuliuoti tokiais pat kito jausmais, kuriuos patiria pats. Tas keistas dvilypumas įsismelkia net į pačius šviesiausius asmenis. Antai galvoji, kad sutikai gerąjį ganytoją, o tave pasitinka tarybinis pedagogas. Tai nereiškia, kad tas žmogus ne šviesuolis, bet bendrauti kitaip nei per tokį atgrasų antstatą, deja, nemoka.

Nuoširdžiai neištyręs bei nepriėmęs tos nuskandintos savo esybės dalies niekada netapsiu plyta Dievo karalystėje...

Dvasia turi savybę nuolat griauti ir atsinaujinti, atgimti vis iš naujo, pradėti nuo balto popieriaus lapo, o materija – kaupti ir stabilizuoti, kurti struktūrą po struktūros ir žūtbūt saugoti jas nuo sunaikinimo. Autoritariškas charakteris, būdingas dažnam išeiviui iš bedieviškos visuomenės, yra tomis nedėkingomis aplinkybėmis susiformavusios pasaulėjautos padarinys. Jam būdingas polinkis pernelyg rimtai, netgi su didele pagarba žiūrėti į tai, kas asmenybėje sukaupta ir suformuota, ir juo daugiau sukaupta, tuo su didesne pagarba visą tą bagažą vertinti. Tas sukauptos patirties bei suformuotos struktūros mūras, kurio nei galva nepradauši, nei širdies šiluma ištirpdysi, ir yra ta siena, kuria atsitveri nuo kitų, kurią saugai, kurią brangini ir kuria tiki, galų gale. Jau kas gero sukrito į tą struktūrą, tas sukrito – ateina laikas, kai iš esmės naujo nieko į save nebegali priimti. Nieko, kas galėtų išsklibinti pamatinę pasaulėjautą. Neįsisąmonintas tikėjimas štai tokiu vidiniu antstatu, pernelyg didelė pagarba jam, pavertimas jo savotišku savo asmenybės pjedestalu – *na taip, juk žinom, kokioje kaitroje grūdinosi plienas* – atskiria nuo kito ir trukdo atsiverti pasauliui bei patirčiai, neprarasti gebėjimo stebėtis ir net brandžiam amžiuje atgimti naujam gyvenimui [o amžius čia apskritai nesvarbus ir nėra jokios fizinio ir dvasinio amžiaus koreliacijos]. Neturint šitos savybės, to gebėjimo dvasiškai atsinaujinti, lengvai nuslystama į pesimizmą ir visokeriopą marazmą.

Išeiviui iš nelaisvos visuomenės labai sunku išlaikyti tyrą žvilgsnį į tikrovę. Vidinis nihilizmas skatina gręžtis į tamsiąją tikrovės pusę, kabintis už nevilties, nes vilties niekur nematyti. Tai irgi atsineštinė būseną iš tų laikų ir tos vietos, kurioje vilties tikrai nebuvo. Ta vidinė neviltis daro žvilgsnį sunkų, panašų į sugniaužtą kumštį. Žmogus užsidaro savo vidinėje citadėlėje ir tampa kito žvilgsnio neperveriamas, nejautrus ir vidujai nepaslankus. Sustabarėja. Todėl ir negali leisti į santykį, kuriame viskas yra nauja. Jam labai sunku būti atviram ir atsiduoti nežinomybei. Tapti pažeidžiamam ir leisti sau patirti nuostabą, kai tikrovė atsiveria naujai, nes žvelgi į ją pro švarų langą – širdies akimis.

Mes laikome save spiritualistais, dvasingais ir net išskirtinai dvasiniam gyvenimui pasišventusiais žmonėmis, bet nepastebime, kaip pro šonines duris įsileidžiame į širdį materialistinę pasaulėjautą. Viena iš šiaip nepastebimų ir nereflektojamų jos apraiškų – neįsisąmonintas polinkis diferencijuoti žmones pagal „solidumą“. Solidumas – tai kažkas tvirto, kieto,

tankiai supresuoto žmoguje, kažkokia suformuota struktūra, kurios lengvai neišsklibinsi ir nesugriausi. Iš esmės solidumas yra materijai būdinga savybė. Jis atsispindi kūno ir sielos sandaroje bei socialinės asmenybės sanklodoje. Solidumo įgyjame, kai apsikrauname gyvenimiškos patirties nešuliais, prikauptame vertingų žinių bei pasilypėjame materialaus pasaulio teikiamų privilegijų laipteliais iki tam tikrų aukštumų. Taipogi solidumas yra ir kūno bei sielos ypatybė. Tvirtas kūnas, kietas charakteris, tvirta laikysena. Visa, kas kieta, tvirta žmoguje, vertinama aukščiau ir įkvepia pasitikėjimo. Dėl to sociume labiau vertinamas ir vyriškojo tipo asmuo [tai nebūtinai sutampa su faktine asmens lytimi]. Jei nepažįstame priešingų savybių: lankstumo, jautrumo, receptyvumo ir pažeidžiamumo, giliai į širdį jų neįsileidžiame ir nepatiriame vidinės alchemijos, lengvai nuslystame į patriarchalinę pasaulėžiūrą. Susiformuoja keistas požiūris į kitos lyties asmenis. Mes ne tik juos vertiname nepatikliai, bet kartais net ir demonstruojame atvirą nepagarbą. Mums nieko nereiškia veik nepažįstamas jaunystės ar net ir vidutinio amžiaus moteris išvadinti „mergelėmis“ ir „nepilnametėmis“. Bet tik pabandyti toji „mergelė“ tave kepsnelėti, jau kaip užsimosi, kaip tvosi atgal. Tik kad žinotum, jog „mergelė“ tėra iliuzija ir ten nebėra nieko, kam galėtum suduoti [na, o jei ir yra, tai tau tos jautrios vietos nežinomos], todėl muši tik orą. O kodėl ten nieko nėra? Dėl to, kad toje srityje, kur ketinai suduoti, materija praretėjusi.

Mes taip norime vieni kitus pamokyti, bet pamokome dažniausiai ne tuo, *ka* sakome, o *kaip* sakome ir *kaip* elgiamės. Negalima nuvertinti mokytojo vaidmens. Tam tikrais gyvenimo tarpsniais mes neišvengiamai esame ugdomi ir patiriame ugdytojų įtaką nuo pat pirmųjų gyvenimo metų. Mus ugdo mokytojai, dėstytojai ir kiti vyresni asmenys, tapę kurioje nors reikšmingoje srityje autoritetais, iš kurių semiamės. Vėliau ugdomės patys, apmąstydami ir perdirbdami savo patirtį. Daug gero galima išmokyti iš mokytojų, bet nemažai ir to, kaip elgtis nederėtų. Laimingas tas, kuris sutiko gerų mokytojų, tokių, kurie įkvėpė tapti ir suteikė sparnus, o ne tokių, po kurių teko rankioti savo gyvenimo šukes.

Patricija DROBLYTĖ-DAINĖ

SIGITA JACINEVIČIENĖ-BALTADUONĖ

APIE UŽMIRŠTĄ POETĄ IR JO SŪNŲ RAŠYTOJĄ

Neatspėsi mano vardo... Tai tarsi likiminiai Antano Jasiūno–Jasinevičiaus–Jacinevičiaus žodžiai. Jis, kaip rašytojas, priklausęs aukštaičių lyrikų kartai, neįėjo į lietuvių literatūros istoriją ir nepelnytai liko jos paraštėse. Kaip ir jo pavardė, dėl kurios net jį gerai pažinojusiems iki dabar kyla klausimas: kuri pavardė yra literatūrinis pseudonimas, o kuri gauta gimstant? Kaip nutiko, kad viena pavardės raidė metams bėgant staiga virto kita? Antanas Jasiūnas, poetas ir dramaturgas, tarsi išpranašavo sau šį klausimą dar 1932–aisiais parašytame eilėraštyje „Mano kelias“: „Neatspėsi mano vardo, neatspėsi. / Veltui klaustum jo nakties žvaigždžių.“

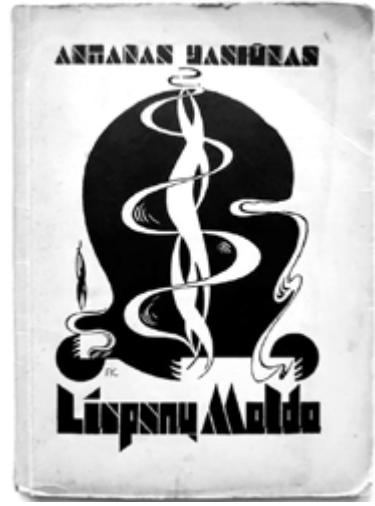

Antanas Jasiūnas jaunystėje.

Poeto ir dramaturgo pavardė Jasinevičius buvo pakeista į Jacinevičius jau susituokus su Justina Navikaite, tokiu būdu bandant pasislėpti ir išvengti tremimo į Sibirą.

Būsimasis kūrėjas gimė 1910-06-08 Diliškių vienkiemyje (Rokiškio r.). Tėvai Adomas Jasinevičius ir Marijona Tumėnaitė-Jasinevičienė buvo ūkininkai. Kai Antanui suėjo ketveri, tėvas buvo pašauktas į carinę kariuomenę. Kaip savo autobiografijoje rašo A. Jasiūnas, Lietuvai atgavus Nepriklausomybę ir pradėjus kurtis mokykloms, jis 1921 m. pradėjo

mokyti pas Vyžaičių pradinės mokyklos mokytoją. 1922 m. įstojo į Rokiškio gimnazijos I klasę. 1925-aisiais penkiolikmetis Antanas pėsčias atkeliavo į Kauną ir po metų baigė Pavasarininkų suaugusiųjų gimnazijos keturias klases. Tų pačių metų rudenį įstojo į Kauno S. Daukanto mokytojų seminariją. „Būdamas mokytojų seminarijoje buvau priverstas dažnai mokslus pertraukinėti dėl sunkios materialinės padėties. Norėdamas kiek užsidirbti, turėjau griebtis įvairiausio darbo, kuris užimdavo visą laiką. Uždarbiauti tekdavo įvairiais būdais. Bendradarbiau laikraščiuose ir žurnaluose. 1928 m. pradžioje gavau pastovią tarnybą. 1929 m. išstojau iš S. Daukanto mokytojų

Pirmoji poezijos knyga. 1931 m.

seminarijos ir pradėjau ruošti laikyti egzaminus eksternu“, – rašo A. Jasiūnas 1930 m. rašytoje autobiografijoje. 1930 m. įstojo į Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinį fakultetą (pedagogikos-psichologijos specialybė), kurį baigė 1936-aisiais. Nuo 1934 m. buvo Tautininkų sąjungos nariu, Lietuvių rašytojų draugijos nariu, dalyvavo skautų brolijos, „Romuvos“ korporacijos veikloje, paskutiniaisiais Nepriklausomos Lietuvos metais dirbo Marijampolės gimnazijos direktoriumi.

A. Jasiūnas bandė jėgas poezijoje, dramaturgijoje, lankė profesoriaus Balio Sruogos vadovaujamą Teatro seminarą, mokėsi Vaidybos mokykloje. 1934-1935 m. Kaune leido iliustruotą kino, teatro ir meno žurnalą „Kinas“. 1940-1941 m. organizavo teatrą Marijampolėje ir jam vadovavo. Sovietmečiu dirbo „Šviesos“ leidykloje redaktoriumi, Gazifikacijos orgtechnikos valdybos leidinio redaktoriumi, neetatiniu laikraščio „Tiesa“ korespondentu, mokytojavo. XX a. 7-jo dešimtmečio viduryje „kuravo“ Kauno politechnikos instituto literatų sambūrį. Kaip prisimena rašytojas Vytautas Martinkus, A. Jasiūną vadinantis savo bei kitų to meto literatų literatūriniu „guru“, poetas visada atrodė tykus, kiek drovus, atsargus, subtilus jaunųjų literatų darbų kritikas. „Tuomet net neįsivaizdavau, kad ne vien sunki liga, bet ir ne itin sėkmingai susiklosčiusi jo, pirmosios XX a. pusės literato, karjera, kaip ir sovietinių saugumiečių kirčiai „nacionalistui“, paliko veide melancholijos žymes“, – prisimena V. Martinkus.

Pjesės „Smūtkelių šalyje“ scena. 1934 m. lapkričio 23 d.

Pirmieji A. Jasiūno eilėraščiai pasirodė spaudoje 1927 m. Jo pjesė „Smūtkelių šalis“ 1934 m. buvo pastatyta Kauno Valstybės teatre. Deja, tik rankraštyje liko drama „Sibiro batalionas“. 1961 m. ji buvo repetuojama Šiaulių dramos teatre, tačiau nei autorius, nei režisierius Vladas Limantas, nei spektaklyje vaidinę aktoriai (Izabelė Čepkevičiūtė-Juodgalvienė, Regina Paliukaitytė, Stasys Paska, Edvardas Rupšys ir kt.) premjeros nešventė. Nepakviesti į ją liko ir žiūrovai. 1962 m. vasarį LSSR KGB pirmininkas pulkininkas Alfonsas Randakevičius pranešė Lietuvos komunistų partijos sekretoriui Antanui Sniečkui: „Kauniškis literatas nacionalistas Antanas Jasiūnas, parašęs ideologiškai kenksmingą pjesę „Sibiro batalionas“ apie lietuvišką karinį vienetą, egzistavusį pilietinio karo metu, bandė per Šiaulių dramos teatro režisierių Vladą Limantą prastumti tą pjesę į sceną. Net nereikia abejoti, kad to padaryti nepavyko“.

A. Jasiūnas parašė libretą kompozitoriaus A. Račiūno operai „Gintaro krantas“. Eilėraščiui „Ką mergelės myli“ kompozitorius V. Paketūras parašė muziką, daina buvo įtraukta į 1955 m. Dainų šventės repertuarą. A. Jasiūnas paskelbė nemažai teatro spektaklių recenzijų, buvo pagrindinis kai kurių žurnalų bei laikraščių recenzentas. Išvertė gamtos ir geografijos vadovėlių. Išleido tris eilėraščių rinkinius. Pirmoji poezijos knyga „Liepsnų malda“ pasirodė 1931 m., antroji – „Gundymai“ – 1932 m., trečioji – „Apleistos

*A. Jasiūnas (kairėje) su
aktoriumi
Petru Hubertavičiumi.*

žemės lyrika“ buvo išleista 1938 m. A. Jasiūno eilėraščiuose dominuoja meilės, gamtos išgyvenimai, šviesos, grožio pajauta, humanistinė orientacija. A. Jasiūno kūryba įtraukta į poezijos almanachus ir rinktines: „Abramowicz W. Wybor naj młodszej poezji litewskiej“ (1935), „Jaunimo saviveiklos scena. Nr. 12“ (1955), „Grūto parko lyrika“ (2000). Bendradarbiavo leidiniuose „Akademikas“, „Ateities spinduliai“, „Ateitis“, „Gimtasis Rokiškis“, „Jaunoji karta“, „Jaunoji Lietuva“, „Karys“, „Komjaunimo tiesa“, „Kultūra“, „Lietuvos studentas“, „Literatūros naujienos“, „Mokslo dienos“, „Naujoji Romuva“, „Pavasaris“, „Pionierius“, „Rytas“, „Tautos mokykla“, „Žiburėlis“.

1942 m. A. Jasiūnas vedė ketveriais metais jaunesnę Justiną Navikaitę, kilusią iš Uosinės kaimo (Marijampolės apskr.). Ji 1938 m. buvo baigusi Lietuvos Raudonojo Kryžiaus gailestingųjų seserų dviejų metų kursus ir dirbo gailestingąja seserimi. 1944 m. gegužės 3 d. porai gimė dvyniai Leonidas ir Rimas Aurelijus. Apie 1958 m. A. Jasiūnas sunkiai susirgo džiova. Daug laiko teko praleisti gydantis ligoninėse, sanatorijose. Dėl ligos šeima nelengvai materialiai vertėsi. Sulaukus 16-os, sūnums teko eiti dirbti ir perėti iš Kauno S. Nėries vidurinės mokyklos į „darbo jaunimo“ vakarinę (pamaininę) mokyklą. Ją baigęs Rimas Aurelijus įstojo į Kinematografijos institutą Maskvoje (iki mirties dirbo „Mosfilm“ kino studijoje operatoriumi-režisieriumi), o Leonidas – į Vilniaus universiteto filologijos fakulteto Lietuvių kalbos ir literatūros specialybę. Deja, mokslo baigimo diplomo negavo, nes buvo pašalintas už elgesį, neatitinkantį „tarybinio studento vardo“ (dėl įvykusio konflikto su sovietiniu karininku).

Pirmieji Leonido apsakymai spaudoje pasirodė 1962 m., o 1966-aisiais – ir pirmasis apsakymų rinkinys „Miestas didelis ir mažas“. Kaip atsakydamas į klausimus knygoje „Dešimt klausimų rašytojams“ (Vilnius, „Vaga“, 1986 m.) rašo Leonidas Jacinevičius: „Mano rašymo pradžia neabejotinai susijusi su spausdinto lietuviško žodžio fetišizavimu mūsų šeimoje. Tėvas pats rašė eiles, mokytojavo, ilgai dirbo eiliniu redaktoriumi dabartinėje „Šviesos“ leidykloje Kaune, buvo negailestingas kalbos taisytojas kasdieniniuose reikaluose. Motina visą gyvenimą dirbo bibliotekininke. Noras patirti lietuviško žodžio galimybes, geismas išreikšti neišreiškiamą, slėpiną, man vienam matomą gyvenimo turinį gal

Antanas Jasiūnas ir Justina Navikaitė savo vestuvių dieną. 1942 m.

ir buvo tas pradinis impulsas, paskatinęs pirmiems plunksnos pratimams”. Būtent tėvą Leonidas ir vadino savo pirmuoju mokytoju (šalia Antano Biliūno ir Antono Čechovo). Jis jį vadino panteistinės krypties poetu, būtent iš jo, „kartu vaikščiojant pavasarėjančiais Ažuolyno ir A..Mickevičiaus slėniais, pirmą sykį išgirdau apie Pano išdaigas, graikų mitologinius dievus, kurie, skirtingai nuo šiuolaikinių, visuomet lenkdavosi poezijai“, – prisipažino Leonidas anksčiau minėtoje knygoje.

Mirė A. Jasiūnas 1971-02-06, sulaukęs 60-ties, palaidotas Rokantiškių kapinėse, Vilniuje. Po ketverių metų ten atgulė ir jo žmona Justina.

A. Jasiūno, mano uošvio, deja, neteko pažinti, – kai ištekejau už Leonido, jis buvo jau miręs. Tačiau iš jį betarpiškai ir artimai pažinojusių žmonių prisiminimų žinau, kad tai buvo malonus, inteligentiškas žmogus, eruditas, labai vertinęs grožį, poeziją, mėgęs gražiai rengtis ir stilingai atrodyti.

Skirtingai nuo tėvo, L.eonido Jacinevičiaus kūrybinis palikimas – solidus. Jis išleido 11 novelių, apsakų, romanų ir pjesių knygų, pagal romaną

A. Jasiūnas su šeima – dvyniais Leonidu ir Aurelijumi Rimu, žmona Justina (pirmoji kairėje) bei giminaitė. 1949 m.

Pagal ją 1973 m. Lietuvos kino studija pastatė meninį filmą „Kur iškeliauja pasakos“. Jo, kaip rašytojo, debiutas bei visi personažai lietuvių literatūroje ženklino iš kaimo kilusių, su juo suaugusių rašytojų eros pabaigą – Lietuvoje prozą ėmė kurti miestiečiai pagal kilmę. Kaip pažymi literatūros tyrinėtojai, L. Jacinevičiaus „kitoniškumas“ nuo pat kūrybinio kelio pradžios rėžė akį. L. Jacinevičius tarsi pasiliko tame pačiame kelio ruože ir besibai-giant jo neilgam gyvenimui. Apie tai liudija ir paskutinis kūrinys – apysaka „Įsiklausymo valandos“ (1995 m.). L. Jacinevičius buvo aktyvus ano meto literatūrinio proceso dalyvis, dalyvaudavo literatūrinėse diskusijose, kūrybinį darbą derino su darbu įvairiose redakcijose, 1988 m. buvo išrinktas Sąjūdžio Seimo nariu. L. Jacinevičius ir savo kūryboje, ir gyvenime išsau-gojo dvasinį maksimalizmą, idealistines pažiūras, buvo jautrus, ambicingas žmogus.

„Atminki pradžią“ 1988 m. buvo pastatytas meninis filmas „Neatmenu tavo veido“ (rež. R. Banionis, scenarijaus auto-rius – L. Jacinevičius). 2018 m. režisierius Justinas Kriščiūnas pagal šį romaną sukūrė meninį filmą „Širdys“. Kartu su rašytoju S. Šalteniu ir kompozitoriumi G. Kuprevičiumi Leonidas parašė ir garsiąją pjesę-miuziklą „Ugnies medžioklė su varovais“, kuri Jaunimo teatro repertuare buvo nuo 1976 iki 1983 m., o pastaraisiais dešimtmečiais šis miuziklas pastatytas dar keliuose Lietuvos teatruose.

L. Jacinevičiaus literatūrinė raiška buvo gretinama su ame-rikiečių rašytoju Jerome'u Sal-lingeriu. 1968 m. išėjusi pirmoji apysaka „Rūgštynių laukas“ buvo labai populiaru jaunimo tarpe.

*A. Jasiūnas – „Šviesos“ leidyklos
redaktorius – prie rašomojo stalo.
Apie 1968 m.*

Leonidas labai mylėjo, gerbė ir saugojo tėvo atminimą. Buvo parengęs leidybai jo eilių rinktinę „O, meile, aš tave nešu“, kurią turėjo sudaryti 53 eilėraščiai, atrinkti iš trijų prieškario metais išleistų poezijos rinkinių. Deja, įamžinti tėvo atminimą ir išleisti rinktinę jis nespėjo – būdamas vos 51-erių, staiga mirė, taip ir nespėjęs atsikirti sau „gabalėlį dangaus“. Leonido dvynys brolis Rimas Aurelijus taip pat staiga mirė vos 49-erių, 1993 m. Leonidas labai išgyveno šią netektį. Rankraščiuose liko Leonido pjesė „Rožės pražydėjimas tamsoje, arba kodėl aš ramiai miegu“, filmo scenarijus „Ar tu esi?“, apmatai filmų scenarijams „Dainavimo pamokos atsiliekančiams“, „Prokurorai“, „Tarnautojas Rokas“, pjesei „Lietuviški fortepijonai“, apsakymai vaikams. Atskira

knyga nebuvo išleista ir paskutinė apysaka „Įsiklausymo valandos. Vienišiaus išpažintis.“ (dedikuota brolio atminimui).

Kūrybinį L. Jacinevičiaus archyvą paveldėjo jo sūnus Mindaugas Jacinevičius, kuris jau kelis dešimtmečius gyvena Vokietijoje ir dirba advokatu. Šie jo senelio – Antano Jasiūno, palikusio pasaulį prieš 52 metus, – eilėraščiai bei tėvo Leonido Jacinevičiaus ištrauka iš apsakos „Varpų“ almanache spausdinami su jo žinia ir leidimu.

Sigita JACINEVIČIENĖ-BALTADUONĖ

Antanas Jasiūnas 1929 m.

ANTANAS JASIŪNAS

NEATSPĖSI MANO VARDŲ...

JUODŲ NAKTŲ EILĖJ

*Juodų naktų grandinės
Sapnuoti vėl išmokė,
Kada graži undinė
Prie upės garsiai juokės.*

*Pro juoką jos girdėjau
Lyg vasara man šaukė.
Aš vasarą mylėjau
Ir laukiau jos, taip laukiau...*

*Praėjo šienapjūtė,
Ruduo auksinis verkia,
O aš, pradėjęs sapną,
Akių dar neatmerkiu.*

*Jau vasaros undinės
Manęs nebeaplanko,
Tiktai vaiduoklių minios
Kažkur pro šalį slenka.*

*Nebešaukiu šešėlių
Iš sapno karalystės –
Žinau, kad per vėlu jau
Čia vasarai sugrįžti.*

(Iš rinkinio „Gundymai“, 1932 m.)

MANO KELIAS

*Neatspėsi mano vardo, neatspėsi.
Veltui klaustum jo nakties žvaigždžių.
Kaip vijoklis, kurs pražįsta pakelėse,
Aš stiepiuosi nuo pirmų slaptų pradžių.*

*Prie kietų uolų aš prisiglaudęs,
Žiūriu saulėn ir šviesiojon aukštumon,
Ir šaipausi iš roplių, kur žemėj šliaužo,
Kurie gimsta ir gyvena tamsumoj.*

*Ir žinau, kad niekada nebus jiems skirta
Sužinot manųjų norų ir sapnų,
Ir šypsausi, kad negali jie patirti,
Ar juos keikiu, ar gailiuos menkumo jų.*

*Neatspėsi mano vardo, neatspėsi:
Aš nešu ir šviesią saulę, ir naktis.
Aš kaip lekianti erdve vilyčia tiesi,
Įsismeigsiu į užgintas tau sritis.*

(Iš rinkinio „Gundymai“, 1932 m.)

ATSISKYRĖLIUI

*Aš atsiskyreliui pavydžiu melo,
Pavydžiu girių jam tankmės,
Nes ten širdies jis neišdalo,
Ir nieko jis nepralaimės.*

*Ateik, o atsiskyreli, prie kelio,
Prie viešo kelio karčemos,
Ir čia parodyk savo valią
Šalia buities nekenčiamos!*

*Jei tu ir čia vis liksi didis,
Jeigu širdis meluot mokės,
Tai tavo žodžiai žaizdas gydys,
O pėdos gėlėmis žydės.*

*Bet jei suklypęs tu pravirksi
Ir nuodėmė žemyn pastums,
Žinosi, kad atleisti reikia
Šio kelio dukroms ir sūnums.*

(Iš rinkinio „Apleistos žemės lyrika“, 1938 m.)

KLaida

*Eičiau, paklausčiau aš savo likimą,
Kam jis tą vardą parašė juokais?
Kai lūpos jį taria, širdis kaisti ima
Ir mano, kad jos valanda dar ateis.*

*Kaip žaislą, kaip atgarsį viską lytėjau,
Vienus palikau, prie kitų nuėjau.
Bet burtai šio vardo kas kartą didėja.
Nejau liksiu vergas aš jojo? Nejau?*

*Likimas bežaisdamas tyčia parašė
Šį vardą ne man – juk suklysta ir jis.
Nejaugi jo klaidą kaip nuodėmę nešim,
Kol mūsų kelionę pabaigt įsakys?*

(Iš rinkinio „Apleistos žemės lyrika“, 1938 m.)

Kvietimas

*Kai laisvas mano Aš sutampa
Su ilgesiu laukų,
Jaučiu nematomąją ranką
Vadinant nuo dienų pilkų.*

*Iš vėjų pokalbių su lapais,
Žilvičio palenktos galvos,
Žinau, kad čia ir į anapus
Man laisvas kelias visados.*

*Numirt! Numirti kūnu kartą,
Kad liktų meilė su manim!
Neperžengs vienumos ji vartų
Su ilgesio pilnom akim.*

(Iš rinkinio „Apleistos žemės lyrika“, 1938 m.)

POST SCRIPTUM

*Mes mylim tiktai apgaulingus šešėlius
Šviesos netikros,
Mes mylim tiktai sopulingąją gėlą
Jausmų ir aistros.*

*Mes mylim žydėjimą žemės taip trumpą,
Tais mielą akims.
Mes bijom mąstyti, kiek valandos trunka,
Kad greit jas atims.*

*Mes mylime svaigulio melą besotį,
Kaip ramstį buities,
Mes mokam užmiršti ir tyliai šypsotis
Iš savo mirties.*

(Iš rinkinio „Apleistos žemės lyrika“, 1938 m.)

PASAKA

*Man gaila byrančių žiedų
Ir nykstančio pavasario.
Tave už rankos aš vedu
Be šypsnio ir be ašarų.*

*Mėnesienoje baltų naktų
Tas jausmas slaptas brendo,
O grįžt atgal ir aš, ir tu
Kelių nebesurandam.*

*Tik gaila byrančių žiedų
Ir nykstančio pavasario...
Tave už rankos aš vedu,
Kaip mylimą ar seserį?*

(Iš rinkinio „Apleistos žemės lyrika“, 1938 m.)

LEONIDAS JACINEVIČIUS

ĮSIKLAUSYMO VALANDOS

Vienišiaus išpažintis

Ši apyskaitė nėra tikslus tokio žanro atitikmuo: tai veikiau kažkieno kuklus sielos dienoraštis, bandantis fiksuoti dieviškųjų ir tamsiųjų pradmenų amžinas grumtynes, pastebimas ir nepastebimas, kurios vyksta kiekvieną valandą, kiekvieną minutę kiekviename žmoguje.

Dieve, nejaugi vėl pralaimėjau?

Šeštadienio vakare mane pasikvietė pažįstamas teatro apšvietėjas išgerti kavos ir po konjako taurelę (jas griežtai kontroliavo jo žmona, labai sąžiningo ir atviro veido). Skaitėm Putiną. Vaikinas pasirodė be galo nuoširdus ir mane parlydėjo iki pat namų., iki mano vieno kambario buto, kuriame gyvenau po skyrybų. Ir čia aš jau pats pasiūliau išgerti dar.

Po alinančio gėrimo miegojau visą dieną, o atsikėliau lyg kažką nepaprasto išgyvenęs, be baimės, be ašarų atsisveikinęs su senąja savo patirtim ir susitaikęs su dabartimi.

Gėrimas – deja! – egzistavimo forma, panaši į augalų, grybų ar pelėsių egzistavimą. Paradoksalu tai, kad tokia egzistencija gelbsti nuo vergavimo aistroms ir nuo niekšybių. Geriantis žmogus protestuoja prieš esamą tvarką, pasitraukia į susikurtą savąjį pasaulį.

Galbūt Likimas atsigrėžė į mane, nes anksčiau, ko gero, ėjo priekyje ir temačiau tik jo pakaušį. Ir tas veidas ramus, susikaupęs, nė kiek negąsdinantis. Gąsdino ir šnypstė anksčiau iš pakampių įvairios pamėklės, kol ėjau Likimui iš paskos. Dabar eisime greta. Paskambinau miesto bibliotekos vedėjai Eglei į namus ir išdėsčiau šituos samprotavimus. Pridūriau, kad dabar manęs laukia sąžinės perkratinėjimo naktis, todėl į darbą galiu ateiti ir anksčiau. Ji neypatingai apsidžiaugė, kadangi pirmieji skaitytoji pasirodydavo tik po vienuoliktos.

Mano balso negirdi motina.

Mano balso negirdi tėvas.

Mano balso negirdi negimę vaikai.

Gal aš jau miręs?

Kaip sunku eiti į savąjį pasaulį! Ne tik todėl, kad jis gerokai apdergtas, prišiukšlintas, pribjaurotas, ne sykį pragertas, ciniškai išrengtas ir sviestas kitiems pasityčioti. Bet ir todėl, kad jame nėra įprastų buitinių malonumų, kūniško pasismaginimo, ištižėliško pasiguodimo...

Sunku, kai ima persekioti per didelis tikrumas.

Naktį užgriūna metų ir patirties našta, nereikalingumo pojūtis. Nejaugi sulaukus keturiasdešimties, reikės kažkam įrodinėti savo reikalingumą? Reikės, reikės visų vėjų pagairėje, jeigu neatsiras gyvo, jaudinančio ryšio su kitu žmogumi. Ir vėl prieštarauji sau, senas išskydėli, ką tik mintijęs apie vienatvės prasmingumą.

Kiekvienas galutinis išblaivējimas yra labai skausmingas ir ganėtinai baisus. Turiu galvoje išblaivējimą ne nuo alkoholio, o apskritai – iliuzijų atmirimą.

Bet, ačiū Dievui, turiu savo kampą, į kurį sugrižus dvelkia apdžiūvusia rugine duona, tabako rūgštimi, ramybe. Ir jame niekas negali manęs apgauti.

Esu įsitikinęs, kad senstama ne tik nuo metų, alkoholio ir nesaikingo rūkymo. Plaukai dažniausiai pradeda žilti nuo sąžinės priekaištų...

Nežinau, kiek gyvenimų duota žmogui. Matyt, tiek, kiek jis pats išsigalvoja, kas kartą pasikeldamas lyg Feniksas iš pelenų naujai gyvenimo atkarpėlei. O vaikystė, jaunystė, brandos amžius ir senatvė duota kiekvienam, ir tie amžiaus slenksčiai sužymėti be tavo pastangų ir norų.

Pažvelgęs į praeities akivarus, matau, kad tai, ką kiti apgaili ir vadina mano nelaimėmis, iš tiesų buvo mano vienintelė išeitis, nes priešinausi kaip išmanydamas niekšingoms pasiūloms, amoraliams stereotipams. Mano skyrybų su Brigita algoritmas dabar man visiškai aiškus – nenorėjau tapti banaliu duonos uždirbėju. Būtent duonos, nes mano alga bibliotekoje buvo nedidelė, o rašyti straipsnius, derinantis prie naujos tautinės konjunktūros, buvo šlykštoka. Gėrimas tebuvo apgaulė, skydas. Aš iškėliau savo silpnbę kaip mane galintį apginti ginklą. Gėrimas neleido man sunieksėti. Ar tai galima pavadinti kova su gundymais, prasčiokiškai ir įkyriai peršamais bendruomenės, kurioje gyveni? Gal ir taip. Kad kiti neįžvelgtų tiesos, teko apsimetinėti, jog man nepasiekiami jų gero gyvenimo idealai, jų sugebėjimas gyventi. Skyrybos su Brigita įvyko ir dėl to, kad negalėjau ilgiau taikstyti su kietaširdiškumu. Nesakau pompastiškai – meilės nebuvimu. Ne, tiesiog kietaširdiškumu. Man reikėjo pasitraukti nuo šito žmogaus, ir aš pasirinkau išmėgintą metodą – gėrimą. Nors, pažįstamų ir draugų nuomone, buvo galima apsikulti, priimti esamybę ir nešti savo kryželį krikščioniškai kantriai. Pasirinkau vienatvę, nors ilgai nesiryžau, abejojau.

Brigita dirbo dailės galerijoje ir iš pažiūros atrodė įkūnyta kuklybė. Romių akių, kiek pritildyto balso. Buvo galima pagalvoti, kad ji iš gyvenimo nieko daugiau nebenorinti, patenkinta tuo, ką turi. Po dvejų vedybinio gyvenimo metų, kai paaiškėjo, kad negali gimdyti, pradėjo grįžti į namus vėlai vakare, kad tik pernaktotų kitame kambaryje, ir užsispyrėliškai tylėdavo. Tai buvo baisus jos ginklas.

Dažnai mintyse grįžtu prie neigimų. Sąmoningų ir nesąmoningų. Vis dėlto tikriausiai jie nesąmoningai išplaukia iš žmogui įgimto tiesos jausmo. Ir labai dažnai žmogus savo gyvenimu griaua dar vaikystėje įgytas teisingo, padoraus gyvenimo sampratas. Vėliau, išsigandęs, kad gali per toli nužengti, iš paskutiniųjų stengiasi konstruoti savo gyvenimą pagal jam žinomus “teigiamus” pavyzdžius, leidžiančius gyventi pagarboje ir pertekliuje. Po kurio laiko vėl pradeda visa tai griauti; dažnai pats dėl to nuoširdžiai sielojasi, tačiau neišvengiamai pasąmonėje slypinčios jėgos pradeda neigti tą griežtai reglamentuotą gyvenimą, jo tvarką ir taisykles.

Neigimas yra pamatinė alkoholizmo dalis. Manau, kad tai yra ne iki galo suvokto protesto forma, t.y. neigimas, nukreiptas prieš žmonių santykių sustabarėjimą, egzistencijos ir veiklos egoistinę esmę. Tai savanoriškas atsakymas dalyvauti visuotiniuose žaidimuose dėl garsaus vardo, kitų reiškiamos pagarbos, pinigų, daiktų, garažų, mašinų, seksbombų ir t.t. Bet iš tų

geriančių neigėjų reikalaujama, kad jie būtų naudingi visuomenei. Kodėl? Ką jiems duoda ta visuomenė? Laisvę gyventi pusbadžiu?

Savotiškas neigimas yra ir dažnai deklaruojamas noras “būti savimi”. Prašmatnus noras, kitaip tariant, asmeninės autonomijos siekimas. Kiekvienas to siekdamas įsivaizduoja save geresnį, negu esąs dabar. Bet ne kiekvienas pasakytų, jog “būti savimi” reiškia būti kukliam, doram, atlaidžiam kitiems, mokėti aukotis artimiesiems nereikalaujant atpildo. Dažniausiai ši samprata aprėpia sąšamonėje slypinčių jėgų atpalaidavimą, nesiskaitymą su aplinka, nenorą gilintis į kasdienes įvykius ir supančius žmones. “Būti savimi” – vadinasi, turėti vidinę laisvę, atmetančią pirmiausia dorovines normas bei reikalavimus.

Pastebėjau, kad pradedu atpažinti esamus ir būsimus nelaimėlius ir, kas keisčiausia, dar pastebėjau, kad juos instinktyviai traukia prie manęs! Žmogų lengva atstumti, išvengti jo vilties, kad būtent tu jį suprasi, bet juk paskui sąžinė užgrauš. Beje, žinau iš patirties, jog tokie žmonės vėliau dažniausiai pradeda piktnaudžiauti savo inteligentišku minkštumu arba apskritai atsिमoka kokia nors kiaulyste, bet užsimerki ir eini tarytum į ešafotą...

Iš pokalbių su buvusiais kurso draugais pamažu aiškėja, kad didžioji dalis – tai individai su įlūžusiais gyvenimais arba dar paprasčiau – gyvenimo pamestinukai. Vos ne kiekvienas dabartinėje aplinkoje pradeda ypatingai aštriai jausti savo nereikalingumą. Netgi tai pačiai literatūrai, dėl kurios daugelis skriaudė save bei artimuosius. Tas tylus tragizmas tvyro ore, ir kiekvienas savaip stengiasi nuslopinti pojūtį, kad iš esmės yra našlaitis šiame pasaulyje. Niekas dabar nebesiveržia nei į teatrus, nei į parodas, pačios populiariausios dvi narkomanijos rūšys: spoksojimas į televizorių ir knygų pirkimas už paskutinius grašius. Dažniausiai tos naujintėlaitės knygos stovi lentynose net neperverstos...

Nėra gyvo intelektualinio klimato, stimuliuojančio polemiką ar tikrą interesą kokiai nors, kad ir siaurai problemai. Visi susirūpinę tik vienu – kaip nors pramisti.

Ir dar. Labai nedaugelis galėtų atsakyti, kaip įsivaizduoja savo esteti-
nį dorovinį idealą dabar. Dažniausiai niekaip, arba apibūdintų jį svetimais
žodžiais. O tai jau krachas. Piktintis ir smerkti yra lengviau, negu dirbti
kad ir paprasčiausią darbą. Tai ir yra pagrindinė tokių žmonių tragedijos
priežastis.

Reikia sau tvirtinti ir tvirtinti kiekvieną rytą vos prabudus: BŪK
MAŽAS! BŪK MAŽAS IR NEPASTEBIMAS! Arba apsimesk tokiu.

Žmonės nepakantūs bet kuriai kito bent kiek išskirtinesnei savybei. Net ir tokiems dalykams kaip išvaizda, balso tembras, mokėjimas žaisti šachmatais. Yra ir kitas kelias – priversti, kad tavęs bijotų, tačiau tai ne man. Bet ir negalima būti žaviai normaliu – užles!

(Čia, Vilniuje, gali prigyti bet kokia kvailystė, jeigu ji turi pakankamai įžūlumo arba bent kiek panėši į lygybės arba teisybės ieškojimą. Po to būna visiems labai malonu atgailauti ir daryti naujas kvailystes, kurias iš pradžių pateisina naujumo aspektas. Iš esmės tai negebėjimas atskirti esminių dalykų nuo šalutinių, įsikalus į galvą vulgariausios sovietinės lygiavos principą.)

Naujuosius sutikau pas poetą Rimą. Pirmą ir tikriausiai paskutinį kartą. Apgailėtina nuobodybė, vakuumas. Kur prakeiktos šaknys to, kad ir jis kenčia nuo moterų, yra visiškai priklausomas nuo jų, nors ligi šiol nesurizikavo vesti? Nepaisant savo vyriško pasipūtimo, vis dėto šiuo metu yra už borto, amžinai sėdi be pinigų (iššvaisto moterims), tuščiai mala liežuviu analizuodamas kiekvieną savo pirstelėjimą. Liūdna, tačiau rieda velniop. Ką gi, jeigu nori pamatyti tikro vargo, tegul pamato. Gal dings tas jo nepakenčiamas narciziškumas. Tik pagalvokit – gražuolis vyras, lig šiol rimtai nerašęs, o tik mėgavęsis tariamo talento poza, kuria iš pradžių daugelis buvo linkę tikėti, nes jis turėjo tam tikro manierų prakilnumo. Tačiau rimtai kūrybai šito pasirodė per maža. Bobiška aplinka, bobiškas dirglumas, o kur tie jo draugai, tikrieji bendražygiai, kurių privalėjo atsirasti per dvylika darbo redakcijoje metų? Deja, nebuvo nė vieno „vyriško“ telefono skambučio, sveikinančio jį su Naujaisiais. Tai liūdnas faktas ir darosi velniškai apmaudu.

Gyvenimo fikcija, sukurta popieriuje, negali atstoti paties gyvenimo, kuris tarytum jūros mūša verda kunkuliuoja už lango, kurį norisi pažinti, aprėpti visą jo įvairovę, nors žinai, kad tai neįmanoma. Ir abejotinas šito popierinio darbo prasmingumas, kadangi žmonės, dirbantys jokio talento nereikalaujantį darbą, yra žymiai laimingesni, ir gyvena jie realų gyvenimą, o ne per kančias pagimdytų fantazijų pasaulyje. Todėl aš seniai neberašau. Nebenoriu apsigaudinėti ir popieriuje sukurtam pasauliui aukoti tikrąjį. Juk gyvenimas yra duotas tik vienas.

Apie gyvenimo tiesą dažniausiai kalba tie, kurie meluoja kiekviename žingsnyje.

Didelė niekšybė savaime suteikia aktorinio meistriškumo net ir visiškoms vidutinybėms.

Meilės nebuvimas vienišą žmogų taurina, verčia jos ilgėtis, nekęsti banalybės.

Kai tarp dviejų žmonių nėra meilės, tai gali tik dvasiškai smukdyti ir skurdinti.

Ir neverta gėdytis gyvenime žaismo, jeigu tas žaismas tave traukia arba yra įgimtas. Gėdingiau yra visur ieškoti trūkumų.

(...)

Dažnai sapnuoju savo mirusį tėvą. Netgi nesapnuojant keletą kartų per dieną netikėtai (o gal dėsningai?) atminty išskyla kažkoks efemeriškas jo pavidalas. Atrodo, kad stengtųsi į mane įsižiūrėti ir norėtų ramiai kažko pasiteirauti. Susigaudau, kad tai pasąmonės judesiai, kad pamažu mane pradeda dominti mirties klausimas. Tik nesuprantu kodėl? Miglotai suvokiu, jog siela šaukiasi apsišvarinimo, tikro ir didelio, kuris galbūt pareikalautų ir didelės įtampos, ir didelės energijos. Bet aš nebetikiu kažkokiais likiminiais žingsniais, nes jie po kiek laiko pasirodo ne kas kita, o profesionalaus artisto gestai. Gal tėvas nespėjo ar nesugebėjo man pasakyti kažko svarbaus, gal kada nors išgirsiu aiškiai jo balsą ir žodžius – dabar regiu vien liūdnokai ramią veido išraišką, kokia būdavo, kai mane ištikdavo rimtos negandos.

Dilema: gyventi senstančio drugio gyvenimą, nutarus, jog man jau nebeįmanomas ilgas buvimas su niekuo (yra nemažai ir gana respektabilių tokio gyvenimo pavyzdžių), ar eiti protingo, giliai apmąstyto atsisakymo keliu. Juk šėtonas nesnaudžia, dabar jis įgavęs praeinančios jaunystės pavidalą, kuri net išminčiui Faustui sumaišė protą.

Mane dažniausiai išmuša iš vėžių tai, kad moterys ligi šiol aktyviai domisi manimi. Vienos laiko mane nepakartojamu meilužiu, kitoms imponuoja mano išvaizda ir jos nesigėdija į akis sakyti komplimentų, nuo kurių norisi skradžiai prasmegti, trečias užburia mano išprusimas ir ... charakterio minkštumas, kurį kažkodėl laiko tikruoju inteligentiškumu. Keista, vyrams aš atrodau griežtas, valingas, netgi atšiaurus. Susigaudyk, kad gudrus.

Mano Angelas Globėjas ligi šiol buvo pakankamai dosnus, kai elgdavusi padoriai. Kai tik imdavau valiūkauti, tas pats globėjas tuoj pat voždavo per sprandą. Tuomet vėl imdavau šnabždėti savąją maldele: būk mažas ir tenkinkis mažu. Vis susimąstau, ar įmanoma suderinti išorinį pasaulį

su geraisiais savo genetiniais pradais? Nes mano išgalvotas ir pajaustas Globėjas tik tiems pradams ir tėra palankus. Tai, žinoma, metafora. Tačiau žmonėms reikia atiduoti ne tai, kas pigiausia – alkoholį ar pinigus, o pirmiausia – nesavanaudišką dėmesį. Šiais, o gal ir visais laikais tai vienintelis ir abipusis džiaugsmo šaltinis.

Kol kas viskas Dievo ir mano rankose.

Vis dėlto norėčiau sutikti moterį, kuri padėtų man dar kartą save at-rasti. Sąmoningai padėtų arba atsitiktinai. Dabar tai daryti tenka man pa-čiam.

Bet tai visai kas kita. Tai lyg kažkokia keista liga, kurios pavadinimo nežinau. Tai būtų galima pavadinti kova su pastoviais esybės pavida-lais, – bet kam ta kova? Žmogus padaro savo gyvenimą sudėtingesnę nei gali pakelti. Pradedą grumtis su savo silpnybėmis, kai kurias įveikia, kai kurių ne, bet praranda natūralumą ir pasidaro nepakantus tiems, kurie nekovoja nei su savuoju likimu, nei su savo charakteriu. Ir patys to nežinodami, vis tiek tęsia savo tėvų, protėvių genetinę tradiciją su ne-išvengiamais vingiais, pratęsia gentį, išaugina vaikus, numiršta neblogai dirbę savo pasirinktą darbą, nenujautę, kad gyvenimą gerokai sudarko savo asmenybės stebėjimas iš šalies.

Kas iš mūsų tęsia kokią nors savo tėvų tradiciją? Beveik visi kiek įma-nydami bėgo nuo šeimoje, vaikystėje matytų egzistavimo modelių, tikslą įsivaizduodami kaip linijinę laimę ar linijinę meilę, vedami nežinojimo, kad kiekvienas žmogus yra pulsaras, kad jėgą netrukus keičia silpnumas, kad pergales – nuopoliai, meilę – nemeilė. Prie pastarosios ir sustoja, kai socialiai apsikulia, susikuria ir įteisina kuo paprastesnę egzistencijos normą. Bet štai čia jis niekaip negali susitaikyti su nemeile, kadangi yra įsitikinęs, jog būtinai vertas meilės, tik reikia įrodyti savo teigiamybes. Ir kuo aršiau įrodinėja, tuo labiau meilė tolsta nuo jo. Netekęs žmogiškojo paprastumo, ima bauginti šalia esančius. Vėl skrupulingai vertina save „iš šalies“, vėl aptinka, kad yra vertas meilės, ir vėl kenčia jos nesulaukdamas.

Po keturių dienų mano gimtadienis. Neapsakoma ramybė, lengvas vie-natvės liūdesys. Abejingai žvelgiu į ateitį, į tai, kas atgrasaus laukia manęs.

Pagalvoju ir apie būsimą „išėjimą“, nors nieko nerimastingo apie savo sveikatą nežinau. Visi atėjome tuščiomis rankomis ir išeisime viską palikę. O toje ateityje, kurios nežinia kokia atkarpa likusi, viešpataus vienintelis realiai juntamas imperatyvas – pakantumas ir žmoniškumas. Pakanka tai suprasti, kad nedarytum kokių nors drastiškų akcijų.

Ateina įsiklausymo metas.

Kiekviena diena – kūrimas savęs. Ar tai gali būti pavyzdys kam nors, ar tai gali būti naudinga Lietuvai? Gal, jeigu į tokią savęs kūrybą žiūrėsi kaip į etinio dorovinio idealo ieškojimą, kai mintys, įsitikinimai natūraliai pradeda suaugti su veiksmais, poelgiais. Kai nuščiūva siautusios aistros ir pasidaro pavaldžios protui. Yra aistrų metas, po jo ateina įsiklausymo valandos.

Gniuždo buvimas savame kambarėlyje. Jaučiuosi dvasiškai senstelėjęs, mažiau norų, troškimų. Pakanka knygų, pinigų, alkoholio. Ir moterų. Deja, nėra tikro jausmo. Vis dažniau ir aiškiau pradedu suprasti, kad to jausmo ir nesulauksiu ateinant, kad tegali būti vien džentelmeniškas sandėris. Mano kartos žmonės jau atrodo pavargę nuo politikos, visų lozungų už tautą, Dievą ir Tėvynę. Toji politinė visuomeninė veikla naivuoliams atrodo patraukliai, nors tai stipriųjų leista fikcija, turinti aiškiai apibrėžtus kontūrus, pradžią ir pabaigą.

Visi gerokai supanašėjo: skaito tuos pačius straipsnius, žiūri tas pačias televizijos laidas, geria tą pačią degtinę, apkalba tuos pačius žmones. Regis, kažkoks gudrus šėtonas nukreipė visų mąstymą viena vaga – siekti apgaulingo efemeriško tikslo, vėl atsisakant savęs, atsisakant normalaus gyvenimo. Žinoma, suktesni, mokantys vogti neatsisako. Bet dauguma žmonių nebemoka džiaugtis, nebemoka būti laimingi. Ir „šviesus komunizmo rytojus“, ir šitokia nepriklausoma Lietuva, mano galva, yra iškreipto mąstymo padarinys. Sklando idiotiškos tautinio izoliavimosi nuotaikos.

Lietuva, kas su tavimi darosi?

(...)

Nesuprantu, kodėl, kai Dievas nori padėti žmogui, šis tos pagalbos vengia ir nesugeba priimti. Tas pats ir su mano rūkymu (arba išgėrimais). Jaučiu Viešpaties moralinę paramą, bet... Juk buvo tinkamų datų, tačiau nusiteikimo nerūkyti pakakdavo tik pusdieniui. Šiandien irgi – užsirūkiu pusę antros, prieš tai palakstęs ir pasimankštinęs lauke. Ar tai vien lengvabūdiškumas? – klausiu savęs. Juk visai nesunku būtų stumti valandą po valandos ir visiškai pamiršti nelemtą potraukį. Vietoj šito – keli mankštos pratimai arba pusvalandį snūstelėti. Tačiau giliai pasąmonėje glūdi baimė, o gal net įsitikinimas, kad visiškai sveika savijauta iš esmės prieštarauja

dvasiai, kad sveikas treniruotas kūnas siūlo fantazijai tik racionalius ir banalius sprendimus, neleidžia bent kiek priartėti prie transcendentinio mąstymo, nes būties suvokimas pirmiausia yra metafora. Siūlo vien daiktų ir veiksmų esinius, be emocinės įžvalgos, kas yra anapus tų daiktų bei veiksmų, kur nepajėgia prasiskverbti loginis mąstymas.

Gal ši priešara yra mano išsigalvojimas, tačiau tiesa yra tai, kad ryškiausi praregėjimai, laisvės ir tiesos akinantys, niekuo nepaaiškinami žybsniai plykstelėdavo tuomet, kai gulėdavau ligos patale.

Kodėl vis dėlto taip yra? Kodėl gyvuliškai sveikas žmogus, negeriantis ir nerūkantis, tegali gimdyti vien banalią savųjų suvokimų išraišką, kuri be galo teisinga, pamokanti, dorybinga etc.? Išnyksta paslapties siekimas, nuostaba analizuojant ir kažką atrandant per kančią, skausmą, nerimą, netgi baimę. Gal dėl to tabako dūmas tuomet būna toks be galo svarbus?

Kai pažvelgiu praeitin, matau, kad blogiausia buvo tai, jog sąmoningą bei kryptingą harmonijos siekimą pakeičiau amžinu maištavimu prieš bendruomenės normas, apskritai prieš pasaulio sąrangą. Maištas pasidarė savitikslis aktas, nors ir bandomas pridengti idealistiškais lozungais. Maištas negali atstoti savos vertybių sistemos ieškojimo ir suradimo. Arba nesuradimo. Tų vertybių ieškojimas tikriausiai susideda iš jaunatviško maksimalizmo, teikiant nekvestionuojamą primatą dvasinėms vertybėms: dvasingumą iškeliant aukščiau materialinių gėrybių. Tai paprastai perauga į ilgai užsitęsusių maištą, nukreiptą į bet kokios bendruomenės normas. Būtent: vaikų auklėjimą, lėšų kaupimą pragyvenimui, karjeros siekimą ir t. t. Deja, šis maištas trukdo sau pačiam nusistatyti vertybių hierarchiją, kadangi maištaujanti prieš gana paviršutiniškas realijas dažniausiai neturi pagrindų pagrindo – tikėjimo krikščioniškąja doktrina.

Man labai gaila žmonių, kurie nejaučia potraukio į ką nors įsigilinti, įsiklausyti, įsižiūrėti. Ar tai būtų gėlės žiedas, ar paukščio plunksna. Nenoras gilintis išreiškia organišką atmetimą, švelniau tarus, nesuinteresuotumą tuo daiktu arba... žmogumi. Užaugęs žmogus savaimė praranda tą vaikišką smalsumą: kodėl rožės būna įvairių spalvų, o žibuoklės – tik mėlynos? Protas nebeieško priežasčių, o fiksuoja vien išorinius požymius. Pats to nejausdamas, toks žmogus daro didžiulę skriaudą sau, nes pirmiausia nukenčia jo paties jausmų ugdymas. Taip jis ir keliauja per pasaulį su netašytais jausmais, o sutikęs ką tyresnio, ne visai įprasto, skuba nuo būtinybės atsakyti tuo pačiu, nes tai jau vargina!.. Nubudę jausmai krusteli, norėtų prasimušti

pro egocentriškumo kevalą, tačiau jiems nelemta... Kadangi jie nepilnavertiški, baikštūs, neišsivystę.

Tokie žmonės yra vargšai. Jie negali kaip reikiant patirti nei meilės džiaugsmo, nei meilės kančių. Lieka labai abejotinos vertės paguoda, kad jie ne vieninteliai tokie. Tačiau jie visuomet norėtų būti mylimi, bet irgi su esmine išlyga – kad nereikėtų dėl tos meilės nė piršto pajudinti, parašyti vienu laišku daugiau ar atsisakyti pusvalandžio miego. Jausmų tinginystė, proto tinginystė pagaliau pagimdo visai atstumiantį pavidalą – fizinį apsileidimą. Tai dangstoma nieko nekainuojančiais glebiais žodžių, kurie dar šiaip taip surandami irgi tik iš tingaus padorumo.

Man atrodo, kad aš tik dabar pakankamai subrendau, kad galėčiau ir iš varganų kasdienių pareigų pasidaryti tylią šventę. Šitokios brandos retai kas pasiekia pats, dažniausiai Dievas nejučia kam nors lepteli. Ir toks žmogus gyvena tikrai žmonišką gyvenimą. Buities nuobodybę, savęs dalijimą kitiems reikia priimti kaip savaime suprantamą dalyką, kaip kvėpavimą, valgymą, miegojimą. Reikia sugebėti šalia esantiems žmonėms atleisti daugybę jų trūkumų ir visai stengtis padaryti jų gyvenimą jiems patiems patenkinamą, kiek leidžia tavo jėgos ir išmintis.

Tik tuomet kiekvienas tavo poelgis gali įgauti tikrąją ir vienintelę vertę. Sveikasis žmonių pasaulis kol kas nesugalvojo kitokio būdo.

(...)

Atrodo, visą buvusį jausmingumą lyg būtų kas maurais užtraukęs. Staiga atėjo labai šaltas ir objektyvus savo amžiaus ir padėties supratimas: visa, kas vyksta su manimi, yra neiškertamai realu, turi savo pradžią, pabaigą ir tikrąją vertę. Staiga pasidarė paprasta gyventi pagal savo vidinius išteklius, charakterį, nesistengiant imituoti jokių vaidmenų. Tiesiog atėjo toks laikas, kai mirusi realybė atgyja iš naujo. Ne toji kasdienė beveidė realybė, o vidinis realybės laikrodis, tarytum iškeltas iš jūros dugno. Gal iš tiesų verta gerbti kitų žmonių pagarbą man. O kas buvo, tai buvo man dangaus skirta. Gailėtis, ieškoti pateisinamų motyvų yra tas pat, kas ieškoti pavogtų pinigų. Tai tas pat, kaip naršyti po ištuštėjusius šiukšlinus kambarius, ieškant juose kažkokių atsparų dabarčiai. Dabartį reikia susikurti pačiam iš naujo, netūpčiojant vietoje, neieškant glebaus jaukumo.

Kada tapau tikrai vienišas? Kai mirė tėvas, o paskui ir motina? Kai sutikau Brigitą, o po kelerių metų pabėgau nuo jos? O gal jau vaikystėje

pradėjau jausti vienatvę, kai sirgau širdies reumatu, būdavau sanatorijose, o klaseje jaučiausi kitų atstumtas, kadangi man buvo uždrausta sportuoti?

Gerokai vėliau alkoholis padėdavo bendrauti ir vaidinti pačius įvairiausių vaidmenis, nes buvau jaunas, nerūpestingas, gražus. Dabar iš veidrodžio žvelgia gerokai pavargęs keturiasdešimtmetis. O aš ruošiausi sutikti tą vienintelę, nepakartojamą, tikrąją moterį, kuriai būčiau irgi vienintelis visais atžvilgiais. Iš esmės sąjunga su Brigita buvo vienišųjų sąjunga, kuri negalėjo ilgai trukti. Tokie žmonės kaip ji ir aš visuomet vieniši širdyje. Brigita stengėsi tai kompensuoti blaškydamasi tarp kitų vyrų, bet, esu tikras, nieko iš to neišėjo. Žmogus gali būti mielas net savo silpnybėmis ir trūkumais, jei sugebės save dalyti kitiems. Bet vienišas ir kietaširdis yra baisus. Įsivaizduok save į smūgį atsakančiu smūgiu, visuomet tikslingą, neklystantį, racionaliai eikvojančią laiką, pinigus ir jėgas. Kažkoks visą laiką susirūpinęs kvadratinio veido buhalteris, manantis, jog yra pranašesnis už kitus, jei negeria ir nerūko. Ir dar svaičioja apie stambią pinigų sumą, kuri galėtų išspręsti patogaus gyvenimo problemas. Žinoma, toksai galėtų gyventi ir iki devyniasdešimties metų, ir tai būtų tikra kiaulystė.

Silpnumas, pyktis, lytinis pasitenkinimas trunka kelias akimirkas ir tuo metu užgožia visa kita. Širdies gerumo turi užtekti visam gyvenimui. Bet kaip išverti kito šaltą širdį? Kietaširdiškumą? Juk net susirgęs nenorėčiau kreiptis į Brigitą pagalbos.

Kas yra tikrasis dvasios gyvenimas, aš tik spėlioju, veikiamas sovietinio auklėjimo. Atseit, tai kontempliacijos forma, pagimdyta knygų skaitymo, teatro spektaklių, nepelnytų skriaudų sukeltų išgyvenimų.

Dabar matyti, jog toli gražu viskas yra ne taip. Dvasinis gyvenimas iš tiesų yraėjimas Dievo link, savojo šėtono (gal banalaus, o gal labai klastingo?) nurungimas, mokėjimas atsispirti daiktiškajam pasauliui. Šiaip ar taip krikščioniškoji pasaulėjauta, krikščioniška moralė, tikriau – jos užuomazgos, lydėjo mane nuo vaikystės, tik be galo iškreiptomis formomis. Blyškus Dievo ir šėtono kovos supratimas, nepasitenkinimas žmonių sudaiktėjimu – tai ir viskas, ką galėjau suvokti ir išlaikyti savyje. Tokie dalykai kaip kančia, susitaikymas, atgaila mano dorovinių sąvokų arsenale neegzistavo. Tuomet dar negalėjau suvokti, kad didžiausia dvasinė vertybė yra amžina kelionė Dievo link per kančią, kurią suteikia maišto bergždumas.

Pagaliau nugalėjau save ir pasakiau Brigitai, kad bandymas suartėti iš naujo nepavyko, kad susirinktu savo kosmetiką ir keliautu į savo butą. Kas tai – aiškus mano pralaimėjimas, suvokus, jog nesugebu, neturiu vidinės

energijos būti viename kambaryje su gerokai jaunesne už save būtybe? Bet svarbiausia, kad nemelavau, neverčiau ir jos meluoti, apsimetinėti. Kiek vėliau tai būtų buvę nepakenčiama. Žinoma, tai pralaimėjimas, bet kartu ir pergale prieš baimę, kad vėl lieku vienas. Vientvės bijo tas, kuris bijo pasilikti pats su savimi, nes nutuokia, kad jo žmoniškumo ištekliai labai riboti.

Tuščia ir liūdna, bet kažko ir erdvu, tarytum būtum staiga išėjęs į rudėnėjantį vieškelį. O už tavęs užsivėrė dar vieneri vartai. Vėl laisvas ir vėl vienas. Ką gi, kiekvienas turime keliauti savais keliais, ne Brigitai laikas teka kitaip negu man. Aš pasielgiau sąžiningai, galbūt net padėjau išvengti beprasmiškos pasikartojimo ir jai, ir sau.

Su kiekvienu laikraščio numeriu, su kiekvienu lietumi daraisi vis didesnis našlaitis. Prieš savaitę buvau kupinas pasiryžimo suderinti neįmanomus dalykus, o pakanka vieno telefono skambučio, pakanka išgirsti tą patį dalykišką Brigitos balsą, ir pasijunti vienas bei nuogas po šaltu lietumi... Pradedi tuomet liguistai galvoti ne apie tai, kas eina iš tavęs, o apie kažkokią metafizines likimo jėgas, kurios kas sykį griaua tavo užmojų tvarumą. O gal mano buitinis mąstymas tvenkiasi ore kaip elektros krūviai ir išsilydo toje realybės plotmėje, kurios aš atkakliai stengiuosi nepripažinti? Gal aš tik stengiuosi bergždžiai įrodinėti visiems ir visam pasauliui, kad mano traukinys dar neišvyko, tik niekas tuo nebetiki. Ar aš pats tikiu, kad dar išoksiu į tą traukinį?

Dalyvauju atsitiktinėse kompanijose kaip protingas pajacas. Daug ką žinantis, save ironizuojantis, o apskritai – vypsantis rezonierius. Lengvas ir be įtampos būna dalyvavimas tau primestu lygiu, tik neturi ko statyti į banką, nes esi tuščias, pralaimėjęs, besivaipantis publikai, įdomus tik prie taurės užstalėje. Erzina sugėrovų psichologija: jei esi vienas, vadinasi, silpnas, negalintis užkariauti kito, negalintis ilgesniam laikui išlaikyti dviejų sąjungos ir panašiai. Norisi keiktis, bet nuo to nė kiek nepalengvės.

Žinau, kad dar galiu būti toks, su kuriuo skaitomasi. Pasiūlymų, ačiū Dievui, dar susilaukiu, bet man visa tai atrodo kaip nykūs valdininkų žaidimai. Kažką esu praėjęs, kažką sudeginęs, o grįžti prie senų laužaviečių, pūsti į senus pelenus – nerasciau tam dvasinio imperatyvo. Geriau būti mandagiu, beaistriu sekundantu kitų istorijose, nors niekas to ir neprašo.

Laikas teka kaip seilės iš miegančio girtuoklio burnos, ir prisimeni, kad kalendorius vis dėlto verčiamas į kairę pusę. Bet tai manęs negąsdina.

Drąsa gimdo laisvą savęs ir pasaulio pažinimą. Prarasti galima dar gyvenbę, bet ši galimybė nėra jau tokia baisi, lyginant su buvusiais praradimais.

O atradimus, kad ir kaip būtų keista, dažniausiai gimdo alkoholis ir vienvė.

Kai girdžiu klasikinę muziką, darosi kažko labai gaila. Žmogui turbūt sunkiausia pačiam nustatyti savo tikrąjį amžių ir tinkamai reguliuoti poelgius. Racionaliu protu šito padaryti negalima, reikia vidumi pajusti, bet negali, kadangi greta nėra atspindinčio tave veidrodžio. Artimo žmogaus.

Drąsa ir neviltis – du priešingi poliai, tačiau kartais tarp jų galima dėti lygybės ženklą. Nes vieną ir kitą gimdo praradimai. Kuo didesnis jų skaičius, tuo didesnė drąsa, bet drąsa nevilties pagimdyti negali.

Kartais pranyksta drąsa gyventi. Tikriausiai todėl, kad mano ryšiai su pasauliu pasidarė pernelyg formalūs. O gal ir todėl, kad visų žmonių ryšiai grynai formalūs pasidarė.

Turiu galvoje savo vienmečius ir vyresnius. Žmogus gimsta vienas ir miršta vienas – ši banali tiesa negali teikti paguodos žmogui, kuris gyvenime per mažai mylėjo. Velnio visas banalias tiesas, jos tik priverčia nuolatos jas patvirtinti savo pasyviu elgesiu, lindėti tarp keturių sienų, be atvangos rūkyti, žvelgiant į pašėlusiai nykų vaizdą už lango.

Taigi, kai pranyksta drąsa gyventi, pranyksta ir pasitikėjimas savimi, ir vietoj jo atsiranda beveik fizinė negalia. Praeities nesugrąžinsi, dar viena banalybė, o dabartį reikia ištvirti tokią, kokią pats susikūrei.

Deja, šiuo metu turiu lankstyti ir žemintis prieš menkučius žmones ir laukti, kol man bus suteikta malonė. Pažiūrėsiu, ką ateityje skirs Apvaizda, kuriai reikia padėti bent padoriu elgesiu. Ir pakaks pykti ant savęs.

Kai suvaidinti visi vilioję vaidmenys, o naujiems gal nebėra jėgų arba jie stačiai nepatrauklūs, lieka tyliai būti nepastebimu žmogumi.

Nei amžinai jaunu lovelasu, nei pasibaisėjimą keliančiu girtuokliu, nei garsiu sportininku niekas negali būti visą laiką. Ir staiga pasirodo, kad žmogumi būti vis dėlto labai sunku. Nėra kantrybės, išvermės, mokėjimo valdytis, tolerancijos kitiems. O tau dar siūloma žaisti banalius žaidimus, kuriuos žaidžia dauguma. Pradedi galvoti apie pinigus, apie svorį visuomenėje, komfortą, netgi apie kokį nors postą. Kažkokie žmonės kursto pigias ambicijas, kalbėdami, kad pats laikas užimti padėtį, parodyti save, kažką įsigyti... Ir aš jų akyse nejučia stengiuosi būti solidus, beždžioniškai laukdamas palankumo iš jų pusės. Tuomet tik vynas gali padėti iš beždžionės vėl atvirsti į žmogų.

Tačiau aplanko mintis, jog kiekvienas smurto aktas, nukreiptas prieš patį save (pavyzdžiui, gyvuliškas pasigėrimas), naikina visą žmonijos triušą,

įdėtą atitolinant žmogų nuo žvėries. Naikina Mikelandželo skulptūras, Leonardo paveikslus, Mocarto muziką, Donelaičio viežlybo gyvenimo priesakus.

(...)

Meilė nėra vien džiugus pasisotinimas, tai ėjimas visą laiką į nežinią, tempiant paskui save šalia esantį artimą žmogų. Tai amžinas noras pažinti savo ribas ir galimybes, nesiskaitant su niekuo, šaltakraujiškai žengiant į pragaištį su tuo nelemtu smalsumu, kuris veda vaiką prie skardžio krašto arba verčia jį nutraukti sparnelius pasigautam vabzdžiui. Tuomet susimaišo gėris ir blogis, juokinga atrodo ištikimybės sąvoka, net nejuokinga, o banali, žeidžianti: susipina klasta, niekšybė, smulkus ir didelis melas, bet visa tai atrodo pateisinama žinojimo: vienas žmogus negali tavęs pavergti visam laikui. Tavo siela apskritai nepavergiama, o godus kūnas neturi bėgti nuo to, kam jis sutvertas. Štai kaip viskas paprasta, cha cha... Ir taip bus iki pat senatvės, kol kūnas paprašys atilsio. Ir siela jaus tuomet sąžinės graužimą, ar ji privalo tokios rūšies graužatį jausti? Pagal krikščionišką moralę – taip, bet nebūties akivaizdoje mes pasiduodame nuoširdžiai atgailai, ir mums atleidžiama.

(...)

Šį ankstų rytą kalbėjau su Dievu, atrodo, buvau atvestas prie jo sosto. Balsas manęs paklausė: „Ko troškai ir ko trokšti dabar?“ Atsakiau: „Dvasios ramybės ir pažinti tiesą“. – „Tu pažinai tiesą, todėl turi dvasios ramybę“, – pasigirdo atsakymas. „Dar neturiu“, – išdrįsau prisipažinti. „Tuomet kentėk toliau“, – išgirdau tolstantį balsą. Žinau – gyvensiu kentėdamas ir toliau, retkarčiais pasinerdamas į alkoholinę relaksaciją. O kaip gyvens Lietuva? Deja, deja, nereikia apsigaudinėti – jos vietą pasaulyje nustatys pats pasaulis, o ne ji pati, kad ir labai reksmingi ir pasipūtę būtume. Pasvers, įvertins ir objektyviai atseiks. Gal net ir ne objektyviai, o kaip užskurdusiems čiabuviams, gerokai primirštiems ir visai neegzotiškiems savo dvasia. Nes trokš tos pačios vakarietiškos gerovės, t. y. liliputinėje valstybėje kiekvienas dar nori turėti savo asmeninę Lietuvėlę – namelį, mašiną ir lašinių. Na, ir valdžios truputėlį. Nuobodu ir nyku, ponai! Kai išgirstu vograujant apie Lichtenšteiną arba Liuksemburgą, susivemt norisi.

Kiekvieną dieną kažkas vyksta valdžios teatrėlyje, o žmonės vis labiau ima priprast prie minties, kad kiekvienas privalo pasirūpinti pats savimi, kad tarpusavio ryšiai darosi labai sąlygiški. Ir tiesiog keista, kad nuo viso to, kad esi visų užmirštas kaip koks daiktas, užsimetęs už sofos, kai negali prisiskambinti tiems, su kuriais dar viliesi surasti bendrą kalbą, kai išorinis pasaulis nebylus tavo atžvilgiu, kai tavo veiksmai ir poelgiai turi prasmę tik tau pačiam, visu nuogumu išnyra klausimas – kas tu esi?

Nesuvokiu, kodėl taip ilgai mane bandė Dievas, nesuteikdamas galios atskirti svarbių dalykų nuo nereikšmingų. Retkarčiais, atrodydavo, priartėdavau prie tikslaus žinojimo, tačiau minios išperėtų normų inercija arba menamos gerovės inercija, arba menamos gerovės pavidalai vėl sujaukdamo svarbiausių dalykų hierarchiją. Gal per daug putoju, gal kitiems Dievas iki mirties neleido aptikti svarbiausių dalykų gyvenime? Reikia keliauti be pykčio, be pavydo ir nesavanaudiškai, atsisakant mažų ir didelių šėtono gundymų. Atrodo, vis dėlto išmokta skirti šėtono ir Dievo darbus. Tai ko daugiau reikia? Atsikeli iš ryto ir supranti – Dievas padovanojo tau dar vieną dieną, todėl esi turtingas šiandien. Turtingas ir laisvas. Deja, laisvas ir daryti nuodėmes. Jeigu gėrimas yra nuodėmė, tai tik todėl, kad tai pirmiausia yra bėgimas nuo tiesos. Tiesos, kad gyvenimas yra rūstus ir atšiaurus dalykas, kad jame reikia be paliovos grumtis už save ir tau brangintinus žmones. Tačiau, jeigu alkoholizmas yra nepagydoma liga kaip vėžys ar išsėtinė sklerozė, tai kaip tuomet kalbėti apie nuodėmę? Kaip sakė Karnegis, neverta pjauti pjuvenų.

Mane baugina, kad dabar pernelyg gerai matau pasaulį ir žmones, imu suprasti, ką kiekvienas paprasčiausias daiktas byloja man.

Tarytum būčiau įžengęs į kitą kambarį. Su naujais kvapais, kitokia temperatūra, kitokia atmosfera ir kitokiais daiktais, beje, turinčiais tik antracilę reikšmę. Svarbiausia – blaivus savųjų nugyventų metų pajutimas, be dantų griežimo, baimės ir ašarų. Tas gyvenimas – lyg anfilada: nejučia įžengi į naują kambarį, truputį nustembi, kad durys už tavo nugaros užsivėrė, kad tai reikia pripažinti, užsivilkti dar vieną megztinį, nes artinies prie savojo Šiaurės ir Pietų ašigalio.

Anuose kambariuose liko sudaužytų taurių šukės, protingos ištarmės, sumišusios su girtomis vapalionėmis, gėdingai apsinuoginusių emocijų pliūpsniai, tarytum pridžiūvę vėmalai prie parketo. Tebūnie tai uždaryta ir palaidota. Gyvajam pasauliui praeitis neegzistuoja – tėra vien dabarties vyksmas.

Taigi išėjau galutinai pro vienas duris ir įžengiau pro kitas į... senėjimo prieangį, kur kitos spalvos, kiti pojūčiai. Kažkaip susiprotėjau, kad paskutiniai mano užgėrimai buvo desperatiškas priešinimasis senėjimui. Tačiau yra tokia šalis, senaties šalis, jos gyventojai tave priima labai draugiškai, beveik broliškai, tu pasidarai savas. Į jaunas moteris jau žvalgaisi iš kažkios neįveikiamos distancijos. Ir sunku patikėti, kad nėra kelio atgal, kad senėjimas – tai ne laikina liga, kurią galima sėkmingai persirgti.

Ir dar – keistas pojūtis, kad tvirtai įsirašei į skurdžių gretą, pagyvenusių bėdžių armiją, kur jau niekas nesiplėšo dėl garbės, pinigų, moterų, o tegalvoja, kaip minimaliom pastangom nustumti rytdieną, dar ir dar, kol pagaliau pasišauks Dievas. Kažkoks nelemtas brolybės jausmas skurde.

Dievas siūlo, o žmogus renkasi. Ir nors gali be jokių papildomų pastangų pasirinkti patį geriausią variantą ar sprendimą, tas amžinai dvejojantis, aptingęs, net rezignuojantis padaras dažniausiai (beveik visuomet!) pasirenka „vidutiniškąjį sprendimą“ arba stačiai netikusį. O slapčia svajoja apie didžiulius pasiekimus.

Tačiau dar galima ir toliau ugdyti save, manau, tai būtina iki grabo lentos. Todėl dar įmanoma gyventi, ir verta tai daryti.

Tikriausias kelias – kiekvieną dieną suvokti save dabartyje.

Kiekvieną valandą – nugalėti save.

Tik tuomet vieniša egzistencija įgyja tikrojo prasmingumo. Pasirodo, nugalėti save yra įmanoma. Dieve, Dieve, juk visą laiką tas buvo įmanoma! Nugalėti ir pajusti, kad kiekvieną rytą vis labiau ir labiau tolsti nuo savo klaidų pasaulio. Įprastų, atsikartojančių, nuolat pateisinamų, gal ir pamėgtų, kartais ir Likimo ranka pavadintų...

Dieve, man reikia Tavęs.

Girdžiu jo balsą:

Niekur neskubėk, nes lemties neaplenksi.

Nebūk rūstus žmonėms.

Negeisk miražų.

Leonidas JACINEVIČIUS

AUGUSTINAS DAINYS

IŠ “KOSMINIŲ HIMNŲ”

Kosminė muzika

Šerkšnas ant žolių stagarų švyti kaip pasidabruotos relikvijos. Taip rymo sustingusi Visatos muzika, kurią daiktai išsako, o poetaujantis gamtos metafizikas, žiūrįs į styrančius stagarus, mėgina išlaisvinti iš daiktų ir išgirsti šią muziką. Čia, savo pasaulyje, kuris mažesnis už dulkę Visatos platybėse, tačiau toks brangus, nes mano: sugėręs kasdienį darbą ir rūpesčius, meilę ir kantrybę, sustojimus prie mažųjų gamtos altorėlių. Matau ir girdžiu, ir drauge Visata mato ir girdi manimi. Ir viskas – atklydusi kosminė muzika, kuri kaip vaizdagarsis atsiveria reginčiai poetautojo ausiai arba girdinčioms akims, vedančioms į Visatos slėpinių pažinimą.

Daiktai, kosminės muzikos krešuliai, kantriai rymo aplinkui. Šviesa, atsimušusi į ploną tirpstantį vėlyvo lapkričio sniegą, švyti kaip oro sidabras. Ją sugauti į žodyno ir gramatikos dažais nutapytą paveikslą – klajojančio poetautojo uždavinys.

Kai už daiktų pavidalų išgirsti muziką, kai netikėtai supranti, kad net ir šie žodžiai, dėliojami galvoje, skamba kaip muzika, apima nuojauta, kad viskas yra muzika. Krintanti drėgna snaigė, besikalantis pro asfaltą žolės ūglis, praskridęs vakaro juodvarnis yra kosminės muzikos išraiškos, kai nėra atskiro kompozitoriaus, nes ir jis yra muzika, aidinti neišsemiamame Visatos labirinte.

Poezija nutinka kaip kosminis vyksmas, kai vaikštai miško takeliais, ir ne tu eini, bet takelis tave veda, ir staiga apima neaiški nuojauta, skambanti sieloje muzikos motyvu, iš krepšio išsitrauki rašiklį bei užrašų knygutę ir pradedi rašyti; tavo ranką vedžioja vėjas, kedenantis medžių lapus, ir rašiklis juda puslapiu lyg šakelė Visatos vandenyne blaškoma bangų: poetinio įkvėpimo, ateinančio iš kosmo. Kaip vidujybėje pulsuoja širdis, taip išorybėje man tvinksi daiktai, peraugantys į šaltinį, maitinantį sielos sodų nesibaigiančius labirintus. Pasaulis į ausį šnabžda didžiausias paslaptis, o aš, be galo dėkingas, įamžinu jas rašiklio šoku ant popieriaus: mikrokosmo konspekte. Sniegas, belapiai beržų kamienai, eglėšakiai, trobos rąstai.

Šį reginį apgaubia kosminė muzika, kaip šių daiktų šifras, kai į ją įsiklausai, pajunti pakylėtą ir neištariamą virpulį sieloje, netikėtai atsivėrusį Visatos šventumą, kuris kosmo dovanojamas kaip malonė ir neįgyjamas bei neparduodamas už jokus pinigus. Vaikščiok vienišais ir atokiais miško keliukais, toli nuo žmonių, medituok Visatą lėtai eidamas atmerktomis akimis ir ausimis, sugerk iš kosmo atklydusią šviesą, kuri prausia daiktų paviršius, ir jos nublizginti jie nušvinta grožio blyksniais, nuostaba, keistumu, kurie yra vienintelis kantriai išeitų dėmesingumo pratybų turtas.

Kaip lėtai aušta dangus žiemą: melsvai pilkas sniegas ir lygiai toks pat skliautas užpildo akiratį. Ir belieka tik tyli muzika, ateinanti iš kosmo, paryškinta šuns lojimo iš tolimos sodybos. Tai ženklas, kad niekada nesuvoki begalybės grynos ir laisvos, nes akys daiktėja ir klausia apsunksta nuo šio pasaulio formų.

Gamta aprimus, užtai gali įsiklausyti skambesį kitapus jos,
Pajusti kosmo rūsčią muziką ir tapti nenuilstančiu jos instrumentu,
rašikliu popieriuje įamžinančiu baltjuosvius daiktus ir Visatos balsą,
kurį girdi žiemą, kai nesigirdi paukščių giesmių ir bičių dūzgimo,
medžių lapų šlamėjimo ir nendrių šniokštimo. Dėkoju, kad girdžiu.

Himniškasis šlovinimas

Ryte stūksojo pelenų spalvos švelnūs balandžio pabaigos debesys,
o vėliau išlindo saulė ir viršuje sušvito žydras perlamutras.
Rusvai žalsvas miškas tolumoje ir į valtės šonus ritmingai
besiplakančių bangų muzika netikėtai verčia lietus šlovinimais,
nes daiktai šią akimirką tapo tokie intensyvūs ir ap sunkę muo poezijos,
kad švyti kaip Dievo buvimo įrodymai. Nesu eleginis poetautojas,
neapraudu prarasto vaikystės sodo, paauglystės namų ar jaunystės
miesto, kuriame jaučiausi laimingas. Esu himniškasis šlovintojas,
ekstatiškai besiliejęs posmais, kai visa, ko man išties reikia,
kad galėčiau rašyti, yra gamtos grožis, kai praskrendančios anties

kryktelėjimas skamba kaip prisikėlimo trimitas, ir staiga suklusti,
kai Visatos gaudesys, praturtintas atskridusių paukščių balsų,
vėjo šniokštimo žalsvų medžių viršūnėse, skamba kaip pati
gražiausia pabudusio pavasario muzika, pakeitusi žiemos nebylią
akustiką su snaigių adatėlėmis ant veido ir vienišo kranklio „krankt“.
Dangus vėl virto pelenų spalvos, o saulė nukeliavo vakaruos.
Virš ežero rūkas, perregima siena skiriantis mane nuo miško.
Vakaras. Pavasario pasaulį pripildo paukščių giesmės krūmynuose
ir verčia išeiti iš savęs ir tapti giesme užrašų knygutės puslapyje;
primarginti lapai – tai pėdsakai, nurodantys įkvėpimo išklotines.

Kai rūkiau ir mėgavausi alumi, mat negalėjau gyventi ir rašyti kitaip,
patirdavau palankių poezijai būsenų. Nuo tada, kai šie svaigalai
giliai po žeme, vienintelis svaiginimosi šaltinis ekstatinės būklės
gamtoje, kai skubi konspektuoti eilėraščių, dėkodamas už malonę.

Juk paukščiai nesisvaigina, tačiau svaigsta giesmių pilnais snapais.
Tai prigimtinė Žemės muzika, ji sklinda į Visatą lyg baigtybės
liudijimas kosmo ausiai, o aš stebiu kaip baigtybė virsta begalybe,
kai paežerės alksnis prie liepto, netikėtai sukėlęs svaigią nuostabą,
virsta atsinaujinimo akstinu, ir tada iš tiesų šventi švelnų pavasarį,
karališką čia ir dabar, liudydamas atvertų akių ir ausų akimirklų dovanas.

Pabudau ketvirtą, į ežerą išplaukiau po penkių ir kontempliauvau
rūko debesis virš akvatorijos, purius ir stumdomus oro srovių,
persmelkiamus tolumo gervių trimito iš pelkėtos upelio deltos
ir strazdų giesmių pakrantės krūmynuose. Užrašęs šias eilutes,
pakėliau akis ir nustebau išvydęs už miško kylantį tamsrausvį
saulės diską, nudažiusį raudonu auksu taką nuo miško iki valtės.
Esame žaislai, kuriais žaidžia galaktikos, ir jauki saulės šviesa,
papuošta fenomenologiniais sofizmais, yra tolumo kosmo ženklas
mums, įpratusiems viską suvokti pojūčiais, impresijomis, pagavomis,
kurios yra eilėraščių statybinė medžiaga, atseikėjama šio pasaulio.

Einu per jaukų pojūčių pasaulį, nustebdamas kamane bijūno žiede
arba volungės fleita liepų alėjoje, tačiau esu persmelktas noro
atverti neregimos Visatos duris ir rašyti apie šio pasaulio ištaką,
kuri yra didesnė nei pojūčiai gali apimti, todėl lieka griebtis simbolio,
kuris neregima padaro regima. Paslapties ir didingumo akivaizdoje,
imu šlovinti šį jaukų pasaulį, tarpstantį tolimam Visatos užkampyje,
nes gyvybė yra stebuklas, palyginti su negyvomis kosmo platybėmis,
kurios tiek pat baugina žingeidų to, kas yra, slėpinio tyrėjo žvilgsnį,
kiek ir vilioja noru aprašyti iščias, iš kurių išnyra daiktai, bjaurastis,
karas, harmonija ir grožis: didesnio nei suvoki pasaulio veidų bruožai.

Kosminis juokas

Šiąnakt buvo ypatingai tamsu; per patį vidurį nakties išsigandau,
kad gali nepatikėti saulė. Tačiau dabar matau skaisčią pašvaistę
virš miško, ir netveriu džiaugsmu, kad saulė tikrai patekės.

Kokia apima palaima matant, kad rausvas diskas kyla iš už miško, kad su mūsų pasauliu bus viskas gerai. Bent jau iki kitos nakties. Džiaukimės, jausdami mums duotą žemės plotelį sodeliui įsirengti. Esu ne eleginis, bet himniškasis poetautojas, noriu ne apraudoti prarastą, bet šlovinti atrastą pasaulį, džiaugtis jo dideliais turtais, ir dabar prieš mane atsivėrė brangakmenių skrynia: sužibo auksu iš už miško išlindęs saulės diskas, ir aš dėkoju už malonę patirti.

Kartais šviesa būna tiek ryški, kad net akina, tada kreipi žvilgsnį nuo jos šaltinio ir pratiniesi žiūrėti į šviesą, žvelgdamas į šešėlius. Pasaulyje yra kilnių dalykų, jie vyksta neišnykdamai, tai džiaugsmo šaltinis. Buvo dienų, kai man saulė nepatekėjo. Stūksojo šešėliai. Tada gyvenau apleistuose namuose, virtęs nusiaubtais griuvėsiais. Reikėjo mokytis atstatyti save kaip praūžusio karo sugriautą miestą. Tais mėnesiais man saulė netekėjo, ir tik vynas teikė laimės ir džiaugsmo pakaitalą, apgaule, kad viskas tvarkoje; slėpiausi už dirbtinės iliuzijos, lyg graikas amfiteatre už tragedijos vaidinimo, kuris atitvėrė nuo gyvenimo tragizmo jausmo, kad neišprotėtų.

Krintant į bedugnę, jausmas, kad byra gyvenimas, yra nepakeliamas. Tada lyg į šiaudą, įsikabini į dirbtinę viziją, užsidedi rožinius akinius, kad nevirstum bepročiu. Kad ir kiek gailėčiau anų laikų savęs, mane persmelkia kosminis juokas: jei gyvenime nebūtų nakties, nesužinotum, kas yra tamsa, ir dėl to nemokėtum vertinti šviesos. Todėl džiaukis pasauliu, juokis iš savo likimo duobių ir vingių, nes viskas kol kas baigėsi gerai: įsikibai į gyvenimą ir jis išplukdė plaukiką į krantą, mat tampi savimi tik perėjęs ugnį ir vandenį. Ir iš praeities atsinešti randai – priežastis ne verkti, bet juoktis, nes yra pergalės liudininkai. Juokis, nes tai rašydamas, esi gyvas,

nes nugalėjai Minotaurą ir laimėjai save. Tai tavo didieji turtais. Moterėlė autobusų stotyje palingavo galva ir tarė: „Kad jaunas žinotų ir kad senas galėtų“. Man keturiasdešimt šešeri ir aš šiek tiek perpratau gyvenimą, todėl lengviau nešu gyvenimo našą.

O jaunystėje dažnai mušiau galvą į betoninę sieną, nerasdamas kelio iš labirinto. Tai prisiminiau, ir apėmė juokas dėl jaunystės neišmanymo judant apgraibomis tamsoje. Dabar moku įsiziiebtį šviesą, nušviečiančią gyvenimą: tapo ryškesni gyvenimo pavojai, vertinu tai, ką turiu. Išgyventos praeities duobės pavertė himiškuoju tikrovės šlovintoju, be perstojo dėkojančiu už gyvenimo dovaną.

Nemokėjau gyventi, maniau nesulauksiu keturiasdešimties, mat buvau paaukotas Minotaurui. Visata man atsiuntė Ariadnę: gavau auksinių siūlų kamuolį ir kardą, kad įveikčiau žvėrį, klajojantį mano sielos labirintu. Kai Minotauras pradėdavo riaumoti, trypti mano sielą, užvaldydavo egzistencinė baimė. Bėgo metai ir po savęs tyrimų aš perpratau savo baisųjį žvėrį: Minotauras – tik mano proto kūrinys, turintis man maginę galią, baimės akimirką prilimpantis ir bauginančiai susiliejęs su siela. Išvaikščiojęs labirintą, kardu atkirtau žvėries vaizdinį nuo daiktų, ir Minotauras išnyko. Tai buvo didžiausia mano gyvenimo pergalė.

Nuo tada esu džiaugsmingas. Tikėti gerąja baigtimi, mat esi Visatos mylimas, yra juoktis, kai kosmas juokiasi su tavimi; mat džiugesy išnyra būtybės iš Visatos vyksmo, ir nors verksme panyra atgal, priimdamos atseikėtą buvimo matą, tačiau kiekvienai būtybei krinta didelė malonė ir džiaugsmas būti. Jausdamas dėkingumą už buvimo dovaną, noriu džiaugsmu šlovinti pasaulį ir buvimą. Subrandinti giesmėje dėkojimą už galimybę jausti ir patirti yra himniškojo poetautojo priedermė. Šlovintojo džiaugsmu nepaliaujamai aidi Visatos džiaugsmas. Tuo didesnis, kuo kyla iš mirtingumo jausmo, mat giesmė bemirtė.

Šachmatai su Visata

Margi debesys atsispindi pilkžaliame vandens paviršiuje:
tai šachmatų lenta staiga blyksteli veik metafora:
Visata yra mįslė, ją įminti gali ne kabinetinis rašytojas,

bet slėpinių poetautojas, būnantis gamtos pašonėje
ir žaidžiantis šachmatais su Visata. Tai žaismė su sfinksu,
kai niekada nebūsi nugalėtojas, bet jei rašysi įsiklausymu,
raštai liudys vyksmą, paisys kosmo slėpinio neliečiamybės.
Vasaros vidurys: sodai brandina vaisius saulėje ir vėjyje.
Vešlios augmenijos ramybė, tingulys ir vidurdienio triūsas.
Klausyti, liudyti, aprašyti, o ne kurti vaizdingą pramaną,

nors ir jis žavi, kai prieš miegą iš lėto skaitai romanus,
bet svaigus pramanas neatstos išganingo daiktų švytėjimo:
rododendrų spalvų, grakštaus bažnyčios fasado architektūros,
remiančios debesų baroką virš Vilnių supančių miškingų kalvų.
Šį ramų liepos rytą už poetinės premijos pinigus pirks
valtimi plauki rašyti eilėraščio. Švininėmis epochomis,
kai neturėjai jėgų rašyti sėdėdamas prie rašomojo stalo,
rašei lovoje, o dabar rašai valtyje tarp šnarančių nendrių,
ir šis rašymas – tai šachmatai su Visata. Kosmo kauliukai
išmeta įvykių virtinę, dovanotą Visatos, o į šią kalbą atsakai

leisdamas eilėrašį: per lyriką Visata rašo save pačią.
Poeto dydis – ne dekoracijos, bet patiriamų ir žodžiamų
dalykų svoris, jie veriasi eilėmis, tiksliai liudijant dovanas.
Akimirky testamentai – tai viskas, kas lieka, kai nelieka nieko.
Žaisk, kurdamas kalbos daiktus, tačiau žinok, kad žodžiai –
ne viskas. Iš eilių ritmo išsivynioja kosmas, didesnis nei eilės.
Pageltusios liepos, nendrės, žalias vanduo, pilkšvas dangus
su puriais debesimis virsta eilėraščio laukimu tingią vasarą.
Visata, išmetusi šiuos kauliukus, paėjo viena figūrėle pirmyn lentoje,
o tu, išsitraukęs popierių ir rašiklį, atlieki atsakomąjį ėjimą:

Įkvepi dumblių kvapo, klausaisi nendrių šnarėjimo muzikos
ir margini užrašų knygutę. Valtį nendrėse linguoja bangos.
Jei manai, kad pasiekei galutinį šventumą ir gali atspūsti,
žinok, nelabasis kaip tik šią akimirką įlys į pasikėlusią širdį.

Išgelbės tik geroji rutina: nuolatiniai irstymaisi ežere,
lėti šventraščio skaitymai ryte pabudus, pastangos mylėti
žmones. Tai parašius puikybės gundymas ima kauptis sieloje,
jo vengi, kai žiūri bevardžiu žvilgsniu į lydyto alavo bangas,
užmiršęs save, virtęs ežeru, įveikęs įtampas, baimes ir kartėlį.
Nurimo siela, ir imi be perstojo dėkoti už malonę būti.

Esi pajėgus tik labai mažai suprasti. Pašventei gyvenimą
skverbimuisi į kosmo slėpinius, tačiau užgyventa išmintis –
tik atsitiktinai kritusių kortų virtinė ant stalo. Duok Dieve,
kad tavo narciziškas pažinimas nepakenktų tau ir tavo artimui,
nes vis tiek būsi nuskintas veik užsisvajojęs narcizas gėlyne.
Žaidimas šachmatais su Visata, lydimas mums visiems paskelbto
ir atidėto šacho nuojautos – tai įvykių žaismės tarp poeto ir kosmo
ir slėpiningų ženklų klausymas, kai labai mažai leista.
Todėl tebūna palaiminta vasaros nendrynų nepažintis, praraja
tarp tavęs ir laumžirgio, vandens lelijos žiedo akinantis baltumas.

Galbūt poezija po Aušvico galima lyg nuolatinė savinaika,
bet aš noriu gyventi veik norėjo gyventi Judita Vilniaus gete
arba Kauno gimnazistas Sibiro lageryje. Tačiau esu gyvenimo
meno vidutinių gabumų moksleivis, nuolat nesimokantis
iš gyvenimo pamokų ir dažnai pabaramas už nepažangumą.
Bet netikėtai išgelbsti kosmo poetinių ir nuostabos įvykių žaismė,
kai žaidi su Visata atsiduodamas alaviniam ežero vandens
paviršiaus mirgėjimui, atspindinčiam žemą pilką apsiniaukusios
vasaros dienos dangų, arba nugairintų nendrių šnaresiu,
pučiant vėjui, gražiausiai muzikai, kuri ramina pavargusią sielą.

GINTAUTAS ČERNECKIS

UGNINIAI DAIGAI

Lakonikos

*

*Giedro dangaus kelias
kviečia Čiulbantįjį –
jis žino
saulės giesmę.*

*

*Toks aiškumas svarbiausio
ir jokių svyravimų,
kitaip – akmuo
artimojo kelyje.*

*

*Šviesos paukštis
laisvai užgieda
savo karalijoje –
ne varnui kranksėti.*

*

*Kokia palaima
pagauti lyg bučinį
Mylimosios dvelksmą
ir neprisirišti.*

*

*Taip tikra
būti meilėje
kaip žiedui gyvam
nuo pradžių iki galo.*

*

*Prakilnieji ateina,
supratę Ugnies kalbą,
ir šviesa leidžiasi
iš aukštybių.*

*

*Pačioj pradžioj –
skaisti gelmė
ir jokios baimės
kūdikelio akyse.*

*

*Geriau atsokti
nuo tamsos
kaip kamuoliukui –
toks žaidimas.*

*

*Mylimasis žino
tiesiausią kelią
pasimatymui
šiapus ir anapus.*

*

*Gyvenimo suktinyje
Budėtoja prigimtoji
kaip saulė moko
šviesos žingsnelių.*

*

*Meistras
ir turguje groja –
nėra kainos
jo instrumentui.*

*

*Piktasis artinasi
su dovanomis,
pagriebęs svetimą
kaip savo.*

*

*Palikusi negyvą lukštą,
švieselė keliauja
kitais kūnais
į Ugnies namus.*

*

*Šviesos vaikas,
išniręs iš gelmės,
visai kitaip
žiba patamsy.*

*

*Užtenka Artimąją turėti
kaip paslaptį
ir džiaugtis dovana,
kol gyvas.*

*

*Atsiveria kito langas
kaip savas,
gera žinoti,
kad ten jauku.*

*

*Gyvenantis iš meilės
atsilaiko ir vienas,
nes regi Šaukiamąjį
pakeleivių akyse.*

*

*Tamsos vežikui šūkteliu:
„Kas iškreipta – netikra“.
Ir vergų vežimas
darda pro šalį.*

*

*Ištikimasis nepavargsta
žiūrėti į saulę,
linkteli jai vakare
ir užsidaro nakčiai.*

*

*Išdavystė šliaužia,
mažesnė už kirminą,
ją įsileidus
per vėlu gelbėti sodą.*

*

*Ugninis beldžiasi
ne į kurčias duris –
gyva ranka
jas atidaro.*

*

*Kupra užauga
iš godulystės,
lyg tuščias kapas
kviestų mirti.*

*

*Meilės vardas
pasimato paukštinėjant
begaliniame kelyje –
nepasimiršta.*

*

*Širdingieji išnyra
iš tamsos
nuo jos dulkių
nepapilkėję.*

*

*Pagavęs saulės spindulį,
tikisi išverti
Šviesiausios atsidavimą,
kuriam nėra ribų.*

*

*Niekas kitas
neieško pamesto
namų rakto –
pats laukinėju.*

*

*Tamsybė tirpsta
nuo vaiskios šviesos
kaip ledas saulėje,
ir kalasi daigas ugninis.*

*

*Išsaugoję džiaugsmą,
tikrieji paveldėtojai
perduoda jo švytėjimą
artimojo širdžiai.*

BIRUTĖ JONUŠKAITĖ

Ištrauka iš rašomo romano „POŽEMIŲ GĖLININKAS“

Vytas išsmuko iš namų jau temstant, jam būtinai reikėjo žinoti, kur dingo Pranskūniukai. Mokykloje jau antra savaitė jų nėra. Į jo klausimus, kas nutiko už miestelio vienkiemyje gyvenantiems kaimynams, tėvai neiškino. Motina braukė ašaras. Tėvas širdo: neliks nei ūkių, nei pasėlių, nei vieno padoraus žmogaus! Visą šalį baigia išdraskyti! Išgamos! O tu geriau nekišk nosies kur nereikia!

Rūstūs, pikti ir sutrikę. Tokie anksčiau nebuvo. Keitėsi viskas. Net ir tėvai. Negi pasikeitė ir teta Adėlė?

Nuskuodęs prie Pranskūnų sodybos įsilipo į aukščiausią šalia kluono augantį beržą, pratupėjo bene valandą, net pėdos nutirpo, bet kieme niekas nepasirodė. Išsikepurnėjęs sumedėjusiomis kojomis apėjo trobą, – visi langai tamsūs. Negi teks grįžti namo nieko nesužinojus? Ne, vis dėlto reikia pabandyti: Vytas pabeldė į duris. Tyla. Tada dar kartą. Ir dar kartą.

Kažkas viduje sušiureno. Palengva durys prasivėrė. Už jų, apsigobusi skara, stovėjo Pranskūnienė.

Vaikeli, maniau manęs atėjo, o čia tu? Ar tavo tėvus...

Mama ir tėtė namuose, jie nežino, kad aš pas jus išėjau, aš norėjau paklausti, kur Zigmas ir Pranas, kodėl jie neina į mokyklą? – jis bėrė greitakalbe, tikėdamasis išgirsti atsakymą ir tuojau pat lėkti namo.

Jų nėra... Visus atėmė, visus... Ir kam jie mane vieną paliko? – teta Adėlė užsidengė veidą skara ir nusvirduliavo atgal į trobą.

Vytas nežinojo, ką daryti. Jis dar nebuvo matęs sielvarto nukamuotų moterų. Tik suprato, kad anos tetos Adėlės nėra ir niekados daugiau nebus. Ir kas čia ką atėmė? Juk žmonių niekas neatiminėja. Jie ne kamuoliai ar žaisliniai šautuvėliai.

Jis nuslinko moteriai iš paskos. Ji sėdėjo ant suolo ir žiūrėjo pro langą į prieblandon grimztantį sodą. Jis prisėdo ant suolo šalia durų. Tamsa kilo iš kerčių, slinko artyn, apsemdama jų kojas, uždažydama visą šioje troboje buvusį gyvenimą, pasiglemždama ir juos pačius, tylus ir bejėgius, susitaikiusius su viskuo, ką atneš būsima naktis. Už stiklo nyko obelys, nyko ir už jų, tolumoje esantys Vyto namai, ir visas miestelis – buvęs pasaulis traukėsi ir mažėjo, užleisdamas vietą neišpasakytai gaudžiam tetos Adėlės dūsavimui, nuo kurio šurpo Vyto oda – lyg labai tyliai pelėda dejuotų, lyg laukinis karvelis ūbautų...

Nežinia, kiek jiedu šitaip būtų sėdėję, bet staiga sudrebėjo plačiai veiriamos durys, sudundėjo prieangyje žingsniai ir trys vyrai įgriuvo vidun.

Ei, buržujų matka, išlįsk, dek žiburį! Nagi, priimk svečius!

Pranskūnienė atsistojo, sugraibė ant sienos jungiklį, palubėje užsidėgė lemputė. Dabar Vytas pamatė tris raudonarmiečius – tokie neseniai atsirado plakate ant mokyklos – išvaduotojų šypsenos švietė per visą sieną. Šitų veidai nebuvo tokie linksmi. Vyrai nusiėmė šautuvus, atrėmė prie sienos, patys įsitaisė užstalėje. Jie dvokė prakaitu ir arklių mėšlu. Dėbčiojo rūščiai iš papildų, kasėsi po kepurėmis sulipusius plaukus. Kažką grubiai rusiškai marmaliavo – Vytas nieko nesuprato.

– Na, ko stovi, matka, nešk lašinius, dešras, juk žinau, pilna kamara. Jums, buržujai, niekada badas negrėsė.

Pranskūnienė vis dar neištariusi nė žodžio nuslinko virtuvėn. Vytas stovėjo kaip įbestas kertėje prie durų, kareiviai nekreipė į jį dėmesio, o gal net nepastebėjo. Bet jis iš karto pamatė: vienas jų nusiėmė nuo rankos laikrodį, prikišo arčiau lempos, pasukinėjo sraigtelį turbūt norėdamas

patikslinti valandas, paskui pasidėjo laikrodį priešais save ant stalo. Tai buvo Bronelio, vyriausiojo Pranskūnų sūnaus laikrodis. Be jokios abejonės. Jis vienintelis iš visų mokyklos vaikų tokį turėjo. Vytas žinojo, kad Bronelis jį gavo dovanų, laimėjęs matematikos olimpiadą. Kaip visi mokiniai jam pavydėjo!

Vytas šmurkštelėjo į virtuvę prie tetos Adėlės.

Teta, teta, jis turi Bronelio laik...! – teta jam neleido baigti žodžio, delnu, kaip kokia geležine sklende užšovė burną ir pažvelgė taip, kad aišku: Tylėk!

Ji pjaustė lašinius, nešė duoną, dėjo butelį ant stalo. Judėjo tarsai būtų pametusi pati save – kažkaip kampuotai, nerangiai, vis užkliudama už kokio daikto. Ar teta Adėlė apako? Vytas buvo matęs vieną aklą vyrą, jį sutiko bažnyčioje, ėjo įsikibęs kitam į parankę. Ar taip dabar visada vaikščios ir teta Adėlė? Namai tušti : nei dėdės, nei Zigmo, ir Prano, ir Bronelio nėra... kam ji įsikibs į parankę? Gal aš galėsiu jai padėti?

Kareiviai valgė rydami dideliais kąsniais, gėrė stiklinėmis, jų balsai aštrėjo, kartais jie trankė kumščiais į stalą, garsiai kvatojosi. Bet tai nebuvo linksmas juokas.

Teta Adėlė stovėjo prie krosnies ir žiūrėjo į puodus. Žiūrėjo ir žiūrėjo, nors niekas juose nevirė. Tai buvo paskutinis kartas, kai Vytas ją matė.

Po kelių dienų tėvas pasakys: išvežė ir ją. Žodis „išvežė“ bus toks dažnas, kad net ir jaunesni už Vytą vaikai supras, jog nieko daugiau klausti nedera. Ir Vytas neklaus, ar teta Adėlė iš tikrųjų apako ir kas jai dabar padeda. Na, ten, kur ji yra. Tik kartą užsuko į jos namus: durys atlapos, nei baldų, nei puodų, net svogūnų pynių virš krosnies. Paspardė tuščius butelius, sudužusios lemputės stiklus ir daugiau į tuos namus negrįžo. Ne todėl, kad tėvai draudė. Pats nenorėjo.

Po karo erdviose Pranskūnų namuose įsikūrė kolūkio kontora.

Karas. Neseniai savo žiaurumą ir galią demonstravę rusų kareiviai dabar bėgo būreliais keliu, bet suriaumojus atskrendančiam vokiečių naikintuvui, jie kaip kurapkos sušokdavo į pakelės griovius. Lėktuvui nuskridus, žiūrėk koks politrukas kelis kartus iššaudavo iš nagano į orą. Tokius vaizdus Vytas stebėjo su kitais vaikais ir plyšo juokais. Bėkit, gnidos, bėkit,

jūsų karaliavimas baigėsi, kartojo jie paskui suaugusius ir netgi bandė taip kaip jie, išraiškingai nusispjauti.

Vieni pabėgo, kiti atėjo. Greitai kiemuose pasirodė vokiečių kareiviai: su tvarkingomis uniformomis, pasitempę, ryžtingi ėjo prie šulinių ir plo- vėsi kelio dulkes. Bolševikų siautėjimo iškankinti žmonės Kaune sutiko juos su gėlėmis – kaip išvaduotojus.

Vytas sėdi mokyklos suole, bet kokie čia mokslai, kai už sienų tokie neramumai, kai ir vėl baimė tyko žmonių už kiekvieno kampo. Uniformos kitos, tačiau ir vėl – okupantų, o ne savų – lietuvių, – dūsauja žmonės.

Pro mokyklos langus vaikai mato, kaip nuo miestelio pusės penki uniformuoti vokiečiai gena didelį būrį žydų, pasuka stiklo fabriko link ir dingsta pušyne.

Kitą dieną iš lūpų į lūpas lekia žinia: tame pušyne sušaudė Petrašiūnų žydus. Du jauni vyrai nėrė tarp medžių ir pabėgo. Kareiviai į juos net nešovė. O kodėl tik du? – svarstė Vytas, kodėl nebandė bėgti ir kiti? Juk jų buvo didžiulis būrys, o vokiečiai – tik keli. Nebūtų juk spėję visų sugauti ir nušauti.

Šitą klausimą jis svarstys dar daugybę kartų iki žilos senatvės ir įsitikins, kad žmonės, patekę į sudėtingą padėtį, pernelyg greitai pameta gebėjimą mąstyti individualiai, kad dažniausiai pasiduoda bandos nuomonei, jų išlikimo instinktą nugalai visuotinai paskleista baimė arba abejingumas. Ir tada išlieka tik kritinio mąstymo nepraradusieji.

Vyto galva braškėjo nuo minčių, jis dar neseniai pats lakstė su draugais po kiemą, slėpėsi už namo, daržinės kampo, už obels ir statinės – vaikų kare niekas nežuvo, nors mediniai šautuvėliai tratėjo kasdieną.

Po kelių dienų skelbimas: sekmadienį, mokyklos salėje vyks žydų turto varžytinės. Tėvas griežtai nukirto: nedirškit eiti. Bet kur čia ištersi, juk įdomu, kas tos varžytinės ir kaip jos vyksta. Smalsumas nugalėjo.

Paslapčiom nulėkęs Vytas manė neprasisbrausiąs į vidų, o čia viso labo vienas kitas biedniokas kaimietis slankioja, paima kokį daiktą, iškelia aukštyrą, sako savo kainą ir šūkteli: „Kas daugiau?“ Kartais kas nors pasiūlo ir daugiau, ir dar daugiau, o tada daugiausia siūlantysis sumoka pinigų ir daiktą pasiima. Tik kad ten nelabai buvo dėl ko varžytis. Daugiausia – moteriškas apatinis trikotažas. Aišku, laikai sunkūs, karas, parduotuvės tuščios, žmonės laviravo, kad išgyventų, tai ir tuos skurdeles išpirko.

Vytas ne kartą girdėjo suaugusius kalbant, kad dabar ypač sunku žydams, Kaune jie buvo suvaryti į Vilijampolėje įkurtą getą. Daug kas

stengėsi jiems padėti, ypač, kol dar juos išleisdavo į miestą. Tėvai pasakojė ir apie maiše išneštus žydu vaikus, vieną tokį augino tėvų giminaičiai ūkininkai, gyvenantys Garliavoje. Po daugelio metų Vyta išsikalbė su savo bendradarbe Judita, pasirodė ji bus ta maiše išnešta mergaitė, kurios globėjus po karo sovietai išvežė į Sibirą, taigi ją užaugino jau ne Vyto giminaičiai, o jų mažžemiai kaimynai...

Vyto tėvas pirmaisiais karo metais mokytojavo Aukštųjų Šančių mokykloje. Vieną vakarą į namus užsuko jo pažįstamas Šančių bažnytelės kunigas, regis, Pukys. Vyta jį matė tą vieną vienintelį kartą. Vyras šnabždėjosi virtuvėje, mama nervinosi ir baigščiai dairėsi į šalis, juk kitame trobos gale buvo apsigyvenę vokiečių kareiviai. Kol kas jie elgėsi padoriai, niekada neidavo į tėvams likusius kambarius, o jeigu ko prireikdavo, mandagiai prie slenksčio paklausdavo, bet ką gali žinoti, kas kada jiems šaus į galvą.

– Tai gal taip dar geriau, – kalbėjo kunigas. – Nieks neįtars, kad ji čia pat, viename name su vokiečiais.

Kitą naktį Vyta nubudo nuo bruzdesio. Mama antrame aukšte sesers Danutės kambarielyje klojo šviežiai išplautus patalus, o šalia jos stovėjo... Ryškiai mėlyna suknuote vilkinti mergina. Viešpatie, kokia ji... Vytui net kojos sulinko. Juodi kaip juodžiausia naktis blizgūs plaukai ir tos akys – didelės, tamsios – lyg giliai giliai Pranskūnų šulinyje slypintis vanduo.

Rytą vaikams buvo pasakyta: nieko nežinot, nieko nematėt. Izabelės pas mus nėra, aišku? O jau jeigu kas nors pamatyty, tai sakykit, kad išnuomojom kambarį siuvėjai, bet ji ką tik atvyko ir dar nespėjo prisiregistruoti, supratot? Nuo šiol Danutė miegos apačioje, šalonėlyje.

Izabelė buvo Prienų alaus daryklos savininko Šachovo dukra, trečio kurso studentė, būsimoji medikė. Ją, pabėgusią iš geto, tėvai, kunigo prašymu, slėpė kelias savaites, kol buvo surasta saugesnė vieta – toliau nuo vokiečių akių.

Vytui tai buvo žavesio kupinos dienos – jis nieko daugiau nematė, nei girdėjo: ir karas, ir suaugusiųjų kalbos apie vokiečių vykdomus pogromus, ir mokykla – tolo nutolo lyg koks visai nereikšmingas fonas, nes vienintelis, pats svarbiausias dalykas dabar buvo akies krašteliu nuolatos stebėti iš sesių kambario neišeinančią merginą.

Grožėjimasis! Užliejantis kaip sraunus upės vanduo ir nešantis, nešantis su tokia jėga, kad ne kartą manė – širdis sustos.

Štai kas laikė jį apsėmęs nuo didžiojo kojos piršto iki pakaušyje styrančių plaukų, sugulančių vis ne taip, kaip jam norėjosi. Ypač po prakaitu ir geidulingais sapnais permirkusių naktų.

I ZA BE LĖ, – kartojo į taktą eidamas apgrai bomis į mokyklą, I ZA BE LĖ, – skubėjo namo, o sugrįžęs vis ieškojo bet kokios progos užsukti pas ją – tai ko nors paklausti, tai pasiūlyti atsigerti, ar trečią kartą pranešti tą pačią naujieną.

Ji buvo maloni, bet nekalbi, ir vis krūpčiojo nuo kiekvieno durų girgžtelėjimo, ir jos blakstienos taip neįprastai plazdėjo lyg būtų vos vos besilaikantys žiedlapiai, o gal greičiau baimės radarai. Tas plazdėjimas dar labiau audrino Vyto vaizduotę: Dieve, kodėl aš toks mažas?! Priečiau ir apkabinčiau ją, sakyčiau – nebijok, aš tave apsaugosiu, aš niekam neleisiu tavęs nuskriausti. Taip, kaip vyrai sakydavo tuose Vytauto Šuto rodytuose filmuose. O paskui pats sau išišnybdavo: na ir kas, kad ne visai užaugęs, bet juk galiu pasakyti, kokia ji nepaprasta, juodoji rožė, o gal net prisi-glausti, pažadėti, kad po poros metų būtinai ją pakviesiu šokiui. Tegul tik ji turi kantrybės. Juk kada nors karas baigsis.

Ir dar – labai norėjo paliesti jos juodus plaukus, sužinoti, ar jie tokie pat švelnūs ir kvapia ajerais kaip sesių ar mamos. O gal jų kvapas – kaip šėivamedžio žiedų? Juk juodi, kaip jo uogos...

Šiandien ir vėl neįstengiau, bet rytoj... rytoj tikrai jai viską pasakysiu. Ir apkabinsiu, ir įsikniaubęs į plaukus išstarsiu: tu išskirtinė, tu esi juodoji rožė.

Tą rytą jis įkvėpė daugiau nei įprastai oro ir ryžtingai žengė į sesės kambarį. Izabelė dar turėtų snūduriuoti lovoje, nes ir kur jai skubėti? Ty-lutėliai pravėręs duris nužvelgė prieblandoje stūksančius baldus. Izabelės lova buvo paklota, papuošta mamos siuvinėtomis pagalvėlėmis. Nei jos mėlynosios suknelės ant kėdės, nei palto ant pakabo.

Tėvai neaiškino, kur ji iškeliavo. Tepasakė, kad kunigas surado mergi-nai kitą, daug saugesnį prieglobstį. Ją į sutartą vietą išlydėjo Jonas.

– Geriau tokių dalykų nežinoti, sūneli, – atsiduso lyg milžinišką akmenį nuo krūtinės nuridenusi motina.

O Vytui ant sprando užsėdo pirma neviltis dėl... – šiandien pasa-kytų – pirmosios neišsipildžiusios meilės. Tačiau tada jis nesuprato, kas šitaip gali pakirsti kojas, kad neįmanoma jų atplėšti nuo žemės, kad kelias

iki mokyklos pasidarė neįveikiamas – lyg būtų kokia lipnia nematoma derva išsklotas: mini mini ir vis tiek nepajudi į priekį. O ir pamokos – lyg nevykęs filmas, kuriame jis visai nenorėjo vaidinti. Kur pasižiūrėtų – vien Izabelės akys, plazdantys žiedlapiai ir šėivamedžio uogų juodumo plaukai.

Kaip jis pavydėjo Jonui! Juk išlydėjęs Izabelę namo negrįžo! Vadina-si... Jonas kažkur su ja slepiasi. Vyto neįtikino motinos aiškinimas, kad Jonas grįžo pas tėvus, į kaimą, nes ten dabar lengviau išgyventi nei čia, mieste, tik su kortelėmis perkant maisto produktus.

Ji meluoja!

Pirmą kartą gyvenime jo protą aptemdė su neapykanta ir neviltim sumišęs pavydas.

Šitokia baisi sunkenybė vilksis paskui jo kūną ir sielą kelias savaites, iš jo teliks barškantys kaulai, namiškiai net ims nerimauti, kad tai turbūt nuo prasto maisto, baiminsis, kad tik nesusirgtų kokia nors mažakraujyste, bet tai bus sielos mažakraujystė, kurią jis stengsis įveikti vien tik savo jėgomis, kol galų gale pats sau prisieks: jeigu nori kitam žmogui pasakyti ar padaryti ką nors gero, nelauk rytdienos – daryk tuojau pat, kol tas žmogus nedingo iš tavo gyvenimo.

Dienos slinko kaip apkerpėję balų vežliai, žmonės vis labiau gūžėsi ir kiekvienoje troboje tvyrojo ne tik nerimas, bet ir suaugusius kasdien kamuojantis klausimas – kaip išgyventi?

Maistas – tik su kortelėmis, batus, drabužius vaikai baigia sunešioti, o iš kur naujų paimti?

Vyto mama sukosi kaip išmanydama: sodino Kęstutį arba Vytą ant mažo suoliuko, įteikdama ant suspausto popieriaus gumuliuko užvyniotą siūlo galą:

– Viena ranka laikyk, o kita – vyniok.

Pati knibinėjo ir ardė seną, sudėvėtą savo megztinį. Iš jos rankų lyg kokia garbanėlė vinguriavo ir vinguriavo melsvas siūlas, o Vytas vyniojo jį ant kamuolio, kuris pūtėsi, didėjo, jau net nepatogu jį buvo išlaikyti. Kai jis ėmė slysti iš delno, mama padavė kitą popieriaus gniužulą – ir vėl viskas nuo pradžių. Tik šį kartą siūlas – žalias.

Daug tų kamuolių jiedu privyniodavo. Paskui mama prie tų senų pridėdavo paprastą lininį siūlą, kurio kažkur dar sugebėdavo gauti ir megzdavo jiems naujus megztukus, kelnes, pirštines, kojines. Taip ji aprenge ne tik visus vaikus, bet ir sau dailų kostiumėlį nusimezgė, ir tėvui naują megztinį.

O dar įdomiau būdavo Vytui, kai ji įsitaisius keistus „stovelius“ ėmė austi tėvui ir sūnams kaklaraiščius: siūlus apmeta ant sulenкто kartono gabalo, vieną jų galą prisiriša prie juosmens, kitą – prie durų rankenos, ir audžia!

Kokios gražios buvo jos juostos su tulpikėmis, su Gedimino stulpais, su ornamentais!

Suaugęs Vytas ne kartą prisimins tuos karo metus ir su didžiausiu dėkingumu nubrauks ašarą: kokia jo mama buvo išradinga! Kaip ji mylėjo savo vaikus, kaip stengėsi ne tik juos aprengti, bet ir papuošti!

Mama mėgo mėlyną, tamsiai mėlyną, rusvą, smėlio spalvas. Vytas prisimena, kaip ji dailiai atrodė apsvilkusi vienspalves išeigines sukutes, pasipuošusi gintariniais karoliais ar žalvario sage, apsiavusi bateliais su pusaukščiais kulniukais. Įdomiausia būdavo ją stebėti besirengiančią eiti į svečius: paima geležines žnyples, pakaitina virš degančios lempos stiklo ir tada garbanoja sau plaukus. Nors jam atrodė, kad ji ir be tų garbanų labai graži, ypač kai užsidėdavo skrybėlaitę: vasarą – šiaudinę, gėlėmis, tinkleliu arba kaspiniu papuoštą, o žiemą filcinę, arba beretę.

Dabar jos dailiosios perkelinės, markizeto ir batisto suknelės gulė ant stalo – ji karpė, mažino, kombinavo, kol iš jų sukurdavo nerinukais, raičinukais išpuoštas sukutes savo dukroms. Ir batelių su kulniukais jau nebenešiojo – gal juos atidavė Danutei, o gal nuovargis, nepriteklus ir nauji proletariški papročiai visam likusiam gyvenimui ją apavė žemakulniais.

Visų ne tik galvos buvo įtrauktos į pečius, bet ir susitraukę pilvai dažnai urzgė. Tačiau Vyto namuose galiojančių taisyklių ir elgesio principų net ir karas nepakeitė.

Vyto tėvas prieš karą kartais grieždavo smuiku, *mokydamas pradžios mokykloje mokinius dainuoti, nesudėtingus kūrinius pagrodavo mokykloje buvusią fisharmoniją. Mėgo keliones po apylinkes dviračiu arba pėsčiomis. Pašimdavo kurį nors vyresnį vaiką ir rinkdavo gydomąsias žoleles, laukinius*

obuoliukus sėkloms ar akmenukus mokyklos mineralų kolekcijai. Domėjosi numizmatika – turėjo surinkęs nedidelę senoviškų pinigų kolekciją. Jam patiko fizinis darbas. Pats padarydavo paprastesnius baldus, įrišdavo knygas. Bet labiausiai mėgo darbą sode ir darže. Augindavo ne tik įprastas daržoves, bet ir naujas, apie kurių naudingumą perskaitydavo žemės ūkio knygelėse ir laikraščiuose. Medelius išaugindavo iš laukinių obuoliukų ir kriaušių sėklų, pats juos skiepydavo.

Palikęs jaunų medelių sodą prie Šėtos pradžios mokyklos, dabar puoselėjo naująjį savo sodą Amaliuose. Tačiau Vytui, kaip ir jo kiemo draugams, nesinorėjo laukti, kol vaismedžiai užaugs, tuo labiau, kad šalia esančiame dvaro sode šakos linko nuo gražiausių obuolių, noko saldžios didžiulės kriaušės. Vien pažiūrėjęs į jas seilės bėgo: pilvas nuolatos maršus groja, o čia šitoks skanumas po nosim!

Tik kas išdrįs lįsti į dvaro savininko Sadūno valdas? Tuo labiau, kad po jas nuolatos sukiojosi rusų kareivis, Griša – jis buvo vokiečių paimtas į nelaisvę ir atiduotas Sadūnams padėti ūkyje.

Visi vaikai stūmė Vytą:

– Eik, tu drąsus, stiprus, įlipsi ir mums mėtysi kriaušes, o mes susirinksim.

Negi pavesi draugus? Juk visi alkani kaip vilkiukai.

Kaip mat Vytas į kriaušę įsiropštė, vieną po kitos su visomis sėklomis surijo, o paskui, atgalia ranka nuo lūpų nusibraukęs lipnias kriaušių sultis, gražiausius vaisius skina ir tolyn, už tvoros laukiantiems draugeliams mėto. Ir visiškai neįtaria, kad kaip tik tuo metu jo tėvas sėdi Sadūnų verandoje ir šnekučiuojasi su kaimynu. O tas jam ir sako:

– Žiūrėk, ar ne tavo vaikas mano kriaušėje sėdi? Nueik, Griša, pažiūrėk, kas ten mūsų vaisius raško.

Vytas jau pačioje viršūnėje darbavosi, tik staiga žiūri, ogi po kriaušę rusas Griša stovi ir laukia galvą užvertęs, kada vagišius išsiropš. Ką daryti? Jeigu nulips – neištruks iš kareivio rankų, paskui teks su pačiu Sadūnu susitikti... Vytas apsisprendė: šoks tiesiai Grišai ant galvos. Taip ir padarė. Anas, nesitikėdamas tokio poelgio, vos spėjo į šalį atšokti, o Vytui tik to ir reikėjo – dėjo į kojas.

Laimikį vaikai pasidalijo po lygiai – visiems teko po didžiules septynias kriaušes. LOBIS! Seniai nebuvo taip sočiai prisikirtę: pilvai staugiai išsipūtė ir jie vienas po kito ėmė garsiai raugėti. Raugėjo, kikeno ir

ilgai patenkinti aptarinėjo, kaip šauniai Vytas pabėgo nuo Grišos, koks jis smarkuolis.

Tačiau nuo tėvo žodžių Vytas negalėjo pabėgti. Vakare pasisodinęs sūnų prie stalo išrėžė:

– Norėčiau, kad tai būtų pirmas ir paskutinis kartas, kai man tenka išbarti tave už vagiliavimą. Nors ir karas, bet juk bado nemirštam. Nemanyk, kad nusiskinti kriaušę svetimam sode yra mažesnis nusikaltimas nei pavogti kieno nors piniginę. Tai ne pramoga ir ne tokiais žygiais gali pasigirti prieš draugus. Ar supranti, kiek darbo reikia įdėti, kad užaugintum tokį sodą? Sadūnas – išsilavinęs, labai sumanus žmogus, iš jo galėtum daug ko išmokti. Pasižiūrėk, kokie jo šiltnamiai, apynių plantacijos, tvenkiniai, kuriuose auginami karpiai. Bet visų pirma, tam kad išmoktum gerbti svetimą nuosavybę – rytoj nueisi ir atsiprašysi.

Visą naktį Vytas prasivartė lovoje: ir ne tiek dėl skrandyje įstrigusių, sunkiai virškinamų kriausių, kiek dėl galvą užplūdusių įvairiausių kitos dienos scenarijų. Koku laiku geriau eiti į dvarą: iš ryto, kai visi darbuose? Gal tada bent Grišos nesutiktų, nes tas tikrai gali duoti per sprandą... o gal po pietų? Gal Sadūnas snūduriuos verandoje savo kėdėje ir tingės net burną praverti. Ir iš viso, ką jis galėtų Vytui padaryti? Užsukti ausį? Įkrėsti rykščių? O gal paskūs vokiečiams? O jeigu tie išves jį darbams į Vokietiją, kaip kaimynų Julijų? Ne, Vytas dar per mažas. O jeigu tėvą suims?

Ko tik jis neprisigalvojo.

Kitą rytą per pusryčius tėvo žvilgsnį pamatęs suprato: neišsisuks. Peršizegnojo ir nuėjo į dvarą.

Juozas Sadūnas iš tikrųjų sėdėjo verandoje, gėrė kavą ir skaitė laikraštį. Pamatęs Vytą, pažvelgė pro akinių viršų:

– Labas rytas, tu Kęstutis ar Vytas, aš jūsų neskiriu.

– Vytas. Aš atėjau... atėjau... vakar aš... – Dieve, kaip sunku išarti tą žodį *atsiprašau*. Jis kaip koks ežys slenka gomuriu, bado liežuvį ir niekaip neprasibrauna iki lūpų.

– Vakara jūsų kriaušės... skyniau... – Ne, velniai rautų, juk reikėjo sakyti vogiau, bet...

– Ką gi, vaikinė, einam, kai ką tą parodysiu, – Sadūnas tarsi neišgirdęs jo mikčiojimo sulankstė laikraštį, padėjo ant staliuko ir atsistojo.

– Turbūt žinai, kad turime karvių bandą, juk ir tavo mama perka iš manęs pieną, ar skanus?

– Skanus, – patvirtino Vytas.

– O skanus todėl, kad mūsų karvės yra ne tik gerai prižiūrimos, bet ir tvarkingai laikomos.

Ir Sadūnas nusivedė jį į karvides. Tokių didelių ir tvarkingų gardų Vytas niekur nebuvo matęs. Tvarto lubos tai šen, tai ten buvo „skylėtos“: šeimininkas paaiškino, kad kaip tik pro tas „skyles“ primetama šieno galvijams. Lygiai taip pat tvarto grindyse žiojėjo grotelėmis uždengtos angos, pro kurias buvo šalinamas mėšlas. Sadūnas ėjo iš lėto ir aiškino, kur laikomos veršelių besilaukiančios karvės, kur melžiamų karvių gardai, kur stovi jaučiai.

– O štai čia didžiulis „bunkeris“. Kaip manai, kam jį išbetonavome?

– Nežinau, – prisipažino Vytas. – Gal pasislėpti, kai rusai ateis? Tėtė sako, kad vokiečiai pralaimės ir gali būti, kad sovietai vėl sugrįš...

– Ne, šitas bunkeris nei nuo rusų, nei nuo vokiečių neapsaugos, nebent per frontą nuo bombų galėtų, bet dabar jis skirtas visai kam kitam. Čia yra patalpa silosui.

Ir Sadūnas ėmė aiškinti, kaip jis daromas, kodėl jo reikia.

– Kai sudarai padorias sąlygos gyvuliams, tai patogų juos prižiūrėti, tada ir tešmenys švarūs, ir pienas skanus. Tai, vaikine, vadinama progresu!

O paskui nuvedė ir parodė užtvenktą Amalės upelį. Gražiai apželdintame tvenkinyje mirguliavo žuvų nugaros.

– Čia auginame karpus. Tik nesugalvok gaudyti! Nakčiai paleidžiu šunis! – mirktelėjo Sadūnas.

Iš kur jis žino, kad aš mėgstu žuvį? – mintyse nustebo Vytas.

– O ar žinai, kas ten?

– Šiltnamiai. Žiemai įpusėjus tėtis sako, kad greitai bus pavasaris, nes jau Sadūno šiltnamių kaminiukai rūksta.

– Taip, tavo tėtis teisus, lauke dar būna sniegas, o mes jau sodiname ankstyvųjų daržovių sodinukus. Dabar šiltnamiuose noksta pomidorai. Einam, galėsi nusiskinti. O pakeliui apžiūrėsime mūsų gėlynus.

Tik dabar, eidamas pro visų spalvų žiedais užklotas lysves, Vytas suprato, ką motina norėdavo pasakyti, dažnai užsimindama, kad Sadūno „klombos“ stebuklingos, kad kitų tokių nei Vilniuje, nei Rygoje nėra regėjusi. Tai čia tos „klombos“! Tai štai kokie tie augantys stebuklai! Vytui net širdis apsalo. Akimirksniui prisiminė Kasperavičienės darželį ir žydėjimo kupiną ramybę.

Bet Sadūnas jau pravėrė šiltnamio duris.

Oho! Ir čia koksai spalvų margumas: ir raudoni, ir geltoni, ir oranžiniai ir netgi juosvi! Negi čia pomidorai? Ir formos jų įvairiausios: lyg širdys, lyg slyvos, visai mažiukai ir tokie dideli, kad visą jo delną užklotų. Bet Vytas nediršo nusiskinti.

– Nagi, kurį nori paragauti?

Vytas parodė geltoną.

– Tai prašom, ko lauki?

Jis buvo nepomidoriškai saldus, beveik be sėklų – tik vienas tirštas minkštimas. Paskui dar paragavo juosvą ir vieną kitą mažiuką. Sadūnas nuskynė dar kelis – didelius, raudonus, širdies formos:

– Imk, parneši namiškiams paragauti.

O kai jie apėjo visą ūkį, Sadūnas jų palydėjo iki vartų ir tarė:

– Kriaušių daug mūsų sode, kai norėsi – ateik su krepšiu: vieną priškini man, – juk tu puikiai moki laiptoti po medžius, – o kitą galėsi pasidalinti su vaikais. Ir atmink, žmogus būna laimingas tik tuomet, kai viską gyvenime susikuria savo galva ir savo rankomis, negeisdamas svetimo gėrio. Ar supranti, ką sakau?

– Suprantu, – linktelėjo Vytas.

Vis dėlto kriaušių skinti nenuėjo. Gėdos jausmas buvo didesnis už jo ryžtą. Pažadėjo sau: nueis kitą vasarą. Ir padės Sadūnui nuskinti ne tik kriaušes, bet ir obuolius.

Tačiau kitą vasarą vaisius nuraškė kiti. Be šeimininko leidimo.

Birutė JONUŠKAITĖ

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

TRYS NOVELĖS

ATSISVEIKINIMAS SU KNYGOMIS

Valdemaras Buivydas visada buvo knygų žmogus. Nuo ankstyvos vaikystės, kai tėvų namuose net etažerės nebuvo. Jam nupirktas knygeles saugodavo dėžėje po lova. Kam nors svečiuojantis, būtinai parodydavo savo brangiausią turtą, ne visada pajusdamas, kad svečiui tai visai neįdomu.

Skaityti išmoko anksti, vos trejų. Į turgų išsiruošusios mamos prašydavo tik naujos knygos. Kažkodėl jo tas prašymas vis būdavo užmirštamas. O kai nauja knygelė iš krepšio atsidurdavo rankose, vaiko džiaugsmas buvo sunkiai apsakomas. Iš pradžių tas stebuklingas lauktuves apkabindavo, pačiuodavo, dar ir pauostydavo, nes anais tolimais laikais knygos kvėpėdavo spaustuvės dažais, kurių su niekuo nesumaišysi.

Šiandien Valdemaras jau profesorius emeritas. Prieš penkerius metus neteko žmonos, kartu dirbusios universitete. Vaikų nesusilaukė. Taip sunku niekada dar nebuvo. Seno draugo raminantys žodžiai, seniai visiems žinomi, – atseit, laikas gydo, – pasirodė netikri, bent jau jo atveju – beverčiai. O dabar pasiryžo kitam išsiskyrimui. Turbūt jau visas mėnuo vis pabunda vidury nakties ir galvoja, galvoja, galvoja, o atėjus rytui vėl pritrūksta valios pradėti, ką sumanęs.

O sumanymas labai paprastas: padovanoti savo biblioteką universitetui.

Tačiau toli gražu ne toks paprastas. Anądien jau bandė vieną kitą knygą perkelti į pirmą kartoninę dėžę, tačiau širdis pradėjo baladotis ir teko tą rimtą darbą atidėti rytojui. Net apsidžiaugė, kad netyčia atsirado tokia proga. Bet juk taip ilgai tęstis negali, teks pasiryžti.

O tokiam pasiryžimui pritrūksta kvapo vos į rankas paėmus knygą. Nors po daugelio knygų atsiradimo praėjo daug metų, atsimena kiekvienos istoriją. Emilijai ir jam niekada nebuvo didesnės šventės už naują knygą jų namuose. Dabartiniam jaunimui tai turbūt sunku suvokti ne tik todėl, kad išmanieji telefonai prieš nosį, bet kad jiems neteko gyventi tais laikais, kai įsigyti knygą buvo ne taip paprasta, net rimtų pažinčių reikėjo turėti.

Na taip, kai kurios iš tų knygų jau kaip ir bevertės. Nauji laikai, naujos tiesos. Neseniai Vilniuje buvo susitikęs Algimantą Baltakį, studijų laikų bičiulį. Guodėsi, kad, pasiūlęs geram žmogui visą „Pergalės“ komplektą, liko nesuprastas. Dirbdamas žurnalo vyriausiuoju redaktorium, visada į namus parsinešdavo du egzempliorius, galvodamas kada nors pradžiuginti tokia dovana rimtą literatą ar mokslininką. „Kuriems velniams man ta tavo „Pergalė“? – susijaudinęs kartojo poetas tai, ką išgirdo iš to *gero žmogaus*. – Jei bandysi kažką skaityt, neaišku bus kuo galima tikėti, kuo ne. Tuščias reikalas...“.

Liūdnas buvo tas judviejų susitikimas, nepanašus į ankstesnius. „Senatvė – nelinksma gatvė“, – sakė poetas, kaip ir jis, turintis nemažų sveikatos problemų. Algimantas prisipažino ir kad savo bibliotekos knygas po truputį dalina pažįstamiems ir nepažįstamiems. Anūkams paliksiąs tik savąsias, na ir dar rimtesnes autografuotas. O ką reiškia žodis *rimtesnes*? Regis, kuriose sovietinių melagysčių mažiausia, kuriomis ir pats iki šiol tiki.

Tarp knygų, kurias rasi daugelio sovietmečiu gyvenusių bibliotekose, Valdemaro namuose nemažai tokių, kuriomis ir žymiausi bibliofilai galėtų didžiuotis. Įvairiais keliais jos susikaupė, ypač rašant mokslinį darbą apie lietuviškos spaudos kelius Lietuvoje nuo tų laikų, kai net oficialus draudimas valdiškose įstaigose kabojo: „Говорить по литовски строго воспрещается“¹. Kiek džiaugsmo buvo tiems leidiniams patekus į rankas! Ne tik jam, Emai taipogi. Daugiausia jų padovanojo abiejų studentai, įkalbėję savo senelius ar tėvus atsisveikinti su šeimos relikvijomis.

Šįryt profesorius nuo jų ir pradeda liūdnąjį atsisveikinimą. Štai šita bene seniausia: „Мокслась скайтима рашта летувишка“. Išleista 1867

¹ Kalbėti lietuviškai draudžiama (rus.).

metais Vilniuje. Tai – graždankinės epochos liudytoja. Tikras atradimas buvo ir Tilžėje 1896 metais išleista Vinco Kudirkos knyga „Viršininkai: margas paveikslėlis“. Tiesa, autorius viršelyje pasislėpęs po *Perkuno* slapyvardžiu. Na, o čia – „Baltasis erelis“, – unikalus periodikos leidinys, kurio sumanytojas ir leidėjas – žymusis knygnešys Jurgis Bielinis. Tą, pirmąjį numerį, išėjusį 1897 metais, jis pasirašė gan smagiai: „Juzaps Baltasis Erelis Lietuvos Karalius“. Kiti du numeriai išleisti jau atgavus lietuvišką spaudą. Jų Valdemaras neturi, „Aušros“ muziejuje išstudijavo.

Jau ir pietų metas, o darbas nepajudėjo iš vietos. Valdemaras iš naujo varto senokai rankose laikytus leidinius, kažkada atrastus, bet primirštus brangius puslapius, dar ir prisimindamas juos dovanojusius studentus. Bent pora iš jų jau patys profesoriai. Gražūs žmonės šalia užaugo.

Kavos puodukas šiek tiek atgaivino ir apramino. Šioje lentynoje – kiek vėlesnių laikų leidiniai, tačiau tokie, kuriuos ne pas kiekvieną užtiksi. Ne kartą juos rodė studentams. Ne tik rodė, bet ir leido pasidžiaugti jų puslapiais. Iš retesnių – pirmasis Janonio raštų leidimas. Tą Kaune 1921 metais išleistą knygą dovanojo poeto bendraamžis, sulaukęs šių dienų. O čia – Sallio Šemerio „Granata krūtinė“, kažkada sukėlusį nemažus vėjus, pirmasis „Keturių vėjų“ leidinys, išėjęs 1924 metais. Studijų metais teko su autorium gan įdomiomis aplinkybėmis susipažinti, o ir stipendiją per vieną vakarą prarasti. Kazio Bradūno sonetai „Vilniaus varpai“, išleisti 1947-aisiais, – taipogi retas egzempliorius, dovanotas paties poeto. Pirmoji būsimo klasiko knygelė plonytė, bet su nemažu kūrybiniu užtaisu.

Kuo toliau, tuo didesnė širdgėla. Profesorius lyg ir neabejoja, kad daro gerą darbą – tomis knygomis universiteto bibliotekoje pasinaudos ne viena studentų ir kolegų karta, bet kai pagalvoja, kad jo namuose žiojės tuščios knygoms skirtos lentynos, pasijunta panašiai, kaip jautėsi praradęs Emiliją. Iš tikrųjų ir tebesijaučia – nebuvo nė dienos, kad jos neprisimintų, kad mintyse nepasikalbėtų. O ir dabar vis pasijunta besitariantis su ja. Ema lyg ir neprieštaruoja jo sumanymui, tik pergyvena, kad jis, Valdemaras, vieną rytą atsibudęs namuose, kuriuose nebėra knygų, gali *supasuoti*. Tik nėra visiško aiškumo, kam – jai ar jam priklauso tokios mintys.

Šiąnakt vėl prisisapnavo košmaras. Rodos, sugrįžta po paskaitų į namus, o juose ne tik knygų, bet ir knygų lentynų nebėra. Ir rašomojo stalo nebėra, kuris visada būdavo apkrautas darbui būtinomis knygomis. Aplink – tuščios sienos. Tik Šimonio paveikslai, kuriuos visą gyvenimą iš paties dailininko pirkto žmona, niekur nedingę. „O kaip aš dabar pasiruošiu

rytojaus paskaitoms?“ – dingteli Valdemarui, dar ne profesoriui, tik jaunam dėstytojui. Išbunda išpiltas šalto prakaito ir pats sau netikėtai apsidžiaugia pamatęs ne tik keletą kartoninių dėžių su knygomis, bet ir dar toli gražu ne tuščias lentynas.

Šį rytą profesorius pradėjo susiradęs vieną iš jau į kartoninę dėžę perkeltų knygų. Pats nelabai supranta, kodėl būtent jos prireikė, gal kad pusę nakties per sapną jos viršelis prieš akis vis šmėkščiojo. Ką tai galėtų reikšti?

„O gal vis tik dar lukterti su tuo atsisveikinimu?“ – tarsi savęs, tarsi Emilijos klausia, perskaitęs ne sykį girdėtą, bet primirštą sentenciją.

Jau beveik žino atsakymą, tačiau kol kas garsiai jo išarti nesiryžta.

2022 m. gegužės 15 d.

ANGELAI (SARGAI) VELNIO SPARNAIS

Tik tris tokius pažinojau. Be abejo, jų yra keliasdešimt kartų daugiau. Yra, beje, ir beveik tikslus skaičius: vienais duomenimis – šimtas dešimt, kitais – šimtas aštuoniolika tūkstančių! Ir jūs, ko gero, ne vieną asmeniškai pažįstate ar pažįjote. Net šalia jūsų jų yra (buvo), bet nežinote, kad jie ir yra (buvo) angelai (sargai) velnio sparnais. Ir dėl šito tikriausiai patyrėte ne vieną nelaimingą akimirką.

Būta ir dar rimčiau. Teko sutikti žmogų, kuriuo rūpinosi net ne vienas, o keli tokie neįprasti angelai, visa puokštė. Kadangi tai buvo žinoma asmenybė, gal dėl to. Ir jūs turbūt esate girdėję apie Mečislovą J. – Helsinkio grupės narį, disidentą, už grotų be laiko praradusį sveikatą. Kai Meškuičių kolchozo pirmininkas komunistų partijos komiteto nurodymu vos ne su žeme sulygino šventąjį Kryžių kalną, tai jis su bendraminčiais ant savo pečių nunešė ir pasodino ant išniekinto kalno pirmąjį kryžių. Ne pastatė, o pasodino, – kad atžalas leistų. Nešė tą kryžių naktį, ne plentu, o aplinkiniais keliais – kad nepatektų į rankas kagėbistams. Deja, tik trejetą valandų tam kryžiui buvo lemta išstovėti, – išrovė jį. Bet – o stebukle! – po to lyg grybai po lietaus kalne pradėjo augti nauji kryžiai, ir jų buvo vis daugiau ir daugiau, net saugumiečiai rankas nuleido.

Atėjus Atgimimui ir Nepriklausomybei, Mečislovas gyveno dar apie dešimtmetį. Besveikatis, prisimenamas tik kelių garbingų žmonių. O skaudžiausia jam buvo žinant, kad ištikimiausias, daug metų visur kur lydėjęs

jo angelas (sargas) velnio sparnais dabar vienas turtingiausių pažįstamų, kartu su tokiu pat sūnumi beveik valdantys miestą. Taip išgarsėjo, kad net atvykėlių iš svetur nebeprisišaukia į savo statybviertes, – plačiai pasklidusi žinia, jog, praėjus mėnesiui, darbininkai be atlyginimo išspiriami lauk ir ieškoma naujų nelaimėlių. Ne ką prasčiau susitvarkė ir kiti jo skriaudėjai: geras pensijas gauna jam ypatingos bausmės reikalavęs prokuroras, jį nuteisęs teisėjas. Net į psichiatrinę bandęs įkišti milicijos įgaliotinis jau ne bet kas, o policijos komisaras. Mečislovas – ne iš kerštingųjų giminės: atleidęs jiems, troško tik vieno – kad tik tie žmogeliai nekenktų Lietuvai.

Tą nusipelnusį angelą (sargą) velnio sparnais ir man teko šiek tiek pažinoti. Plunksnos brolis, kaip ne kaip. Neduok Dieve, tokį brolių. Visa laimė, kad jau niekam negalės pakenkti – tie pragaištingi sparnai nusinešė ten, kur seniai derėjo. Vienais velnio sparnais mažiau.

Ką reiškia toks angelas (sargas) velnio sparnais iš arti, ir pačiam teko pajusti. Į mano, anuomet jauno inžinieriaus, kabinetą vis užsukdavo tame pat pastate, tik porą aukštų žemiau, gamybiniame ceche dirbantis stalius. Vaikinas neakivaizdžiai studijavo kultūros mokykloje ir jį daugiausia domino pašnekovo literatūrinė kūryba. Keistokų klausimų užduodavo, provokuojančių, o ir nemažiau keisti buvo kai kurie jo pasiūlymai, nors buvome tik iš matymo pažįstami. Kartais ir paatviraudavau, kol cecho viršininkas neperspėjo: „Būk atsargus su juo. Jis iš tų, kurie pranešinėja...“. Sunku pasakyti, ar tas jaunuolis turėjo ką nors bendra su KGB rūmuose gautu laišku, jog esu užsienio žvalgybos agentas, bet po tos naujienos jo vizitai baigėsi. Na, o kai buvo atkurta nepriklausomybė, pamatęs gatvėje, kažkodėl pereinavo į kitą pusę.

O trečiajam iš pažintų angelų (sargų) velnio sparnais – žinomam poetui – niekaip negaliu paskolinti didžiųjų raidžių, nors jo dokumentuose jos ir didžiosios. Už garbingam klasikui sutrumpintą gyvenimą.

2023 m. sausio 23 d.

DU DALGIAI

Kol vadovavo vienai didžiausių miesto įmonių, Bernardas, ir tapęs metais vyresniu, *tai dienai* nejautė jokių antipatijų. Tuo labiau, kad visada būdavo pasveikinamas, pagerbiamas. Tokiam paradui vadovaudavęs vyriausiasis inžinierius gal ir ne iš artimo meilės, o tik iš pareigos, bet pasistengdavo,

kad iš šono viskas atrodytų, kaip geruose namuose. Ne sykį nustebino ir dovana, kokios be ypatingo rūpesčio nesugalvosi. Ko gero, pati įsimintiniausia buvo paskutinioji – specialiai gamyklos meistrų tikrai meistriškai padirbdintas kardas. Dar ir su lotynišku užrašu ant geležtės apie gyvenimo prasmę.

- Ar neatneš jis kokį širdies skausmą? – nei šį, nei tą, sugrįžus į namus, pasakė žmona, dažnam atvejui žinanti jam tinkantį prietarą.

Tas širdies skausmas, praėjus beveik metams, atėjo kiek iš kitos pusės. Pasitarimų salėje tariantis dėl kitų metų planų, netikėtai išdygo penki plikagalviai jaunuoliai, vienas jų išėjo į priekį, kiti liko stovėti prie durų. „Mafiozai“, – kažkas iš sėdinčiųjų salėje pasakė pusbalsiu, na, o nekviestų svečių vedlys ištarė garsiai: „Akcijų paketas mūsų rankose. Nuo šiol turėsite naują vadovą“.

Nemažai metų nuo tos dienos praėjo. O labiausiai Bernardui iki šiol širdį skauda, kad taip atsitiko jo gimtadienio išvakarėse. Tik jo brangiausiaji žinojo, jog vyras pasiruošęs neįprastai naujienai – atsistatydinimui. Tačiau net su artimiausiais bendradarbiais dėl šito nesitarė – norėjo, kad viskas būtų solidu. Ir apie prastėjančią sveikatą niekam nesiguodė. Būtų žinojęs, kad taip atsitiks, nebūtų prireikę tokio peilio į nugarą. Juk kažkas iš artimiausios aplinkos apie gresiančias permainas tikrai žinojo.

Šiandien vėl tos dienos išvakarės. Net pačiam nesitiki, kad tiek daug laiko nuo *anos dienos* praėjo. Tikrai negalvojo, jog tokių metų sulauks. Tačiau jų laukdamas vis dažniau prisimindavo kažkada kažkur perskaitytą ar išgirstą pasakojimą apie iš to pat krašto, kaip jis kilusį akademišką Kostą Korsaką, labai bijojusį porą dalgių primenančių metų. Pasirodo, nujautė žmogus, kad septyniasdešimt septyneri jam bus lemtingi. Rytoj Bernardui sukaks kaip tik tiek.

Pastaruoju metu beveik visos mintys – apie mirtį. Lyg tyčia, su senais pažįstamais susitinka tik pakasynose. „Nebeik“, – ir geruoju, ir piktuuju prašo žmona. O kaip prieš žmones atrodysi, jei buvusiam bendradarbiui paskutinės pagarbos neparodysi?

Tačiau labiausiai bijo ligoninės. Ko tik dabar žmonės neprikalba. Atrodo, kad ne viskas išgalvota – bent pora pažįstamų, regis, visai apysveikių, vos ten atsidūrė, buvo išnešti kojomis į priekį. Matyt, tikrai yra slaptas planas galabiti tuos, kuriems per šešiasdešimt-septyniasdešimt, arba kurie jau sulaukė kritinio amžiaus, bent taip juos yra pavadinęs buvęs sveikatos apsaugos ministras. Kad pensijų nebereikėtų mokėti.

Anądien žmona paskambino Vilniuje gyvenančiai senai pažįstamai – žinomo poeto našlei. Toji kūkčiodama pasakė: „Negaliu kalbėti. Esu Santariškėse. Daro tyrimus. Viskas blogai, labai blogai...“. Vakar pabandė dar kartą. Pasirodo, netyčia slystelėjo nuo taburetės, stuburo skausmus bandė gydyti tabletėmis. Nepadėjo. Prašė šeimos gydytojos siuntimo į ligoninę, – negavo. Dukra kažkokiu būdu per truputį pažįstamą daktarytę susitarė. Dabar, ačiū Dievui, po lašelinių ir kitokių procedūrų kiek geriau. Tačiau ta laimė netrukus baigsis, jei dukra ir čia nepakartos tos pačios procedūros. Ne kvaila, spėjo pajusti.

Jeigu jau su klasiko našle taip elgiamasi, ko paprastam mirtingam tikėtis?

Mirtimi paženklintos ir beveik visos per radiją ir televiziją perduodamos žinios. Putinas visai išduknėjo. Kai pagalvoji apie savo problemas ir palygini jas su ukrainiečių patiriama kasdienybe, supranti, jog tai lyg dangus ir žemė. Jei tokia bėda Lietuvą ištiktų, galvoja Bernardas, ar ir mūsų žmonės vėl taptų tokiais, kokiais buvo Sąjūdžio pradžios dienoms? Ar taip pat atkakliai, kaip ukrainiečiai gintų savo žemę?

Tik šiomis dienomis Bernardas iki galo suprato, kad visai nebebijo mirties. Ir tie *du dalgiai* visai nebaisūs. Tačiau paliekant šį pasaulį labai norėtusi, kad iki tol bent baigtusi karas, kurį pradėjo Rusija ir kad čia, Lietuvoje, vėl išmoktų susikalbėti kaimynas su kaimynu.

Keistą netikėtumą šiandien patyrė kieme, išnešęs šiukšles. Užkalbino jau daug metų jo nepastebintis kaimynas:

- Kas bus, Bernardai?

Regis, žmogų bus sujaudinusi naujiena apie į Lenkiją pataikiusią raketą.

- Gali būt labai negerai, Mykolai.

Sugrįžęs į butą, pagalvojo: nelaimės akivaizdoje pradeda veikti kiti dėsniai. Tačiau dar daug, labai daug kiekvienas turėtų išmokti, jei atsitiktų baisiausia. Kol širdyje gyvas pyktis, neapykanta, nepasitikėjimas, ne kažką tenuveiksi visų labui.

O kodėl vis dėlto akademikas taip bijojo tų nelemtų dviejų dalgių? Gal nujautė, kad kada nors kas nors garsiai pasakys, jog jis, su raudonąja kompanija į Lietuvą parvežęs Stalino saulę, yra tėvynės išdavikas? Ir kad todėl visi jo prieš tai ir po to nuveikti gerieji darbai nieko neverti?

2022 m. lapkričio 16-17 d.

Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

JUOZAS ŠIKŠNELIS

DVI NOVELĖS IR PAISTALIOJIMAI

Ką pasakyti Emilijui

Tylą sudraskė telefono skambutis. Taip pradėjau žmogaus istoriją, kurią ilgai ir kruopščiai rengiausi papasakoti. Parašęs supratau, jog pradžia nevykusi. Nes pradžios aplinkybės buvo ne tokios. Taip, telefono skambutis nuskambėjo tyloje ar ne – ne tiek svarbu, nes sutrikdė jis ramybę, kuria pasakojimo herojus mėgavosi tarsi užtarnautu poilsiu. Sutinku, jog be ironijos niekas rimtai nepriims pastarojo teiginio, juk užtarnautu poilsiu daugelis nesimėgauja, o deda dantis ant lentynos, bet tegul tuo užsiima politikai ar sociologai, aš pasakoju Igno Gerliko istoriją.

Derėjo pradėti ne nuo telefono skambučio, o nuo Didžiojo sprogimo, nes jis nieko nesutrikdė, juk tada dar nieko – nei laiko, nei erdvės nebuvo, bet čia tas atvejis, kai pradėjęs negali sustoti. Reikia nusiraminti ir grįžti prie istorijos.

Tikriausiai visi, kuriems užteko kantrybės perskaityti pradžią, pamane, jog laukti iš tokio suvelto pasakojimo ko nors padoraus – beprasmiška, bet jie klysta, prisiekiu, susiimu ir pasakoju istoriją.

Ignas Gerlikas – eilinis, pilkas žmogelis, nefigūruojantis spec tarnybų duomenų bazėse ar skolininkų sąrašuose. Net ir amžiaus vidutinio. Kitaip sakant, anei vienu parametru neviršija Prokrusto lovos matmenų. Tokie kaip Gerlikas oficialiuose aprašymuose visada lieka už brūkšnio „ir kiti“. Prasti žurnalistai, ieškantys romantikos ar tik skambių antraščių, tokius tipus yra pakrikštiję „žemės druska“. Ar ji tinka konservuoti maistą, tik patys termino autoriai nežino.

Igno gyvenimas – absoliučiai niekam neįdomus, nes jis nekuria meninių instaliacijų, nekabina prie namų svetimų valstybių, priešiška nusiteikusių mūsų atžvilgiu, vėliavų, iš parankinių priemonių nekonstruoja savaeigių mašinų, net negrybauja, neuogauja, nieko išskirtinio neaugina, svarbiausia, tyli, kai reikia patylėti ir kalba tik turėdamas ką pasakyti. Gal todėl yra niekam neįdomus, niekas nesiveržia su juo pabendrauti, kaip mėgsta rašyti žurnalistai: pasisemti gyvenimiškos patirties. Nebent pakeleivis, ieškantis kaimynystėje gyvenančio verslininko, kuris liko skolingas, ar prapuolusios vištos pasigedusi kaimynė Rozalija. Išimtis: išskyrus vieną kartą, kai jį aplankė žurnalistė ir Ignas Gerlikas galutinai prarado ramybę. Bet apie viską iš tolėliau.

Ignas Gerlikas garsėja... sąžiningumu. Norėčiau, kad kartu su manimi pasvarstytumėte ir vėliau pritarumėte, kad garsas apie nieką sklinda daug plačiau nei apie sąžiningą žmogų. Esu užtikrintas, kad prieštaraujančių šiai tezei neatsirado, nes niekšo nuskriaustasis visada pasiguodžia, o sąžiningo palytėtasis dažniausiai užmiršta pasidalinti adresu su kitais. Toks gyvenimas arba, kaip mėgdavo sakyti vienas amžinas studentas, *sel avi*.

Tas jo būdo bruožas buvo kiek komiškas, pavyzdžiui, pasiskolina druskos, po kiek laiko atneša skolą – tvarkingai supilta į maišelį ir užtikrina, jog yra pasverta, mat ir skolinantis reikalavo svarstyklių. Pinigus skolinosi tik su skolos rašteliais – išplėstinės formos su asmens kodu, adresu, dviem parašais. Atiduodant procedūros kartojosi. Buvo besipiktinančių, buvo ir pritariančių. Piktinosi tokie, viską darantys *šachermacher*, tai yra bet kaip, kad tik greičiau, be ceremonijų, o jei kas nepasiseka, tai visi aplink kalti, tik ne jie. Mėgstantys tvarką ir niekur neskubantys nesistebėjo Igno smulkmeniškumu ir netgi jam pritarė. Ne visiems juokinga, kai skolininkas verčia laukan kišenes, ieškodamas trijų eurocentų, kurių pritrūko iki pilnos skolos sumos. Vieni kantriai laukdavo, kiti mosikuodami sprukdavo šalin, bet Gerlikas, suradęs tuos tris ar kelis centus, prisigindavo ir sugrūdavo į kišenių. Taikydavosi, jog net po kelių dienų susirasdavo tą, kuriam reikėjo

atiduoti tuos kelis centus. Man taip ramiau. Geriau miegu, sakydavo. Net priežodis plito: miega kaip Gerlikas, skolą atidavęs.

Būdavo įžvalgių piliečių, sakančių – tokiam tik vyriausybei vadovauti, ne cento nenugvelbtų. Gal ir nenugvelbtų, lingavo galvomis kiti, bet ar skirtų tiems, kam labiausiai reikia? Prie milijonų neuženka turėti sąžinę, reikia ir supratimo. Ignas Gerlikas nebuvo koks iš televizoriaus neišlendantis vieniems mielas lyg turtingas bei dosnus dėdė, kitiems iki gyvo panagio įsibridęs politikas, todėl dėl jo iki muštynių ir nekalto kraujo praliejimo nesiginčijo.

Nors vienas konfūzu pasibaigęs bandymas įterpti į politiką sąžiningą veikėją buvo ir nusipelnė būti paviešintas, atvirai šnekant, afera, net prikišus nosį, nedvokė. O buvo taip. Prsiklijavo prie Gerliko vienos partijos lyderis: mes čia tą, mes aną, tiek gero girdėję, siūlome su mūsų partijos sąrašu kandidatuoti į Seimą, garantuojame vietą dešimtuکه. Rinkiminis lozungas: „dar niekam gyvenime nelikau skolingas“. Lyderis, kaip dera solidžiam partiniam veikėjui, į partijos rekrūtus verbavo ne gatvėje, bet kavinėje prie arbatos, alkoholio atsisakė, kad neatrodytų dviprasmiška – nugirdė ir pagrobė sielą.

Ignas klausėsi, neprieštaravo giriamas, neuždavinėjo klausimų, lyderiui pristatant partijos programą, kitaip sakant, viskas rodė, jog partija savo gretas papildys tikru magnetu, traukte traukiančiu rinkėjų balsus. Matyt, kiek jaudinosi, nes, nuėjęs prie baro, užsisakė dar vieną arbatos. Partijos lyderis buvo patyręs sielų medžiotojas, todėl nevertė čia pat pasirašyti pareiškimo bei pildyti kitus popierius, todėl, baigę viską aptarti, atsistojo ir visi išėjo į gatvę. Čia ir atsitiko konfūzas, nes jiems nuėjus kokius dvidešimt metrų, atsivėrė kavinės durys ir tarpduryje stovinti barmenė visa gerkle užrėkė: jūs neatsiskaitėte už arbatą. Tai buvo skirta ne kokiam prašalaičiui, benamiui ar apsukruoliui, kuris tik ir dairosi, kur galima neužsimokėjus gauti naudos, ne, tai buvo skirta sąžiningumu garsėjančiam ir į Seimą su lozungu „dar niekam gyvenime nelikau skolingas“ žengiančiam Ignui Gerlikui. Visi nutirpo, labiausiai – partijos lyderis. O Gerlikas nusikeikė, ko čia slėpti, įprastai, rusiškai ir riebiai, ir, sumurmėjęs „padėjau ant baro“, pasuko atgal. Neužilgo grįžo: žioplą, nepamatė euro ant baro, pasiteisino. Bet... laiko nesugrąžinsi atgal, kaip dainuojama vienoje dainoje. Stiklinėje arbatos ištirpo sąžiningojo aureolė, partijos lyderis šaltai paspaudė ranką ir, sumurmėjęs :mes jums paskambinsim“, dėjo į kulnus.

Sakoma, jog karjeros skandinamos degtinėje, o čia, pasirodo, galima nuskaudinti ir arbatoje.

Taip gyvenimas puškavo lyg prieštvaninis garvežys į vieną – nuokalnės pusę ir niekas daugiau mūsų pasakojimo herojui nesiūlė kandidatuoti į atsakingas pareigas, tuo pačiu niekas net nebandė išsiaiškinti jo charakterio, kaip čia taikliau pasakius, keistenybes. Gal ne, gal subtilybes, būtent, subtilybes. O būtų įdomu, ką jis plačiau nei apie ramų miegą sąžiningai gyvenant, galėtų pasakyti. Galite pritarti, galite numoti ranka, bet privalote išklaudyti, ne Gerliko, o manęs: ką manau apie jį. Turiu tokią teisę, o jei mano sukurtas personažas nenori, nesugeba ar nedrįsta apie save kalbėti, aš tą padarysiu. Svarbu nuolatos tikrinti, ar sąžinės rūbas švarus ir išlygintas, pastebėjus dėmes, ieškoti jų kilmės. Regis, Ignas tuo ir užsiimdavo: aptikęs dėmelę, versdavo *hauptbuch*, kurioje kaupė visus skolos raštelius ir pastabas apie sąžinės rūbo švarą. Radęs neatitikimus, nuokrypius ar klaidas, skubėdavo viską ištaisyti. Tegul ir nedažnai, bet taikydavosi, jog jam skolingi likdavo kiti. Belikdavo reikšti jiems užuojautą, nes dar nebuvo atvejo, kad Gerlikas paliktų skolininką ramybėje. Tegu tai nebuvo dešimtys ar šimtai, tegu tik centai, bet tegu sąžinė būna rami, kartodavo užspiestam į kampą ir išvestam iš kantrybės skolininkui Ignas.

Galima sakyti, jog tai buvo vienas iš kelių kaimo keistuolių, bet ne pats keisčiausias, švelniai tariant, nes, kaip žinia, nėra kaimo be savo durniaus. O kaimas nemažas, todėl nenuostabu, kad ir durnių ne vienas.

Viskas, išskyrus vieną atvejį, kuris, tarp mūsų kalbant, neleido Ignui ramiai miegoti, atvirkiščiai, žadino vidurnakčiais, kad galėtų suskaičiuoti vinių galvutes lubose. Keista, bet kiekvieną kartą gaudavo kitokį skaičių.

Tęsiant Gerliko „nurenginėjimą“ turiu paviešinti tai, ko jis niekada ir niekam nėra prisipažinęs. Gal ne iš blogos valios, gal tik dėl to, kad ir pačiam tai virto klaustuku, paslaptimi be nuorodų į tą pusę, kur pakabintas ją atrakinantis raktas. Kita vertus, ilgai kankinanti neganda ilgainiui virsta savastimi, kūno ar sielos dalimi ir tu, susitaikęs su ja, nieko nejauti. Na, gal pajauti tik retsykiais aplankančiomis silpnumo akimirkomis. Nevyniojant į minkštą daiktą, tiesiog pamiršti. Kol nesuskamba telefonas... Neblogai aš čia? Panašu, jog Gerliko telefonas stovėjo pelėsiais ir voratinkliais apaugęs ir tik priėjus lemiamam momentui ėmė ir suskambėjo. Tirlitirli, alio, alio. Ne, skambėjo jis ne kartą, vis pranešindamas visokius niekus, bet šį kartą skambino jaunystės laikų bičiulis Emilijus. Mandagumo frazės apie orą, politiką, būsimus rinkimus ir esmė apie grybus ir uogas. Mat bičiuliui

neišdildomą įspūdį paliko vizitas Gerliko sodyboje, kur jam pavyko rasti rekordinį baravykų skaičių.

Prakalbus apie grybus, Ignas susigūžė ir net prisėdo. Atsakinėjo viensiemeniais taip, ne, dažniausiai tardavo ne, tarsi norėdamas atsikratyti įkyruoliu, kuris ėmė ir paklausė: o kaip mūsų paslaptis? Na štai, pagaliau! Sulaukėm! Gerlikas jau nežino sėstis, stotis ar pulti ant kelių. Šik mik, krenkščia tarsi balso stygas valydamas ir neturi ką atsakyti, o Emilijus toliau suokia: sutaręs su dendrologais, sakyk kada, ir mes visa delegacija atvyksime fiksuoti to stebuklo.

Nepavydėtina situacija: trise žino, o atskleisti paslaptį nėra kam: Gerlikas padaręs, Emilijus dar nieko nesupranta ir aš, skrebenantis šias eilutes, neišlaikau ir, netempdamas į naktį, nutraukiu uždangą. Prieš metus, sėkmingai pildydami krepšius baravykais, bičiuliai užtiko tris drebulės kvadratiniais kamienais. Gerlikui – gamtos vaikui – įspūdžio medžiai nepadarė, visko yra prisžiūrėjęs, užtat Emilijui, kuris buvo toliau nuo miškų ir arčiau prie nusisintų miesto medžių, tai prilygo stebuklui. Juo labiau, kad Vikipedija fiksuoja tik vieną panašių medžių miškelį Panamoje. Sutarė niekam apie tai nepasakoti, bet parodyti mokslininkams ir inicijuoti gamtos paminklų statusą. Tad kodėl Gerlikas stveriasi už širdies ir vis bando išsitiesti kaip ilgas? Ko tyli? Kelintą kartą klausia Emilijus. Ir Ignas pratrūksta: nebėra to stebuklo, nebėra paslapties. Tai kur ji dingo? Kol kas dar ramiu balsu klausia Emilijus. Pardaviau, išmainiau, švokščia Gerlikas, neišsaugojau. Ragelyje tyla, Emilijus bando suvirškinti naujieną ir pasirinkti reakcijos formą. Ypatingai iš ko rinktis nebėra, net telefonas belaidis, priešingu atveju ant laido galėtum pasikarti, o čia nematomomis bangomis galo nepasidarysi. Rėkti? Keiktis? Kaltinti? Kutent sąžinę? Ak, kaip viskas beviltiška! Papasakok, kaip tai atsitiko, prašo sunkiai tramdydamasis.

Sąžiningai pasakoja, kaip įprasta Gerlikui, kuris niekada ir niekam neliko skolingas ir garsėjo tyra sąžine. O buvo šitaip. Vietinio laikraščio korespondentė, simpatiška mergina vyriška šukuosena, ėmė interviu apie gamtą, kaip ji yra saugoma ir koks Igno indėlis į tausojimą. Skystai, net pats tą jausdamas, pasakojo apie neva savo indėlį, neteršiant aplinkos, netgi renkant svetimas šiukšles, apie tai, kad niekada nepjaunas gyvų medžių, tik sausuolius ir panašiai, ir taip toliau. Interviu buvo panašus į tarybinio pionieriaus raportą, tą suprato abu, korespondentė kone atvirai ironiškai šypsodamasi pareiškė, jog pilkas gyvenimas šalia miško prašvilpė pro šalį ir neatnešė nei įdomios istorijos, nei paslapties. Tada kažkas timpltelėjo

Gerliką už liežuvio ir jis pareiškė ne laikraščiu išduosią paslaptį. Tik perspėjas, jog to publikuoti nevalia. Žurnalistė prisiekė, nors ir be parašo krauju. Žodžiu. Klausėsi susidomėjusi, blizgančiomis akimis. Išsiskiriant dar kartą prigrasino tylėti. Straipsnyje apie gyvenimą pamiškėje, kuri netrukus laikraštis išspausdino, buvo nekaltai užsiminta, jog Gerlikas turįs paslaptį, kurią netrukus, kai bus sutvarkyti visi formalumai, atskleis visiems. Žurnalistė žodį išlaikė, džiūgavo Ignas, bet kai neilgai trukus į namus užsuko kurjeris ir atnešė paketą, kuriame buvo naujas benzininis pjūklas *Sthil*, Gerlikas pajuto kažką negero ir nuskubėjo į mišką, kur augo drebulės keturkampiais kamienais. Beliko tik pakartoti: augo, nes dabar toje vietoje bolavo kelmai. Visas guotas buvo išpjautas.

Ką pasakyti Emilijui? Garsėji sąžiningumu, tad nemeluok, jog kažkokie vertelgos patys atrado tą vietą. Atrasti galėjo, juk brandžių medžių guotas ne grybas po žaliomis samanomis ar griežtai saugomoje ir aptvertoje teritorijoje. Taigi atrasti ir nurodyti medžių naikintojams galėjo bet kas, bet tas siuntinys su nauju pjūklų? Jie atvirai padėkojo už vietos nurodymą. Žurnalistė neparašė, tik pašnabzdėjo.

Jeigu garsėji sąžiningumu, tai ką sakyti Emilijui?

Netikėta, bet nuolatos laukiama žinia

Bandau prisiminti patarlę, kaip vaikšto nelaimė, atmintis tesugrabilioja, kad nelaimė viena nevaikšto. Bet man reikia ne to, bandau atrasti ar vaikšto garsiai trepsėdama kojomis/kanopomis, ar sėlina tyliai. Štai ko man reikia. Tik paieška galvoje yra užstrigusi tarsi automobilis kelio pliuurzoje: ratai sukasi it pašėlę, bet nė iš vietos. Pradedą rūkti padangų guma, galvoje niekas nebando rūkti, nes ten degiųjų medžiagų nesandėliuojame – sudegė jaunystėje.

Bergždžiai pasiknaisiojęs po tik sapnuose gausią atmintį, staiga prisimenu sunkiai nuginčijamą faktą: nelaimė ateina ne tik nekviesta, bet ir tada, kai mažiausiai jos lauki. Pavargsta visi: treniruoti kūnsargiai, tobuliausi robotai, pavojaus signalinės sistemos. Pavargsta, atsipalaiduoja, o tada smogia nelaimė. Nėra iki galo aišku, ar ji laukė to momento, ar tai paprasčiausias sutapimas.

Lauki ir tu, jei ne su nelaimės nuojauta, tai su piktdžiuga, kad nekenčiamas, daug pikto padaręs asmuo išleis paskutinį kvapą kartu su niekinga

siela, keliaujančia į pragarmes. Bet pirmoji – nelaimės nuojauta virsta kūnu greičiau nei tironas nueina į nebūtį. Panašu į patyčias.

Gūdžiais vakarais prie spingančios žibalinės ir vos išmoktas frazes pro eterio šnypštimą pralemenančio radijo pranešėjo, o už lango skalijančio šuns, obels šakos bilstelėjimas į namo kraigą verčia krūpčioti, nes dingojasi, jog beldžia į duris. Ko tokiu vėlyvu metu? Tik pranešti žinią. Gerų žinių taip vėlai niekas nenešioja. Tik blogas. Iš kur tas įsitikinimas? Ogi iš ten, iš vaikystės, kada dar neegzistavo gyvųjų ir negyvųjų pasauliai, kada viduryje kambario ant nukeltų nuo vyrių durų gulėjo kaimynų Anelė – keista, kad tokioje vietoje ir dienos akyje prigulė, užuotėjusi link tvartų apsižiūrėti ūkj, vis atrodė, kad tuojau, tuojau atsikels ir nueis, bet nesikėlė, tik paskui susirišo keli dalykai: visą vakarą ir iki pusiaunakčio gailiai skalijantis Brisius ir po pusiaunakčio nerimastingas beldimas į duris, o nesuskubus prie durų ir į langą. Vėliau tapo aišku, kodėl Anelė buvo paguldyta ant durų, o beldimas į langą neištrinamai įsirėžė į atmintį kaip nelaimę nešančios žinios garsas. Tada ėmiau viską sukti į kitą pusę: norint būti neužpultam iš pasalų, neišsigąsti, reikia iš anksto tam pasiręngti. Juk visiems ateis laikas gultis ar būti paguldytam ant nuo vyrių nuimtų durų (neišsigąskite, ne visam laikui, tik kol sukala ar nuperka karštą), tad susitaikius su ta mintimi belieka ramiai laukti beldimo į langą, o jį išgirdus liūdnai palinguoti: įvyko tai, kas turėjo įvykti. Galima gausiai pasilaistyti ašaromis, galima, išverkus visas ašaras, tyliai painkšti, galima giedoti šventas giesmes, karštai šnabždėti maldas, o galima sėdėti be žado, tarsi kuolu per galvą gavus, ir nesuvokti, kas vyksta ir ko tie žmonės siuva į ten ir atgal. Pasirinkimas platus, kiekvienam pagal skonį. Vienu žodžiu, iš anksto susitaikius su būsimoju praradimu, netikėta žinia nei išgąsdina, nei pritrunkia. Toli nenuėjus, šitaip galima pateisinti karo žudynes: priešo kareivis, kaip ir aš, esame pasmerkti mirti dėl pergalės, aš buvau stipresnis, todėl mirė jis, teisinasi kareiviokas šalia tokio pat jaunolio lavono, rankoje laikydamas dar rūkstantį ginklą. Čia galbūt vienintelis atvejis, kad iš viršaus nubrėžiama gyvenimo linija, o tiksliau gyvenimo pabaigos linija arba taškas. Padedamas. Esi stipresnis, vadinasi lemi gyventi jam ar mirti. Civiliniame gyvenime nėra institucijos, kuri tai reglamentuoja. Mirties bausmė panaikinta, daktarai, ištyrę analizus, tik apgraibomis gali nustatyti kiek: savaitę, mėnesį ar metus liko traukti. Bet daktarą varžo Hipokrato ir kitokios priesaikos sakyti atvirai tiesą, juo labiau, kad ji šakėmis ant vandens užrašyta. Kiek liko, ne jo valioje ir analizų parodymuose, kiek norės, tiek ir atseikės tas, kuriam priklauso.

Susipainiojau lyg tas žvėrelis brakonierių tinkluose. Tik tuos tinklus ne pats stato, o aš tuo tarpu pats sau paspendžiu, pats ir įkliūvu. Pradėjau nuo baimės sulaukti netikėtos žinios, o priėjau prie gyvenimo trukmės reglamentavimo, tiksliau to, kuriam tai daryti priklauso.

Beldimas į langą vėlyvu, darganotu ir tamsiu metu. Iki atsirandant telefonams, ne tiems, kuriuos dabar visi kišenuose valkioja, tokiems, stovintiems ant lentynėlių ar kabantiems ant sienų, su diskais ir rageliu, su aparatu sujungtu spirale susuktu laidu. Tad iki jiems atsirandant dar buvo telegramų era, kada iš miesto A. pašto buvo diktuojama: skubiai parvažiuok, mirė bobutė. Ar diedukas. Diktuojami žodžiai iš miesto A. keliaudavo laidais į miestą B., ten virsdavo siauroje juostelėje atspausdintais žodžiais, juostelė buvo karpoma ir klijuojama ant blanko, su adresu, paštininkas apžergdavo dviratį ar motorolerį ir kaddavo nurodytu adresu, kad gavėjas pasirašęs knygoje skaitytų liūdną žinią. Vienu žodžiu, nepaprasta, bet pakankamai greita procedūra. Ar pastebėjote, kad tik geros žinios linkę vėluoti, o blogos dvigubai greitesnės.

Telefonai, dar tie sukamais diskais, spaudomais klavišais ar dabartiniai liečiamais ekranais supaprastino blogų žinių perdavimo procedūras. Užtenka atsiliepti ir išgirsti vietoj „sveikas“ ar „labas“ kūkčiojimą ar gaikščiojimą, šliurpimą nosimi, kibkis už ko nors tvirto, nes seks iš koto verčianti žinia apie artimojo mirtį. Taisyklė be išimties.

Visai nesvarbu koku būdu ir kokia forma tave užklumpa šita nelaukta, bet tikėtina žinia, jos esmė nekinta: pasirūpink gėlių ir žvakių.

Grįžkime truputį atgalios: mes rengėmės, mes tikėjomės, mes numanėme, kitaip sakant, buvome tam nusiteikę, bet kai žinia trinktelėjo tiesiai iš ausies būgnelio į nervų mazgą, užgniaužė kvapą, išsunkė kelias pavienes ašaras.

Bet būna ir kitaip. Vienas įvairiausiomis temomis informacijos kaupinas šaltinis – dvikojis padaras su dvišakiu liežuvium (ar nepersūdžiau su tokiu apibūdinimu? Bet manau jūs supratote). T.K. pranešė, jog tūlas A.B. yra ant mirties slenksčio ir tik valandos ar minutės liko kvėpuoti užteršta žemės atmosfera. Ir netgi palinkėjo lengvos gimtinės žemelės. Išklasiau nepertraukdamas klausimais, nes kalba priminė nekrologą ir pasidarė... sunku apibūdinti. Gal nejauku? Sunku skrandyje ar sieloje? Vienu žodžiu, pasijutau nei šiaip, nei taip – universaliausias būsenos apibūdinimas. Nepuoliau priekaištauti ar mokyti – ne mano stilius. Yra kas jaučia dieviškąjį pašaukimą kitus mokyti, juo labiau, kad T.K. nepamokysi, nes jis veikia vienpusiu

režimu: girdi tik savo kalbą, o kitiems yra kurčias, tad kam veltui švaistyti energiją. Priėmiau liūdną žinią stoikiškai – su mirtimi beprasmiška ginčytis, jei jau ištiesė į tave savo kaulėtą pirštą – tiesk kojas ir ieškok batų nenumintais padais. Bet niekas netrukdo apraudoti mirusį... Palauk, mirštantį? Šiek tiek painu, gal visgi reikėtų palaukti galutinio aiškumo? Bet laukti ilgai neteko. Telefonas suskambėjo netikėtai, kažin, gal tik aiškiaregiams, jeigu jie ne šarlatanai, telefonai skamba tikėtai, mums, eiliniams piliečiams, neapdovanojamiems supergaliomis, telefonai visada suskamba netikėtai. Kaip dabar skambantis rodo velionio (?) A.B. numerį, norėdamas tikriausiai pranešti šarvojimo vietą ir laidotuvių laiką. Ko čia vynioti į vatą, tad tiesiai ir klausiu: kur šarvosit? Pauzė, po jos klausimas: ką? Kas pasimirė? Prarandu balsą, bet stengiuosi neištižti. A.B.: protą iš galvos iškraustei? Čia gi aš.

Išties neveltui po T.K. pranešimo buvo nei šiaip, nei taip, tad ką kalbėti apie dabartinę būseną? Nei bėgti, nei rėkti, nei liežuvį nusikąsti. Bandau atsiprašinėti – tikra pornografija, bet ištraukęs savo išankstinio numerinio autorių, A.B. viską nuleidžia juokais. Pakvietė alaus. Atrodė mažiausiai panašus į mirštantį ar jau lavoną. Pasirodo, abu pretenduoja į vieną apdovanojimą. Tad konkurentas tokiu primityviu būdu prasivalė sau pjedestalą.

Ak, ne visada taip neskausmingai baigiasi pasimatymai su mirtimi. Pranešimai ištransliuoti visais įmanomais būdais ir, pasiekę tavo klausos centrus devyniasdešimt devyniais ir penkiomis šimtosiomis procentų, būna tikri ir patvirtinti kapo kauburėliu, tik pusė procento praslysta pro šalį.

Ne ką geriau pasijunti pasiūstas kurti interviu su koku nors veikėju ir nosimi atsiremi į jo batus nenumintais padais. Interviu duoda našlė, jame daug skysčio, kuris sunkiasi iš begalinio velionio gerumo. Tikriausiai nereikia net minėti, kad interviu dienos šviesos neišvydo, bet virto valdišku tonu parašytu nekrologu-pranešimu.

Keistai nuteikia ir skambučiai iš mirusiųjų, nesvarbu, ar ką tik, ar praėjus kiek laiko, telefonų. Skaitai nekrologą, o tau skambina velionis. Nedrįsti nuspausti „Atsiliepti“, bet telefonas kaista nuo skambučio, spaudi ir girdi ne balsą, fone lydimą angelų choro (jei velionis nukeliavo ne žemyn, į pragames, iš ten kitokie garsai) iš anapus, o sveiką gyvą velionio patikėtinio balselį, informuojantį apie šarvojimą, laidotuves ir gėlių spalvą bei kiekį.

Valdžios struktūrose yra tokie ypatingi telefonai, kuriais pranešinėjamos super ypatingos naujienos, tai štai mums visiems derėtų turėti po tokį ypatingą telefoną, kuriam suskambus būtų aišku, jog reikia pirkti vainikėlį ir rengti ašarų liaukas. Kad neliktų netikėtumų.

Paistaliojimai apie veiksmus ir reiškinius

Operuoti

Operuojant galima, ne tik ką nors pašalinti, bet ką nors ir įdėti. Chirurgijoje operuojant šalinami ligos (dažniausiai onkologinės) pažeisti organai ar jų dalys, keičiami dirbtiniais, pavyzdžiui, širdies vožtuvai. Siuvasos žaizdos, didinamos krūtys bei sėdmenys, putlinamos lūpos, netgi lytiniai organai patobulinami pagal tam pasiryžusių pacientų skonį bei supratimą.

Visuomenės gyvenime, o ypač politikoje, operuojama skaičiais, norint įrodyti, kad gyvename gerai, o rytoj bus dar geriau, operuojama kompromituojančia medžiaga, norint patraukti savo pusėn atsakingą asmenį ar išgauti jo palankų sprendimą. Dar politikai mėgsta operuoti istoriniais faktais, pateikdami juos sau naudingoje šviesoje.

Gamyboje kiekvienas darbuotojas, kurio žinioje yra pultas su nors vienu veikiančiu mygtuku, gali, o pagal atskirąją Europos Sąjungos direktyvą ir privalo vadintis operatoriumi. Ar jie, spaudydami tą mygtuką operuoja, klausimas?

Teisėsaugoje yra taip vadinama operatyvinė veikla, kada agentai seka įtariamuosius fiziškai bei naudodami specialiąsias priemones. Dažnai taikosi atvejų, kai tai vykdoma pažeidžiant įstatymus. Šios veiklos vykdytojus vadina operatyvininkais.

Teisėsauga rengia operacijas prieš narkotikų prekeivius, reketuotojus ir kitus asmenis, linkusius pažeidinėti įstatymus.

Opera ir operuoti praktiškai neturi nieko bendro, nebent spektaklio pastatymas toks gilus, kad daugeliui jautresnių žiūrovų išoperuoja smege-nis. Perkeltine prasme, savaime suprantama.

Televizijos ir kino operatoriai irgi neturėtų likti nuošalyje.

Geriau dainuoti operoje nei gulėti ant operacinio stalo.

Kasytis

Nereikia aiškinti, kad kasymąsis – veiksmas, atėjęs nuo protėvių, kurie dar gyveno medžiuose. Visa tai rašančiajam yra žinoma. Prakutę žmonės ar *snobestetai* niekada nesikaso, nes tai prieštarauja etiketui. Ir ugdo valią,

pridėčiau nuo savęs. Kasytis verčia odos niežėjimas. Niežėjimas prasideda nuo šimtų priežasčių. Elementariausia yra gyvių – blusų, utėlių, blakių draugija, dėkui Dievui, beveik visur sėkmingai įveikta. Liko pagrindinė priežastis – niežai ir kitos ligos, sukeliančios gyvių ropinėjimo kūnu efektą. Interneto visažiniai pastaruoju metu aiškina, kad sergant kepenų ligomis kasomasi ligi kraujų. Gali būti, nes kas trečias interneto gudruolių pranešimas pasiteisina ne visu šimtu, bet kokių aštuoniasdešimt procentų. Sėdi tūlas savo mėgstamoje vietoje ant *sofkės* ir gali kasytis kur tik niežti – niekas nedraudžia, niekas nesmerkia, niekas primatu nevadina. O jei stovi/sėdi prieš publiką/kamerą ir tau suniežti? Atkreipkite dėmesį, kad aukščiausi vadovai ir valdovai sakydami kalbas vis pasikaso skruostą ar kaktą. Na, nepasikaso nagais, tik prisiliečia. Užtikrinu, tai nereiškia, kad jiems suniežėjo būtent toje vietoje. Niežti visai kur kitur, bet, norėdami save nuraminti, jie kasosi kaktą. Ir tai veikia! Netikite, išbandykite. Dar pasitaiko, kad iš niekur nieko kalbantis auditorijai ima sukioti marškinių sagą. Ar plačiai gestikuliuodamas deda delną prie krūtinės ar šono. Visa tai elementarus, bet prastai paslėptas bandymas pasikasyti niežtinčias kūno vietas.

Stenkis nesistengęs, bet tavo kūne yra vietų, kurių tu negali pasiekti. Lyg tyčia jos niežti gana dažnai. Jogams bepigu, jie gali ne tik nagais, bet net liežuviu pasiekti kone visas vietas kūne. O mums, vos kojas kilnojančiams? Belieka kliautis visokiais įrankiais ant kotelio arba prašyti artimųjų pagalbos. Šiokia tokia problemėlė – sakoma: veltui ir arklys arkliui nugaros nekaso. O žmonėse kaip? Aš – tau, tu – man? O jei man neniežti? Be to, ar gali paprastas nugaros pakasymas tapti šantažo įnagiu *#Me too* byloje? Pavyzdžiui, nemokanti dirbti kompiuteriu sekretorė, atleidžiama skundžiasi: jis mane vertė kasyti nugarą. Manote – praeitų be pasekmių? Ypač, jei tas nelabasis yra žinomas, tėvynei nusipelnęs asmuo. Būtų suvalgytas su visais niežuliais. Tad patarimas: jeigu niežti, atsakingai rinkitės kasantįjį. Nežiūrėkite, ar nusmailinti nagai, bet ar sąžinė švari, ar neturi pašalinių minčių pakasyti, kad nenustotų niežėti iki gyvenimo galo.

Nemažai patarimų galima pasiūlyti, nes kasymasis itin slidus užsiėmimas. Jau buvo minėta apie nagus, suprantama, nepulsi prašyti parodyti nagus, kada akyse temsta nuo nugaros plotelio, kurio nesiekia tavo nagai, niežėjimo. Bet šiaip gerai būtų įsitikinti, ar kasantysis seniai darėsi pedikiūrą. Kasytis ligi kraujo irgi nepatartina, nes kasymasis yra vienkartinis veiksmas, kuris neužtikrina ilgalaikės apsaugos nuo pasikartojančio niežėjimo ir ne tik, neužtikrina ilgalaikės laimės, aptikus netikėtai padidėjusią banko

sąskaitą, neužtikrina ir vyriausybės kaitos, kada negabius ministrus keičia visiški kvankos, kadangi protingų politikų limitai baigėsi.

Bet atmintkite: jei panižo – pasikasykit, nuo to niekam nebus blogiau.

Nerti

Tai reiškia dingti iš horizonto. Neriama į vandenį, į minią, neriama į krūmus, sakoma, apie prisidirbusius. Apskritai, visi į kur nors neriantys tai daro ne pavargę nuo šlovės, bet bandydami slėptis nuo ilgos teisingumo rankos. Maža dalis yra profesionalūs narai, kurie, apsirūpinę specialia įranga, nuo nieko nesislepia, ne pramogauja, bet neria į vandenį darbo reikalais.

Dar sakoma: neria į darbus, veiklą, pramogas. Neria su visu kūnu, galva ar tik sėdyne.

Vašeliu neria ne tik moterys, yra vyrų tuo noriai užsiimančių, štai vienas tolimųjų reisų sunkvežimio vairuotojas nunėrė suknelę Anglijos karalienei, bet neaišku, ar ji spėjo ją užsivilkti.

Saulė vakarais neria į mišką horizonte ar jūrą, priklausomai, kur esi.

Nėrė kaip kulka, tikėdamasis ten rasti laimę.

Galvotrūkčiais nėrė į pirmas pasitaikiusias duris, kurios buvo neužsklęstos.

Žalčiai rudenį išsineria iš kailio, politikams išsineri iš kailio rudens laukti nebūtina, jiems visi metų laikai tinka.

Kojai užkliuvus už susirangiusios grindų dangos, stačia galva nunėrė po stalu.

Spjovęs į pramogas, visas pasinėrė į mokslus/darbą.

Dar mokykloje visa galva nėrė į religiją.

Neatsispyrusi vyriškajam žavesiui, pametė galvą ir nėrė į jo glėbį.

Įsipainiojęs į narkotikų dilerių tinklus, iš to rato daugiau nepajėgė išnerti.

Nėrinių suknią vilkėjo ant nuogo kūno.

Karštligiškai išsineręs iš rūbų, jis krito į jos lovą.

Aklai nerti nepatartina nei į kūdrą, nei į jūrą, nei į jos glėbį, ypatingai.

Stumti

Ant liežuvio galo recidyvistų žargonu: „stumdyti dūrą“ – niekus taukšti, norint išvengti nepageidautinos temos. O šiaip tai grubus veiksmas,

dažniausiai susijęs su agresija, pavyzdžiui: nustumti nuo lovio savo artimą, bet ir pozityvus – padėti motinai pastumti vaiko vežimėlį, senutei – pirkinį krepšelį. Arba iš pirmo žvilgsnio agresija – kai nuo geležinkelio bėgių prieš pat artėjančią traukinį nustumiamas pasidaryti galą nusprendęs pilietis, kita vertus, tai – humaniškas poelgis.

Stumti galima gyvus padarus ir negyvus daiktus, netgi dvasines subtancijas, pavyzdžiui, mintis galvoje, renkantis tarp draudžiamo ir malonaus.

Galima nuolatos stumdyti baldus po butą, laikantis *fengšui* taisyklių, o turint romius kaimynus, tą darbą galima dirbti ir po 12 valandos nakties.

Anksčiau būdavo: prie apelsinų, dešros ar knygų stumdydavomės eilėse, dabar, kai apelsinų, dešros ar knygų nusipirkti yra problema, nes sunku pasirinkti iš gausybės, eilėse stumdomės per akcijas „Jamam“.

Prieš kėsindamasis ką nors nustumti, gerai pasverk savo jėgas ir nešok prieš dvimetinį, pusantrą šimto kilogramų sveriantį gigantą.

Nesvarbu, ko pasieksi nustumdamas vieną ar kitą, atmink, visi stumdymai baigiasi kaip Sizifui – beprasmiškai, nes akmuo viršūnėje neužsibūna.

Šachmatų lentoje stumdomos figūros, o gyvenime irgi yra anoniminių žaidėjų, kurie stumdo gyvas figūras.

Tvarkdariai stumdydami minią padaro kelią tautos išrinktiesiems prieiti prie tribūnos ir skelbti savo žodį.

Lėtai mintis dėstantis, rodos, stumte stumia žodžius iš savęs.

Kare priešai atstumiami iš savo pozicijų.

Anksčiau būdavo darbų, pavyzdžiui, rankiniu būdu pjaunant lentas, kur vienas traukdavo, kitas stumdavo, dabar viską mašinos atlieka.

Stumti galima ne vien rankomis, atstumti galima ir išvaizda bei poelgiais.

Sporte stumdomas rutulys ar akmuo ant ledo – žaidžiant kerlingą.

Dažnai per kvailybę atstumiami laimė, naiviai tikintis, kad ir likimo nulemtą nelaimę bus galima lengvai atstumti.

Zaunyti

Įkyriai taukšti niekus. Nebojant pasekmių. Juk dažnai zaunijimas baigiasi lengvu kūno sužalojimu, nesukėlusiu sveikatos sutrikdymo. Taikosi ir sutrikdymų. Žiūrint ant ko užsirausi. O gavęs į kailį velėk pradeda zaunyti.

Neprotingas zaunija nuolatos, nes kitaip nemoka, protingas tik retsykiais, norėdamas užpildyti neįdomią pauzę. Sakyčiau, jog neįdomi tylą yra vertingesnė už tuščią zaunijimą.

Zaunijama ko nors ilgai prašant, pavyzdžiui, paspirtuko, būtinai elektrinio, prašo vaikai.

Zaunijama gavus į kailį, su reikalu ar ypač be reikalo, tiesiog įkišus nagus ar liežuvi, kur nereikėjo kišti.

Zaunijama blevyzgojant, nepadoriai kalbant, ypač viešai, svetimų žmonių akivaizdoje.

Zaunijama priekaištaujant, pavyzdžiui, žmonai už prisivilintą košę ar pridegusius blynus.

Toji velnio nešta ir ne vietoje pamesta Rozalija apzaunijo mane ir visą mano giminę, dabar esame lyg Kaino ženklų kaktoje pažymėti.

Tas mažius, kad mala, lyg radijas, neužsikirsdamas, net suaugėlius apzaunija.

Išzaunyti reiškia ką nors įkyriai prašant gauti.

Nustok zaunijęs svetimomis kalbomis, liežuvis nudils.

Duok jam saldainį, tai nustos zaunyti. Aha, bet jis zaunija planšetės.

Tarp prašyti normaliu balsu ir zaunyti yra didelis skirtumas: pirmuoju atveju, nesitikėdamas teigiamo rezultato, tartum atlieki įprastą ritualą, antruoju – esi šimtu procentų įsitikinęs, jog tavo zaunijimas suvirpina jo širdį.

Nei Vilmorus, nei kitas visuomenės nuomonės tyrimų centras dar ne karto netyrė, kuri socialinė ir amžiaus grupė dažniausiai linksta į zaunijimą.

Arba kiek kartų zaunijimas padėjo pasiekti teigiamus rezultatus.

Arba kokie žmonių tipai lengviau pasiduoda zaunijimui.

Parengtų tokią metodinę priemonę, – iš karto žinotum, ar verta pradėti zaunyti. Gal geriau patylėti ar tyliu balsu, žemyn nuleidus akis paprašyti?

Juozas ŠIKŠNELIS

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

ANTANAS GASIŪNAS IR STEBUKLINGAI ATSIRADEŠ JO PARUOŠTOS KNYGOS RANKRAŠTIS

Apie Antaną Gasiūną (1922-1990), nuo pokario metų gyvenusį Australijoje, savo laiškuose ne sykį pasakojo jo kolega Juozas Almis Jūragis. Ypač įsiminė jo tartas „Sudiev“ į paskutinę kelionę 1990 m. liepos 11 d. palydėtam kūrėjui. Jis persmelktas ypatingu liūdesiu ir širdgėla:

„Palaidojome jį tylėdami – kunigas, artimieji, grabočiaus tarnai, duobkasyss ir keturi lietuviai. Viso penkiolika žmonių. Taip į amžinybę išėjo poetas Antanas Gasiūnas. Man dar nebuvo tekę tokiose skaudžiai liūdnoje laidotuvėse dalyvauti. Kunigas P. Motūzas atlaikė šv. Mišias, atgiedojo „Gelbėk mane, Viešpatie“. Kai stiprūs mirties rikių pečiai nešė poeto karstą nuo altoriaus durų link, tų kelių palydinčių žingsniai gūdžiai skambėjo tuščioje, visiškai tylioje šventovėje. Taip skamba likimo dūžiai nelaimės vėjų išpustytoje širdyje. Nei giesmės, nei vargonų aidos...“.

Viename iš laišku buvo ir tokie žodžiai: „Kito tokio savaimingo poeto Australijos lietuvių tarpe nebuvo“. Deja, jie taipogi ištarti po A. Gasiūno mirties.

1994 m. „Varpuose“ išspausdinę šešis šio poeto eilėraščius, paminėjome ir tai, kad, nors eilėraščių atskira knyga A. Gasiūnas nebuvo išleides, bet vis dėlto buvo tokį rinkinį paruošęs. Tačiau kur rankraštis, niekas nežino.

Tas rankraštis po daugelio metų atsidūrė šių eilučių autoriaus namuose, kai į svečius netikėtai užsuko viešnia iš Australijos – dailės pedagogė Sigita Gailiūnaitė (Gailiūnas).

*

Viešnia atvežė didelį voka, kuriamė radau 56 ranka užrašytus eilėraščius. 30 iš jų – storokame sąsiuvinyje, kurį, kaip anksčiau buvo tekę girdėti iš poetą pažinojusių, kai kas buvo matęs ir galvojo, kad rankraščiai, kraustantis iš vienu glibos namų į kitus (tokia realybė sunkiai susirgusį poetą lydėjo paskutinįjį gyvenimo dešimtmetį), pradingo. Australijoje gyvenantys literatai buvo pasiryžę juos atrasti. Tačiau metai bėgo, o eilėraščiai dingo lyg į vandenį.

Ir štai – toks netikėtumas.

*

Perverčiau viską, kas įmanoma, tačiau apie šį tragiško likimo tautietį suradau ne kažin ką.

Mokytojas, aktorius, poetas – taip A. Gasiūnas pristatytas Plunksnos klubo almanache „Plunksna ir žodis“ (Sydney, 1966). Čia taip pat pažymėta, jog gimė 1922 m. vasario 2 d. Šiaulių apskrities Pašvitinio valsčiuje, Peluodžių kaime. Brandos atestatą įgijo Linkuvoje, o prieš tai mokėsi Joniškyje, Žeimelyje ir Pasvalyje. Baigęs Šiaulių mokytojų seminariją, 1941-1943 metais studijavo Vytauto Didžiojo universiteto humanitarinių mokslų fakultete, taipogi lankė teatro seminarą ir dainavo operos chore. Nuo 1944 m. pradžios iki pasitraukimo iš Lietuvos – Šiaulių dramos teatro aktorius.

Yra išlikęs ir jo paties paliudijimas:

„Žemiau pasirašęs yra gimęs 1922-trijų metų Grabnyčių dienoje.

Pirmąjį dešimtmetį malūnas, Švitinio pievos ir gryčia – sena kryžkelės karčiama – sudarė jo pasaulį.

Brangus jam buvo malūnas Čėtruose, siuntantis vėjas buvo brangus, ir gryčia, ir žemė, kuriai skolą nusinėš į kapus...

Vasiliaskas pramokino pedagogikos, Kačinskas, deklamuodamas „Silelį“, parodė gimtosios kalbos skambumą, Sruoga ir Juknevičius išugdė meilę teatrui.

Ar svarbu –

Ar mylėjo jisai ką? Ar meldės?

Kiek dievų išpažino jisai?“

Dar reikėtų pažymėti, kad pirmuosius A. Gasiūno eilėraščius išspausdino „Jaunoji Lietuva“.

Australijos lietuvių laikraštis „Mūsų pastogė“, 1962 m. spalio 10 d. išspausdinęs keletą naujų A. Gasiūno eilėraščių, taip apie jį parašė:

„Australijos lietuvių tarpe yra vienas iš ryškiausių poetų. Jo poezijoje rūpestingai atrinktas ir taupiai pavartotas žodis yra sodrus, kupinas emocijos, taiklus. Forma originali. Artimiausiai A. Gasiūnas pažįstamas Sydney lietuviams: čia jis aktyviai dalyvauja vietos kultūriniam gyvenime ar su paskaita, ar su kūrybiniu žodžiu, ar kaip aktorius. Turėdamas vaidybos mene profesinį pasiruošimą, jis ne tik

*Antanas Gasiūnas
kalba bičiulio
Motiejaus Gailiūno,
kurio dukrai patikėjo
savo rankraščius,
jubiliejuje.*

dalyvavo kaip aktorius keliuose „Atžalos“ teatro pastatymuose, bet labai dažnai matomas ir mielai laukiamas kaip deklamatorius ir pranešėjas.

Nuo pat atvykimo dienos į Sydney A. Gasiūnas yra Sydney Lietuvių Plunksnos klubo narys“.

Knygoje „Plunksna ir žodis“ yra ir tokios eilutės: „Nors savo poezijos spaudoje nėra paskelbęs daug, yra sudaręs originaliausio lietuvių poeto vardą“.

Teatrinėje veikloje reiškėsi ir Canberroje. Mokytojavo Bankstowno lietuvių savaitgalio mokykloje. O duonai užsidirbdavo kaip pašto tarnautojas.

Bene tiksliausiai A. Gasiūną bus apibūdinęs tenykštis poetas, redaktorius, kūrybos leidinių sudarytojas J. A. Jūragis:

„Buvo talentingas vyras. Gyvenimas jam žadėjo daug, bet jo lūkesčių

apvylė. O gal gyvenimas jam daug ir davė, tik jis pats nemokėjo duodamo paimti ir išlaikyti. Per gyvenimą poetas ėjo nerūpestingai, kaip laisvas vėjas, taip, lyg jo siela būtų dar neišaugusi iš kūdikio marškinėlių. Gyveno atgniaužtais, atvirais delnais. Gaudė trumpalaikį gyvenimo saldumą. Jam pro pirštus, kaip sausas smėlis, be naudos tekėjo laikas, talentai, ryšiai su artimaisiais, gyvenimo pastovumas. Ir ką jis statė sau, tam nebuvo lemta ilgai išlikti.

Mums kartais atrodė, kad jis prieš visus tik vaidina gyvenimą, kad gyvenimas yra jo didžioji scena. Juokis, pajace... Bet kas šiandien galėtų tikrai pasakyti, kuris buvo jo tikrasis gyvenimas – tas, jo paties vaizduotėje susikurtasis, kuriame jis buvo sau karalius, pats sau prakilnus, už kitus pranašesnis, išsiskirias iš kitų, ar tas realusis pasaulis, suvaržytas įvairių

įstatymų ir dogmų, kuriame gyvename mes visi? *Į jo pasaulį mes neturėjome rakto, mes neturėjome kantrybės to rakto ieškoti*“ (išskirta mano – L. P.-K.).

Gan iš arti ir ilgokai A. Gasiūną pažinojęs plunksnos bičiulis taip pat tvirtino jį buvus elegantišku, mandagiu, turėjusiu humoro jausmą, kalbėjusį nenudėvėtai žodžiais, tokiu, kuriam patiko ryškios spalvos ir gražūs veidai. be to, neretai jį matydavo kukliai išdidų, su ironiška šypsenele, o kartais – dėl niekų susijaudinantį, lengvai užsigaunantį, nusimenantį iki ašarų ir... stiprinantį save tuo, kuo stiprina tie, kurie nebeturi vilties.

Ir dar: aiškumo laikotarpiais rašė eilėraščius. Anot J. A. Jūragio, tokius, kokių kiti poetai rašyti nedrįso.

*

Tarp į Lietuvą atvežtų eilėraščių nėra nė vieno, parašyto dar Lietuvoje ar Vokietijoje. Nemažai išbarstyta ir tų, kurie gimė jau Australijos žemėje.

Gal taip nebūtų atsitikę, jei A. Gasiūnas būtų buvęs bent kiek praktiškesnis ir jei būtų savo kūrybą išleidęs atskira knyga.

23 iš 56 eilėraščių jau plačiau žinomi – jie publikuoti almanache „Plunksna ir žodis“ ir Australijos lietuvių poezijos rinkinyje „Terra Australis“. Kai kurie jų prieš tai išspausdinti ir laikraštyje „Mūsų pas-togė“.

Ne vieną jų galima įvertinti kaip pilnakraujį kūrinį. Jaudinantys, gyvi, kartais piktžodžiaujantys, pernelyg pasaulietiniai, o kartais – pilni tėvų ir protėvių dvasios, paslaptingi, atgailaujantys, paženklini Viešpaties vardu.

Turbūt būtų teisinga teigti, kad tie eilėraščiai – poeto sielos dienoraštis.

Tolimiausiam pasaulio pakraštyje gyvenantys tautiečiai visada labai jautriai sutikdavo jo pasirodymus literatūros vakaruose. Nemažai aktoriniai gabumai jo eilėraščiams suteikdavo ypatingą atspalvį. Malonus, gerai valdomas balsas jaudindavo, darydavo įspūdį.

Su nemažesne jėga A. Gasiūnas skaitė ir Bernardą Brazdžionį, Kazį Bradūną, Balį Sruogą. Vienas jo buvusio profesoriaus kūrinys buvo ypač mėgstamas, tai – Kazimiero Sapiegos baigiamasis monologas.

Tautinių švenčių minėjimai be A. Gasiūno buvo sunkiai įsivaizduojami.

*

Apie A. Gasiūną pavyko užrašyti porą pasakojimų iš pirmų lūpų. Visų pirma, tai – S. Gailiūnaitės (Gailiūnas), kuri daug metų saugojo poeto rankraščius ir juos atvežė į Šiaulius, atsiminimai. Apie A. Gasiūną ne sykį esame įsikalbėję ir su dailininku Adolfu Vaičiaičiu, kuris, atkūrus

Nepriklausomybę, visas vasaras iki mirties 2015-aisiais praleisdavo Lietuvoje.

Sigitos tėvas – agronomas Motiejus Gailiūnas, kilęs nuo Jonišio, buvo poeto draugas. Atrodo, Lietuvoje jų keliai nebuvo kirtęsi (Motiejus, nors ir kraštietis, buvo ketveriais metais vyresnis), tik Vokietijoje. O po to, kai A. Gasiūnas, dirbdamas pašto tarnyboje, kurį laiką gyveno pas Gailiūnus, ir išsikraustęs nuolat čia sugrįždavo, svečiuodavosi, lankydavo.

M. Gailiūnas ir A. Gasiūnas turėjo nemažai bendro. Abu buvo dideli ir energingi lietuviškosios bendruomenės darbininkai. Halės ir Kylio universitetuose įgijęs agronomo diplomą, M. Gailiūnas visą gyvenimą svajojo apie sugrįžimą į Lietuvą, o kad toji diena priartėtų, be kita ko buvo ir spaudos bendradarbiu, ir Pasaulio lietuvių Seimo atstovu, žmogumi, aktyviai besirūpinusiu Lietuvos nepriklausomybės reikalais. Su A. Gasiūnu, anot S. Gailiūnaitės (Gailiūnas), tėvas turėjo daug širdžiai malonių pasiūlymų apie gimtąsias vietas, rozes, kurias ypač mėgo auginti agronomas, ir, žinoma, apie poeziją.

Sigita A. Gasiūną prisimena nuo vaikystės. Gal todėl jai, tuomet dar gimnazistei, vieną dieną poetas ir atvežė savo rankraščius. Ji prisimena, kad buvo savaitgalis. Atvažiavo ir pasakė: „Laikyk“. Paprašė išsaugoti.

Tačiau jokių konkrečių nurodymų nedavė.

- Gal jautė savo likimą? Ligą, kuri netrukus paguldė į patalą, – prisimindama tą dieną, pasakojo S. Gailiūnaitė (Gailiūnas).

- Artimųjų neturėjo?

- Čia ir įdomiausia, kad turėjo. Dukrą ir anūkę.

Tačiau kodėl ne joms tėvas ir senelis patikėjo savo kūrybinį palikimą, Sigita nežino. Taip, jai tuomet taip pat visa tai pasirodė keista. Tačiau ji buvo labai jauna ir tuoj užmiršo savo paabejojimus.

O paskui per įvairiausias savo rūpesčius, studijas, savarankiško gyvenimo pradžią, užmiršo ir rankraščius. Gerai padėtus, bet ir tarsi neegzistuojančius.

Štai šito paliudijimai:

- Aš ir šiandien nesuprantu, kodėl jis man tuos rankraščius atidavė. Jisai manyje kažką įžvelgė tuo metu. Aišku, nepagalvojo, kad savo pareigą atliksiu taip greit...

- Padėjot ir užmiršot?

- Faktiškai – taip. Pradėjau mokytis koledže, paskui – dirbti. Savi reikalai, savos bėdos. Be to, dar ir gyvas jis buvo tuo metu.

Prisiminusi suprato, kad yra kalta. Taip, rankraščius išsaugojo, bet daugiau nieko gero jų labai nepadarė. Kad ir pavėluotai, suvokė: reikia kažką daryti. O gal pasuferavo kas? Taip, ir pasuferavo. Todėl ji ir čia.

O liūdniausia, anot S. Gailiūnaitės (Gailiūnas), buvusi pavėluota žinia, kad A. Gasiūnas miręs. Nekrologo tokios skaudžios eilutės: „Kol dirbo visuomenei, visur jis buvo reikalingas. Kai susirgo, niekas jo nematė. Niekas jam nepadėjo gyventi. Tautiečiai jį užmiršo. Taip jis ir mirė vienišas“.

- Bet juk niekas nepranešė, – ir dabar, po daugelio metų jaudinasi viešnia.

Ar artimieji visai juo nesirūpino? S. Gailiūnaitės (Gailiūnas) manymu, ne visai taip: dukra rūpinosi.

Kokiu jį prisimena Sigita? Žmogų, kuris turėjo labai sodrų operinį balsą. Neeilinių deklamatorių. Ir aktorių įdomų. Visapusišką menininką. Deja, taip pat ir tokį, kuriam Australijoje gyventi buvo nelengva. Neišsipildė jo kūrybiniai troškimai. Darbas telekome ar kažkokia panaši tarnyba buvo toli nuo kūrybinio, meninio pasaulio.

Patį tapusi menininke, Sigita vėliau suprato turėjusi didelę galimybę iš arčiau pažinti neeilinę asmenybę. Deja, per vėlai. O A. Gasiūnui, atrodo, labai imponavo jos pomėgis daili, požiūris į kūrybą, meną.

S. Gailiūnaitės (Gailiūnas) prisiminimuose – toks A. Gasiūno portretas:

- Jis buvo džentelmenas. Švelnus, jautraus charakterio. Nors aš buvau paauglė, o jis – suaugęs

žmogus, tokį įspūdį paliko. Jis taip jautriai reaguodavo į daugelį dalykų.

- O kas pasufleravo Šiaulius?

- Net nebeatsimenu, kas tiksliai.

Gal kas iš „Mūsų pastogės“ ar koks tėvo geras pažįstamas. Man buvo duotas adresas ir pasakyta, jog čia – tinkama vieta, kur galėčiau perduoti A. Gasiūno kūrybą.

Tai ir proga artimesnei pažinčiai su pačia S. Gailiūnaite (Gailiūnas). Lietuvai tapus nepriklausoma, nuo 1993 iki 1999 metų Klaipėdoje, Vytauto Didžiojo gimnazijoje mokė anglų kalbos, taip pat darbavosi aukštesniojoje pedagogikos mokykloje. Vos prasidėjus Atgimimui, 1988-aisiais, Lietuvoje atsidadė neatsitiktinai – tėvai užaugino lietuviškoje dvasioje. Iškart pasiūlė savo paslaugas.

Į Lietuvą, beje, buvo sugrįžusi su mama. Čia atvežė ir palaidojo tėvo pelenus. O kai sunkiai susirgo motina, parvežė ją Australijon. Paskui ir ją į tėvynę atvežė amžino poilsio.

Dabar – vėl Australijoje, nes ten, anot Sigitos, daugiau erdvės, kuri jai būtina ir kuri kažkiek įtakoja žmonių gyvenimo stilių.

*

„Varpų“ skaitytojų dėmesiui – eilėraščiai iš minėtojo rankraščio.

Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

ANTANAS GASIŪNAS

„NERADOM ČIA RUPIOS RUGINĖS DUONOS“

*

B. K.

*Ir tau, ir man juk svetimos pavargę Pietų naktys,
Bežadžių žiburių šaltoj daugybėje sustingę.
Ir tau, ir man jos šaukia ilgesį
Ir veda į namus. Ir veda prie beržinės lingės.*

*Mes norim sveikint motiną, suklypusią ties kryžium,
Bučiuoti metų šaltyje sustingusią jos ranką,
Pasveikint klevą pavartėj sodintą brolio
Ir žalią, žalią kaip žalia jaunystė lanką.*

*Praeinančių naktų ir tau, ir man gal gaila,
Gal norim jas gražinti į žiedus gegužy
Ir į lakštingalų suokimą jovariuos kapų
Ir į palaimintą vaikystę linkstančioj bakūžėj.*

*Nes tu ir aš šešėliuose praėjusių dienų lyg Buddos rymom
Šešėliuos tolimosios šiaurės saulėje Pietų.
Nes tu, tikėk, ir aš neradom čia rupios ruginės duonos,
Nė bręstančių kalne rugių.*

*

*Man šalta –
Apdengsi tu pečius
Darbe pajuodusia ranka.
Man liūdna –
Ašaros nudžius
Skandinančiam virpėjime tavųjų lūpų,
Kurios lyg miškas drebulių
Nedrįsta pripažinti išdavimo,
Kurios, tačiau, praeiviam
Užvėją suteikia – – –
Ir jis, pamiršęs skausmą sąnariuos
Ir savo pažabojimą gyvenimo našta,
Gėrėtis gali liemeniu žalsvam aksome
Ir lūpomis –
Baltais, minkštučiais lapais drebulių – – –
Man šalta – ašaros nudžius.*

*

*Kyla pažįstamas rūkas
Per kalnus Sinajaus
(per nuogas krūtis).
Matau Žemę trikampėj Viešpaties aky.
Ir matau, kaip ašaros sukas
Kančia samanotais keliais –
Veido vingiais.*

*Pakeliu ranką,
Lyg beržo šaka lūžta riksmas:
„Tėve mūsų, kursai esi danguje“.
Kam valia Tavo išskirs mus?
Rūkas kyla.
„Ir žodis taps kūnu“, -
Kartoju.
Bet pamiršęs įstatymų knygą,
Vėl klūpau prie gyvybę nešančių kojų.
Meldžiu:
Nuimki baltą rūbą prieš mane.
Tu – vaidilutė,
O aš –
Kankles mylėjęs nebylys.
Šventajam pajūry mums reikia melstis!
Ir melsimės mes Mildai.
Ir garbinsim Perkūną.
Tik meilės maldoje
Dega smėlis, jūra, riba
Tarp nuogų
Besiliečiančių kūnų.*

*

*Jei mums likimas liepia skirtis,
Mes nusilenkime jo valiai.
Nelieski tu širdim širdies.
Neliesiu aš
Ir pabučiavimų ugnį,
Kad nesudegtų meilė ateičiai.
Panerk pirštus gyvenimo šalnoj išbalusiuos plaukuos
Ir pasakyk:
Iki rytojaus.
Jei mums likimas liepia skirtis:
Iki rytojaus.*

*

*Rio Negro suoks fleitos, obojai
Ir prožektoriuos salė liepsnos.
Slys parketu jaunystė lyg ledas –
Šiaurės ledas vaišinguos Pietuos.*

*“Vivat!” – šauks apiplikę sietynai
Magdalenoms Baroko skliautuos.
Perlų perlas batuko sagtelėj
Perlų žveją lydės į kapus.*

*Žalią nendrę apglėbs grubūs pirštai,
Kraujuje degs gilus dekolte.
Rūtos lapas paraus lyg mergaitė,
Lyg ugnelė šventa nišoje.*

*Nusijuoks nejautrus gobelenas,
Kreivai šyptels taurė apversta.
Plaks vežėjas nuvargusį Fordą –
Nuodėmė plaks vėl sielą karste.*

*Ant parketo jaunystė kaip ledas.
Kaip šampanas jaunystė putas – – –
Tik su ašarom valkata klausia:
“O kas bus, kai sustos?.. Kai sustos...”*

*

*Per logiką
Gyvatę
Griovį guliu.
Kapai nudžiugino.
Namo einu?*

*Bevardė logika
Kapuos ir šuliny.
Matau geltoną veidą,
Bevaisę samaną
Duobėj ir vandeny.*

*Tau pasaka
Medinis rentinys,
O pilkuma nudžiugina
Bevardį veidą
Skaisčiajam šuliny.*

BRONIO RAILOS LAIŠKAI KAZIMIERUI BARĖNUI

Su Los Angeles (JAV) nuo pokario metų gyvenusiu žurnalistu, literatūrologu, rašytoju Broniu Raila (1909-1997) ir su Didžiosios Britanijos lietuvių metraštininku, prozininku, leidėju Kazimieru Barėnu (1907-2006) susirašinėjome nuo Atgimimo metų iki šių kūrėjų mirties. Čia skelbiami B. Railos laišakai į mano asmeninį archyvą pateko K. Barėno dėka. Kodėl šalia jų tik vienas paties K. Barėno atsakymas? Londone gyvenęs rašytojas prisipažino, jog neturėjo įpročio pasilikti savo laiškų kopijų. Gal ir dėl užimtumo, o gal kad visada buvo ganėtinai kuklus, negalvojo, jog kada nors kam nors jų prireiks. Tačiau ir iš užatlantėje gyvenusio kolegos laiškų nesunku susidaryti vaizdą, kuo ir kaip gyveno dar iš Lietuvos laikų pažįstamas bičiulis, – abiem likimas lėmė daugiau nepamatyti Tėvynės.

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Colomber, 20.III.48

Mielas Kazimierai,

ačiū už laiškioką iš 9.III. Kadangi aš dar vis prie rašto, nors ir ne per stipriausiai, tebesilaikau, tai korespondencijos turiu dar nemaža ir šiaip visokių rašinėjimų, tai ir užgaištu.

Visgi sviete vis geresni vėjai pučia, ir Tau tekusi darbininko padėtis (man aiškiai tas pats gresia, jei tik dar ilgiau truks), man rodos, nebus nei amžina, nei gal labai ilga. Darbininkais visad buvom ir būsim, tik gal nebūtinai „fiziniais“. Dėl Anglijos tai mane kiek nuvylė: aš pats ten net svajojau patekti, bet kad taip jau nuobodžiai ir nykiai gyvenimo sąlygas ten prievarta sudaro, tai ir mano „karštis“ kiek atvėso.

Ne, daktaro jokio neįsigijau, nes nei bandžiau, nei noriu. Užteks jau man tų paprastų diplomų, kurių čia gavau prieš karą. O svarbiausia, aš baisiai nevertinu diplomų – nei svetimų, nei savų. Kažkaip esu išskapintas (? – L.P.-K.) diplomų ir titulų manijai. O lavintis juk nuolat galima ne per diplomus ir ne per laipsnius.

Beveik geriau be jų. Dėl Biuletenio negalėčiau ginčytis, – aiškūs jo trūkumai etc. Jo žiniose lemia ne naujumas, sensacingumas, bet autentiškumas, tas man ir atrodo svarbiausia. Be abejo, ateity turėtų būti geresnių žinių. Biuletinį gauna redaktoriai, tai kas jiems įdomu, gali naudoti. Kad Sąjūdis pats tiesiai rašytų visiems viešiesiems laikraščiams, tai man atrodo neįmanoma. Biuletenis pradeda atsargiai, kukliai, nuosaikiai, – kažin ar nebus taip geriau buvę. Juk (*neįskaitoma santrumpa* – L. P.-K.) Lietuvoj jau poros metų, bet užsieny buvo veik nežinomas. Suprantama, kad ir nepasitikėjimo jam reiškama. Užsieny juk yra daug vertingų pajėgų, tik jos arba išskydusios, arba per daug jau partiškai užsibarikadavusios (tai VLIKO tragedija...) ir susiintrigavusios. Ar ne keista, kad krašto rezistencijai jokios rolės daugelis nepripažįsta jau, o į jų pastangas permesti Sąjūdį į užsienius žiūri kaip į nemalonią „konkurenciją“? Jei rimtai dirbti, tai juk iš užsienio negalima prifalsifikuoti ko nors apie krašto režimą, darbus, „ideologiją“. Ji tokia, kiek kraštas dar gali, dar pajėgia, dar gyvas. Jiems atrodo svarbiausia pati kova, o būsimos ideologijos dar antroj, o gal paskutinėj vietoj. Kraštas ir emigrantai turi kiek skirtingus matymo punktus. Aš ką tik gavau „gaires“, iš kur jau daug kas ir gana įdomaus aiškėja dėl taktikos. Jei gauni Biuletinį, tai manau, kad ir gaires gausi. Beje, retkarčiais susirašinėju su (*neįskaitomas žodis* – L. P.-K.). Jis neseniai man ir apie Tave rašė: ir džiaugiasi, ir dar kažkuo nepatenkintas. Bet bendrai džiaugiasi ir nori Tave išjudinti prie aktyviosios rezistencijos idėjų praplatinimo „tarp žydų ir pagonių“. Tokių vyrų dabar, kaip konstatavau, visuos kraštuos yra atsiradę – tai rodo (*neįskaitoma santrumpa* – L. P.-K.) nuotaikos gajumą, kai ji buvo vos permesta į užsienius. Aš tai neslėpsiu, šiuo reiškiniu tikrai žaviuosi, ir tik gailiuosi, kad tuo tarpu mažai kuo, išskyrus nebent plunksną, tegaliu prisidėti. Kadaisė tame pat Paryžiuj tokius dalykus teorijoj studijavau, tai man visai aišku, kad ne emigrantai su senais atsiminimais ką nors lemiamo gali padaryti, o vertinga ir patvaru yra tai, ką pats kraštas namie išdestiluoja (kraštas emigrantams kartais nebepatinka, ypač poniškiesiems).

Kai visgi įgijai specialybę, tai per daug nesijuok, – ne taip jau blogai. Aš per karą keturias turėjau, bet vis tokio pobūdžio, kad šiuo metu negaliu nė vienos pritaikyti. Labiausia širdis traukia į sodininkystę ir daržininkystę. Jei dabartinė „profesija“ nebeis toliau egzistuoti, tai reikės pasikreipti į tą pusę. Juo sunkiau, kad šeimos turiu. O kaip ir kur Tavo šeima? Klausiu, nes nieko neparąšei.

Aš laišką rašau gana daug, bet vis trumpus. Šitas laiškas man, ano mastu jau labai ilgas, – dėl to, kad „įsipolitikavau“.

Sveikinimai ir su „linksmom Velykom“! *Bronys R.*

VIENYBĖ

Oldest Lithuanian Newspaper

412 BEDFORD AVENUE BROOKLYN 11, NEW YORK

1949.V.27

Brangus Prieteli,

Nuo pereito rudens patekęs į “aukso šalį”, turėjau ir tebeturiu sunkesnę gyvenimą nei Paryžiuje. Žmogui su šeima čia nelengva. Ilgai visai neturėjau buto, o ir dabar dar reiks bent pusmečio, kol įsikursiu.

Vienybėje darbas atima visą laiką. Kai bendradarbiams nemoka, , tai reikia pačiam daug dirbti. Sąlygos labai primitivios, tik iš šono “iškilmingai” atrodo – redakcija etc.

(Paėmė mašinėlę, tai toliau rašysiu ranka).

Per vieną kontaktą su p. Varkala paprašiau talkos. Be galo džiaugiuos, kad sutikai kiek Vienybei padėti, nes iš čia sunku susidaryti sintetinį Anglijos liet. gyvenimo vaizdą. Ačiū už rašinį, mielai panaudosime. Dėl “pageidavimų” tiek galėčiau pasakyti: visokios publicistikos tai užtenkamai turime, bet ypač trūksta objektyvios informacinės medžiagos apie pasaulio liet. gyvenimą. Norėčiau neilgų, glaustų, atskiromis pastraipomis po temą, sintetinių žinių ir pastabų apie Angl. liet. gyvenimo eigą, įvykius, reikalus, – taigi “reportažų”. (Svarbiausia – trumpai, nes maža vietos, kadangi reikia atiduoti duoklę “parapiniams reikalams”, nuo kurių priklauso laikraščio egzistencija). Jei galėtum bent per mėnesį po vieną tokią korespondenciją prisiųsti, būtų didelė parama. Esu apie tai užsiminęs Daunorui – jis man rašė laišką, – bet žmogus skundžiasi ligomis, be to, turi savo “žurnalą”, tai vargu begalės ką daug padėti.

Širdingi sveikinimai –

Bronys Raila

1954.V.26

Mielasai,

Tu man parašei jau du malonius ir įdomius laiškus, o aš, kiaulė, vis dar tyliu... Bet žinau, kad labai nepyksti, nes supranti, kad aš dabar trupučiuką apsikroves visokia rašliaviška velniava ir todėl nebeišgalio būti padorus bičiuliškoje

korespondencijoje. Norėčiau gi labai ir turėčiau ko paliėti, bet... Matai, aš esu čia šimtu procentų fabrikinis pilietis, – o be to, reikia remti Santarvės žurnalą (daugiausia laiko sugaišina ne savo str. rašymas, bet... susirašinėjimas, dažnai nevaisingas su visokiais suskiais “bendradarbiais”)... LRS organizacijoje daugiausia dirbu, – čia mano numylėta sritis. Dabar kas mėnesį net suredaguoju ir išleidžiu visiems mūsų kontinento nariams informacijų biuletinį. Tenka ir paplitikuoti... Ir straipsnių Dirvai ir kai kada kitur parašyti... O kad rašytųsi, tai reikia nuolat ir skaityti. Gerai žinau ir matau, kad pareigų yra per daug žmogiškoms pajėgoms, norėčiau reformuotis, bet kad negalima.

Visą knygą literatūrinių atsiminimų parašyti man būtų dabar per sunku, nors labai norėtųsi. Beje, trūksta ir kai kurios pagrindinės dokumentacijos. Net Tr. Fronto visų numerių, ypač pirmo, ir dar poros, būtinai reikalingų, niekur negaliu gauti, tai taip vis nei nepradedu. Padoresnei knygai parašyti reikėtų bent metams mesti viską, – o tai man negalima. Iš praktikos patyriau, kad galiu rašyti tokius dalykus, kuriems užtenka vieno ar dviejų prisėdimų. Kardeliui buvau žadėjęs tik kokį dešėtką atkarpų, tai viskas. O dabar jau pradėjau ant jo pykti, nes visa jo Nepr. Lietuva politiškai pasidarė labai šūdina. Gal ir ištęsėsiu žodį, o gal ir ne, nes sunku iš prievartos rašyti.

Taip, mes kartais “kirsdavomės” Dirvoje. Ten esu pasiryžęs pakalbėti apie knygas – ne tiek, kaip recenzentas, bet kultūrpoliškai ar kitaip. Bet negaliu ir nenoriu apie visas, o tik kur man patinka kokiu požiūriu, ar nepatinka, ir kurios į rankas patenka. Dabar gyvenu tokiom sąlygom, kad nenoriu ir negaliu rinktis bibliotekos, tai knygas perku ar gaunu, kur man būtinai reikalingos, bet nesistengiu visų medžioti. Pirkimui pinigų neturėčiau, tokios mano sąlygos. Nidos knygą gavau, ir iš Vokietijos taip pat (apie šiedvi Dirvoje gal parašysiu), bet yra taip, kad nepajėgiu visiems nei padėkoti. Mat, kai pradėjau recenzuoti, tai daug autorių pradėjo siųsti naujus veikalus. Kartais nežinia nei kas daryt. Pvz., Brazdžionis atsiuntė anuomet ir gražiausiai dedikuotą knygą, ir gražiausią laišką, – bet mano recenzija išėjo ne visai palanki, ir turiu dabar naują priešą. Kitaip negalėjau. Esu nusistatęs rašyti tik taip, kaip manau.

Apie Tavo knygą iš tikrųjų taip manau. Ji gera. Tik mano skoniui ne visai, nes aš mėgstu dramatiškesnius dalykus. Ir Tu tikriausiai galėtum puikų romaną sudoroti, jei laiko turėtum. Ko ypač norėčiau prašyti, tai paremk Santarvę trumpom vieno numerio “aktyviom” noveliukėm. Ten to labai reikia. Mes turėtume pakelti Santarvės lygį, kad būtų visai stiprus ne tik visuomeninis, bet ir kultūrinis

žurnaliukas. Tam reikia daugiau jėgų. Ji gerėja, bet galima dar geresne padaryti. Europos Lietuvoje Tavo apžvalgas nuolat paskaitau, – labai geros ir jau dieviškai bešališkos. Tokių mėnesinių apžvalgų reikėtų būtinai Santarvėje. Bet Žmelis-Gedrimas visai nemoka jų daryti. Tu mokėtum, bet ar beišgalėsi. Man lengva Tau rašyti, abu susiprantam, nes dirbam panašiu tempu ir iš praktikos žinom, koks mūsų sąlygom yra maksimumas ir kas jau virš. Aš fabrike negaliu rašyti. Bet apie pusę visų dalykų tai ten irgi galvoje pasirašau, o namo grįžęs – ant popierio. Taigi vis tiek laikas slenka produktingai.

LRS Amerikoje pradėjo atsipeikėti ir už kokių metų turėtų būti stiproka pajėga. Aš ją net daugiau branginu dvasiškai, negu politiškai. Už tat taip rūpinuos žurnalu ir prašau Tavo ko didžiausios talkos Fabijonui. Pasiutiškai gerai kiekvienas savo srityje dirbat jūs ten tik trys – Tu, Fabijonas ir Žymantas. Kad pas mus tokie trys būtų, ir mes kitaip stovėtume. Bet Amerikos DP suskėjimo laipsnis yra jau pasibaisėtina aukštas. Jau visokius laikraščius bevartydamas gerai matai, koks ten minčių lygis ir kas ir kiek ten bedirba. Turiu galvoj mūsų “liberalus”, kurių nususimas pasibaisėtinas, ir dar riejas tarpusavy. Mūsų žmonės niekad neateis į protą, ir faktinai iš tremtinių įnašų būsimai Lietuvai mažai tikiu (gal dėl to ir dedu visas viltis į “krašto primatą”). Spekuliantų ir savanaudžių tai grįš dalis ir sakys garsiausiai, kad tik jie “kovojo”...

Betgi laišku neišsikalbėsi. Jei kils karas, tai gal tada atvyksiu į Angliją ir plačiau pasikalbėsime ir nugersime po gerą taurę. O kol kas – remkim viens kitą morališkai. Tai labai svarbu. Tavo *Bronys*

54.IX.27

Mielasis,

Nuostabiausias dalykas ir geriausia širdis, – tai Tavo laiškas. Iš nei vieno kito nebuvo tokio rūpesčio, užjautimo ir daug ko... Todėl tuoj rašau atgal, labai ir labai dėkodamas. Aš to niekad nepamiršiu.

Pasakysiu, kaip iš tikrųjų. Ne taip blogai, kaip galėtų atrodyti arba galėjo ir būti. Prieš pustrėčio mėnesio dešinės rankos “smalyžius” pirštas pateko į mašiną (galėjo patekti ir visi pirštai su ranka, tas ir gerai, kad tiek daug nepateko). Tarp dviejų volų tarpan, kuris buvo ne tiek siauras, kad pirštą visai ištrėkštų, bet pakankamai siauras, kad man instinktyviai traukiant skubiai atgal – išplėštų kone visą mėšą nuo pilvukų, suardytų raumenį ir gerokai suspaustų kaulą, ypač per sąnarius, beveik įtreškiant. Žinoma, buvo blogai. Dabar jau perpus sugijo, žaizdos irgi užgijo,

bet pirštas vis dar smarkiai sutinęs ir gali lankstyti tik kiek mažiau nei 50 proc. Dar per kelis mėnesius turės pagerėti. Nebus toks, kaip buvo. Jei būčiau pianistas, – karjera baigta. O dabar jau galiu ir mašinėle rašyti, beveik normaliai. Maža to, po poros savaičių dar buvau pertempęs nugaros raumenį. Irgi labai privargino, kol pasitaisė. Dabar OK.

Fabrikinių sužeidimų gydymas nei kiek man nekaštuoja. Lyg tyčia, mūsų fabriko vadovybė yra išimtinai humaniška, ir jei sužeistasis bent gali atvykti į fabriką, tai ir algą moka normaliai, o dirbi, ką gali, ar net nieko. Apie mėnesį aš taip, kaip permuštas šuva su parišta ranka ten ir prasivalkiojau, nes atvažiuot galėdavau. Skausminga buvo, bet ką gi padarysi. Po to pradėjau dirbinėti. O dabar veik normaliai galiu dirbti.

Apie porą mėnesių tikrai veik nieko negalėjau rašyti, – ūpo nebuvo, na ir fiziškai neįmanoma, nei su ranka, nei su mašinėle (vis dėlto viena kaire ranka kiek prirašydavau). Bet dabar jau pradėsiu. Dar vakar užbaigiau Santarai vieną lengvenišką “dūmą” apie marksizmą ir šiaip smulkmenų. Jei bus garo, tai dar rytoj mėginsiu kibti į vieną korpusinį. O dėl Dirvos – tai įdomesnė istorija. Jei ir būčiau nesusižeidęs, tai greičiausiai būčiau sustojęs. Gaidžiūnas labai įžeidė. Atsisakė duoti vietos toliau apie liberalizmą atsakyti – į kun. Ylos ilgus pliuropalus Drauge etc. Ir man pasiūlė tais klausimais rašyti į Draugą, be to, labai nepatenkintas, kad savo straipsniuose aš neva Santarvę, LRS vis kėlęs, kaip ant šakių, be to, dėl mano straipsnio apie Karvelio blefus atsisakęs toliau Dirvą prenumeruoti kažkoks krikų davatka iš Clevelando etc. Kai man visa tai parašė, tai jam nieko neatsakiau (tik kitiems paaiškinau per bendraraštį) ir nusprendžiau, kol nebus tinkamos satisfakcijos ir bendrai toks redaktorius neaptvarkytas, aš daugiau ten neberašysiu. Gaila, eilė skaitytojų pasigedo, keli laiškais užklausė. Paaiškinau, ir tiek. Daug čia būtų kalbos. Matai, Gaidžiūnas yra toks tautininkas su labai pamaldžia priemaisa, ne liberalas, gi vienas iš tautininkų tūzų Amerikoje jį man pavadino “tautišku krikdemu”... Ot čia ir yra blogumas. Negaliu dabar eiti į “Kanosą”. Žiūrėsim, kas bus toliau. Rašyti yra kur, aš net pusės užsakymų negaliu patenkinti. Dabar aš nusprendžiau, kad pirmiausia reikia pasirūpinti Santarve ir panašiais dalykais, o kiek liks laiko, ir kitur rašyti. Man rodos, tai geriausia priemonė – jei skaitytojai ima rékti, kad Dirva silpna (ji tikrai buvo dabar labai neįdomi), tai gal jos bosai susirūpins. Bendrai, kol bus Gaidžiūnas su Dirva, bus sunku. Bet jie nelabai turi žmonių. Juk matai, išskyrus nebent tik Rastenį, koks tautininkų intelektualinis išglebimas, tikra geltligė, anemija. Daviau talką, bet nenoriu už dyką. Aš pirmoj

vietoj esu LRS žmogus. Jei Gaidžiūnui LRS bus tabu, tai man Dirva bus tabu. Nėr čia ko. Reikia reciprocitato.

Labai gerai, kad Santarvei parašei prieš mano narodnikus. Aš su Tavim beveik niekur nesutinku, bet gerai, kad parašei. Gal dar vėliau ir pasiginčysiu, dabar neišgaliu. Man buvo aišku, kad mūsų liaudiška tradicija labai gili, didelė ir kad ji nei dėl vieno, nei dėl kelių herojų nekapituluos. Savąsias pažiūras, kur kiek dėščiau, turiu jau veik 20 metų. Joms nuosekliai perduoti reikėtų essay knygos, bent 400 psl. Greičiausia neateis toks laikas, kad galėčiau ją parašyti (reikia būt Lietuvoj, turėt knygas, žurnalus, pilną biblioteką ir dirbti kokį porą metų vien tam...). Pagaliau tokie dalykai keisis ne dėl studijų ar katros idėjinės propagandos. Jei jie keisis, tai tuomet keisis, kai pakis lietuviškas žmogus, gyvenimas, visa esprit. Aš manau ir matau, kad tai kinta, ir ženklų jau yra, ir jų bus daugiau, ypač jei Lietuva laisvėn stosis. Matai, aš esu visą laiką nuo užaugimo “miesto žmogus”, tokia jau psichika, ir aš vis labai rūpinuos miestu ir jį labai vertinu ir net tikiu giliai, kad tik per gerą miestą Lietuva tepavirs pilnutine nacija. Kol to nebus Europoje, mes vis stovėsime nuošalyje. Ir teisingai stovėsime, nes mes buvom pasinešę į primityvumą. Dėl to bus daug dvasinių konfliktų mūsų pačių visuomenėje, “miestas” ir “kaimas” vis dar “kovos” (kaip kovojo Nepriklausomybės metais). Bet aš tikiu, kad miestas užims savo vietą, kai jis pasidarys lietuviškas ir kai suaugęs miestietiškos generacijos, jos gi vis auga. Gi savo ruožtu taipogi pradės “miestėti” pats kaimas (jis jau buvo pradėjęs). Mūsų narodnikai klykte klykė, kad tai blogai, kad miestas yra “blogas” ir “lietuvių žudo”. Aš niekad tuo netikėjau ir netikiu (visas tas klykimas buvo nonsensas, tradicinė maniera, nes mūsų miestai buvo dar tik kiek didesni kaimai). Manęs negąsdina netgi ir tikras, didelis miestas. Tauta iš vienu miestų būtų perversiška, bet fifty-fifty, tai aš laikyčiau idealu (maždaug kaip Vokietija ar Prancūzija, ypač). Tragedijų, puvimo, žmogaus žalojimo, nuasmeninimo etc etc juk lygiai tiek pat yra mieste, kaip ir kaime. Bet mūsų narodnikai romantino kaimą ir juodino miestą, – visur falšyva tikrovė ir dvigubai falšyvesnė meninė tikrovė veikaluose. Taip niekad mes negalėjome duot didelės ir brandžios literatūros. Tai toks mano minčių užnugaris, kurio neišdėščiau (nes dar per “baisu”), bet jei ką panašiom temom dar rašytum, bus naudinga žinoti, kad yra žmonių, kurių heretiškumas siekia klaikaus laipsnio. Tas nereiškia, kad aš nors kiek nuvertinu kaimą ar narodnikus – šių pastarųjų sentimentalinę ir dorinę ideologiją didžiai branginu. Bet tik savo vietoj, kaip vieną iš tautos stiprybės ir gajumo elementų, bet jokiū būdu ne vienintelį ir, kiek svyruodamas, pasakyčiau – gal net ne patį svarbiausią. Tokias pažiūras turėjau jau jaunystėj Lietuvoj, kai ėmė nusistovėti

mentalitetas, paskui dar pastiprinau Paryžiuje, nesusilpninau jų ir Amerikoje. Buvo gražaus laiko pagalvoti, visokių nagrinėjimų pasiskaityti etc. Kai Fabijonas sutiko, tai pamėginau kiek ir Santarvei parašyti. Į platesnę diskusiją dar vengčiau eiti, nes žinau, kad turėčiau triuškinančią daugumą prieš, ir turėčiau ilgai rietis ir rungtis, ir tik tam atsidėti tada... O kur čia žmogelis visa tai bepadarysi, dar su sulaužytu pirštu. Vietoj estetinių tenka pagyventi ir industrinius malonumus. Bet rankas laužo ne tik fabrikai, o ir kuliamosios mašinos mūsų sveikame, gražiame ir dorame kaime, kai tenka miežius į mašiną leisti. Esu matęs ten net didesnių sužeidimų.

Bučiuoju *Bronys*

55.IV.23

Mielasai,

Dėkui Tau už laišką. Jau seniai gavau. Bijojau tuoj atgal rašyti, nes buvau labai įniršęs ir būčiau žiauriai išsikolijęs. O tai nieko gero neduoda ir nieko neįtikina. Laukiau, kol kiek atvėsiu...

Žinoma, vis tiek tas pats velnias. Tavo laiškas su dviem (ir abiem) atsisakymais man buvo labai skaudus. Ir tas jutimas manyje vis neblėsta.

Mano abiejų prašymų motyvai buvo ir tebėra labai paprasti. Čia neturi reikšmės nei kokia garbė, prestižas ar reklama, ar "oficialumai", bet tik reikalas – konkretus, praktiškas, gospadoriškas.

1. Praktiškai juk Santarvę leidžia, redaguoja, prirašo žmonės, ne organizacija. Kiek mes, žmonės, galim, tiek ir pasidaro. Stebuklų nėra. "Matematika" čia irgi aiški: galim būti trys. Bet bus geriau, jei būtume šeši. Bus dar geriau, jei būsime devyni ar dvylika. Su kiekvienu nauju talkininku pajėgumas didėja. Jei jis būtų didelis, būtų gerai ir nereikėtų galvos kvaršinti. Jei per didelis, lengva sumažinti. Deja, jis yra dar per mažas ir skaudžiai per mažas. Bendradarbiais iš minios negalima pasitikėti. Atsitiktiniai bendradarbiai neleidžia nieko geresnio papla nuoti. Redkolegija faktinai padaro Santarvę, patikėk tu. Gerai, kai būna talkos iš šalies. Bet dažnai jos stinga, ir tada mes turim padaryti. Ir sunku, ir negerai, ir monotoniškai išeina, kai mūsų nedaug. Trečius metus taip dirbam. Vienas kitas pavargo, neproduktingas (Žemelis), kitas kartais užsikaprizija be reikalo ar per karštą klimatą būna prislėgtas (Greimas Egipte). Veiklūs ir darbingi tik keli

belieka. Mums sunku, žurnalui nuostolis, ir norim talkos iš artimų žmonių. Tai viskas. Šeši geriau negu trys. Dvylika būtų geriau negu šeši... Nejaugi tai ginčysi?

2. Aš neabejoju, kad Tau laiko stinga, ką norėtum ir galėtum padaryt. Taip yra kiekvienam. Man taip pat. Santarvės kultūrinė dalis labai silpna, neįvairi ar nuobodi. Reikia pagyvinti. Reikia daugiau tarptautinio ir lietuviško kultūrinio gyvenimo atbalsių. Tu sakai, kad yra geresnių už Tave rašytojų. Kokių, kur? Nurodyk bent vieną, jei ne kelis. Aš jų nežinau. Ką žinojau ir kreipiausi, tie jau užmigę ar supuvę, ar rezignavę, ar... klerui nuėję patarnauti. Aš jau tą dešimtimis kartų išmėginau, viską išbandžiau, nei vieno nepalikau nepajudinto. Daugiau nebegaliu. Ir negaliu rašyti naują laišką po laiško beprasmiškai, be vaisių... kada ir taip laiko nėra. Ką Tau siūliau, nemanau, kad tai baisiai sunku (nors ir nelengva). Trys temukės tarptautinės, trys lietuviškos. Tai pilnai užtenkama apžvalgai. Jos gali būti sukabinamos vienos su kitomis. Išdėstomas Tavo individualus požiūris, ligi feljetono, ligi beletristikos imtinai. Lengvai, suprantamai, ne gelžbetoniniu stiliumi, kokio Santarvėje ir taip per daug. Taip aš suprantu ir tą "kudirkiškumą". Stinga lietuviškos medžiagos? Aš būčiau galėjęs padėti, – ta prasme, kad kaip nors suorganizuočiau Tau kasmėn persiuntimą Naujienų ir Draugo literatūrinių priedų. Neprenumeruoju tų laikraščių, bet su draugais pasidalinant galiu gauti. Bet Tau taip kategoriškai atmetus mano abu prašymus, netikiu dabar, kad kas išeitų...

Ką čia rašau, nieko naujo, tik pakartojimas. O kad jaučiuos labai žiauriai ir skaudžiai, tai patikėk. Aš nuolat kovuju prieš desperaciją, bet neaišku, kaip ilgai. Rašiau Tau ir Vyt. Gedgaudui (dėl politinių apžvalgų). Jeigu ir anas taip pat atsisakys, tai nežinau, kiek laikys dar mano kantrybė. Šiais metais tai turės laikyti. Bet vėliau gal ir man bus išmintingiau pasitraukti iš redkolegijos ir iš viso patarti nustoti leisti žurnalą. Kam jis reikalingas, jeigu, kaip Kudirkos laikais, negalima bičiulių prisiprašyti jam rašyti, o prašant prisidėti gauni atgal tik ironizavimą, jog čia bus "titulai", "garbės sąrašas", "nuopelnai" etc. Tai juk grynos kvailybės. Mielai ir aš nuo jų atsisakysiu (tarp kitko, man niekad ir į galvą neateidavo, kad nusistačius jungtinėm jėgom leisti ir prirašyti žurnalą, yra kokia "garbė" ar kitos nesąmonės, nes čia yra tik labai sunkus darbas, einas iš tautinės pareigos jautimo). Jeigu jau užsidaryti individualizme, tai ir aš galiu užsidaryti. Gyvensim ar pūsims, – tegu jau visi vienodai.

Gal Tu turi svarbių priežasčių nesutikti nei su vienu, nei su kitu mano prašymu? Bet Tavo išdėstyti atsisakymų motyvai mane paveikė skandalingai. Nesinori nei

plunksnos daugiau tom temom kelti. Ir nekelsiu daugiau, čia norėjau tik savo reakciją užfiksuoti. Su geriausiais linkėjimais, *Bronys Raila*

KAZIMIERO BARĖNO LAIŠKAS BRONIUI RAILAI

1955.V.15

Mielasai Brony,

tai dabar gražiausiai! Ko gi čia taip ilgai pyksti ir ko čia dabar buvai pasiryžęs mane žiauriai kolyti? (Fabijonas, nors taip pat ilgai tylėjo, bet nepyksta bent). Dėl red. samburio? Gal mane nejučiomis čia veikia anglai, kurių net didžiuosiuose dienraščiuose nesurašomi ne tik redaktoriai, bet nepasirašo net pats vyriausiasis. Mūsų tradicija vis jau yra buvusi kita, redaktoriai pasirašinėdavo, redakcinės kolegijos pasirašinėdavo. Bet man juokingas tas redkolegijos sarašo dirbtinis aušinimas, ir gana. Tai yra mano nuomonė, aš jos ir šiandien dar tebeprisilaikau, bet ar tai nuodėmė? Ar aš būtinai net ir dėl to turiu galvoti taip, kaip Bronys ar Fabijonas? Leiskite ir man laisvę turėti savo nuomonę! Redkolegija nėra juk kokia nors registratoriaus vieta, kad galėtų kas nors pykti ir sakyti: štai, gražią savo gyvenimo dalį prasiūrynei šitokiam darbe, o dabar nenori padėti! Santarvės redakciniam darbe du žmones laikau visiškai savo vietoje ir gerbiu juos už didelį jų darbą, lenkiu galvą prieš jų energiją ir aukojimąsi. Tai – Raila ir Neveravičius. Visos kitos redkoleginės pavardės daugiau ar mažiau niekai, kurie pabrangina tik žurnalo spausdinimo išlaidas, kai reikia surinkti tą jų pavardžių litaniją!

Kitas dalykas – tai bendradarbiavimas. Turiu garbę šičia pareikšti, kad Santarvėje aš bendradarbiauju (net ir paskutiniajame numeryje šis tas buvo: sakykim, kad prastas dalykas, menkas, nereikšmingas, bet buvo). Sekančiame vėl galėjo būti panašių nuotaikų daiktelis, bet redaktorių sutartinę tylą aš palaikiau noru pabrėžtinai parodyti šitokios medžiagos nereikalingumą, todėl neberašiau, o dabar per tris dienas negaliu jau duoti, nors gavau aprobatą.

Galima mane kaltinti, kad aš per mažai rašau. Tai jau būtų tiesa. Galima mane kaltinti taip pat, kad aš, kai tik pasiūlei man rašyti apžvalgą, nešokau tuoj ir nesakiau: gerai, aš pats tinkamiausias šitam dalykui žmogus, aš geriausiai galėsiu parašyti, aš daugiausia laiko turiu, tik lukterkit, kai užsisakysiu visą spaudą! Taip, aš šitaip karštai nešokau, nes žinau, kad laiko tai man daug suėstų, kad gali būti geresnių už mane raštininkų, o svarbiausia – kad spaudos sekimas man būtų sunkoka našta. Aš jau buvau atsakęs, kai Neveravičius pasiūlė tiekti kai ką iš spaudos,

o paskui tilo nutilo visi, anot Vergilijaus, o per tą laiką atsirado ir apžvalgininkas (aš šitaip nemokėčiau parašyti), ir aš dabar pradedu rinkti savo laiškų derlių (maždaug rauges). Svarbiausias mano motyvas ir buvo spaudos neturėjimas. Aš juk negalėjau rašyti: mielasis Brony, užsakyk man laikraščią, tai rašysiu, nes žinau, kad tas Bronys taip pat sunkiai turi užsidirbti šeimai ir sau duonai. O kodėl, užuot pykęs ir laukęs, negalėjai parašyti: duosiu tau kiek laikraščią, Fabijonas duos, tai taip ir būsi aprūpintas?

Dabar, žinoma, šaukštai po pietų, nes apžvalgininkas yra, o ir pykčių kam nors lipdyti nebūtų reikalo, rodos, labai miela. Tik aš nemaniau, kad pyksi. Aš maniau, kad mes reikalus pajėgsime išspręsti akademiškai, draugiškai, kad apžvalgų rašymas, laukęs dvejus metus, palauks dar kokį mėnesį, kol paaiškės, kad įmanoma suorganizuoti sąlygas šitokiam darbui. Aš ir Fabijonui buvau siūlęs reikalą aptarti. O kai tilo nutilo visi, tai ir aš tylėjau, o dabar vis tiek didelis dėkui už laišką, ir mesk iš širdies pyktį, nes jis niekur neveda. Tegu kiti pykstasi. Juk teisė dėl redkolegijos ožiutis ir neįeiti pats buvai man suteikęs savo laiške, o taip pat buvai rašęs, kad redkolegijoje reikia žmonių, idant pasireikštų gyvesnė kritika. Aš pakritikavau pačios redkol. auginimą nebūdamas joje. Tai argi dabar turėčiau nusižudyti (pasikarti)? Daugiau nebekritikuosiu.

Su geriausiai giedriais linkėjimais *Kazimieras*

57.III.9

Mielas Kazimierai,

Dėkui už skęstančiojo šauksmą... Na, ir įsipareigojai. Dabar sudiev beletristui ir gerų straipsnių rašytojui! Visaip išjuokčiau Tave, jeigu anksčiau nebūčiau buvęs įtikintas, kad man buvai geras draugas ir padėjai bendram reikalui. Tai buvo tada, kai aš gal kiek geresnėm aplinkybėm buvau įsėdęs į Vienybę. Kreipiausi pagalbos, ir man su ja atėjai – vienas iš labai nedaugelio... Tokių dalykų aš nepamirštu. O juk dabar man būtų geriausia proga Tau “atsikeršyti”. Aš nepamiršau, kaip prieš metus ar porą labai sarkastiškai atmetei mano labai gilų prašymą sutikti įeiti Santarvės redkolegijon ir daugiau iš vidaus žurnalui padėti (“iš oro” ir taip gerai padėdavai). Santarvė negalėjo gerai gyvuoti be artimų talkininkų, taip ir EL (*Europos Lietuviui* – L. P.-K.) būtų sunku be jų gyvuoti, arba redaktoriui teks viską prirašyti. Tad reikėtų Tau atkeršyti, kad suprastum, kaip man buvo skaudu ir liūdna, kai atmetei prašymą.

Mėginsiu nebūti toks žiaurus. Mėginsiu kai kada ir kai tik išgalėdamas kai ką parašyti. Pataikei į nepalankiausią atmosferą, – kada aš svajoju ir sizifiškai ryžtuosi kiek galima daugiau trauktis iš reguliaraus žurnalizmo. Tam yra visas šimtas priežasčių ir motyvų. Neminėsiu. Tik Santarvei turėjau daryti išimtį, kol ji dar galės eiti. Nepajėgiu visko padaryti, kiek reiktų, laiko neturiu ir žurnalizmas viską atima. Kad galėčiau parašyti net ir tuos memuarus, kuriuos laiške mini, tai būtinai turėčiau visa kita mesti. Kai blaškaisi ant šimto temų, tai žinai, jog fabriko darbininkas negalibeturėti laiko ir ką gerai atlikti. Tai vis didelės bėdos. Norėčiau literatūrinius ir kitokius memuarus parašyti, bet pirmiau norėčiau ką kitą. Laiko nesurandu, kartais ir jėgų. Juk sunkus darbas už duoną. Protarpiais kada mėginsiu atsiliepti, bet būčiau Tau nesąžiningas, jei prisizadėčiau ką pastoviau teigti, o paskui neištėšėčiau.

Kokios Fabijono sukaktuvės ruošiamos? Aš taip nekenčiu tų sukaktuvių ir plepalų. Jei jau būtinai reiktų, tai gal kokius draugystės įspūdžius galėčiau parašyti, nes nežinau, ką daugiau.

EL labai mažai ir retai ką berašydavau. Iš dalies dėl to, kad man jo “linija” nebeatiko. Tariamai neutralus, visuotinis, – bet buvo ignoruojama, ką daro LRS ar LNT, o apie Vliką ir Tautos Fondą vis rašoma. Pagaliau tie klerikalai bendradarbiai ir tas kunigėlis nuolat su šlykščiu “Lietuvos išlaisvinimo” panaudojimu tikybai. Geri buvo tik plunksnagraužio užrašai (žurnalistišškai) ir kartais gyvi skaitytojų laišakai. Tavo apžvalgos būdavo geros, bet jos išnyko. Tiesa, Tu dabar labai socialdemokratas ir turėsi su kleru bei rašistais bėdų, jeigu norėsi tęsti tokią liniją. Aš Lietuvos esdekų visai nevertinu ir ypač dabar laikau juos tikrais pamišėliais ir klero įnamiais, bet socializmą vertinu ir, nors būdamas liberalas, jaučiuosi artimas ir socializmui, ypač labor partijos versijai. Būdamas darbininkas, unijų narys ir suprasdamas visą reikalą, būčiau beprotis kitaip elgdamasis. Čia mane nuo socializmo gi nuolat gydo Grigaitis ir iš dalies savo laikysena Kaminskas. Su ta publika tai jau niekad neisiu. Per daug chuliganizmo ir mizerijos.

Jungiu nuoširdžiausius linkėjimus, kad Tau sektųsi ir kad EL pasidarytų bendras, pozityvus laikraštis. Publika mūsų vis tiek baigia pūti, tai nors laikraščiai tegu iliuziją palaiko. Gal Anglijoje dar geriau, bet Amerikoje eina tikras lietuvių puvimas. Iš jaunimo tik Santara teikia gerų apraiškų, – nors keliolika puikių jaunųjų yra. Ot čia jau būtų nebloga tema. Gal kada parašysiu. Dabar gi... reikia labai skubiai ruošti medžiagą antram Santarvės numeriui. Pirmas numeris dėl to

daugiausia suvėlavo, kad aš negalėjau laiku savo pyliavos pateikti. Tai matai, kaip yra ir kas reiškia – rašyk, rašyk...

Bučiuoju, Tavo *Bronys*

Los Angeles, 1959.XI.28

Mielas Kazy,

Bepigu su Tavim susirašinėti, kai iš karto viską supranti. Taigi, ir dėl tų vadinamų mano knygų. Dalykas dabar susitvarkė. Man aną laišką Tau parašius, netrukus buvo užbaigta pusės tomo galutinė korektūra, ir su leidėju susitarėme: tomą skelbti į dvi lygias dalis (ir pagal turinį gerai “skilo”), kurių kiekviena turės po 450 psl. Taip bus jau visai gerai. Kadangi jau viskas surinkta, tai kitų metų pirmoj pusėj turėtų išeiti pirmoji dalis ir po poros ar kelių mėnesių – antroji. Visai dar tikras negaliu būti dėl tokio tempo, nes leidimui pinigų maždaug užtenka tik pirmai daliai, o antrajai – tik viltys (tuščiausia paguoda ašarų pakalnės žmogui).

Ir man literatūrinis tomas (numatytas vėliau antruojai) būtų buvęs daug įdomesnis ir atrodytų neabejotinai vertingesnis. Bet jis bus ramus, maždaug nepartinis, rimtas, tik tam tikrai publikai. Jo negalima daugiau parduoti, bus tik grynas finansinis nuostolis, tai absoliučiai aišku. O dabartinis pirmasis bus visai nachališko turinio ir tono (dar tyčia prigrūdau gerokai naujos satyros), nepatiks visoms partijoms, gal išskyrus tautininkus, kurie irgi negiriami, bet ir atkakliai nepuolami. Koks jis bebūtų, aš ir šiandien teberandu, kad jo tezės vis tiek teisingos (bent mano požiūriu) ir jau gyvenimo eigos buvo pateisintos. Šiandien net kai kurie vlikininkai kalba lygiai taip pat, kaip mes jau nuo 1947 ir 48 metų. Bet tada mus vadino “tautos priešais” etc. Žodžiu, dariau pirmąjį tomą politinį tik dėl to, kad tikiuosi nors šio tokio sūdrinaldo, o tai padėtų kiek daugiau parduoti. Bet jeigu knyga bus ignoruojama, tai bus žiaurus finansinis nuostolis ir nesudarys man lėšų antrajam tomui leisti. Tiesą sakant, vis tiek, – ne dėl to dirbau, o tik kad liktų mūsų epochos dokumentas.

Tavo komplimentai dėl Dirvos kronikų mane turėtų jaudinti – ir kiek jaudina. Man tai sunkus darbas visokeriopai, nes daugiausia tai būna originalūs straipsniai, o ne kompiliacijos iš kitur, o dar sielojuos ir jų stiliumi, kas padvigubina darbą. Jei jų parašyčiau dar kokius metus, tai surinkus susidarytų labai storas tomas (apie 500 psl.). Kronikos man pačiam įdomios, patinka tokia forma, maniera ir kartais pats turinys. Bet turiu sunkumų – negaliu išgauti redakcijoje pilnos, nevaržomos laisvės. Mane mėgina cenzūruoti, nustatyti temų ir dalykų tabu. Esu

baisiai dėl to nepatenkintas ir vis grasinu nutraukti bendradarbiavimą. Tai gali ir įvykti bet kada. Nesuprasi Tu mano padėties, per daug ilgai reikėtų aiškinti. Trumpai – iš vienos pusės man pačiam Dirva yra per konservatyvi (pvz., aš neginu ir neaukštinu smetonizmo, esu liberalas ir “laisvamanis”, o dalīs dirvininkų ne tokie), iš kitos pusės – laikraščio redakcija nuolat spaudžiama ir terorizuojama konservatyvių, davatkiškų, prieštvaninės dvasinės formacijos skaitytojų. Turiu davinių, kad daugeliui mano straipsniai labai patinka, juos net pirmiausia skaito, bet tai ramūs, inteligentiški ir... tingūs žmonės. Jie komplimentų laikraščiu už tai nerašo. Bet anas prieštvaninis davatkynas – tuoj rėkia, protestuoja, rašo laiškus, grasina atsisakyti prenumeratų ir kartais tikrai atsisako. Na, redakcija išsigąsta, prašo mane “prisitaikyti sąlygoms”, aš neprisitaikau, tai pradeda cenzūruoti, o tai yra atvejis, kurio aš totališkai nemėgstu ir nematau jokios prasmės toleruoti. Dėl viso to, kaip matai, čia kaltas ne koks atskiras žmogus, bet visa pynė sąlygų ir aplinkybių. Manau, kad Dirva nesipriešins (jie man moka mažytį honorarą, tai reikėtų susitarti), jei kai kurių lituanistiškų kronikų nuorašus padaryčiau ir Tau. Ir nors man tai darbą kiek padidintų (tegaliau rašyti tik iš karto ir taisymus vėliau tame pat rankraštyje atlieku, tai reikėtų dvigubai gaišti), aš dėl draugystės galėčiau mėginti suteikti tos talkelės ir Britanijai. Tik, kaip čia minėjau, nežinau ar pats dar ilgai taip dirbsiu: mano kolaboravimas Dirvai gali bet kada nutrūkti, jei taurė persipildys dar keliais kartybių lašais. O jie laiks nuo laiko vis lašteli... Labai gaila, kad Tavo laišką gavau dviem dienom per vėlai. Buvau ką tik išsiuntęs dvi kronikas apie Šeinių jo naujausios knygos išleidimo progą. Tai – lituanistika ir atsiminimai, vietomis kiek satyriški. Nežinau, kaip skaitytojams, bet man pačiam jie buvo įdomūs. Ir Britanijos Lietuviu nebūtų buvę pro šalį. Bet nuorašo neturiu ir nepasilikau, nes tebuvo tik tas vienas jau išsiųstas originalas. Jei bendradarbiausiu, turiu bent keliolika visai neblogų kronikų temų artimiausiai ateičiai, o gyvenimas jų nuolat ir nenumatytų pateikia. Bent pusė jų tiktų Tavo oficiozui. Sutarties su Tavimi nesirašau, nes vis tebesu tokios senoviškos moralės, kad sutarčių mėgstu laikytis ir man tikra kančia būtų jas laužyti. Bet patikėk, jei dalykai pakenčiamai rutuliosis, tai padarysiu, ką galėsiu. Ir nepadarysiu, jei jau tikrai negalėsiu. O ką čia rašiau apie savo moralinius sunkumus ir Dirvos cenzūrą, – tai tik tarp mūsų, to niekur nepanaudok. Čia jau srovinė paslaptis ir naminis reikalas. Kadangi Tu esi daugiau kitos srovės žmogus, tai iš mano pusės būtų nelojalu paslaptis išdavinėti. Jau Tysliava Vienybėje man padarė kiaulystę, paskelbdamas seniai rašytą grynai privatinį laišką, – ko niekad nepamiršiu ir niekad nedovanosiu. Tas piliėtis jau galutinai nuėjo nuo koto. Man net kyla abejonė,

ar tik čia rubliai nepradėjo veikti... Matai, visokių dalykų pasitaiko. Jis jau ir Tave puolė už Vienažindžio dainelės kartojimą (mano nuomone, visai gerai darai).

Dėl Nidos knygų. Jų gaudavau Daunoro laikais, ypač jo romanus. Iš Tave Derliaus saują (bus dar gera antologija mano kronikoms, nes noriu porą trejetą parašyti apie lietuvių kalbos grožį), o dabar iš Fabijono jo Liepsnas. Na, ir Tavo. Tai viskas. Taip, aš norėčiau gauti (savaime suprantama), bet nebūtina viską. Kai katalogo neturiu, tai negalėčiau ir pasakyti, ką, nes tiksliai iš atminties neatmenu visų leidinių vardų. Digest irgi būtų įdomu, nes nė vieno numerio nemačiau, nors skaičiau apie kiekvieno pasirodymą.

Turiu sunkoką asmenišką gyvenimą. Ir ką Bačiūnas bus Tau pasakojęs, tai iš esmės teisingai. Jis tik gal blogai išsireiškė – norėjau mesti tą kasdienį žurnalizmą, kuris man labai įgriso. Jis nė nežino, kad man yra kitokių, įdomesnių dalykų – tai rašyti ką iš dailiosios srities ar tik grynai sau, nesirūpinant išspausdinimu tuojau pat ir barantis su leidėjais ar redaktorais dėl ideologijų, religijų, moralių ir kitokių kvailybių. Rašyti visai laisvai. Juk tai yra vienintelis atlyginimas – laisvės grožis. Bet taip nepraktiškai elgdamasis, aš labai apleidžiu savo asmeninius ir ūkinius reikalus. Pasitaiko ligų – pvz., žmona neseniai buvo labai žiauriai susirgusi, reikėjo sunkių operacijų, buvo nemažų išlaidų, nes nesu tiek apsidraudęs, kad viską atlygintų, ir tik po mėnesio ar ilgiau atrodo pasveiks daugiau ar mažiau. Labai sunku tokiom sąlygom rašyti ir matyti, kai, gaisdamas laiką čia, negali to ar kitko sutvarkyti kitur, padidinti pajamas etc., kaip Amerikoje dabar daro ir moka daryti dauguma mūsų patriotiškiausių tautiečių. Bepigu ramiems ir šaltiems žmonėms. Bet ne man. Aš esu “karštas” ir mane greit apima apmaudas ar toks pasipiktinimas, kad galiu velnias žino ką padaryti. Neseniai Drunga man pasakė didžiausią bet kada gyvenime girdėtą komplimentą (jis, aišku, neteisingas, bet aš tikrai tokiu svajočiau būti): esą, mano žurnalizmas jam primenąs geros, grynos rasės lenktynių arklių, kurio šnervės visada prunkščia ir kojų muskulai virpa... Broli mielas, ar Tu kada bet kam galėtum sugalvoti gražesnę vaizdą ir didesnę komplimentą žurnalistui?.. Jei rimtai galvočiau, tai Tau nekartočiau tokio nekuklaus pasakymo, kuris rodytų mano norą girtis. Jei kartoju, tai tik dėl to komplimento formos grožio ir kad tai – lyg koks obalsis, kurio žurnalistas turėtų laikytis ir siekti pateisinti.

Prisiminiau dar ir dėl to, ka ir Tavo laiške radau labai originalių ir suteikusių malonumo bei linksmumo tezių. Būtent, – kad pasaulyje yra dar nors vienas žmogus, kuris jaučiasi labiau apsikrovęs darbais ir nelaimingesnis už mane. Aišku,

Tau negerai ir tų naščių neturiu kuo palengvinti, bet man tai didelė paguoda. Turiu draugą, kuris irgi daug dirba, bet kuriam, ačiū Dievui, dar blogiau. Nėpyk už šį galgenhumorą, bet tos Tavo laiško vietos man nepaprastai patiko. Tu man įrodei tai, kuo jau aš vis daugiau pats imu tikėti. Seniau šitaip manydavau: fabriko darbininko profesija yra beveik geresnė už daugelį kitų užsiėmimų. Man ji yra labai skaudi ir vis skaudyn kas metai eina, bet vis dėlto ji turi svarbių plusų. Lygiai prieš dešimt metų ją sąmoningai pasirinkau (tada dar galėjau rinktis) su tuo vyriausiu sumetimu, kad ji man duos laisvę nepriklausomai rašyti, mąstyti ar kitaip visuomeniškai reikštis. Būdamas prieš tai New Yorke, aš nebegalėjau pakęsti tikrai flaubertiškos mūsų žmonių kvailybės (stupiditė) ir tik svajojau, kaip pabėgti iš tų įstaigų, redakcijų, susivienijimų ir kitokių tartiufiškų patriotinių centrų, kur pilna aplink tave iškilmingų bosų, ir žodžio nebegali jiems pasakyti neįžeisdamas, o tik turi klausyti ir dar kartais griežtai priešingų instrukcijų. Jei ilgiau ten būčiau pabuvęs, būčiau susirgęs. Kai išbėgau, tai man ir nušvito Kalifornijos saulė, nors tegu ir pro fabriko langą. Matai, kaip yra... Su Naujais Metais! *Bronys*

Los Angeles, 1962.XII.7

Mielas Redaktoriau,

Gavau vakar Nidos Klubo ir E. L. sieninį lietuvišką kalendorių, o tai priminimas man, kad reikia ne tik padėkoti, bet ir pasveikinimą parašyti su ateinančiais Naujais Metais, kurių dienų lapelius vėl netrukus pradėsime nuplėšinėti, besivildami vis kai ko geresnio ir laimesnio. To aš ir linkiu iš visos širdies, – neperdėdamas, nesikarščiuodamas.

Deja, per šiuos metus mano santykiai su Europos Lietuviu pateko į sunkią krizę, ir išėities nematau. Matyt, netekau jei jau ne E. L. redaktoriaus, tai bent "Tavo Jono" simpatijų. Aš tai priėmiau į širdį ir, nelaimėi, turiu labai prastą būdą: ilgai nepamirštu gerų dalykų ir vis už juos būnu dėkingas, kaip lygiai nepamirštu ir man padarytų dvasinių nuoskaudų.

Tavo Jonas jau prieš kelis mėnesius man padarė skaudžių priekaištų: kad nekultūringai polemizavau per Dirvą su Narkeliūnaite. Norėjau skaudžiau atsakyti tada, bet susilaikiau, nes man labai nesinori daryti priekaištus laikraščiui, kuriame esu bendradarbiavęs ir šiaip daug šilimos iš jo redaktoriaus susilaukęs. Tik truputį kartą paminėjau apie "šilkines pirštines" etc. Bet dabar Tavo Jonas pasirodė dar rūstesnis ir pakartotinai su pačiais spalvingiausiais žodžiais išdėjo

savo ataką prieš mane – ir tuo pačiu metu kiek įmanydamas nušvelnino Narke-
liūnaitės ašarą, jai jokie priekaišto nepadarydamas.

Matai, mielas Redaktoriau, atrodo, kad dėl Narkeliūnaitės aš nesikarščiauvau ir nieko neperdėjau. Nuo kelionės į okup. Lietuvą ji veikė ir rašė ir Vienybę redagavo rublio įtakoje, ir būtų naivu to nematyti. Jeigu dirba ne už rublį, o iš įsitikinimo veda diversiją, skatina kolaboravimą, eina išvien su Šalčiumi ir komais, demoralizuoja Amerikos lietuvius, – tai dar blogiau. Reikėjo pusmečio, kone metų, kol ir visi kiti tai pastebėjo ir pagaliau įsitikino. Juk dabar visi patriotiniai laikraščiai ir visi veiksniai net savo rezoliucijomis tai pripažino ir pasmerkė. Tik Tavo Jonas dar gina tą figūrą ir tebebara mane, kad atidengiau aferą tokiu būdu, kuris jam atrodo “asmeniškai bjaurojimasis” ir “purvinimasis tarpusavyje”. Matai, aš nematau reikalo su bolševikų agentais ir diversantais labai švelniai elgtis, nors dar ir nėra karo. Antra, šalia politikos čia gal veikia ir fiziologija. Yra žinoma, kaip priešai lengviau gali panaudoti homoseksualistus, o Narkevičiūtės atvejais čia panašus, tik moteriškos pusės. Gavau davinių, liečiančių jos polinkius net jaunystėje, dar Vilniuje, kur mokėsi ir jos meto gimnazisčių yra net mūsų krašte dabar. Prisdėjo gal ir didelis alkoholizmas. Ir kai tokia figūra nuėjo į kolaboraciją, laikėsi vis daugiau arogantiškai ir galiausiai pradėjo bolšių daviniais ir net žodžiais šmeižti ir mane, ir mano draugus, ir daugelį, ypač Žymantą, – tai reikėjo šį tą ir tuo klausimu nesikarščiuojant priminti. Būtų reikėję daug daugiau ir smarkiau, bet aš kaip tik susilaikiau ir panaudojau tik truputį ir visai nesikarščiuodamas, neperdėdamas, ir tik kartą pavartočiau satyrą, pavadindamas “Narkeliūnu”. Na, satyros lietuviai nepakenčia, prie jos nepripratę, tai gal būtų galima Tavo Jonui kiek dovanoti. Tačiau jo švaistymasis purvinimais ir bjaurojimais nedovanotinas. Tavo Jonas, matyt, tenorėjo matyti ir skaityti tik mano straipsnius, bet ne Vienybę ir Narkeliūną. Jis nematė, kaip ta būtybė ištiesomis savaitėmis ir mėnesiais bjaurojo žmogiškai, politiškai ir morališkai tiek mane, tiek Žymantą, – bet Tavo Jonas dėl to nesipiktino, neprotestavo, net nepaminėjo. Jis tik Narkeliūną dar ir dabar teisina, jo žalą mažina, užglosto ir nė žodžio neranda, sakysim, mano mažą vardą nuo šito sovietinio purvinimo apginti ar bent tuo pasipiktinti.

Aš ir nebelaukiu tos užuojautos ar apginimo. Kai norėsiu, pats apsiginsiu, nors ir gintis man nėra daug ko, nes ir nemanau, kad tik nuo brudo turėčiau gintis, kai man atrodo svarbiau daryti pastangų, kad tas brudas iš mūsų lietuviško gyvenimo užsienyje būtų pašalintas. Kai žlibiesiems akys atsidarė, tai tas brudas gal netrukus bus ir visai pašalintas. Liks tik Tavo Jonas, kuriam Raila vis dar bjaurojasi ir purvina, o Narkeliūnaitė “valdžios neperims”, nebent bus “nustumta ten, kur nenorėtumėm

jos matyti”. Kur gi “nustumta”, mielas Tavo Jonai? Kas ją stūmė? Ji gi pati ten nuėjo, sugalvojo mulkinti išeivius ir mus visus pradėjo kolaborantiškai stumdyti.

Tavo, mielas Redaktoriau, nustebimui, ji savo kelyje nebuvo vieniša. Ją uoliai remia Vienybės leidėja ir korektorė Tysliavienė, ir jiedvi abi už tai jau ne kartą sveikino Amerikos lietuvių bolšių abu laikraščiai. O visą tą aferą buvo pradėjęs gerbiamasis Juozas Tysliava. Tysliava buvo gana gudrus ir atsargus, nedaug kas naują Vienybės posūkį tada pastebėjo. Ir laimė, kad jis pasimirė, nes tuo kaip tik apsaugojo save nuo galutinės kompromitacijos ir viešo išdavikiškumo. Bet žmona jau buvo bevežanti jo pelenus palaidoti šalia Cvirkos, tik kilus spaudoje nusistebėjimui, susilaikė (nežinau dar ar galutinai, ar visam laikui). Po Juozo laimingos mirties nebemokėjo gudriai laviruoti ir tuoj atidengė visas kortas. Ir dabar jų bizniui jau blogai, kai nuo ano pavasario mudu su Žymantu pakedenom vilnas, ir jau visi pripažino, kad teisingai, su pagrindu ir gyvu reikalu, ir Tavo Jonas liko beveik vienas su savo bjaurojimais prieš mane. Gaila, ir man nesuprantama, kodėl.

Jeigu dauguma mūsų spaudos taip laikytųsi, kaip Tavo Jonas, tai aš visais tais klausimais nieko neberašyčiau. Nes nebūtų prasmės. Jeigu užsienio lietuviai nori, kad juos bolšiai vedžiotų už nosies ir vis mulkintų, tai nėra prasmės jų ginti: su tokiais idiotais kovoje bolševikai vis tiek laimės, ir nėra reikalo eikvoti rašalą ir laiką. Bet pasirodė, kad taip blogai dar nebuvo. Vargais negalais per kelis mėnesius atsikvošėjo mūsų tautiečiai, ir šiandien jau Tavo Narkeliūnaitei Amerikoje ir Vienybėje drūčiai nebesiseka. O kai dalykas demaskavosi, tai ir bolševikai veltui rublių į balą nebemes. Jie taupūs ir net savo agentams labai šykščiai temoka. Reikalauja “idealizmo”. O to idealizmo narkeliūnams greit pritrūks. Ir vodka nepadės.

Man labai gaila, kad turėjau rašyti tokiu aiškiu klausimu. Būčiau nerašęs, jei ne tos naujos Tavo Jono kasdieniškos smulkmenos. Ir tai rašau visai privačiai Tavo Jono žiniai, pranešdamas tik, kad nelaikau jo savo draugu, jeigu jau kalbėti tik asmeniškoje plotmėje. Piktas jis yra man ir baisiai neteisus, nedovanotinai nedraugiškas. *Br. Raila*

Los Angeles, 1963.VIII.7

Mielasai,

Ačiū už laišką ir Nidos klatalogą. Apie Nidą tikrai parašysiu vieną “akimirką”, kai tik jas galėsiu pradėti vėl rašyti. Man rašymas dabar susitrukdė, be to, netrukus turėsiu atostogas, tai gal prieš jas nieko ir nebepradėsiu.

Dėl vienybiškų ir salomėjiškų polemikų šiuo metu nesu gerame ūpe. Dalykas jau labai aiškus, grįžti prie smulkmenų nebenorėčiau. Kas buvo, tai buvo, – užmirškim dabar apie tai.

Deja, tikrai šiuo metu ir per artimiausius kelis mėnesius nieko negalėsiu parašyti Tavo užprojektuotam Metraščiui. Tikrai neturiu laiko susikaupti. Vos vos kai kuriuos senus pažadus spėju atlikti, pvz., parašiau ilgesnį essay apie M. Biržiškos gyvenimą Los Angeles laikotarpyje skautų žurnalui, jie netrukus išleidžia specialų numerį. Gal kartais Tau būtų geriau su Metraščiu neskubėti ir sueiti į kontaktą su Liet. Rašytojų Draugijos Valdyba ir ką nors bendrai dėl turinio ir jo formos pakombinuoti. Tada ir medžiagą sutelkti gal būtų lengviau, ir ji būtų įvairesnė. Tegu tai ir užsitęstų dar pusmetį ar metus, bet kas nors geriau pasidarytų. Jei mano mintis Tau būtų priimtina, su detalesniu planu ir pasiūlymais galėtum arba per mane parašyti, arba geriausia tiesiai pačiam mūsų prezidentui Brazdžioniui.

Dūl “Akimirksnių Kronikų” knygų išleidimo, tai man labai širdį kutenanti ir prie širdies tema. Net ir laiko neturėdamas, dar kaip nors jo vogčiau. Nematau kitos išeities, kaip tik Tau pasiūsti rankraščius susipažinti, gal nežus ir gal man sąžiningai sugrąžinsi, nes tai tik vienas suklijuotas egzempliorius. Vienam tomui aiškiai per daug, galėtų būti dviem apynormalio storumo tomam, skeliant maždaug per pusę. Šalia “Kronikų” kiekvienam tomui tada sugalvočiau po naują pavadinimą. Į pirmą dalį dar įdėčiau essay apie M. Biržišką (21 mašinraščio puslapis) ir paskutinei daliai – apie “Tiesos” redaktorių Zimaną (gal apie 10-12 psl., dar reikėtų parašyti). Galėčiau ir daugiau pridėti, na, vieną kitą kroniką, Tau užsispyrus, – ir išmesti. Pervartęs pamatysi, ar Nida gali išleisti, ar ne, ir kokio dydžio būtų tomukai. Jeigu negali, tai būsi mielas man sugrąžinti nedelsdamas rankraščius tolimesniam laikymui. Jeigu gali išleisti, tai irgi nedelsdamas grąžinsi su savo pastabomis ir pageidavimais. Aš gi tada padarysiu dvi dalis ir kai ką, kas būtina, pakoreguosiu. O tada jau Tau prisiųsčiau rudenio galutinius tekstus abiejų dalių.

Man pačiam Kronikos patinka, ir kaip dokumentas šių mūsų laikų atrodo ne be vertės. Nemanyčiau, kad ir skaitytojams jos būtų nuobodesnės negu, pvz., Končiaus knygos apie Žemaičius ar Biržiškos apie anas Vilniaus kovas, ar ypač už Vaitkaus atsiminimus (jie turi ir gerų pusių, bet dar daugiau defektų – bausis ištesimas, nuobodumas, naivumas, visai nesvarbių ir nereikalingų dalykų pasakojimas etc.). Jei tokios knygos nepaskandina Nidos, nesuprasčiau, kodėl mano knygos galėtų pakenkti. Tiesa, polemikėlių kiltų ir vienas kitas gal supyktų, bet polemikėlės dažniausiai eina į naudą. O visiems įtikti niekas negali. Žodžiu,

rankraščių tuoj išsiųsiu paprastu paštu. O toliau jau meldžiamasis padaryk, kaip čia prašiau, pasakydamas galutinį žodį dėl jų likimo. Su sveikinimais *Bronys Raila*

P. S. Aišku, Kronikos būtų knygoje neįliustruotos. O viršeliams padaryti rasčiau dailininką ir už klišes galėčiau sumokėti, kad tik knygos kiek gražiau atrodytų.

Los Angeles, 1963.XII.11

Mielasai,

Taigi, pagarbinau kaip išmanydamas Nidos klubą Dirvoje ir paprašiau, kad Tau dėl malonumo nusiųstų tą numerį oro paštu. Tikriausiai būsi jau gavęs, ir reiškiau viltį, kad neužsirūstinai. Kitais laikais, kituos kraštuos ir su kitais žmonėmis tokia agitacija duotų šimtą kitą naujų narių klubui, bet mūsų aplinkybėmis gal tik vieną kitą ir greičiausiai nė vieno. Tokie jau pasiutę dalykai.

Turėjau ir tebeturiu nemalonių asmeniškų bėdų. Matai, dirbu didelėje spaustu-
vėje – industrinėje, ne laikraščiams, bet praktiškesniems dalykams spausdinti su milžiniškom mašinom. Tekdavo vartoti daug visokių chemikalų. Per ilgesnį laiką tapau jiems alergiškas, ėmė bjauriai veikti rankų odą. Reikėjo toje pat įmonėje keisti profesiją po penkių savaičių negalavimo ir nedarbo. Dabar mokaus naujos. Nepatinka man pats mokymasis etc., ir per metus bus mažiau algos, kol pasiruošiu naujam darbui. Tad sirginėdamas turėjau laisvo laiko ir Dirvai daugiau parašiau, net avansu. Bet dabar vėl turėsiu produkciją sumažinti. Nelieka laiko tiek daug. Ir bendrai yra visokių priežasčių žurnalistiniam nedarbingumui. Bet atšokdamas kartais vis tikiuosi šį tą suklijuoti.

Beje, dar rugsėjo mėnesį Tau pasiunčiau pasibaisėtiną Akimirksnių Kronikų rinkinį susipažinti, kas ten per velniava. Turbūt gavai ir gal kiek nors pervertėi. Koks Tau įspūdis dėl išleidimo galimybių Nidoje? Ar turėtum kokių pasiūlymų? Normaliai būtų du tomai, taip spėju. Parašyk man keliais žodžiais apie įspūdį ir galimybes. O gal nėra ir nebus nei galimybių, nei vilčių. Tada atsiųsk man rinkinį atgal, palaikysiu ligi XXI šimtmečio pas save, kol ateis geresni laikai. O gal kas Amerikoje kada susimylės ar kitaip.

Anksčiau buvai man minėjęs projektą dėl Lit. Metraščio leidimo pas jus. Papasakojau tą dalyką ir Liet. Rašytojų Draugijos valdybos posėdyje. Nieko nenu-
tarta, taip ir paliko palubėje. Visi sakė, kad būtų gerai, bet ir pasiliko tik “gerai”. Nėra gazo nei garo, nei jėgų. Aš taip ir nujaučiau. Grafomanai, kaip aš, tai dar

daug rašo, vis individualiai, bet kai ką tenka grupėje organizuoti, tai viskas tik plepalais pasibaigia.

Siunčiu Tau, E. Lietuviai ir Nidai geriausius Kalėdų ir Naujų Metų linkėjimus. Tai viskas, ir iš širdies. *Bronys Raila*

1964.II.11

Mielasai,

Dėkavoju už laišką ir man rūpimas informacijas, kurios dabar man viską, kas būtina, paaiškino. Gerai, kad bent taip yra, kad bent galimybės visai neuždarytos. Nežinau ar tai būtų galima pavadinti tuštybės jausmu, ar tokia ambicija, bet aš labai norėčiau, kad nors su koku pora tomelių patekčiau į Nidos klubo sąrašus. Kai kada parašysiu savo memuarus apie anų laikų literatūrą – Ket. Vėjus, Tr. Frontą, S. Nėrį etc., tai būtinai pirmiausia siūlysiu Nidai, – jeigu aš dar būsiu gyvas... Bet tai anksčiausiai tik dar už dviejų trijų metų. Padaryčiau greičiau, bet vis būtiniausias medžiagos negaliu sutikti, taip ir slenka veltui laikas, o ir tas prakeiktas žurnalizmas trukdo ir blaško.

Taigi, dabar dėl tų “kronikų”. Aš neabejojau, kad vienos knygos jūsų mastu negali būti, net ir dviem tomam gal per daug medžiagos, nes jūsų formatai nedideli, o raidės didelės, net gal per didelės. Siunčiu susipažinti ir gauti pilną vaizdą. Sutinku, kad nereikėtų kitų str. ten dėti, juos įtraukčiau tik dėl tam tikrų temų rutuliojimo pilnumo. Jeigu Nida aiškiai ir galutinai sutiktų išleisti pirmiau vieną, paskui kitą (ar geriausia vieną po kito) tomelį po 200-300 puslapių, tai būtų labai gerai. Aš, žinoma, atsižvelgčiau į jūsų kai kurias pastabas, bet ir jūs turėtumėt man duoti laisvę pilnai nuspręsti, kaip bus galiausiai. Supranti gerai, kad negali būti knygos, ypač dar aktualesnės, kuri visiem vienodai patiktų ar kad visi būtų tos pačios nuomonės.

Konkrečiai negaliu pasakyti, nes neturiu rankraščių kopijų ir net per neatsargumą nepasilikau kronikų turinio sąrašo. Todėl siūlau taip: tuojau išsiųsk man visą rankraštį atgal. Aš tada vėl peržiūrėsiu ir padarysiu galutinį pirmą tomelį, galbūt iš kokių dviejų knygos skyrių. Pirmajam geriau imsiu kultūrinės literatūrinės temas, dėl antrojo pažiūrėsim, kaip galėtų išeiti. Tam tomeliui parinksiu atskirą antraštę, o paantraštėje bus “Akimirksnių kronikos X”. Jei išeis antras tomelis, tai bus ta pati paantraštė, tik su skaičiumi. Parašysiu geresnį ir tinkamesnį įvadą. Norėčiau tik, kad viršelis būtų iš raidžių su koku nors pagražinimu, aš surasčiau dailininką ir klišę pats apmokėčiau, tai būtų tik toks menkas mano “finansinis

prisdėjimas”. Gavęs atgal rankraštį, manau, kad tai galėčiau padaryti tikriausiai per porą mėnesių ar gal net greičiau ir tada prisiųsčiau viską gatavą rinkimui, idant ligi š. m. rudenio galėtų išeiti.

Šiaip Tau per daug nusibostų, jei vis dejuočiau, kad laiko neturiu. O tikrai jo taip mažai teturiu, kaip dar niekad anksčiau. Laisvalaikiai trumpi, o šalia praktiškų darbų prie namų dar rašau naujų akimirų, o jei pradėdau rašyti apie knygas ar menus, tai dar blogiau, nes tada dvigubai daugiau reikia skaityti etc. Kaip žinai, pats sudėtingiausias darbas vis dėlto būti “kritiku”. Ir laiko požiūriu, ir moraliai. Dabar Dirvai atpyliau politinių akimirų seriją ir artimiausioje ateityje, kiek išpuls, daugiausia versiuos kultūrinėm, lyrinėm ar net memuarinėm temelėm. Jų baisybė, ir malonu kartais pabraižyti. Aš taip darau urmu: kai pradėdau, tai rašau kokį pusmetį, kai sustoju, tai irgi pusmečiui. Bet tų minėtų knygelių išleidimas man būtų tiek morališkai malonus (ir tikiuos būtų šokia tokia istorinė vertė, kaip mūsų gyventų laikų paveikslai), jog šoksiau iš visų jėgų ir nedelsdamas Nidai tai padarysiu. Tik tuoj išsiųsk rankraščius, nes ir belaukiant gali ūpas išsinuodyti.

Su geriausiais linkėjimais. Sveikink nuo manęs ir Fabijoną, kai sutiksi, ar telefonu. Aš jam retkarčiais parašau, bet vis rečiau beatsiliepia. Kas yra? Gal kas negerai ar blogas ūpas, ar negaluoja? *Bronys Raila*

1964.V.5

Mielas Kazimierai,

taigi, dėkui, kad gražinai mano rankraščius. Jie gana ilgai išbuvo pakelėje, bet prieš mėnesį jau buvo pas mane ir tada, kaip buvau minėjęs, pradėjau kiek darbuotis. Vakar maždaug jau viską užbaigiau, vieną kitą smulkmenėlę dar reikės pridėti ir turinį surašyti. Na, reikėtų dar kartą viską perskaityti ir rašybą nors kiek suvienodinti. Čia, matai, yra chaosas. Aš mėgdavau praeityje laikytis Vado-vo rašybos, bet kai kurie laikraščiai jos nesilaikydavo, taisydavo savaip, paskui aš pats pradėjau maišytis, kartą vienaip, kitą kartą kitaip... Taip išeina balaganas. Mėginau kiek taisyti, vienodinti, bet kai tik pažiūriu, vis ir vis randu praleistų nevienodumų.

Padariau štai ką: atrinkau tik literatūrinius dalykus (tik pradžioje ir pabaigoje palikau kiek “visuomeniškų” temų, nedaug, trejetą ar ketvertą). Sugrupavau ir keturis skyrius pagal tam tikrą planą, su atskirais pavadinimais. Visą knygą pavadinau “Laumių juosta”. Papildymui pridėjau keletą niekur nespausdintų ar radikaliai perdirbtų ir perredaguotų kronikų. Man atrodo, būtų užtenkamai gerai. Leidinys

būtų beveik grynai literatūrinis – memuarai, kritika, essay, literatūriniai reportažai. Išskyrus J. Aisčio knygą seniau, tokio pobūdžio knygų daugiau nebūtų. Ir Nidos leidiniuose ji būtų skirtinga nuo kitų. Tikrai nemanau, kad būtų blogesnė ar nuobodesnė, pvz., už Vaitkaus atsiminimus (kuriuos neseniai baigiau skaityti ir gavau įspūdį, kad visgi jie labai mizerni, gryna grafomanija, nieko nei įdomaus, nei nors kiek reikšmingesnio). Literatūrinių akimirų teatrinkau tik pusę, net mažiau pusės, kiek turėčiau. Lengvai galėčiau kitą tokią pat knygą sudaryti.

Kiek bus puslapių? Visai tiksliai sunku pasakyt. Aš skaičiavau pagal savo buvusių rankraščių puslapių skaičių ir išvedžiau, kad turėtų būti minimum 250, o maksimum gal trys. O jei perliptų 300, tai nedaug. Tai būtų beveik normalus tomelis, kaip dabar Nida išleidžia. Gi jei pasirodytų tikrai per stora, tai verkdamas turėčiau išmesti paskutinę – sovietinę – dalį, apie kokį 30 puslapių. Bet gal to nereikės.

Taigi, nors nebuvom visiškai formaliai susitarę dėl leidimo, bet dabar, kai rinkinį gausi, turbūt bus ir galutinis nutarimas. Jeigu teigiamas, tai, žinoma, norėčiau, kad pradėtumėt tuoj rinkti, idant ligi rudenio knyga būtų gatava, tai būtų geriausias sezonas. Kaip žadėjau, aš sutinku taisyti ir korektūrą (geriausia būtų pirmą nesulaužius, o antrą – sulaužius). Piešti viršelio gal neapsimokėtų, nes per daug skirtųsi iš kitų Nidos leidinių. Galėtų būti ir tas pats drabužis, kaip visiems. Gi ne viršelyje svarba. Kaip “honorarą” aš norėčiau gauti grynai sau kokį 50 egz. (jų pusę kietais viršeliais, jeigu galima). Bendrai norėčiau tiek, kiek jūs ir kitiems neverkiant duodate. Turbūt šią savaitę išsiųsiu rankraštį, ir manau siųsti air mail. Nors ir brangiau kainuos, bet žymiai greičiau gausit. O kai tik gausi, tai būk geras man nors kelis žodžius brūkštelk, kaip viskas atrodo ir kaip galutinai bus.

Tiek tuo tarpu. Asmeniškai dabar laikaus blogai. B uvo sunkumų su darboviete, kurią susiaurino. Aš palikau dar, bet su mažesniu atlyginimu ir, pikčiausia, buvo panaikinta vakarinė tarnyba, palikta tik dieninė. O su ja aš beturiu daug mažiau laisvo laiko ir sąlygų rašto darbams. Nedėstysiu, kaip ir kodėl, bet man tai yra labai didelė žala ir pasunkėjimas. Jei taip ilgiau truks (o atrodo, kad truks ilgai), tai savo žurnalizmą būsiu priverstas labai radikaliai sumažinti, nes jam nebelineka laiko. Ligi šiol per pastaruosius septynerius metus turėjau gana geras sąlygas, tai galėdavau daugiau parašyti.

Su nuoširdžiais linkėjimais – *Bronys*

P. S.Beje, kur Merkelis rašo apie Smetonos išbėgimą ir kur mini mano pavardę, tai dalykai ne visai atitinka tikrąybę. O kad Smetona būtų norėjęs man “padėti”

ar kad jo pagalba buvo reikalinga, tai visai neatitinka tikrenybės. Bet gal neverta koreguoti dabar; jei tai bus monografijoje, tai tada reikės vienu ar kitu būdu atitaisyti.

Los Angeles, 1964.VII.4

Mielasai,

na, sakyk, kaip gi laikaisi, – ar jau būsi Londoniškės vasaros šilimoje ar drėgmėje kur prasmegęs? Bet kai Europos Lietuvis vis pastoviai išeina, tai tokios nuodėmingos prielaidos, aišku, neturėčiau daryti.

Aš Tavo adresu jau parašiau porą orinių laiškų ir gana seniai esu išsiuntęs rankraštį vardu “Laumių juosta” Nidos dėmesiui. Irgi oro paštu, ir nepigiai sumokėjau. Gal be reikalo taip “pasikarščiau”, nes ir laivu lygiai gerai būtų nuplaukęs be jokios žalos niekam. Aš kažkaip turėjau ūpo paskubėti, maniau, jeigu jau Nida išleistų, tai gal galėtų suspėti dar šiais metais. Gi laiškuose rašiau kai kurias pastabas ir teiravausi, ar verta man susirišti su dailininku ir kiek dėl viršelio, ir kai kurių antraščių kiek paplanuoti, nes tokios galimybės būtų nedarant didesnių išlaidų. Gal net gatavas klišes galėtume prisiųsti.

Bet kai lig šiol jokio atbalselio nesulaukiau, tai ėmiau net abejoti, ar mano siuntinys nuėjo. Jei nebūtų nuėjęs ir pakely dingęs, tai galėčiau dar paieškoti, nes turiu pašto pažymėjimą. Gi jeigu laimingai nuėjo ir ten guli, tai gerai. Jei atbalsio nėra, tai aišku, kad tokiam reikalui Nidos planuose ir galimybėse tuo tarpu nėra aktualumo. Ką gi jau biednas žmogus padarysi. Bet vis tiek tokiu atveju labai norėčiau žinoti, kaip yra iš tikrųjų. Man niekas nedega, niekad neturėjau stiprių vilčių, kad rasčiau tokio pobūdžio raštam leidėjų. Jeigu jų ir niekad nebus, tai tegu pagulės sau, o aš protarpiais atšokdamas dar ir porą kitų tokių “juostų” sutvarkysiu. Taip sau, ateičiai, romantiniais sumetimais, gal kada nors kam nors bus įdomu ir reikalinga. O jeigu niekam ir niekada nebus nei įdomu, nei reikalinga, tai negi man dėl to skaudės dar po kelių dešimtų metų, kai teks pelenus anksčiau ar vėliau kur nors išbarstyti...

Bet visgi atsiliepk keliais žodžiais, nes smagu būti tikram net ir dėl beviltiškumo.

Turiu ir dar vieną prašymą. Nidos leidinius protarpiais gaudavau mano senuoju ir jau visai nebetinkamu adresu – Krūminas, berods, buvo paskutinis ar Spalis. Daugiau nebegavau. Man žūva, kai dar siunčiama senu adresu, nes ten jau trys metai nebegyvenu, gal tik kartais per stebuklą nežūdavo. Todėl prašyčiau, kad

Nida savo adresų lape pakeistų mano adresą į dabartinį. Už Nidos leidinius šiaip ar kitaip kur rašydavau, lyg ir morališkai atsiteisdavau. Tik apie Končiaus ir Vaitkaus knygas nieko nesu rašęs. Kad praleidau Končių, negerai, mano kaltė, nes jo žemaitiškos šnekos turi vertę. O apie Vaitkaus memuarus tai būtų buvę sunkoka rašyti. Jie man visai nepatiko dėl savo bevertiškumo ir visiško vandeninumo. Gryni plepalėliai, be jokios istorinės vertės. Jei ir perdedu, tai vis dėlto jų skystumas neįmatuojamas. Blogai rašyti nesinorėjo, nes kam Vaitkų skaudinti senatvėje – asmeniškai jis toks geras ir malonus kanauninkėlis. Buvo kartą į Los Angeles atvykęs, taip maloniai pasiplepėjom.

Šiaip su manimi nieko ypatingo. Tik dabar nebeturiu laiko ir ūpo daug rašyti. Mano sąlygos pablogėjo. Būk sveikas! *Bronys Raila*

Los Angeles, 1973.X.14

Brangus Kazimierai,

jeigu mano turimas privatus adresas dar nepasenęs, tai gal Tave pasieks šis laiškas. O labai norėčiau, nes norėjau specialiai padėkoti už gražų ir herojiškai kilnų komplimentą mano rašto darbeliams, ypač apie būsimą PAGUODĄ. Aišku, tiek nesu nusipelnęs, bet geresnis žodis bus visada naudingas šiai knygai. Jau ne kartą rašiau Lūžai, kad vis Europos Lietuvoje nepatingėtų trumpai parašyt, ką naujo Nida išleidžia. Tai labai gera ir nemokama reklama, nes tas žinutes vėliau persispausdins, kaip informacijas, kiti lietuviški laikraščiai. Sykį jis taip padarė, bet nelabai gambiai. Tavo užuominos Drauge apie PAGUODĄ daug geresnės...

Na, mielasai, turi energijos pekliškai ir dvasinių interesų neišsemiamai. Maniau, kad, kai pensijon išėsi, tai ir užrūdysi prie kokio savo naujo romano ar apysakų rinkinio. O dabar, kaip matau, beveik visuose laikraščiuose man žinomais ir gal nežinomais slapyvardžiais kas savaitę, it žurnalistas profesionalas, duodi naujienų apžvalgų, kritikos – geru skoniu, gražia kalba ir aukštesnės kultūros polėkais. Mat mūsų kultūrinis žurnalizmas Amerikoje jau sparčiai silpsta, degeneruoja, vulgarėja. Tavo įnašai gaiviai veikia.

Kad pasitraukei iš Nidos, man visuomet labai gaila. Įpėdiniai tiek nesupras, kiek Tu, ir tiek daug ir taip gerai nepadarys. Tiesa, negalėčiau skųstis dar dėl Lūžos, su kuriuo bendrauju PAGUODOS reikalais. Surinkta, viena korektūra pataisyta, ir dalis antrosios. Pirmas tomas jau ir sulaužytas. Eina darbas lėčiau negu planuota, bet eina. Jie padaro stambesnių techninių klaidų (laužant) ir nepatenkinti dėl mano priekaištų. Aš irgi ne šventasis – varginu juos nemenkais pataisymais,

priekabėm, papildymais. Bet vis šiaip taip susitvarkys, ir man didis džiaugsmas, kad savo literatūrinius raštelius geriau sutelksiu (vien laikraščiuose likę jie juk visai išgaruotų iš dėmesio). Dabar truputį su Nida lyg ir konfliktėlis atsirado. Jie siūlė tris tomelius, aš prašiau dviejų. Bet kai panorau naujais rašiniiais papildyti, tai per daug, reikia trijų. Sutikau su trim (nors man atrodė per daug, lyg per pretenzinga). Matai, panorau dar įkišti į antrą tomą essay-raudą apie Aistį (viena dalis buvo jau Drauge, kita – polemė su tokiu Raguočiu – tuojau pasirodys). Tai mažiausiai trys lankai viršaus. Taip juos prašiau, bet nesu dar tikras ar galutinai sutarta. Brangus Kazimierai, dar pabūk mano “agentu” ir advokatu. Palaikyk tą sumanymą. Ir kas dar daugiau – už kokių trijų keturių savaitių aš jiems išsiųsiu gerus rankraščius su essay apie Aistį. Sutik sugaišti kiek laiko ir vietoje pataisyti pirmą ir antrą korektūras. Tai ir laiką sutaupys, ir nereikės papildomai mum siuntinėti dėl to intarpo (mat visos knygos jau surinktos ir viena korektūra mano ištaisyta). Žinoma, jei Nidos bosai persvarstytų ir pasipriešintų tam papildymui apie Aistį, tada turėčiau nusileisti ir dalyką pamiršti. Bet tebeturiu stiprią viltį, kad tas papildymas praeis. Lūža, atrodo, nieko prieš, bet jis rašo turįs dar bosą ant savęs (su kuriuo nesu pažįstamas), o tam gal būt literatūros dalykai mažai terūpi.

Rašau aš čia Tau apie storas knygas, ilgus straipsnius ir kitas aukštas materijas, it didelis ponas. O taip nėra. Tebesu prakeiktas proletaras ir kaip tik rudenio mėnesiais visiškai savo firmos vergas, nes tiek daug “overtaimų” tenka dirbti, kad nelieka laiko nei miegoti, nei gyventi. Na, geriausia paguoda – tai, kad kitais metais ir man ateina pasiūlytoji pensija. Tada atsipūsiu, jeigu tik sveikata neims daugiau šlubuoti. o neišvengiamai šlubuos. Nes jau dabar jaučiu visokius defektus. Su nedideliais galima taip ir dešimtmetį vilktis, bet jeigu koks stambesnis užguls, tai ir griūsiu.

Na, gana tos minorikos. Dar kartą dėkoju, sveikinu ir maldauju atlaidumo, kad savo prašymais apsunkinu.

“Po senovei” Tavo ištikimas *Bronys R.*

1974.VII,13

Mielas Kazimierai,

noriu suregzti dar kelis žodžius... Buvau prašęs leidėjų, kad Tau įteiktų Paguodą, kai tik bus gatava. Pagalvojau: negi Tau turėsiu siųsti po to, kai jie man ją bus iš Anglijos į Ameriką atsiuntę, – ar tik dėl dedikacijos ir parašo? Mano tas parašas gi nieko nevertas ir niekad neturės kainos, kai mūsų jau nebebus šiame

pasaulyje. Lūža atvykęs dabar sakė, kad Nida Tau gal pačiam pirmajam Paguodą įteikė ar ir kad Tu pats pasiėmei, aišku, gerai padarydamas. Matai, Kazimierai, aš Tau jau ne sykį sakiau ir nepavargsiu vis pakartoti, kad jei Paguodai pavyko rasti leidėją, tai tik dėka Tavęs. Turiu tvirtą įspūdį, kad jei ne tu dar būtum “koncepcijos” pradžioje ten sėdėjęs, tai vėliau nieko nebebūčiau prikaltėjęs tą tokį storą leidinį leisti. Maldausiu Praamžių, kad leidykla neturėtų nuostolių (jei taip pasiseks, kaip su Laumių juosta, – nors dabar jau nebegalima būti tikriem). Dar du tomeliai eigoje. Daug man buvo darbo, nors daugiausiai tik seną pašarą gromuluojant... Beje, Lūža sakė, kad antros dalies išleidimas vėluoja, nes Jezerškas viršelio neprisiuntė. Kreipiausi vėl į Jezeršką, bet man ima atrodyti ar tik neįvyko nesusipratimas – jis padarė identišką viršelį visom trim dalim, tik su skirtingais piešinėliais kiekvienai daliai, ir berods tuos piešinėlius iškart buvo nusiuntęs. Reikėjo tik įkomponuoti, pakeisti spalvą ir dalies žodžius įstatyti. Gal aš apsirinku? Bet labai negerai, jei mes Amerikoje antros dalies negausim ligi rugsėjo vidurio. Mat aš nuo rugsėjo vidurio išeinu “pensijon”, tada tuoj Bostone ir Cikagoje bus Paguodos “pristatymai” etc. P:arduotumėm daugiau. Bet dabar nelabai betikiu ar antra dalis bus gauta. Deja, deja.

Turiu klausimą ir pasiūlymą: kada išeina nauja Pradalgė, ar dar galima būtų jai pasiūlyti ilgesnį rašinį? Jam užbaigti reikėtų man mėnesio laiko, kitaip negalio. Tema apie XIX amžiaus vidury buvusį menininkų klubą Paryžiuje (Maugny Dinners) su jo įdomiom diskusijom apie seksą ir literatūrą etc. Su tikslu, kad ir lietuviai panašiai užrašytų savo nuotykius, dieneraščius. Tai bus paskaita mūsų Dailiųjų Menų Klube čionai. Temos pachabnos ir įdomios, būtų linksma ir naudinga skaityti. Klerikališkai ir fašistiškai spaudai netinka, o padorios liberališkos čia beveik nebėra. Pranešk, jei reikia ir yra dar laiko, tai padarysiu ligi rugpjūčio vidurio. Visi vertimai jau juodrašty, reikia tik sutvarkyti ir perrašyti gražiai. Jei ne, tai ne, arba kitiems metams, jei dar kartą dalgi suktum. Sveikini-mai, Tavo *Bronys*

1974.VIII.4

Dėkui, mielasis, už laišką su šiltais jausmais ir informacijom. Truputį ėmė aiškėti ir Paguodos viršelio mįslė, nors iš Tavo laiško dar nebuvo visiškai aišku. Dabar jie jau turėjo gauti, kaip atrodo. Dailininkas man parašė irgi lyg pyktelėjęs, kad gal laiškai dabar lėtai skraido (tikrai lėtas jų kelias net ir oro paštu, ypač kur pietų Amerika tan trikampin patenka). Taip, antros dalies viršelis visai tas pats, tik

piešinėlis turi būti skirtingai įkomponuotas, ir spalva kita. Tas piešinėlis – nude moteris, “venera”, taip aš ir prašiau. Trečiai daliai irgi tas pats viršelis, tik piešinėlyje prašiau sukomponuoti ką nors iš “meniškų” simbolių, – paletę, teatrišką kaukę ar ką panašaus. Bet nežinau, ką Jezerskas padarė, – jeigu jau padarė. Jei būsi kada spaustuvėj, pasiteirauk, kaip jiems sekasi. Aš raginau ir dar kartą laišku raginsiu Lūžą, kad paskubėtų, bet jau abejoju ar taip uždelsus suspės Amerikon antrą dalį atsiųsti rugsėjo viduriui. Man pagaliau tiek to, aš už tai kelionėse galėčiau gauti nebent “moralinio pelno”. Visas pelnas būtų tik Nidos leidyklai. Per tokius “pristatymus”, ypač kai autorius iš toli dalyvauja, būna paprastai daugiau tos knygos parduodama. Tai Nida turėtų naudoti ir pelno dvigubai daugiau iš dviejų tomelių negu iš vieno. O ta proga bus tik vienintelė. Vėliau aš nebekeiliausiu ir kituose miestuose nebebūsiu. Bus parduodama tikrai keliais šimtais egzempliorių mažiau.

Mane didžiai nudžiuginai pranešimu, kad dar niekas nevėlu dėl Pradalgės. Tai čia ir prisiunčiu tokią vieną dalgę. Gal nepražus. Tai – paskaita L. A. Dailiųjų menų klube, kuriam aš šiuo sezonu pirmininkauju. Tu gal ir juoksies, gal net ši mano darbą išpeiksi ar net atmesi, nes jis tikrai nei šioks, nei toks ir ne vienam gal bus neaišku, kam aš laiką dar gaisau. Įžangoje trupučiuką pasiaiškinau, bet trumpai. Mat tie asmenys, jų knygos ir tie plepalai man jau daug metų yra labai patikę, juos studijavau ir vis domėjau. Tai norėjau nors trupučiuką ir lietuvių liaudį supažindinti, kas kaip dėjosi Paryžiuje prieš šimtą metų – ir kad toks pavyzdys ir mum būtų sektinas. Versdamas, kur reikėjo, švelninau, savaip gražinau. Man būtų patikę, kaip tie vyrai ten kalbėjo iš tikrųjų, pvz., daugelį kartų apie p...mą visiškai tiesioginiais ir nepudruotais žodžiais. Bet manau, kad mūsų skaitytojai, nors mėgsta p...s ne mažiau už anuos prancūzėlius, bet tokių žodžių dar neleidžia vartoti. Na, matysi ar Tau patiks, ar ne. Jeigu atmesi, irgi daug neverksiu, tik man gražink rankraštį, gal kur kitur rasiu išspausdinti. Man tačiau atrodo, kad čia yra ir neblogų diskusijų ir šiek tiek informacijų, ką razumnesni žmonės jau prieš šimtmetį galvojo ne tik apie bobas, bet ir apie stilių, literatūrą, kritiką etc.

Tau bepigiu, kai gali pasisakyti esąs karalienės pensininkas. O ką man daryti, – negi sakyti, kad greit būsiu Nixono pensininkas ar dėdės Samo? Visa, ką gausiu, tai juk mano paties uždirbta ir jiems sumokėta, dėdei Samui ir mano firmos bosam per 24 metus. Už pusantrą mėnesio įvyks tas pasikeitimas, tai čia yra visokių rūpesčių, daug popierizmo ir todėl labai neturiu laisvo laiko. Bet vėliau mėginsiu atsigriebti. Vieną didesnę darbą tai būtinai stengsiuos atlikti, jei tik sveikata leis. O dėl kitų “grandiozinių” pasiryžimų tai nežinau. Aš esu baisiai

nusivylęs mūsų lietuviška aplinka, žmonėm ir veik viskuo Amerikos lietuviijoje. Vos vos pakenčiu tą degeneraciją, idijotėjimą ir niekšėjimą, kad vis noris moti ranka ir kuo toliau išbėgti. Taip jau daugeliui. Ypač pastaraisiais laikais tas viešasis lietuvių gyvenimas pasidarė šlykštus. Mat dabar jau kultūrinę veiklą ir spaudą palaiapsniui perima... šauliai, ramovėnai, bendruomenininkai su neregėto masto grafomanija, diletantizmu, arogancija ir chuliganizmu. Stiprūs žodžiai? Aišku, nepatikėsi. Bet reikėtų, kad čia dešimtmetį pagyventum, tai mes tarpusavy ginčo neturėtume. Matai, broleli, “giedra grįžta” ir “tūboto gaidžio metai”. Netikėk, ką skaitai mūsų laikraščiuose, tiesos čia tik trupiniai, visa kita – melas, svaičiojimai, pudra, įsivaizdavimo manijos...

Ta dingstimi – Tavo *Bronys*

Los Angeles, 1974.XII.12

Mielasai,

aišku, nelabai geru laiku rašau, nes, bent Amerikoje, tai dabar visi užsiėmę kvailiausių atvirukų rašinėjimais. Aš taip pat esu tos vergijos pajungtas, tik man lengviau, nes laiko daug ir neišmokstu, kaip juo vaisingai naudotis. Pavojus tigi-
niauti, šiaip sau skaitinėti, vaikštinėti, kur nors pavažiuoti ir t. t. Visai blogi polin-
kiai. Jei galėčiau susidisciplinuoti, tai jau būtų galima ir kažką daugiau padaryti. Ir reikėtų, nes turiu ir noro, ir įsipareigojimų. Na, bent po Naujų Metų mėginsiu įsivesti sau discipliną, kaip profesionalai daro.

Anksčiau Tavo rašinių vienu metu buvo itin gausu visokioje mane pasiekiančioje spaudoje. Bet jau kuris laikas, kai suretėjo, maždaug visai pranyko. Tai reiškia, kad jau atsisėdai ant ko nors ilgesnio ir rimčiau (tikiuos, kad ne dėl sveikatos, sunegalavimo ar šiaip dėl kitokių bėdų). Linkiu Tau daug gero ir sėkmingo rašto srityje. Tu subrendai vėlokai, bet dabar esi geras rašytojas, turįs visiškai individu-
alų stilių.

Prieš išeidamas pensijon turėjau ilgoką kelionę per Ameriką – buvau bene šešiose vietose, kur spiečiasi daugiausia išeivių. Turėjau ir darbo – reikėjo vis po pamokslą sakyti, kai kada ir nupirktom knygom duoti autografą (idiotiškas įprotis čia, bet taip reikia, nori nenori). Kad nors pelno iš to būtų, o nieko, nes tik leidėjų naudai. Nida baisiai blogai organizuota knygom platinti. Iš anksto žinojo, buvau pranešęs, kur būsiu, kiek maždaug knygų reikėtų – o tebuvo niekniekiai ar kai kur visiškai nė vienos knygos nebuvo prisiuntę net savo reguliariem platintojam. Tas ne tik dėl pašto kelionių ilgumo. Matyt, nebuvo kam išsiųsti laiku (mačiau

vėliau skelbimą E. L., ieškant darbininko administracijoje, gal tai priežastis, kad nebuvo kam knygų išsiųsti). Man kai kur buvo visai tragiška: knygos pristatomos, išgiriamos, yra čia pat ir autorius, tik pačių knygų nėra... Nei kur akių dėti. Šiaip iš kelionės prisisėmiau labai daug įspūdžių. Jei dirbčiau laikraščiam, kalnus būtų galima prirašyti. Bet aš to jau nebenoriu, nusivyliau spauda.

Na, brangus Kazimierai, linkiu Tau geriausių ir, žinoma, laimingų Naujųjų Metų. Per kelionę raginau kolegas daugiau talkininkauti Tavo Pradalgėm. Niekas įsakmiai neatsisakė. Bet pastebėjau visišką atvėsimą: per vieną ausį įėjo, per kitą išėjo. Tokie jau laikai, o su jais panašūs ir žmonės... *Bronys Raila*

1978.III.31

Mielasai, mielasai,

dėkui už ilgą laišką. Daug gerų jausmų, daug pasakei, kas mane domino, – na, ir vieną pareigėlę uždėjai. Dabar skubu, tai trumpai... Kai beveik viską, ką rašinėjau, skaitėi laikraščiuose, tai mano “siela ir idėjos” Tau aiškios. Tik nuliūdau, kad “Bastūno maišto” knygelės nesi nei matęs. Čia blogai iš mano pusės. Tos knygos mažai spaudė (700 egz.), ji brangoka, leidėjai nesitikėjo daug išplatinti ir man davė labai mažai egz. Tai draugam, kolegom negalėjau veik nieko dedikuoti. Pasiunčiau tik keletą į užjūrius, kur mūsų amerikoniškos knygos neįperkamos ar vis tiek negautų. Į Angliją išstėnėjau tik tris – dvi buvo specialiai užprašytos, tai Štromo ir Kuzminsko. Trečią iš senos draugystės pridėjau Fabijonui Never. Bet iš jo vieno never negavau nei atbalsio, nei patvirtinimo, kad knygą jis būtų gavęs. Ir nei jokio laiško nuo pernai ar užpernai. Tai Tavęs ir klausiau, kaip jis, nes man labai liūdna pasidarė. Ar jis serga, ar taip pasikeitė, kad jau nieko bendro nebeneri turėti. Taip šiais laikais dažnai jau pasitaiko...

Taip, su Štromu draugauju, gerai sugyvenu, jis man įdomus, patinka, jis gerai išsilavinęs, pilnas visokių gabumų – normaliais laikais galėtų būti geriausias lietuviškas Kissingeris. Su juo ir Vlike sėdėjau. Iš dalies dėl jo ir vykau į Vliko “seimą”. Iš dalies ir Štromas ten buvo pakviestas, kad jau seniai zirziau Valiūnui, kad toks vyras ten būtų įdomus ir reikalingas. Žinoma, ten Štromas padarė visokių šunybų, įtikindamas Vliko daugumą tuo, kuo ten jie per 30 metų netikėjo ir vis prieštaravo. Iš to ir buvo daug juoko Rasteniui, man ir kitiem. Bet greičiausiai iš to visko nebus grūdų, nes viskas jau per daug prigadinta ir sugadinta, ir sugriauta, ir susendinta. Čia juk ne Trakų pilis – iš vienių giuvėsių neliko įdomaus, neatstatysi.

Visa mūsų pokarinė “užsienio politika” buvo kvailas sapnavimas, jokios realybės ir jokios vizijos ateičiai. Kitokių rezultatų iš to ir negalėjo būti, kaip yra.

Kai ateini į Nidos spaustuvę, tai spausk dabar Pradalgę – bent jau tą paskutinę. Man rūpi, kad mano redaguotus laiškus paskelbtum. Įdomiai pranešei ir dėl Lūžos. Reiškia, jis toks bukas, kad mano rašinio apie Putiną nedėjo, nes ten buvo kritiškų minčių. Tai jau ir žmogelis. Kai buvo apsilankęs Los Angeles, man neatrodė toks bukas. Ir Paguodą (Tavo pradėtą) šiaip taip prastūmėm, nors spaustuvė žiauriai darė ir vis pridarė naujų klaidų su kiekviena korektūra. Aš nepriekaištauau, nes per toli gyvenau.

Tu man visada buvai geras, nuoširdus, ištikimas, prašymam paslaugus, žodžiu – fine gentleman. Aš Tau tą patį jusdavau ir tebejuntu. Tu man padėjai, kai buvau Vienybėj Brooklyne ir prašiau pagalbos. Tai nors ir labai nenoriu gaišti ir blaškytis (nes turiu visokių užsiėmimų), bet privalau Tau kiek duoti talkos laikraščiu, kol ten būsi. Tik nesutinku rašyt recenzijų, nes taip nusistačiau, taip visiem autoriam čia sakau ir negaliu daryt išimčių. Aš mat galutinai esu nusivylęs kritiko verslu ir prasme užsieny ir mūsų moralinėm sąlygom, – basta! Bet aš Tau parašysiu apie nuotaikas Amerikoje, apie mūsų “kultūrą”, visokius skilimus ir apie tas knygas, kaip Sauja skatikų, Striptizas, Santvaras, Venclova, gal ir apie Alanto ūkišką romaną. Ne recenzijos, ne kritika, bet – literatūrinis žurnalizmas. Gal kokius keturis neilgus straipsnius – “laiškus iš Amerikos”. Bet duok man bent kelias dienas, kol susitvarkysiu.

O tuo tarpu su pačiais geriausiais linkėjimais – *Bronys R.*

1979.I.9

Brangus Kazimierai,

sveikinu su Naujais Metais linkėdamas Tau sveikatos, ramybės ir humoro – vertybių, kurios stačiai garantuoja laimę tiems, kurie jų turi. Bent aš taip manau ir jaučiu. Nebesiunčiu Tau spalvotų atvirukų, geriau “normalų” laiškėlį parašyti.

Tavo paskutinis man laiškėlis yra iš spalio pradžios. Bet nuo to laiško E. Lietuvoje nepastebėjau, kad būtų redaktoriaus pasikeitimų, bent jau nebuvo jokio pranešimo viešai tuo reikalu. Girdėjau, kad buvo kalbinamas Daunoras ir jau sutikęs, bet matyt, kad netiesa. Negirdėti ir apie Tavo minėtą V. Čiapą iš Amerikos, – o gal jis atvykęs tyliai kopinėja? Bet turbūt Tu pats tebepluši. Man tai patiktų, nes tik kai Tu redaguoji, tai laikraštyje matyti kultūra. Iš kitų redaktorių

tuoj kyšodavo diletantizmas. Bet labai gaila, kad ir ligi šiol dar turbūt nėra aiškus Nidos klubo, kaip leidyklos, boso klausimas. O man būtų dabar jau gana svarbu, kad turėčiau su kuo tartis ir susitarti. Apgalvojau, kad ruoščiau ne literatūrinių essay mišinį su paskaitomis per radiją į Lietuvą (išeitytų vėl stora knyga), – o tik radijo paskaitėles, kurių susidarytų apie 200 puslapių knygutė. Gal taip būtų geriausia, nes du grybai sriuboj negerai. Tos paskaitos patinka Lietuvoj (kurie girdi) ir pastebėjau, kad ir mano draugams Amerikoje, kai čia pademonstravau. Vienas pasisiūlė stipriau finansiškai paremti išleidimą. Manau, kad mažiausiai kokį tūkstantį dolerių sudarytume leidimo išlaidom palengvinti. Kiekvienu atveju būtų galima derėtis ir aiškintis, jei būtų ten atsakingas žmogus. Deja, visas prakalbas man reikėtų švariai perrašyti, nes turimos jų kopijos sudarytų sunkumų rinkėjui. Be to, perrašydamas galėčiau dar išvalyti vieną kitą stilistikos blusą. Tad jei galėtum man pranešti, ar jau galima tartis su Nida ir konkrečiai su kuo, tai būsiu dėkingas, nes jau laikas, mat tada aš pradėsiu dirbti, o juk vis vien ilgai užtrunka, kol knyga pasirodo.

Gavau iš EL ir honorarą už straipsnius – tą kalendorių, kur žiūriu, kad jau ir aš tampu “reikšmingesnis” asmuo, nes šen ten paminimas. Na, o kaip mano laišakai iš Amerikos? Vargau juos rašydamas, bet patenkintas buvau tik paskutiniais. Tačiau nusivyliau, kad, atrodo, skaitytojuose jie nepaliko jokio atbalsio ir nesukėlė jokių reakcijų. Turbūt dabar, rašai ar nerašai, – vis tiek tylą... Kada nors norėčiau atkarpai daugiau parašyti apie S. Žymantą, nes tas vertingas vyras visai jau pamiršamas. Tiesa, susisiečiau pagaliau su Fabijonu, ir jis man plačiau atsakė. Liūdna labai, jo sveikata keliais atžvilgiais jau visai bloga, net ir akys genda ir jo nuotaika visai tragiška, kaip iš laiško buvo matyti. Ta prakeikta senatvė! Užėik kada pas jį, pastiprink, sakyk, kad mes tebesam jo draugai ir t. t.

Pradėjau skaityti ir Tavo “Kilogramą”. Kai kurias noveles buvau kitur skaitęs. Dar nebaigiau. Jos visos jaukios kalba ir forma, ir stiliumi, ir humanizmu (truputį būtų lyg čekhoviškos nuotaikos). Deja, nežinau ar dalyvausiu liter. jury komisijoj, kur mane per prievartą paskyrė ir iš kurios aš atsisakiau laišku pirmininkui, bet jis vis vien spaudoj skelbia mano pavardę. Man nebepatikdavo tos komisijos ir jų sprendimai, kai teisėjais skiriami pernelyg vienos “partijos” asmenys, gi aš kaip liberalas vis likčiau mažumoj tarp ateitininkų, o moralinę atsakomybę reikia kolektyviai kelti. Todėl nežinau, kaip bus, gal dalyvausiu, gal ne – pirmiau dar aiškinsiuos visokias kitokias aplinkybes. Girdėjau, kad šiemet mažiausiai bus trys rimti kandidatai, bet labai neaišku ar pagerbs esdeką, ar tautininką, ar

krikdemą. Juokas taip vertinti rašytojus, bet pas mus dar taip tebėra. Užtat aš ir spurdausi.

Na, su Naujais Metais! *Bronys*

1979.II.28

Mielas Kazimierai,

ačiū už atbalsį dėl mano reikalų. Tikiuosi, kad jau būsi gavęs papildomus Aisčio ir Pulgio laiškų (Rimydžiui) išrašus ir, jei dar galima, kaip nors juos įkombinuosi į anuos tekstus, skirtus paskutinei Pradalgei.

Laiške man minėjai, kad dėl mano rengiamos “Vaivos rykštės” knygos sunku dar iš anksto ką konkrečiau pasakyti ir kad Tau norėtusi kai ką daugiau iš jos turinio patirti. Visai teisingai – suprantu ir pritariu, kad katės maiše negalima pirkti. O aš noriu Tave vis karščiau prašyti, kad pabūtum mano “salesmanas” Nidoje.

Todėl štai vakar išsiunčiau originalo fotokopijų geroką pluoštą susipažinti, bent pažvelgti. Tai kone koks trečdalis būsimos knygos temų. Numatau, kad bus arti 300 puslapių. Turiu jau 90 paskaitėlių – kiekviena maždaug po tris puslapius. Kol visa bus rengiama, labai stengsiuos ir su Laisvės Radiju susitariau, kad parašysiu dar apie 10 papildomų paskaitų, idant būtų apskrita suma – šimtas. Ir prašiau leisti man paliesti pabaigai kiek švelnesnių, poetiškesnių temų – padėstyti tokią lyg dvasinę “programėlę” apie būsimą Lietuvos laimę.

Ką čia Tau siunčiu, tai tos paskaitėlės buvo laikomos svarbios, man mažne užsakytos ir jos visos buvo jau anksčiau transliuotos (tik Vilniuj ir Kaune sunkiai girdimos, nes labai trukdomos, bet provincijoje tai tikrai būna girdimos ir, kiek turim duomenų, tikrai klausomos. Nepatinka man, kad čia gausi beveik tik politinio turinio medžiagą ir kartais šurkščias temas (žvalgybos, išdavystės, Alseika ir t. t.). Bet matai, jas pirmiausiai paruošiau knygai, nes tų paskaitų serijos užbaigtos, pilnos, nieko jau nebus pridėta. O kita, didesnė pusė paskaitų, bent man yra įdomesnės, grakštesnės, daugiau liečia literatūrą, teatrą, knygas, šiaip tarybinio gyvenimo problemas ir įvairumus. Bet tų paskaitų dar nesuredagavau (dabar tik pradėjau dirbti toliau). Jos taip pat bus padalintos į skyrius, ir į vieną ar kitą skyrių ką nors papildomai įterpsiu, tai iš karto nenoriu baigti. Bet per porą trejetą mėnesių, manau, viską jau turėsiu ir pilną visos knygos rankraštį paruošiu. Esu dėl to tikras, nebent staiga labai susirgčiau ar abraomiep staiga būčiau pašauktas. O tas laikas artėja – septyni kryželiai tuojau baigiasi...

Taigi ir visą rankraštį dabar ruošu puslapių nenumeruodamas, nes tai atliksiu tik tada, kai viskas bus padaryta ir suskirstyta. Jei Nida sutiks leisti, tai prisiūsiu ne fotokopijų tekstą, o original. Kopijas turėsiu sau korektūroms taisyti. Ką Tau siunčiu, tai gali ir netausoti, nes vis tiek darysiu naujas kopijas, kai visa knyga bus gatava (turiu čia gerą draugą banke, kuris man labai nebrangiai kopijas atpyškina banko mašinomis).bet būk geras – kol knyga nepasirodys, labai nenorėčiau, kad kas iš tų paskaitėlių būtų spausdinamos Eur.Lietuvyje (aš ir jokiam kitam laikraščiui neduo du). Iš tos knygos buvo spausdinta tik Akiračiuose patrupintas dialogas su Tomu Venclova ir prailgintas straipsnis Keleivyje apie Antaną Venclovą. (Radijo paskaitėlė buvo prailginta). Daugiau niekas niekur.

Žinoma, jei Tu nuo Nidos visai atšoksi ir ten knygų parinkimą komandos kiti “čyfai”, tai man bus blogai. Jau Lūžos laikais, leidžiant Tavo įpirštas “Paguodas”, dalykai ėjo nors ir ne per blogiausiai, bet vis lyg per gruodą, su vėlavimais, klupimais ir t. t., tačiau vis tiek dar baigėsi gerai. Bet jei su biurokratais ar kruglodurovais tektų tartis, kuriems knyga nerūpi ir nesuprantama, tai gali būti labai sunku ar beviltiška. Na, suprantu, kad būna ir objektyvių sunkumų, jei, pvz., nėra rinkėjų, mažinos genda ar panašiai.

Bet jei Tu būtum prie Nidos ar galutinai knygą įpirštum, tai gali dar neblogai baigtis. O išleisti tą “Vaivos rykštę” dar labai norėčiau. Klubas juk dar šiek tiek paskleidžia iševijai, o šiek tiek mėgintume įšmugeliuoti ir Lietuvon per keleivius ar kitaip. Čia jau dvasiškai politinis interesas.

Žinau, kad leidykla neturės iš to pelno, o tik nuostolių gali būti. Todėl reikės leidimą pafinansuoti. Aš šiek tiek paramos gausiu iš vieno kito mecenato. Jei labai reiks, tai net pats dėsiu iš savo “pensijų” (kurios, deja, nėra labai galingos). Todėl labai norėčiau žinoti provizorinę kalkuliaciją tokiai knygai gal už kokius 700 egz. (nežinau, ar vertėtų 1000, o gal? Negaliu atspėti, ar liaudis pirktų). Kiek viskas kaštuotų maždaug ligi knygos galutinio užbaigimo? Kiek Nida norėtų gauti minimum finansinės paramos iš manęs? Per kokį laiką, bet tuščiai nemeľuojant, o iš tikrųjų galėtų knygą padaryti? Ir kada galima siųsti rankraščius – bent pusę knygos pradžiai? Žinoma, aš sutikčiau pinigus atsiųsti ne iš anksto, o kai bus jau bent pirma korektūra užbaigta – tai dėl atsargumo ir tikrumo (o ne dėl nepasitikėjimo ir noro įžeisti leidyklos garbę). Taip visi daro tokiais atvejais. O kas taip atsargiai nedaro, tai kartais įsėda į kaliošą (žinau čia tokių atsitikimų).

Tad lauksiu iš Tavęs pastabų, pagalbos ir žinių. Jei ne iš Tavęs, tai iš to “direktoriaus”, kuris bus atsakingas už knygų leidimą.

Šiaipjau vargstu ir dirbu sunkiai. Nelengva savo stilių taisyti pačiam, o reikia. Su geriausiais linkėjimais – Tavo *Bronys*

Los Angeles, 1979.XI.11

Mielas Kazimierai,

senokai Tau berašiau, o buvau skolingas atbalsiu. Visokie reikalai vargino, o pagaliau su žmona sutarėm padaryti ilgesnę, šešių savaičių kelionę lėktuvu po Amerikos miestus: New Yorką, New Haveną (čia yra Yale universitetas), Bostoną ir, žinoma, Čikagą. Mūsų duktė dabar turi tarnybą stambioje lėktuvų bendrovėje ir už tai tėvai gauna vieną didelę nemokamą kelionę per metus, ir kitas trumpesnes. Mes pirmą kartą panaudojom didžiąją... Buvo labai malonu, daug įspūdžių, gerų ir liūdnesnių, daug baliavojimo ir t. t. Galima būtų knygą ar daug straipsnių parašyti, bet nežinau tam geros spaudos, o svarbiausia – negalima gi šiais laikais rašyti teisybės, nes superpatriotai nulinčiuos. Meluoti ir niekus pliaukšti nesinori. Tik kelionės pabaiga buvo prasta: Čikagoj žmona persišaldė (mes jau esam pietiečiai), susirgo piktu gripu ir sugrįžus lig šiol tebeserga. Dargi pavojingai...

Aš Tau buvau pavasarį prisiuntęs mano naujos knygos dalį susipažinti ir patarti, ar Nida galėtų išleisti. Tu tokios galimybės neatmetei, bet leidai suprasti, kad tai nebus visai tikra ir lengva, nes Nida dabar nebeturi aktyvių vadovų etc. Svarbiausia, aš irgi, stebėdamas, kaip dabar Nida knygas leidžia, suabejojau, ar išleisti (kuriai svarbu aktualumas ir kad per daug nepasentų). Todėl netrukus ėmiau dairytis veiklesnio leidėjo ir netikėtai tokį gavau: tai – “Viltis” Clevelande, kuri leidžia Dirvą, patriotiškus Alanto ir Spalio romanus... Tai ir mano superpatriotinio turinio knygą tuoj sutiko išleisti ir jau rinkti pradėjo. Kitų metų pradžioj galės pasirodyti. Tai nutariau Nidos nebeklebenti ir nevarginti. Jai, matyt, tikrai nelengva. Štai vis tebelaukiu išsižiojęs dešimtosios Pradalgės, o jos kaip nėra, taip nėra. Stačiai baugu, kad nemirtų ar neuždustų iščiuje negimusi. O man rūpi, nes esu perrašęs tuos laiškus. Rimydis teiravosi, kaip dalykai. Ką gi galėjau jam atsakyti? Nieko tikro.

Aš esu kiek daugiau patvarkęs kitus literatūrinius savo rašinius, net trim knygom su kaupu užtekty. Bet jau neturiu vilties. Tik gal pasisektų dar išleisti tokį rinkinį (dvasia ir turiniai būtų kaip Paguodų), kuris sudarytų arba vieną storą tomą, gal per 400 psl., arba du plonesnius. Kaip leidėjui būtų geriau. Galėčiau nuo savęs parūpinti tikrai vieną tūkstantį dolerių paramai už popierių, kai jau rinkinys būtų atliktas, ir tikrai taip. Žinoma, tai nedidelė dabar sumelė, bet vis tiek palengvintų

leidimą. Mano Paguodos Nidai, rodos, daug nuostolių nepadarė. Panašiai būtų ir su naująja knyga. Tik jei tikrai leistų, tai gal turėčiau viską perrašyti švariai, nes dabar rankraščiai su taisymais labai jau “balzakiškai” atrodo. Pasakyk savo nuomonę, pakalbėk, mielas, su Nidos bosu (jei toks yra šalia Tavęs), duok man pavardę ir adresą žmogaus, su kuriuo tuo reikalu reikėtų formaliai tartis. Šiaip jau dabar taisau “Vaivos rykštės” (tos naujos knygos) korektūras, o po Naujų Metų norėčiau jau sėsti prie keturvėjiškų ir trečiafrontininkiškų atsiminimų. Tai bus ilgesnis darbas. Bet tą literatūrinių essay rinkinį, kuris faktiškai gatavas, atšokdamas dar galėčiau parengti spaudai. Žinoma, jei bus vilčių ir garantijų, kad dar Nida leistų.

Gal dar per anksti sveikinti su Naujaisiais Metais, bet užšvęskim šiemet ir anksčiau Ar ne vis tiek? Svarbu jausmas ir gera valia bičiuliškai palinkėti Tavo darbščiai plunksnai ir sodriam talentui tikros sėkmės, o mūsų panevėžietiška draugystei – patvarumo.

Tavo *Bronys*

1980.I.15

Brangus Kazimierai,

atleisk, kad ne tuoj atsiliesčiau į Tavo laišką su visokiom idėjom, viltim ir pageidavimais. Deja, į pageidavimą Europos Lietuvoje parašyti mano kelionės įspūdžius po Ameriką šį kartą niekaip negaliu teigiamai atsiliiepti. Nerašysiu aš jų tikrai jokiai spaudai. Viena, kad jau pradėjo užsimiršti, nes nedariau užrašų. Antra, kad čia būtų grynai literatūra, nes nuotykių ir įvykių nebuvo jokių, tik santykiai su žmonėmis, beveik visur tik su buvusiais ar naujais draugais, taigi temos turėtų būti tik asmeniškos. Ir trečia, kad jeigu teisybę rašyčiau ir visokius nuosmūkius bei kvailybes tiksliai vaizduočiau, tai man reikėtų grabą susikalti. Visi laikytu niekšu, chuliganu ir gal “okupanto talkininku”, kaip dabar pas mus Amerikoje greit “tropijasi”. Todėl negaliu, nerašysiu, ma juos perkūnas. Jei būčiau beletristas, tai kas kita – puiki būtų medžiagėlė. Tavo apsakymuose tokių vaizdų ir charakterių yra. Bnet Tu vis tiek esi gana humaniškas, ne “acerbiškas”, kaip man pasitaiko...

Labai malonią naujametinę žinią pranešei, kad dar vis vergauji Lietuviai ir svarbiausia – Nidai. Čia tai man labai patinka. Tu vienintelis ir praeity buvai, su kuriuo buvo galima racionaliai kalbėti ir susitarti. Ir dabar Tu lyg davei man iliuzijų, kad Nida galėtų išleisti dar vieną mano rinkinį (panašų į “Laumių juostą”). Tai

Tu mane labai įkvėpei ir sujaudinai ligi tiek, kad tuoj šokau dirbti ir jau 160 savo mašinraščio puslapių turiu. Reikėtų dar tiek ir pilnai užtektų maždaug 400 psl. Nidos standarto knygelei. Matai, aš turiu daug visokios visur spausdintos kadaise medžiagos. Žinoma, tai juodraščiai, bet mano galva jų tekstai dar vertingi ir kultūriškai gali būti įdomūs. Tik viską turiu rašyti ir štai dabar rašau iš naujo, labai taisydamas ir gerindamas (nors idėjų veik niekur netenka kaitalioti, nes taip pat tebegalvoju). Taigi tas rinkinys turiniu ir forma bus visiškai panašus į “Laumių juostą”, – tik man rodos žymiai geresnis ir gal kiek aštresnis, nes paskutinę dalį gana ilgą sudaro kai kurie mano pokalbiai (interview) įvairiom progom su įvairiais reporteriais. Tai kiek autobiografinė dalis, bet iš tikro gana gyva, aktuali ir kai kur kišanti pirštą į žaizdas.

Aš taip susižavėjau (narcizmas!) tuo darbu ir taip visą laiką dirbu, kad manau už poros mėnesių jau viskas būtų užbaigta ir galėčiau Tau išsiųsti – jeigu Nida tikrai sutiks leisti. Jeigu nesutiks, tai, žinoma, liks rankraštyje “laimingesniems ateities laikams”. Ką sakiau, tai taip yra tikrai, jei tik aš būsiu gyvas, kol išeitų. Tik norėčiau, kad laiškuose Tu to klausimo labai konkrečiai neliestum, nes nenoriu, kad mano moterys patirtų, aš tai darysiu slapta. Aš prižadu ir taip įvykdyčiau: pirmus 500 dolerių su pirma korektūra, kitus 500 dolerių su antrąja korektūra. Tai dėl to, kad būčiau tikras, jog darbas eina ir kad nebūtų per didelių uždelsimų. Žinoma, tai menka dabar suma (prieš kelis metus būtų dvigubai realesnė), bet kad man kaip pensininkui jau kiek sunkoka būti daugiau išlaidesniam. O tą tūkstantėlį duosiu iš malonumo temom, kuriom norėčiau suteikti knygos pavidalą, nes kitaip jos visai išnyks mūsų gyvenimo dulkėse. Beje, tos temos kone visos literatūrinės ar, kaip sakom, “kultūrinės”. Bendro vardo dar neradau, bet sugalvosiu. Dabar būk mielas ir tik man pranešk nors trumpai, ar principe sutinki su mano pasiūlymais, o tas “principas” tai reikš, kad Nida tikrai leidžia ir kad lauks mano rankraščių artimiausioje ateityje, pvz., po trijų mėnesių. O gal aš karščiau juos ir per daug optimistiškai supratau Tavo laiško užuominą? Jeigu ir taip, tai vis tiek baigsiu, ką pradėjau.

Su geriausiais jau šių metų linkėjimais *Bronys R.*

P. S. Jei Tu vis tiek reikalautum, kad nors kiek E. L. pabendradarbiaučiau, tai po knygos paruošimo nebent galėčiau ir norėčiau kiek plačiau parašyti (per kelias atkarpas) apie mūsų brangų Staselį Žymantą, kurį visi užmiršo Amerikoje ir turbūt Anglijoje, nors jis ten daugiausiai reikėsi. Jis vertas prisiminti. Aš apie jį duočiau kiek asmeninės lyrikos (labai jį mėgau, vertinau, draugavau) ir porą jo

rašinių, kurie nebuvo spausdinti (vienas liečia rezistentų liberalų apsjungimo problemą – gana vertingas istorinis liudijimas). Būtų iš viso kokios 3 ar 4 atkarpos (taip būtų geriau, o ne šiaip straipsniai su “B. d.”). Nors Štromo atkarpa turiniu buvo ir labai gera, bet savaitraščiui jau per ilga. Tad jeigu Žymanto tema būtų priimtina, vėliau galėčiau ją paruošti. *Br.*

Los Angeles, 1981.V.13

Mielas Kazimierai,

sekiau ir skaičiau, berods, viską, kas Tavo asmeninės “bylos” reikalais buvo Tavo ir kitų rašyta. Na, žmonija nesikeičia ir pasaulis vis tas pats. Čia rašantis yra vienas iš tų, kuris buvo ir liko tobulai kvalifikuotas tai suprasti. Dėl to, kas vyko ir galiausiai po Tavo ilgų metų idealistinio darbo įvyko, man yra taip skaidriai aišku, kad ne užuojautą Tau noriu pareikšti, bet pasigėrėjimą ir susižavėjimą, kad labai puikiai atrėžei mizerijom ir tokiom aplinkybėm teisingiausią pasirinkai metodą – pasitraukti, pasakyti savo tiesą ir iš mizerijų nepriimti jokių atsiprašinėjimų. Aš du ar tris kartus esu taip pasielgęs santykiuose su spauda, žmonėmis, dargi partijomis. Vieną kartą Lietuvoje, porą kartų (mažiausiai) Amerikoje. Mizerijos už tai vadina mane “nesukalbamu”, “užsispyrėliu”, “pasipūtėliu”, nes kai kurios mizerijos mano, kad jos kitą tai gali stumdyti ir dedasi nesuprantančios, kai gauna į smakrą atgal. Mano oponentai mane nuolat vadindavo bolševiku, skaldytoju etc. Knygas ar straipsnius niekindavo. Tik po “Vaivos” išleidimo kažkaip nebedrįsta to daryt viešai, bet tautininkų J. Balys “N. Viltyj” vis tiek išdėstė, kad, jei tai ne “bolševizmas”, tai toks šlamštas, kurio nereikia leisti. Knygos leidykla ir kiti tautininkai atrodo jį už tai atstatė iš redaktorius pareigų. Kas iš to...

Tavo pasitraukimas iš Nidos – tai man jau tikras skausmas. Nes be Tavęs ten ne tik nebus jokios ateities, bet ir tai, kas pradėta, greičiausiai sustos. Po to, kai buvai atsiuntęs “Agavų” korektūrų pluoštą, kurį pataisęs seniai gražinau, nieko daugiau negirdėti. Surinkta taigi buvo gal kiek daugiau kaip knygos ketvirtis. Vėliau parašiau laišką tiesiai Nidai su savo norais ir sugestijom. Bet, matyt, ten jau tikrai nauja dvasia ir kultūra: niekas man į tai nė neatsiliepė, o jau trys ar du mėnesiai praėjo. Gaila, tai būtų mano turbūt paskutinė essays knygelė. Dar turiu daugokai kitos medžiagos, bet jau rinkinių neruošiu, nes nesitikiu leidėjo. Gavau ką tik Tulio noveles. Korektūros klaidų galybė, šiaip leidinėlis tipiškąs Nidai.

Nebūčiau spėjęs Tau parašyti, bet šiandien pasitaikė priverstinė “laisva diena”. Aš su žmona vakar turėjau skristi Paryžiu. Dėl dukters tarnybos vienoj amer. oro

linijoj mes, tėvai, gaunam gerus papiginimus skristi Amerikoj ir perpus papigini-
mą kartą per metus užsienin. Vis tiek išeina pensininkam brangokai, bet nostal-
gijos vedami norėjom dar pamatyt Paryžių ir gal kiek Prancūzijos (ten gaunam
iš draugų nemokamas prieglaudas), bet su tokiais bilietais galima skristi, jei tam
tikruose lėktuvuose yra laisvų vietų. Jeigu ne, turi laukti sekančio ir sekančio.
Tai vakar ir grįžom iš airport vietos negavę, rytoj vėl mėginsim ir gal dar rytoj.
Labai tas vargina visaip. Jei su tokiu bilietu būčiau norėjęs dar išlipti Anglijoj ir
Vokietijoj, tai tokia būtų rizika, vargas ir netikrumas bei išlaidos viešbučiuose
ir važinėjimam į airportus. Tad jokių atveju kitur nesirodysim, nors būtume la-
bai norėję tokios didelės kelionės proga ir plačiau pabūvoti Europoje... Išskyrus
Tave, Londone artimų draugų nebeturiu. Ir kaip man gaila Fabijono! Pernai apie
jį truputį rašiau Europos Lietuviui, o šiemet Brazdžionis užsakė jau nekrologą
Lietuvių Dienų magazinui. Tai ir parašiau. Kažin ar beliks draugų, kurie apie mus
ką rašytų, kai užvesim dialogą su savais Praamžiais... Patark Fabijono žmonai,
kad tvarkingai suruoštų ir kur saugiai padėtų jo laiškų ir liter. archyvą. Kiek tokių
brangių dalykų jau yra žuvę, šeimos nariam nesupratus tai padaryti. Taip žuvo J.
Savickio archyvas ir daug kitų. Ir su Petrėno-Tarulio palikimu nelabai aišku: yra
nevykėlis sūnus, kuris greičiausia parduos tai Lietuvon (geriau negu niekur).

Būk sveiks! *Bronys*

Los Angeles, 1987.XII.10

Brangus Kazimierai, -

sveikinu Tave ir Žmoną su Kalėdom ir dar labiau su Naujaisiais Metais, tikėda-
mas, kad jie Tau, kaip ir man – kitam “panevėžiečiui” – bus palankūs išsilaikyti,
nepasiduoti ar dar ką nors padaryti. Aš tebevargstu su paskaitomis į Lietuvą. Iš
ten gaunu palankiausių įvertinimų ir prašymų toliau tą veiklą tęsti. Bet per 10
metų man jau kiek įkyrėjo tos vis tos pačios temos, p;roblemos, tik su besikei-
čiančiom variacijom. Atima baisiai daug laiko – sakyčiau, visą laiką tas man šalia
spaudos ir knygų sekimas bei dėmesys.

Tu man skaudžią tiesą pasakei apie naujuosius Nidos klubo vadovus. Esu tam
davęs 100 dolerių, kiek susirašinėjęs, bet ėmiau įtarti, kad nelabai rimti darbuo-
tojai tenajos. Po Tavęs – nė velnio ten nebėra. Nežinau ar bevarta klebenti, jei
kokią naują knygelę dar parašyčiau. O iš tikrųjų tai ateinantį pavasarį būsiu už-
baigęs ketvirto tomo radijo kalbų rankraštį. Tai gal bus paskutinė mano to turi-
nio knyga. Norėčiau išleisti, tik jau nebeturėsiu mecenato, kuris paseno, apako

etc. Mėginsiu ko nors Amerikoj paieškoti, bet su tokiais reikalais čia dabar jau nelengva. Žlugimai ir pasikeitimai labai stambūs. Mažai kam berūpi tikroji rezistencija. Jei kas kam dar rūpi, tai būtina “kova” ir “kova”. Iš tikro tai tik tokie plepėjimai.

Taiga, linkiu Sveikatos, rašytojo fanaberijos ir tikro intymaus darbo. Tavo ištikimas – *Bronys Raila*

Los Angeles, 1989.IV.19

Brangus Kazimierai,

sujaudintas ir sužavėtas Tavo sveikinimu per Dirvą mano metuzališko gimtadienio proga. Kartu ir suglumęs, nes čia buvo prirašyta tokių man komplimentų ir talentų, kokių niekada nesijaučiau turėjęs – ir jei būčiau turėjęs, tai gal ką geresnio šiame gyvenime pasiekęs. O dabar pasiekiau tik pensininko ramybę kaliforniškos pakriaušės egzotiškų augalų pavėsyje. Nesiskųščiau, bet vis dėlto tesijaučiu gal kokį tik ketvirtį darbų atlikęs, jei Lietuvą nebūtų ištikusi sovietinė okupacija, kuri mus išbloškė svetur. Nuo 1940 metų vadinamoj rezistencijoj aš visiškai praradau ištisą dešimtmetį, paskui pustrėčio dešimtmečio darbininku Amerikos pramonėje. Ir tik paskuitiniai 15 metų, sakyčiau, buvo tokie, kur laisvai galėjau dirbti “ką norėjau”, bet jau su patingėjimais ir visokiais nusivylimais. Gerai dar, kad sveikata buvo nebloga, tai gal paveldėjimas iš tėvų ir ypač iš senelių, kurie pasiekdavo devintąjį dešimtmetį, o viena senutė sukorė beveik 100 metų. Man taip nebus. Jau jaučiu išklišimus...

Kažkur nukrypau. Svarbiausia, norėjau Tau išsamiau padėkoti už tokius žodžius, jausmus ir mintis, kaip buvo laikraštyje. Žinoma, tai bus tik mano priešų ir draugų pavydai sukelti. Bet tai jau nebesvarbu. Turiu dar keliolika gerų, ištikimų draugų, ir užtenka. O su kitais – nesuvaikysi. Pvz., tokie tautininkai, kuriems turėčiau būti “ideologiškai artimiausias”, nuolat zirzia prieš mane, žaliuoja nuo pykčių ir pavydo, niršta, kad esu ir likau savarankiškas ir jokios vadų viršenybės nepripažįstąs. Niekaip su jais čia nesusikalbu. Gal ir gerai.

Dar noriu pakomentuoti Tavo “atviruką”. Pastebėjau tik vieną apsirikimą: į Panevėžį aš atvykau baigęs ne Ramygalos, bet Rozalimo vid. mokyklą. Ramygaloj niekada savo gyvenime nesu buvęs. Taip, sykį dainavau netgi solo ariją iš Mo-niškos operos Halka (tai – lenkų garsi opera). Muzikos mokyt. Z. Skirgaila man ją įpiršo, pats išsiverčiau arijos tekstą lietuvių kalbon (lenkų kalbai suprasti pasitalkinęs vieną panelę iš lenkų gimnazijos, buvo “simpatija”). Rodos, kad tą

ariją kartais uždainuodavau dar ir Kaune, turbūt per kokį studentų vakarėlį. Jos melodija gana maloni, tai pasiliko ir kitų dėmesyje, net A. Venclova apie tai savo memuaruose rašė, norėdamas kiek pašiepti mane... Dėl novelės „Julija“ ar panašiai Panevėžio Balse tai po 60 su viršum metų ir man nebeaišku: ar novelė buvo mano rašyta, ar tokio draugo Kazio Petronaičio. Nieko ten realistiško nebuvo, bet skaitytojai sugalvojo, kad tai buvusi ne visai gražiai nušviesta mano meilės istorija su mano anų laikų simpatija Julija Janušyte. Bent ji pati taip manė...

Bet to epizodėlio aš tikrai nebeatsimenu, kaip ir ginčo su Paulina Žiurlyte, vėliau „marksiste“ Girdzijauskiene. Gimnazijoje su ja, rodos, gerai sugyvenau, buvo mūsų klasėje, ir vėliau nieko blogo, bet iš tarybinių laikų tai girdėjau labai nešvankių dalykų ir anekdotų apie jos išpolitikavimą. Taip, pirmoji geresnė mano noveliukė buvo Naujame Žodyje (keturvėjininkas P. Tarulis tada mane ten „sponsoriavo“). Rodos, buvo ir vėliau, bent jau tikrai buvo viena kita noveliukštė Bangose, Studente. Bet šiaip nukrypau į kitokią „prozą“ jau visam gyvenimui. Po bjaurios katastrofos Trečiame Fronte pajutau nenorą kada nors rašyti daugiau eilėraščių ar apysakų. Man rodos, kad kiek suklydau dėl apysakų: vėliau ateidavo noras, ir man kartais užėina, tik žurnalizmas išblaško. Manau, kad beletristikoje būčiau geriau ką padaręs. O politinės ir kultūrinės publicistikos, žinoma, prirašiau per daug. Kas tais tomeliais užsieny buvo išleista, tai vargu pusė, kas buvo prirašyta, o jei dar pridėti, kas ligi 1944 metų buvo prirašyta, tai būtų dar bent desėtkas tomų ar daugiau, – aišku, ir šlamšto, ir su ta diena nuskendusią temų. Aš juk esu rašęs laikraščiam politikos apžvalgų, tai būtų žodžių marios...

O dabar pradėjau patingėti. Norėčiau tik vieną dešimtmetį aprašyti Lietuvoje (1927-37 metų) per savo paties pergyvenimų politiškai literatūrinį spektrą. O vis negaliu prisėsti. Tiesa, labai mane išblaško ir nuo to darbo atitraukia radijo kalbėlių ruošimas į Lietuvą. Beveik galvojau pernai metų pabaigoj nuo to pasitraukti, sudariau dar vieną ir turbūt paskutinį tų kalbų tomą (greit išeis knyga Čiklagoje, nes jau viskas atlikta, reikia tik spausdinti). Tada ir Tau prisiūsiu, nes tame rinkiny stengiaus įdėti daugiau širdies negu ankstyvesniuose. Bet va, laikai suįdomėjo, sunku atsitraukti. Radijo vadovybė iš Miuncheno prašo nenutraukti, ateina iš Lietuvos balsai, ir aš pats gaunu dabar laiškų iš visai nepažįstamų klausytojų, – giria, ragina, teikia simpatijų, idėjų... Tai ką daryti? Sumažinau tą gamybą, bet negaliu visiškai atsitraukti. O žiūrėk ištiks kokia širdies ar galvos

ataka, ar staiga pasireikš Alzheimeris, ir baigta. Juk mes visi dabar jau gyvenam privilegijuotą laiką, likimo ir Praamžiaus dovaną. Juk esam jau perkopę fizinio natūralaus amžiaus vidurkį. Su geru pelnu!

Taigi, Kazimierai, norėjau Tau padėkoti už bičiulystę, už parapinį (panevėzietišką) solidarumą ir už komplimentus, ir Tavo fantastiškai man draugiškus jausmus, o pradėjau rašyti kone savo paties gyvenimo novelę. Tai užteks. Būk drūtas – Tu ir Tavo pati! Pasilaikykim, užsibūkim dar valandėlę, kaip to prašė Gėtės daktaras Faustas. *Bronys*

Los Angeles, 1990.XII.6

Brangus Kazimierai,

Tu man likai vienintelis lietuvis draugas ir artimas pažįstamas visoje Anglijoje. Tiesa, “liberalų” reikalais kai kada parašo iš EL Dargis, bet man mažai pažįstamas, niekad gyvenime nesutiktas. O kitų nebėr – gal tik dar J. Vilčinskas, bet irgi ryšiai nutrūko.

Aš laikausi nekaip: sveikata dar vidutinė, bet kažkaip jaučiuos blaškomas ir per visus metus nieko gero neparašiau. Bet turbūt kai ką dar parašysiu per ateinančius, jei sveikata bus gera. Daug kvietimų iš Lietuvos rašyti, net komunistai kviečia į savo naują žurnalėlį (!)... Bet visur buvau pasyvus, tik dabar kiek pradėjau. “Vaga” turėjo išleisti mano labai pipiringų str. rinkinį, bet vis nėra, gal užkliuvo, kai iš Maskvos girdėti vis piktesnis niurzgimas. Gali dar būti prastų mėnesių, tas buvo nesunku numatyti. Matai, aš visiškai paskendau daug skaitydamas ir sekdamas įvykių eigą tenai ir pasaulyje, tai pats ir nustojau rašyti. Bet užtat Tavo straipsnių vis ilgiau ir retkarčiais kur radęs, skaitau su malonumu.

Praamžiau Lietuviško Dievo, *Kristaus atėjimo šviesa tešviečia Jums visuomet – Naujieji Metai težiba nauja saule ir naujomis žvaigždėmis* (sveikinimo žodžiai, iš anksto atspausdinti ant kalėdinės atvirutės – L. P.-K.), o jeigu tų žvaigždžių dar ilgiau nebūtų, tai užtektų, kad ir Lietuvoj, ir mūsų tarpe dar žiburiuotų rezistentinė nuotaika ir šūkis “never surrender!”

Nors sunkiai ir skaudžiai ir per lėtai, bet vis tiek einam laimėjimo linkui.

Nuo manęs ir Danetos sveikink savąją “Veroniką” ir būk tiesiai stovintis – *Bronys*

Los Angeles, 1992.XII.23

Brangus bičiuli (kokių jau mažai man bepaliko...), aš jau nuvargau nuo tų spalvotų atvirukų, tai ir Tau tokio nebesiūsiu, pagaliau būtų lyg ir per vėlu. Bet labai dėkoju už prisiminimą ir ypač Tavo paskatinimus į mano neva “aktyvumo” įvertinimus. Tai tartum pakeltų ūpą. Mano ir Danetos linkėjimai ir įvertinimai Tau ir Tavo žmonai nė kiek nemenkesni.

Iš tikrųjų žinau ir matau, kad aš jau pradėdau apsileisti, – o Tu geriau padarai, vis naujas knygas su nauja kūryba išleidi. Štai ta “Pati apatinė pakopa”, kurią seniau gavau, skaičiau ir vis norėjau parašyti, o va, vis apsileidžiu. Tavo kūryboj tai ne apatinė pakopa, o gerokai aukštesnė, tokia lygi, rami, geros kalbos ir tradicinio realistiško stiliaus. Mano kalba nebebūtų tokia gera ir žodinga, jei beletristiką rašyčiau. Mano žodynas menkėja ir esama linksnių ir sintaksės klaidų (taip sako “specialistai” Lietuvoje, kurie “taiso” mano rašinių klaidas. Žinoma, kartais teisingai, bet daugiausia dėl to, kad nuo sovietinių laikų ten įprasta laikyti redaktorių “pareigybes”, kuriem atlyginama ir kurie juk turi ką nors redaguoti.

Su mano raštais Lietuvoj nelabai sekasi. Vieną rinkinį pernai išleido – ir leidykla skundžiasi, kad dar neišpirkto viso 25.000 tiražo (!). Sakau, nebe tie laikai. Tokio turinio knygų lietuviai vargu kokį tūkstantį ar du teišpirkdavo. O po to pradėjo sąmoningai sabotuoti. Jau kovo mėnesį politinių essay rinkinys buvo visiškai paruoštas (korektūrą pataisiau), o pradėjo vilkinti išleidimą ir dabar jau... prašo pinigų, t. y. geros “valiutos”. Taip daro didelė leidykla “Vaga”. O Rašyt. S-gos leidykla marinuoja mano stambius pokario kultūr. žurnalistikos memuarus. Irgi tik dėl to, kad atvirai prašo doleriais paremti. Jiem pasiunčiau 500 dolerių (nors ir gėda...), gal kas bus kitais metais. O prie Brazausko gal ir išvis pradės bijoti, taikstytis. Ten tas įprasta ir normalu.

Rašau gana nedaug, jei kada būtinas reikalas užaina. Tingiu, nėra geros nuotaikos. Tik smulkiai seku Lietuvos įvykių raidą, spaudą etc. Ir kairėj, ir dešinėj (šitoje ypač !) aiškus bordelis.

Aš jiem kiek paruošdavau senesnių kavalkų, žurnalams tenai. Juk jie labai menkai apie mus nežino. Tik tokiam prof. Rič. Pakalniškiui paruošiau labai ilgus ir tarpais kurioziškus pasisakymus, kai jis su manim užvedė gana įdomų “dialogą”. Rašo, kad tai panaudosis jo ruošiamai dialogų knygai ir gal kuriame Vilniaus žurnale, jeigu jie sutiks skelbti mano erezijas. O aš ne visiem jiem dabar įtinku.

Laikykis, Kazimierai! Tavo *Bronys R.*

Los Angeles, 1993.II.16

Brangus Kazimierai,

kai pradėdau rašyti laišką Vasario 16-ąją, aišku, gal ir reikėtų sveikinti su Nepriklausomybės švente. Bet negi Tave reikėtų sveikinti? Juk Tau tas pats, kaip ir man... Stengiuosi nieko nedramatizuoti, bet vėliausieji įvykiai Lietuvoje, tie Seimo ir Prezidento rinkimai kažkaip nejučiom mane veikia. Aišku, yra nusivylimas, nuostabos, nesakyčiau pesimizmo, bet kažkaip nuo pernai metų pabaigos taip dvasiškai sutingau, apkerpėjau, pamačiau rūstesnę realybę negu per dešimtmečius laukiau ir tikėjau, – ir toks gavosi tartum pasimetimas, ranka pamojimas. Gal praeis. Juk aš dar moku realistiškai galvoti ir laikytis.

Gavau S. Kuzminsko “veikalą” – “Atsiminimus ir svarstymus”. Nors Tu čia kiek galint gražiausius pasisakymus apie autorių įdėjai, bet tikrai nusivyliau a. a. Stasio veikalu. Tiesiog liūdna. Buvo geras, protingas vyras ir ištikimas žmogus, bet jau tie “memuarai” ir beletristika apgailėtina, niekas. Nebuvo jis stilistas, bet rašyti mokėjo. O ta jo vaikystė visiškai neįdomi, ne kas ir vėliau ligi biurokratiško proto užs. r. ministerijoje. Jo reikšmingumas padidėjo per karą ir ypač po karo, jau Anglijoje, ypač, kai įsisteigė Santarvė ir keletą metų jis buvo jos pirmininku. Čia tai galėjo ir reikėjo daug ką pasakyti, kas publikai visai ar menkai težinoma ir kai visokie “frontininkai” LRS dar šiandien tebešmeižia ir legendas kuria... O Stasys apie tai nė vieno žodžio! Tiesiog gaila ir liūdna, bet negi bepakeisim ką. Tokie “memuarai” labiau tik gadina autoriaus prestižą ir jokios naudos neduoda. Nesupyk, bet norėjau Tau parašyti, ką tikrai galvoju.

Linkėjimai! *Bronys Raila*

Los Angeles, 1993.III.15

Brangus Kazimierai, -

Tu dabar jau vienintelis, kuris įdomiai ir bičiuliškai, ir skubiai dar atsiliepi ne tik iš Anglijos, bet ir iš visos Vakarų Europos (tiesa, dar Šveicarijoje tebegyvuoja mano senas bičiulis panevėžietis Jonas Masiulis, jis irgi dar jaukiai atsiliepia kartais). Šiaipjau tai aš dabar kasmet vis labiau imu sielvartauti, kad baigia Amerikoje (ir Lietuvoje) išnykti ko ne visi man artimi bičiuliai ar išvis žmonės, su kuriais būdavo įdomu ir vertinga bendrauti.

Dėl S. Kuzminsko “memuarų”. Dėkui, kad reagavai su pasiaiškinimais. Jie man iš anksto buvo nujaučiami. Aišku, kad Tu kaip redaktorius nieko negalėjai pakeisti

ar daug ką pridėti. Jei buvo įpareigojimas S. K. užrašus išleisti ir tam lėšų palikta, tai reikėjo tai įvykdyti. Man tik buvo gaila, kad tie “memuarai” tokie silpni, negilūs, nereikšmingi, neįvykdyti iš tų laikų, kai Stasys buvo labai karingas vyras ir rezistentas, dargi atsakingas ir svarbus rezistentas. Bet apie tai nė žodelio “memuaruose”. Todėl ir jų išleidimas nieko nepridėjo “istorijai” ir paliko tik dalinių menkutį Stasio priminimą...

A.Šliogerio rašinį jau buvau matęs iš spaudos Lietuvoje. Žinoma, tai keisčiausia recenzija. Šliogeris atrodo neblogas liberalas-filosofas, rašo visuomet aukštu stiliumi ir mandriais sakiniais, – tai niekaip nepajėgiu suprasti, kaip jis galėjo taip naiviai suprasti ir vertinti S. K. atsiminimus. Bet gal gerai, kad nors vienas atsirado, kuris tai mokėjo įskaityti bent 10 kartų daugiau ir giliau negu yra pateikta knygutėje.

Dar galiu padejuoti, kad nesuprantamai pasidariau tinginys – tiesiog nepajėgiu parašyti naujų essay, nors turiu temų ir dargi užsakymų (kurių vis neįvykdau). Bet vieną, ilgoką essay tai vis dėlto gal dar parašysiu – tai bus mano atbalsiai ir kritika apie tai, kas buvo ir kaip buvo atsiliepta apie mano užpernai išleistą knygelę Vilniuje “Kodėl antraip?”. Tuose anų mano kritikų ir recenzentų rašiniuose ar net diskusijose dėl Putino etc. buvo paberta daug visokių minčių, dėl kurių man dar norėtusi pasisakyti, nes ne visur sutinku, ypač ten, kur jie dabar jau kuria naujas teorijas, kaip pateisinti Lietuvoje visokią buvusią kolaborantų “rezistenciją”, o mums užsieny jau pataria užsičiaupti. Na, juos gerai suprantu, to reikėjo laukti.

Jungiu linkėjimus. Ir laikiu, kad A. Krasnovas (“Vagos” bosas) man pažadėjo baigti spausdinti šį pavasarį dar vieną mano polit. essay rinkinį. Bet turbūt vėl sumeluos. Dabar ten jau taip daugelis daro. *Bronys*

Los Angeles, 1994.I.4

Brangus bičiuli, -

ačiū, ačiū už atbalsį ir sveikinimus. Aš šiomet virtau “toks, kaip kur žemę knisa”, spėjau vos vos truputį patenkinti tik lokalinį paprotį susisiekti su artimiausiais per tas šventes. O “užsienį” beveik visai apleidau. Bet tai nereiškia, kad būčiau Tave pamiršęs ar nepagalvojęs. Supranti, kad jau atėjo toks prastas laikas, kad daug kur visiškai nebeliko nė vieno mano artimo ar nemėgto bičiulio. Anglijoj tik Tu vienas, Prancūzijoje nieko, Šveicarijoje dar vienas (J. Masiulis), Vokietijoje irgi nieko, – ir nieko Lietuvoje. Du tik Amerikoje ir Kanadoje, ir gana daug mano

draugų našlių, kurias privalau prisiminti ir sveikinti, o jei pamirštu, tai jos pačios, jau kiek nuliūdusios, mane prisimena. Tai taip su tom “veronikom”.

Man smagu, kad Tu dar negaili man komplimentų ir sveikini bei linki, kad ir toliau būčiau vis “toks pat darbingas” etc. Deja, taip jau nebėra. Mentališkai jaučiuos kaip visada. Bet tinginystė didėja ir visokie kitokie efekteliai pasireiškia. Dirbu, bet tik truputį. Pastoviai parašau Akiračiam, nes vis ten esu prašomas, ir man pačiam tas mėnraštukas patinka. Tik kažin ar dar ilgai toks išsilaikys. Bėda tai su Lietuvos spauda. Vienas kitas iš redaktorių užsimena, paprašo, kartais kiek atsiliepiu, bet itin negausiai. O iš tikrųjų pajutau, kad anie mūsų, “išėivių” nelabai bemėgsta, ignoruoja ir iš tikrųjų domisi tik tiek, kiek galim kur būti jiems naudingi. Ir kaip pasunkėjo knygų leidimas! Na, mūsų tauta jomis nebesidomi. Graudus faktas. Dabar jau ten leidyklos ima griežtai prašyti jas paremti doleriais, kad ką išleistų. Dar prieš porą metų buvo kas kita. O dabar mano trečioji knygaitė jau gerai surinkta, stovi nepasirodanti, ir paremti iš ten prašo. Atsakiau begėdiškai: gerai, paremsiu, jeigu jau taip būtina, bet tik tada, kai darbą baigsite atlikti, kai knyga pasirodys rinkoje.

Be abejo, dar norėčiau parašyti seriją straipsnių Vilniaus spaudai, turiu keliolika temų, o vis neprisiruošiu. Su rimtais “memuarais” blogiau. Tam reikėtų prisėsti ir susitelkti bent kokius metus, – o negaliu. Noriu ir negaliu, kaip pasakytų nekalta mergelė senais laikais (dabar taip jos, kiek girdėjau, nebesako).

Aišku, reikėtų patalkininkauti ir Europos Lietuviuvi, kuris dabar pasikeitė, bet žiūrint iš toli ne į blogą pusę. Bet Anglijos lietuviui turbūt toks nebeatinka.

Tiesa, gausybę laiko sugaišina tas Lietuvos reikalų ir jų spaudos sekimas. Svarbus uždavinys, bet kai nieko pataisyti negalima, tai apima tik liūdesys. Tikrai įvyko daugelio iliuzijų sugriuvimas. Pati didžiausioji – Nepriklausomybės atstatymas – maždaug laimėjo, bet kitos mano svajonės – ne. Ir gal tik negreit pasitaisys, kaip derėtų – kada mes jau dausose alų-midų gersime.

Los Angeles kultūrinis gyvenimas lietuviuose dar ne visai sužlugo. Matai, yra keletas rašytojų, pabendraujam. Aš gi neblogai sugyvenu ir su Brazdžioniu, netolimas kaimynas. Bet vis galvoja, ar nevertėtų pastoviai persikelti į Lietuvą. Tik Brazausko partijos grįžimas dabar kiek tą norą atšaldė. Bet vieną drąsų žygį ir Bernardas padarė: nepriėmė jam skirto Gedimino ordino, nes skyrė Brazauskas, ir man net raštu paliudijo, kad dar ir dėl to, jog trečio laipsnio Gediminas

dideliam rašytojui per menkas. Turėtų būti pirmo laipsnio, kaip aš rašiau Akiračiuose. Bet jam labai patiko, net amžiną nepriėmimą nulėmė.

O mes kiti štai nieko negaunam ir negausim, – net penkto, žemiausio laipsnio ordino. Gal teisingai...

Jungiu linkėjimus – *Bronys*

Los Angeles, 1994.XII.31

Tikrai brangus Kazimierai,

dėkoju už prisiminimą, komplimentus ir sveikinimą, kurį jau anksčiau gavau. Aš gi šiemet buvau tikras “kiaulė”, išsiblaškęs ir kitokių pareigų laikinai prispaustas, tai beveik neberašiau tradicinių atvirukų, išskyrus mano draugų našlėms... Ir tų atvirukų nebeturiu. Galvojau Tau ir kitiem rimtesniem vyram parašyti atskirai ir vėliau.

Bet vakar užbaigiau vieną stambesnę darbėlį, tai prieš nugėrimą namie, neva Naujus Metus sutinkant, noriu Tau parašyti. Sunkoka būtų išpasakoti, kaip aš vertinu tą mažytę saujelę dar likusių senovės ištikimiausių ir vertingiausių draugų – Tu vienas iš tų mohikanų, kurių visai sumažėjo, o vis tik tekdavo kasmet po vieną kitą nekrologą rašyti. Vėliausieji buvo Gimbutienė ir A. Rimydis. Europoj dabar tik viens toks palikai, Lietuvoj turbūt nieko, ir dar vienas kitas Amerikoj ir Kanadoj... Ta natūrali aplinkybė man kelia vieną iš didžiausių liūdesių.

Dėl komplimentų apie darbštumą ir kūrybingumą. Tai aš Tau juos turėčiau sakyti! Juk dabar kone kismet išeina dar Tavo vis nauja knyga, tik aš jau nei kritikų, nei recenzijų stengiuos neberašyti. Mano trys išėjusios knygos Lietuvoj tai ne kokia naujiena, o buvo seni kavalkai, kaip pastebėjau, jiems ten jau nebeįdomūs. Bet Liet. Žurnalistų sąjungos vadų jau nuo seniau buvau prašomas parašyti ko daugiau apie užsienio liet. žurnalizmą ir apie save. Pradžioj nenorėjau, tingėjau, bet pagaliau praėjusį pavasarį susiėmiau ir, panaudodamas gausybę senų kavalkų, sudariau kone puspenkto šimto puslapių knygelę, kurią Vilniuj išleis gal netrukus, nes vakar užbaigiau visą talką, jiems pataisydamas paskutinę korektūrą ir sudariau dar indeksą. Ir vakar išsiunčiau į Vilnių. Tai buvo labai įtemptas mano kelių savaičių darbas, nes leidykla ragino paskubėti. Knyga vadinsis teisingai – “Rašalo ašaros”. Man ji pasidarė beruošiant įdomi, o ten bus įdomi nebent tik žurnalistams ir vienam kitam literatui. Suprantu, kad tai turėjo būti tik memuarinė dokumentacija, niekas daugiau. Iš karto viską skaitydamas pamačiau ir vieną didelį

defektą – kelis kartus kartoju tuos pačius dalykus. Kai rašiau, to nepastebėjau, bet dabar pats pamačiau, tik jau buvo per vėlu braukyti ir taisyti, nes skaičiau jau galutinai spausdinimui parengtus lapus... Kitokį žurnalizmą tai sumažinau, nes nėra prasmės čia tiek vargti. Lietuvos gyvenimu, aišku, esu nusivylęs ligi kaklo, ypač pykstu už nachališką mūsų pilietybės atėmimą ir įpareigojimus ten dėl to kautis su baisingais biurokratais, kurie tik juokiasi iš mūsų. Aš nutariau būti išdidus ir nenusileisiu – nieko neprašysiu ir dargi tokion Lietuvon nevažiuosiu. Čia kiek perdedu. Labiau gailiuos, kad ten neapsilankiau kiek anksčiau, kai buvo geresnės nuotaikos. O dabar jau mano sveikata nebe kokia ir ilgom kelionėm būtų labai nepatogi, nekalbant, kad ir kiek pavojinga, ir nė vienas mano gydytojas nerekomenduoja keliauti toliau negu pats automobiliu dar galiu čia pavažinėti. Ką dar ir darau, lankydamas našles apylinkėse ar norint šiek tiek pabūti dykumoje, kad žmoną mažiau kankintų piktokas artritas.

Šiaip stengiamės laikytis herojiškai viršum vandens. Laikykis ir Tu, Kazimierai, su visomis veronikomis. Linkėjimai! *Bronys*

P. S. Žinai, kai Lietuvoj išleido mano knygų ir buvo recenzijų, apygerių ir su priekaištais, tas OK! Bet buvo susidarę man įdomių temų papildomai pasisakyti, taip pernai ir norėjau. Bet vėliau patingau ir ėmiau galvoti: o kam čia man vis kautis dėl dalykų, dėl kurių niekad negalėsime būti vienos nuomonės, kaip, pvz., dėl Salomėjos Nėries, dėl partizanų, birželio sukilimo etc. etc. Aš dar kartais pakalbu per vieną Čikagos lietuvių radiją, tai gal vieną kitą iš tų temų dar prisiminsiu. Vieną kitą iš tų prakalbėlių prašė persispausdinti Vilniaus "Atgimimo" savaitraštis.

Matau, kad rašydamas darau vis daugiau klaidų – tai gal jau metas sustoti... *Br.*

MINDAUGAS PELECKIS

MULA SADRO (ملاصدراى شیرازى)

BŪTIES FILOSOFIJA

Straipsnis parengtas Kauno Vytauto Didžiojo universiteto filosofijos doktoranto Mindaugo Peleckio (1975-2023) disertacijos pagrindu

I. Pagrindiniai Sadro nagrinėti Islamo filosofijos konceptai: *wujūd, tashkik, asfar arba'a*

Prieš analizuodami pagrindinius Sadro nagrinėtus Islamo filosofijos konceptus, turėtume suvokti keletą svarbių dalykų. Islamo, juolab Irano Islamo, filosofijos konceptai iš esmės yra neišverčiami (kaip ir Islamo Apreiškimo šaltinis – Koranas) į vakarietiškas kalbas, todėl bandysime tik apytiksliai suvokti gana aptakias, galias jų sąvokas ir sąvokų laukus.

Nors persų (Irano) Islamo filosofijai didžiulę įtaką padarė arabų filosofija ir terminija, visgi nemaža dalis svarbių terminų dėl fonetinių ir istorinių priežasčių turi savo prasminius persiškus atitikmenis (pvz., *malda* arab./pers. – *ṣalāh* arba *ṣalāt / namāz*).

Nesutampa ir persiškas bei arabiškasis kalendoriai (pirmasis – Saulės, dar iš zoroastrizmo laikų, antrasis – Mėnulio), taigi ir kai kurios šventės (pvz., daugelyje Islamo šalių švenčiami Naujieji metai *nowrūz* yra vėlgi zoroastrizmo palikimas; griežtesniems musulmonams sunitams tai atrodo pagoniškas paprotys).

I.1. *Wujūd*

Bene pagrindinis Islamo filosofijos sąvokų laukas susijęs su, kontinentinės Europos filosofijos terminais kalbant, egzistencijos arba būties klausimu (tačiau jokių būdu tarp jų negalime dėti lygybės ženklo). Tai – arabiškosios šaknies *W-J-D* (skaitoma *W-DŽ-D*) vediniai, iš kurių pagrindinis – *wujūd* (skaitoma *wudžiūd*, وجود). Persų filosofai šio svarbaus termino nevertė, todėl ir arabiškojo, ir persiškojo vertimas į Europos kalbas turi bent kelias reikšmes, paprastai (šiuo atveju – anglų kalba) skambančias kaip: *presence*,

existence, being, substance, entity. Wujūd pažodžiui reiškia „radimas, radinys“ ir įeina į sąvokų lauką „radėjas“ (*wājīd*) ir „rastasis“ (*mawjūd*).

Religiniu Islamo, ypač mistinės jo atšakos sufizmo (*tasawwuf*), požiūriu radėjas, rastasis ir radimo procesas yra viena, filosofiniu – tai susijungusi „radimo“ kaip intuityvistinės pasaulėjautos „trejybė“ (kitai tariant, žinovo, žinijos ir pažinimo objekto susiliejimas, noetinė vienybė), padedanti suvokti vieną Beribę Realybę / Realųjį / Absoliutą (deja, kaip matome, šie vertiniai mažai ką pasako). Prie minėtų trijų terminų būtina nepamiršti ir sufiškos „ekstazės“ (*wajd*), padedančios pasiekti *wujūd*.

Nors suprantame, kad *wujūd* yra susijęs su dvasinių paieškų apoteoze, galutiniu „radimu“ To, kas Neišreikšta (iš dalies lygintina su Dao, Nirvanos, Dievo konceptais), kyla klausimas, ar įmanoma suderinti mistinį (metafizinį) ir filosofinį požiūrius į *wujūd*? Platono, Plotino, Ibn Arabi, Suhravardžio, Mir Damado sekėjas ir mokinys Sadras sugebėjo sintezuoti racionalųjį ir iracionalųjį požiūrius į „būtį, egzistenciją“ (*wujūd*), išstobulines Ibn Arabi sufijų mokyklos *wahda al-wujūd* („būties vienovė, vienatis“) ir Suhravardžio *tashkīk al-wujūd* („būties gradacija“) konceptus. Per juos ir gimė Sadro sukurtoji filosofijos kryptis, vadinamoji išminties, arba transcendentinė, filosofija (dar vadinama teosofija, tačiau nereikėtų šios teosofijos painioti su vakarietiškoja) *al-hikma al-muta‘āliyya*. Tai – įspūdingiausias visoje Islamo filosofijoje „projektas“, savo grandioziškumu primenantis Safavidų laikų (1501–1736), kuriais gyveno Sadras (1572–1640), architektūrą.

Būdama mistinė, Sadro filosofija kartu turi ir tvirtą racionalų grūdą, todėl iki šiol laikoma gyvybingiausia ir svarbiausia Islamo mokykla pasaulyje, ypač Irane, kur veikia Mula Sadro institutas, jo filosofijos įkvėpti mokslininkai rašo straipsnius, disertacijas, rengiamos konferencijos, gimtosios Sadro vietos prižiūrimos, o šalyje gausu gatvių ir kitų objektų pavadinimų, skirtų Sadrai pagerbti.

Wajd ir *wujūd* tiesiogiai susiję su *tawhīd* (monoteizmo, Vienintelio Dievo doktrinos) sąvokomis, nes tik *wajd* būdu suvokus *tawhīd* kaip visa ko pradžia galima suvokti *wujūd* kaip visa ko pabaigą (pilnatvę). Tai primena tokias religines-filosofines koncepcijas kaip „alfa ir omega“, „absoliutas“ (arab. *wujūd mutlak*), taip pat kai kurias nuo religijos atsietas filosofines koncepcijas, pvz., Arvydo Šliogerio „Niekį ir Esmą“ („Pradžioje yra Niekis. Pradžioje esti Esmas.“¹).

Wahda(tun) al wujūd – „būties vienovė“ – reiškia, Muhammado Kamalio žodžiais tariant, tai, kad „tėra vienintelė Būtis, ir visa egzistencija yra tos Vienos Būties išorinio spindesio manifestacija“².

Pasak Algio Uždavinio, „metafizinę „būties“ problemiką ir pačią „būties“ koncep-

¹ Šliogeris, Arvydas. *Niekis ir Esmas. I tomas*. Vilnius: Apostrofa, 2005, p. 189.

² Kamal, Muhammad. „The Self and the Other in Sufi Thought.“ *Religion East & West* 6 (2006): 21–32.

ciją ankstyvojo Islamo mąstytojai paveldėjo iš antikinės helėnų filosofijos³. Vis dėlto, norėdami geriau suprasti esminės, svarbiausios arabų kalbos šaknies *W-J-D* etimologiją, padėsiančią mums analizuoti *wujūd* konceptą, turėsime imtis minimalios lingvistinės analizės ir kelti hipotezę. Arabų kalboje šaknis *W-J-D* (pagrindine forma galėtume laikyti veiksmažodį *wajada*; nors tradiciškai, nesigilinant tai laikoma bendratimi, iš tikro tai – tiesioginės nuosakos būtojo laiko vyriškos giminės vienaskaitos trečias asmuo) turi bent kelias svarbias reikšmes, susijusias su būtimi, egzistencija. Tai – *wajada* („rasti, būti rasti, egzistuoti, būti“), *yūjadu* („yra, patirti, jausti, kentėti, mylėti“), *wajd* („stipri emocija, meilės ekstazė“), *wijdān* („ekstazė, jausmas“), *falsafa al-wujūd* („egzistencializmo filosofija“), *mawjida* („jausmas, pyktis“). Įdomu, kad meilė, pyktis (greičiau egzistencinis nerimas) ir būtis, egzistencija čia eina kartu tarsi neatsiejami dalykai⁴.

A. Uždavinys pritaria Toshihiko Izutsu, teigusiam, kad *wujūd* konceptas – graikų filosofijos paveldo dalis⁵. Viename kertinių savo veikalų A. Uždavinys įrodo, kad graikų filosofija (*philosophia*) ir teurgija (*theourgia*) tiesiogiai susijusios „su religinėmis Viduržemio jūros, Egipto ir Artimųjų Rytų praktikomis, kuriose po lygiai būta kontempliacijos ir veiksmo (kartais vadinto kilimu į Dangų), suvokiant, jog toks yra būdas gyventi tobulai, t.y. pagal dieviškuosius pavyzdžius ir archetipus, taip užpildant žmogaus galutinį tikslą (*telos*), kuris yra išlikti *Nous* (dieviškojo Intelkto) lygmenyje, kad jis sugrįžtų prie Vienintelio“⁶.

Svarbus dėmuo Sadro filosofijos tyrinėjimuose – mistinė pajauta, tiesiogiai susijusi su tuo, kas vadinama teurgija. Kaip esame rašę, „Uždavinio teurgijos tyrimai išryškino anksčiau marginalijose buvusius šio reiškinių tipologinius bruožus, ypač kalbant apie filosofijos ir teurgijos santykį, lyginant jų panašumus ir skirtumus. Dieviškoji (arba dvasiškai pažengusiojo) kelionė per erdvę suvokiama kaip teurginis aktas ir nepriklauso „draudžiamų okultinių fenomenų“ klasei. Tai susiję su kiekvieno žmogaus *maqam* (arab. „dvasiniu lygiu“). Nors Islamas, kaip ir judaizmas bei krikščionybė, nepripažįsta burtų ir magijos, vis dėlto viskas nėra visai taip kategoriškai, kaip galėtų pasirodyti. Islamo filosofijoje, gnosticizme (*'irfān*) ir misticizme yra arabiškas terminas *keramat* (كرامت), reiškiantis „stebukladario dovaną“, turint galvoje pranašų atliktus stebuklus. Vis dėlto sufijai

³ Uždavinys, Algis. *Sufizmas Islamo civilizacijoje*. Kaunas: Atvirosios visuomenės studijų asociacija, 2007, p. 486.

⁴ Wehr, Hans. *A Dictionary of Modern Written Arabic*. Ed. by J Milton Cowan. Third Edition. Ithaca, New York: Spoken Language Services, Inc., 1976, p. 1049–1050. Tai – profesionaliausiu pasaulyje laikomas, moderniąją ir senąją kalbos versijas suderinęs arabų kalbos žodynas, sudarytas vokiečių arabisto Hanso Wehro (1909–1981), pirmąsyk išleistas 1961 m.

⁵ Uždavinys, Algis. *Sufizmas Islamo civilizacijoje*. Kaunas: Atvirosios visuomenės studijų asociacija, 2007, p. 198.

⁶ Uždavinys, Algis. *Philosophy and Theurgy in Late Antiquity*. San Rafael, CA: Sophia Perennis, 2010, p. 2–3.

tiki, kad nors stebuklus gali atlikti tik pranašai (tiksliau, Allahas sukuria stebuklą, kad palaikytų pranašus), *keramat* yra ypatingas fenomenas, kurį gali atlikti *awliyyaa*‘, šventieji, ne pranašai, tačiau savo dorumu ir žiniomis bei Islamo praktikavimu per pastovų *zikr* (Allaho prisiminimo ritualą). Visi keramatai įvyksta tik su Allaho valia ir tas, kuris atlieka juos, pats stebuklų nekontroliuoja. Vienas įdomiausių keramatų – *tayy al-ardh* (arab. „žemės sulenkimas“), arba, nūdienos terminais kalbant, teleportacija. Šį terminą, reiškiantį kelionę nepaisant erdvės, amerikiečių rašytojas ir anomalijų fenomenų tyrinėtojas Charlesas Hoyus Fortas (1874–1932) 1931 metais pasiskolino būtent iš arabiškojo *tayy al ardh*. Jo atitikmuo judėjų tradicijoje – *kefitzat haderech*, „kelionės sutraukimas“. Tai – stebuklinga kelionė tarp dviejų tolimų vietų per trumpą laiko tarpą. Talmude (*BT Sanhedrin 95*) aprašomos trys biblinės istorijos, kuriose įvyksta *kefitzat haderech*. Chasidų istorijose kalbama apie rabinus, turėjusius teleportacinių sugebėjimų. Aladino pasakoje iš „1000 ir vienos nakties“ džinas nukeliauja iš Kinijos į Maroką ir atgal. Islame *tayy al ardh* fenomenas žinomas ir sunitams, ir šitams, ir sufijams (tiesa, interpretacijos skiriasi). Kai kurie sufijai jį dar vadina *tayy al makan* („erdvės sulenkimas“). Šie žodžiai – arabiški, tačiau vartojami ir persų kalboje. Didžiajame persų kalbos „Dekhoda“ žodyne *tayy al ardh* aprašomas kaip „keramatas, kurio metu vietoje judėjimo į priekį tikslo link žemė ima greitai suktis priešais keliautoją ir jis atsiranda bet kurioje vietoje, nesvarbu, kur ši būtų“. Korane (27:38-40) aprašomas Saliamono pokalbis su džinu Ifritu, kuris per itin trumpą laiką („akies mirksni“) išminčiui atgabena Šebos karalienės sostą. Vienas žymiausių nūdienos persų filosofų Allamehas Seyyedas Tabatabaei (1892–1981) *tayy al ardh* aprašė taip: „Materijos dingimas, išnykimas pradinėje vietovėje ir jos atsiradimas ir atkūrimas galutinėje vietovėje (į kurią keliauta).“ Teleportacijos stebuklas aiškinamas žmogaus valia (prisiminkime *thelema*), sąmoningu noru. Islamo filosofijoje manoma, kad žymūs šeichai, Imamai, pvz., Rumis, Al Khidras, Abusaeidas Abolkheiras, buvo įvaldę keramatą. Tačiau Islamo išminčiai pabrėžia: vaikščiojimas ant vandens, keliavimas erdve nėra nieko ypatinga, didžiausias stebuklas – tai savo širdies nukreipimas Dievopi. Šiitų Imamai valdė keramatą, o Imamas Mahdi (a.s.), Laiko Imamas (pers. *Imam az Zaman*), laukiamasis Mesijas, manoma, buvo įvaldęs didelį keramato „arsenalą“. Būtent dėl to šiitai neabejoja, kad Imamas Mahdi (a.s.) jau greitai grįš iš savo didžiosios okultacijos, kurioje yra jau daugiau nei 1000 metų. Keramato fenomeną nuodugniausiai yra ištyrę Islamo filosofai Mula Sadras, Ayatollah Marashi Najafi (1315–1411 AH), Allameh Seyyedas Tabatabaei⁷.

Taigi, filosofija ir magija (teurgija) glaudžiai viena su kita susijusios, jų ryšys neturi nei chronologinių, nei geografinių, nei jokių kitų ribų. Vis dėlto, grįžtant prie *wujūd* kon-

⁷ Peleckis, Mindaugas. *Algio Uždavinių įnašas į teurgijos tyrinėjimus* // Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos XI. Kultūrų sąveikos. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 376–378 [367–378].

cepto, artimiausias jam, spėjame, būtų egiptietiškas *w3dyt* konceptas, senovės Egipto mitologijoje įkūnytas į deivę *Wadžet*. Turint omenyje, kad arabų ir senovės egiptiečių kalbos priklauso tai pačiai kalbų šeimai⁸, neatmestina versija, kad semitų *W-J-D* ir egiptiečių *w3dyt* (sen. Egipt. *wadž* – „žalias, papiruso spalvos“) – giminingi žodžiai bei konceptai. Trumpai apibūdinant, *Wadžet* – gyvatė-deivė, saugodavusi kiekvieną faraoną (jos simbolis) , spjaudavusi nuodus į kiekvieną faraono priešą. *Wadžet* – Egipto globėja, pirminė pasaulio gyvatė (pagal įvairių tautų mitologijas gyvatė – pirmasis iš pirmųjų vandenių pasirodęs gyvis, simbolizuojantis gyvybę, egzistenciją, taigi *wujūd*). Dar *Wadžet* žinoma kaip *Wedžat*, *Udžat*, *Edžo*, *Uto*, *Ra Akis*, *Horo Akis*. Manoma, kad būtent iš *Per-Wadžet* miesto (dabar *Tell al-Fara'in*, anksčiau – gr. *Boutos*), kuriame buvo pagrindinė *Wadžet* šventykla, į Graikiją pasklido orakulų tradicija⁹, taigi teurgija tapo filosofija. Ikidinastiniame Egipte įkurta *Per-Wadžet* šventykla – pirmoji žinoma vieta, kur dar paleolito laikais buvo garbinama gyvybė / gyvatė *Wadžet*, ir tai buvo pirmoji žinoma orakulų tradicija.

Bene rimčiausia monografija apie Sadrą vadinama Fazluro Razmano knyga „The Philosophy of Mula Sadra (Sadr al-Din al-Shirazi)“ (2005) apie *Wadžet* nieko nekalba, tačiau joje Sadro ontologija pristatoma kaip skirtinga nuo ankstesnių filosofų požiūrio į *wujūd*, nes „Sadru egzistencija negali būti rūšis ar rūšies skiriamasis požymis, kadangi egzistencija, kuri *kuria* visą esmę, esenciją (*essence*), kuri kad ir kiek turėtų savyje „būtiškumo“ (*is-ness*), nepriklauso esencijai *per se* – taigi savyje esencijos nei „yra“, nei „nėra“. Tai atsitinka, nes jos kyla iš tikrosios egzistencijos“¹⁰.

Už šios gana sudėtingos formuluotės slypi tikrasis Sadro intuityvistinis mąstymas: filosofas tarsi balansuoja tarp šio ir „kito“ pasaulio, tikrosios egzistencijos ir jos pagimdytų „gradacijų“ (*tashkik*). Sadras, kaip ir Sokratas bei kiti didieji filosofai, gyveno taip, kaip mąstė. Jis atsisakė didžiulių valdovų privilegijų, turėjo mokinių, keleriems metams buvo pasitraukęs į vienatvę apmąstymams prie Kahako kaimelio, netoli Qomo, Irane.

Kaip iš tikro suvokė pirmąją egzistenciją Sadras, gali atsakyti jo paliktos knygos, tačiau kad ir kiek jas interpretuotume, akivaizdu, jog giliausia būties paslaptis įmanoma, paties mąstytojo žodžiais tariant, tik patiriant dvasines keliones (jos nuodugnai aprašytos Sadro *magnum opus* – *Asfar arba 'a*, arba „Keturiuose kelionėse“), per savo vidų kontempliatyviai perleidžiant pasaulį, o grįžus į „šį“ pasaulį, pateikiant tai kiek įmanoma paprastesniais žodžiais.

Manome, kad Sadras anksčiau Islamo filosofų išbandytą terminiją pasirinko būtent

⁸ http://www.ethnologue.com/show_family.asp?subid=52-16.

⁹ Herodotas. *Istorija*. Vilnius: Mintis, 1988, p. 400.

¹⁰ Rahman, Fazlur. *The Philosophy of Mula Sadra (Sadr al-Din al-Shirazi)*. Lahore, Pakistan: Suhail Academy, 2005, p. 31.

tam, kad ji būtų paprasčiau suprantama jo mokiniais – tiek jam gyvam esant, tiek dabar, po 400 metų, kai Sadro populiarumas vis auga.

Grįžtant prie F.Rahmano frazės „nei „yra“, nei „nėra“, čia galime rasti paralelę su Aristotelio esmės (esencijos) konceptu. Aristotelio *to ti esti* („tai, kas yra“) arba *to ti ên einai* („tai, kas buvo“) į lotynų kalbą buvo išversta kiek nuskurdintu žodžiu *essentia*. „Platono filosofijoje iš *tiesų (ontōs)* egzistuoja ne kas kita kaip eidai, kurie yra ir tikrieji *esiniai (ta onta)*“¹¹.

Tibeto budizme naudojamas panašus konceptas – „nei vienas, nei daug“ (*gcig du ,bral ba'i gtan tshigs*)¹² – jis kažkiek primena Sadro bandymą suvokti ir paaiškinti *wujūd*, kurio negalima apibūdinti žodžiais. Tiesa, nereikėtų tibetietiškojo koncepto sulyginti su sadriškuoju: vis dėlto Sadras buvo musulmonas, ištikimas *tawhīd* doktrinai, pagal kurią egzistuoja Vienas Dievas, Viena Egzistencija, ir jam dėl to nekilo abejonių. Tačiau didžioji problema, kaip suvokti Sadro *wujūd*, yra vienovės ir daugio (gradacijų) problema. Ar Sadras ją išsprendė, bandysime analizuoti tolesniuose skyriuose.

I.2. *Tashkīk*

Sadro metafizinė filosofija Islamo pasaulyje laikoma revoliucinga. Daugelio tyrinėtojų manymu, ji unikali, nes pirmoji postulavo egzistencijos (tiksliau – *wujūd*) doktriną. *Wujūd* Sadro filosofijoje turi ontologinį primatą (*asālat al-wujūd*), tai – vieninga realybė, sugraduota į intensyvumo laipsnius, tačiau pats *wujūd* išlieka paslaptingas, „nepagaunamas už rankos“ ir negali būti niekaip iki galo suvoktas. Bet koks bandymas konceptualizuoti ir įdaiktinti *wujūd* yra logiškai klaidingas, sako Sadras, beveik visuose savo veikaluose tai pabrėždamas vis iš naujo, tarsi kartodamas savotišką mantrą. Sadro veikalų specifika islamiška, ji kitokia nei europietiškujų filosofų, tad nenuostabu, kad iki šiol į Vakarų kalbas išversti vos keli iš beveik 50 Sadro veikalų.

Bene žinomiausiam vertime – knygoje „Gnostikų eliksiyras“ (*Iksīr al-‘Arīfīn*) – filosofas daug dėmesio skiria ir metafiziniams dalykams (sielai, pomirtiniam pasauliui, angelams ir šėtonui), ir racionaliajam pradui (mirties, laiko suvokimui, mokslui). Sadras – ir psichologas, aptarinėjantis, pvz., atleidimo prasmę. Su Sadro kūryba menkai susipažinusiems žmogui gali pasirodyti, kad jis – eklektikas, tačiau taip iš tikro nėra, ir tai nesunku pagrįsti. Sadro veikalai visi suskirstyti logine tvarka (dažniausiai nuo racionalių dalykų einama prie irracionalių), sistematizuoti temomis ir potėmėmis, juose yra tam tikras skaičius skyrių ir

¹¹ Kardelis, Naglis. *Vienovės įžvalga Platono filosofijoje. Monografija*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Versus aureus, 2007, p. 75.

¹² *The Adornment of the Middle Way: Shantarakshita's Madhyamakalankara with commentary by Jamgön Mipham*. Boston, Massachusetts, USA: Shambhala Publications, Inc., 2005, p. 39.

dalių. Pvz., „Gnostikų eliksiyre“ yra keturios dalys, talpinančios 5, 10, 10 ir 10 skyrių; beje, skaičius 4 Sadrai itin svarbus, nors jis ir ne numerologas. Vis dėlto senovinė keramato praktika, persiškumas šioje vietoje labai svarbūs, ir, kaip ir žydų mistikams kabalistams, pasaulio skirstymas į tam tikrus lygmenis, sluoksnius, gradacijas Sadrai labai svarbus. Kodėl? Mūsų spėjimas būtų, kad tai – Korano įtaka. Kaip yra pažymėjęs A. Uždavinys, „šlovingasis *Koranas* užrašytas ant Saugomos Lentelės (*al-lawh al-mahfūz*). Taip teigia *Koranas*, tarsi apibendrinamas ir sintezuodamas visą ilgaamžę Mesopotamijos, Sirijos ir Palestinos raštininkų kultūrą, kurią nesunku interpretuoti neoplatonizmo požiūriu. Sufizmo hermeneutika tvirtina, kad šiame kontekste Lentelė reiškia neregimą dvasinę tikrovę, tarsi substratą, į kurią įrašomas amžinasis Dievo Žodis, virstantis noetinių formų raštu. Pirmieji Pranašai apreikštojo *Korano* ajatai jau mini Rašiklį (*qalam*), šitaip pabrėždami kosmogoni- nę ir sakramentinę rašto funkciją.“¹³

Kiek toli nuo Ibn Arabi nutolo Sadras, teigdamas, kad pasaulis, egzistencija, *wujūd* yra nesuvokiamas? Ibn Arabi savo *magnum opus* „Mekos apreikšimai“ (*Al-Futūhāt al-Makkiyya*) pabrėžė, kad „pats didžiausias neišmanėlis tas, kuris siekia Dievo“¹⁴, nes jo pasiekti neįmanoma, nes *wujūd* nėra suvokiamas, jis tik gali save manifestuoti esiniais (*mawjudad*).

Sadras gerai išmanė Ibn Arabi ir jo idėjas tęsusio Suhrovardžio filosofiją, tačiau žengė tolesnį žingsnį. Remdamasis aristotelizmu, Koranu, sufijų mokymais ir savo paties išvalgomis, jis nesuvokiamąjį *wujūd* suskirstė į gradacijas, *tashkīk*. Sadras, kaip ir Tyrieji Broliai (إخوان الصفا, *Ikhwān aṣ-Ṣafā*), slapta X a. Basroje veikusi draugija, pasirinko keturių žmogaus sielos lygmenų sistemą. Iš Pitagoro mokymo atėjusi skaičiaus 4 prasmė – keturypė kosmoso sandara, keturių rūšių materija, keturios gėrio ir blogio kategorijos, taip pat – keturi sielos lygmenys (gyvulinė siela, egocentrinė siela, atgailaujanti siela, nurimusi siela). Visi šie lygmenys, išskyrus gyvulinę sielą (*al-naḥs al-hayawaniyyah*), paimti iš Korano.

Kaip teigia Sadras, Dievo ryšys su kosmosu negali būti tiesioginis, nes jis neturi kauzalinio ryšio su pasauliu, t.y. gali tik manifestuotis. Tokiu būdu Sadras postulavo teologinį Dievo buvimo įrodymą, pavadinęs jį Teisingumo įrodymu (*borhān al-ṣeddiqin*), pagal kurį „egzistencijos tiesa pirmiausia yra tokia, kad pati egzistencija yra tyra, beribė“¹⁵. *Arba, kaip rašė pats Sadras, basiṭ al-ḥaqīqa koll al-ashyā* („visi dalykai yra paprasti“):

¹³ Uždavinys, Algis. *Sufizmas Islamo civilizacijoje*. Kaunas: Atvirosios visuomenės studijų asociacija, 2007, p. 186.

¹⁴ *Futūhat IV.424.15*, iš Ibn al ‘Arabi. *The Meccan Revelations. Vol I, II. Ed. by Michel Chodkiewicz. Translated by William C. Chittick and James W. Morris*. New York: Pir Press, 2005.

¹⁵ Ayatollahy, Hamidreza. *Mula Sadra’s Seddiqin Argument for the Existence of God: An Islamic Response to Hume and Kant*. Tehran: Sadra Islamic Philosophy Research Institute Publication, 2005, p. 31.

tik Dievas, Vienintelis, yra paprasta ir tyra Būtis, todėl tokia yra ir visa egzistencija, *wujūd*.

Ši monistinė vienintelės egzistencijos doktrina Sadro filosofijoje papildoma daugio iliuziniu fenomenu – egzistencijos gradacija (*tashkīk al-wujūd*). Daugį paaiškinti ne taip paprasta, todėl Sadras ne kartą ne viename savo veikale pabrėžia, tarsi mantrą kartoja panašius į šiuos žodžius: „Korano apreiškimas yra šviesa, kuri padeda matyti. Tai tartum saulė, kuri dosniai apipila mus savo spinduliais. Filosofinis protas [intelektas] yra akis, kuri mato šią šviesą, ir be jos mes nieko negalime matyti. Jei užsimerksime, t.y. jei apsimesime, kad mums užtenka tik filosofinio proto, šviesos nebematysime, nes nebebus akių, kuriomis ją galėtume pamatyti.“¹⁶

Seyyedas Hosseinas Nasras *wujūd*verčia kaip „Realybė“ (*reality*), pabrėždamas, kad *wujūd* turi vidinę ir išorinę formas – konceptą (*mafhūm*) ir realybę (*ḥaqīqa*). *Mafhūm* egzistuoja tik mūsų prote, ir tai galime prilyginti Platono eidui. Tuo tarpu *ḥaqīqā* egzistuoja ne žmogaus prote, o nepriklausomai nuo jo. „Šioje vietoje susitinka filosofija ir gnozė, ir aukščiausioji patirtis, įmanoma dvasinių praktikų pagalba, tampa amžinai egzistuojančia realybe, kuri sudaro visų filosofų konceptų pagrindą.“¹⁷

Persiškojo, islamiškojo egzistencializmo pagrindas – apreikštajame Korane, kuriame rašoma, kad Dievas yra „Pirmasis ir Paskutinis, Išorinis ir Vidinis, Žinantysis visus dalykus“¹⁸. Žymiausias Kadžiarų (*Qajar, Dowlat-e Aliyye-ye Irān, 1785–1925*) dinastijos Persijos filosofas, teologas, poetas, mistikas Šeichas Mula Hadi Sabzavari (1797–1873) geriausiai žinomame savo veikale *Sharḥ al-manẓuma (1845) sufiškomis eilėmis surašė sadriškosios filosofijos summa summarum. Tokiu būdu savo įkvėpėją Sadrą Sabzavari gynė nuo jo kritikų, iš kurių aršiausias – Šeichas Aḥmadas Ahsā’i (1753-1826), įkūręs šeichitų mokyklą. Šeichitai – viena iš trijų šiitų denominacijų (kartu su usulizmu ir ach-barizmu).*

Šeichas Aḥmadas Ahsāi kritikavo Sadrą dėl jo susikontravimo ties *wujūd* kaip svarbiausiojo būties koncepto, glumindamas Islamo filosofus ir teigdamas, kad *wujūd* ir *māhiyya* (pažodžiui – „kas ji(s), tai?“) yra vienodai svarbūs. Pasak A.Uždavinio, *māhiyya* – „esmė“, *quidditas*, „kasybė“, „tai, kuo daiktas „esti“, nepriklausomai nuo to, ar jis aktualiai egzistuoja raiškos lygmeniu (...). Vudžudijos mokyklos sufijams pirmesnė būtis, egzistencija (*wujūd*). (...) Vudžudijos sufijų mokyklos antiesencializmas minėtąsias esmes paverčia dieviškosios imaginacijos modusais „būties vienybės“ siste-

¹⁶ Nasr, Seyyed Hossein. *Islamic Philosophy from its Origin to the Present. Philosophy in the Land of Prophecy*. State University of New York Press, 2006, v.

¹⁷ Ibid, p. 73.

¹⁸ Qur’an 57:3. <http://corpus.quran.com/translation.jsp?chapter=57&verse=3>. Žiūrėta 2012 05 23. Čia ir toliau Korano citatos pateikiamos iš šio šaltinio.

moje¹⁹. Paneigdamas šeichitų įkūrėjo nuomonę, Sabzavari sukūrė dvielį, kuriame kitu terminu pabrėžė *wujūd* primatą:

Mafhīmuhu min a'rafi 'l-ashyā' -i

Wa kunhuhu fī ghāyati 'l-khifā' -i

(Jos sąvoka yra vienas iš geriausiai žinomų dalykų,

Tačiau jos giliausia tikrovė [*kunh*] itin paslėpta)²⁰.

Sabzavari žodžiui *ḥaqīqā* čia panaudojo sinonimą *kunh* („šerdis“). Kaip ir Sadras, Sabzavari akcentuoja, kad tikroji realybė – tai archetipo pasaulis, *wujūd*, kuris turi primatą prieš visa kita.

Korane trinarė šaknis *W-J-D* (و ج د), arba *wāw jīm dāl*, sutinkama net 107 kartus, iš jų 106 kartus kaip veiksmazodžio *wajada* forma, kartą – kaip daiktavardis *wuj'd*, kurio reikšmė nesusijusi su *wujūd* ir jam giminingais žodžiais. Pavyzdžiui, 93 sūroje „Al-Duhā“ („Rytas“) yra frazė *wawjadaka* „ir Jis rado tave“ (7 ajatas: „Ir Jis rado tave pasimetusi, ir suteikė tau prieglobstį“). Ta pati frazė pasikartoja ir 93 sūros 8 ajate: „Ir Jis rado tave vargšą, ir praturtino.“ Kituose Korano ajatuose, susijusiuose su šaknimi *W-J-D*, taip pat kalbama apie Dievo ieškojimą, radimą (sic! ne tik žmogus ieško Dievo, bet ir Dievas žmogaus, ir jie *randa vienas kitą* – tai, ko gero, yra visa Islamo religijos ir filosofijos bei mistinės pasaulėžiūros sufizmo kvintesencija).

Taigi, *radę vienas kitą (tajidū(hu))* „tu surasi“, *ajidu* „randu, ar galiu rasti“, *yajiduka* „Jis randa tave“ ir kt.), ieškantieji tampa Viena Realybe, *wujūd*²¹.

Vis dėlto yra įdomu, kaip Vieningoji Realybė, *wujūd*, Sadro filosofijoje tampa sugraduota. Iš tikro tai nebuvo originali jo idėja. Tiesiog iš Aristotelio „Metafizikos“ per šimtmečius atkeliavęs gradacijos fenomenas Sadro įvardijamas kaip *tashkīk*. Pabrėžtina, kad ir Vakarų filosofai viduramžiais ir Renesanso laikotarpiu dalijo visatą į įvairias hierarchijas (tam ypač pasitarnavo kabalizmas) – nuo *materia prima* iki Dievo (per mineralų, augalijos ir gyvūnijos, žmonių bei angelų karalystes). Ši schema buvo užbaigta ne Aristotelio, kaip dažnai manoma, bet Ibn Sinos (Avicenos), kuris „Gydymo knygoje“ (*Kitāb al-Shifā'*, 1014–1020) pirmąsyk filosofijos istorijoje aprašė hierarchiją, apimančią visas karalystes. Hierarchijos, arba būties grandinės (*maratib al-wujūd*), idėja svarbi Islamo filosofijai, ji kildinama iš Korano. Apie gradacijos savitai rašė ir Ibn Rušdas (Averojus), kalbėjęs apie pirmąjį judintoją, kuris, kaip „Metafizikoje“ rašė Aristotelis, egzistuoja pagal būtinybę. „Stoka, egzistuojanti Pirminėje materijoje, nėra absoliuti. Averojus pridėda

¹⁹ Uždavinys, Algis. *Sufizmas Islamo civilizacijoje*. Kaunas: Atvirosios visuomenės studijų asociacija, 2007, p. 470.

²⁰ *Šarḥ-e ġorar al-farā'edma 'ruf ba Šarḥ-e manẓuma-ye ḥekmat :qesmat-e omur-e āmma wa jawhar o 'araž*, ed. Mehdi Moḥaqeqq (Mohaghegh) and Toshihiko Izutsu. Tehran: McGill University Institute of Islamic Studies, 1969, p. 4.

²¹ Remtasi <http://corpus.quran.com/qurandictionary.jsp?q=wjd>. Žiūrėta 2012 05 24.

gradacijas: quodammodo, „tam tikru būdu“, nes tokia stoka yra „materijos forma“, niekada nepaliekanti pačios materijos.“²²

Ibn Rušdas (Averojus) pastebi, kad jo pateikta dangiškojo judėjimo samprata gali būti vertinama įvairiai, pavyzdžiui, Aristotelis tai aiškino kitaip. Jis teigė, kad pirmasis judintojas, nors ir jis yra nematerialus, tačiau turi apibrėžtą vietą visatos pakraštyje (*Fiz. Kn. VIII, sk. 10, 267b 15-25*).²³ Skirtingai nei Al Farabi, Ibn Sina, vėliau – ir Sadras, Ibn Rušdas visatos vienybę stengėsi konstruoti kitu keliu, atmesdamas *wujūd* ir neoplatonikų idėjas, teigdamas, kad tobulumas glūdi pačiame dangiškųjų kūnų judėjime. Visgi Ibn Rušdas pripažino, kad „egzistavimas sielos viduje yra veikiančioji judėjimo priežastis“²⁴.

Sadro filosofijoje gradacijos doktrina pateikiama naujoje šviesoje, remiantis *wujūd* primato (*asāla*) ir transcendentinės vienovės (*waḥda*) konceptais. Sadras teigia, kad yra ne tik pasaulio gradacija nuo „grindų“ (*farsh*) iki Dieviškojo Sosto (*‘arsh*), bet kiekvienoje egzistuojančioje mahijoje (*māhiyya*) slypi egzistencija – *wujūd*, kurios šaltinis – Dievas, Absoliuti Egzistencija (*al-wujūd al-mutlaq*). „Visata yra niekas kitas, kaip *wujūd* stiprybės ir silpnumo laipsniai, besidriekiantys nuo archangeliškosios realybės intensyviųjų *wujūd* gradacijų iki dulkių, iš kurių buvo sukurtas pirmasis žmogus. Gradacijos būdingos tik *wujūd*, o ne *māhiyya*. Norint suvokti gradacijų reikšmę, reikia suprasti, kad realybė vienu metu yra ir vienis, ir daugis.“²⁵

Sudėtinga Sadro gradacijos teorija rado savo vietą ir XX–XXI a. Islamo filosofijoje. Bene žymiausias šių dienų filosofas, sekantis transcendentiniu Sadro metodu ir plėtojančias *tashkīk* konceptą, – Irano mąstytojas Mahmoudas Khatami (محمود خاتمی, gim. 1963 m. Teherane), geriausiai žinomas kaip *ontetinės filosofijos* (ontetinis, pasak M.Khatami, – neapibrėžtas ir hierachiškas) mokyklos kūrėjas. M.Khatami naudoja „ontetinę redukciją“, dekonstruodamas Egzistencijos / Sąmonės / Gyvenimo šerdi pagal *tashkīk* konceptą. Ontetinė M.Khatami logika primena Edmundo Husserlio (su kuriuo neretai lyginamas Sadras) fenomenologinį metodą: „Transcendentinis metodas prasideda nuo bepradžio prasadėjimo idealo.“²⁶ M. Khatami neosadriškoji filosofija sudėtinga, ji inkorporuoja ir vakarietiškoji fenomenalizmą, arba, kaip jis pats rašo, „įeina į Sadro filosofiją per modernybės duris“.

Tiesos (tikrovės) ieškotojas, arba tiesos (tikrovės) mokinys, (*talib al-haqq*) M. Kha-

²² Remtasi <https://plato.stanford.edu/entries/ibn-rushd-natural>. Žiūrėta 2020 12 23.

²³ Stančienė Dalia Marija, Žilionis Juozas. *Ankstyvoji scholastika: ugdymo filosofijos metmenys*. Vilniaus pedagoginis universitetas, 2010, p. 294.

²⁴ Ibid, p. 295.

²⁵ Nasr, Seyyed Hossein. *Islamic Philosophy from its Origin to the Present. Philosophy in the Land of Prophecy*. State University of New York Press, 2006, p. 78.

²⁶ Khatami, Mahmoud. „The Transcendent method: A Reconstruction“, in *Comparative Studies on Mula Sadra*, V.4, ed. SIPRIN. Tehran: Mula Sadra Foundation, 2002.

tami filosofijoje turi patirti dvasinę kelionę per „kelionę ir vadovavimą“ (*sayr wa soluk*) – *afaqi* (egzistenciją būties horizonte) ir vertikalėn kylančią *anfusi*, siekiančią tyriausio egzistencijos šaltinio. Siekdamas triados „sąmonė-veiksmas-būtis“, žmogus, kaip teigia M.Khatami, „centralizuoja savo subjektyvumą ir ryšį su pasauliu“²⁷.

Apibendrinant *wujūd* ir *tashkīk* konceptų raišką Sadro ir ikisadriškoje bei neo-sadriškoje filosofijoje, būtina pažymėti, kad be ją visur lydinčių kelionių (šventųjų kelionių / šventųjų knygų) *asfar* (vns. *safar*) mūsų bandymas suvokti Sadro transcendentinę teosofiją bus beprasmis, todėl tiesiog privalome leisti į kelionę po Mula Sadro *magnum opus* „Asfar arba‘a“ („Keturių kelionės“, arba „Keturių knygos“) ir paanalizuoti šioje knygoje išdėstytas įžvalgas.

I.3. *Asfar arba‘a*

Trinarė arabų kalbos šaknis *S-F-R* turi kelias reikšmes, tarp kurių – „keliavimas“ ir „atskleidimas“, „mediatorius“. *Safr* (dgs. *asfar*) – „kelionė“. Jos motyvas itin svarbus Sadro filosofijoje.

Asfar arba‘a savo reikšme Islamo filosofijai lyginama su Ibn Sinos *Shifā* ir Ibn Arabi *Futūhātal-Makkīyah*. Iš tikro tai ne tik pagarbus palyginimas, bet ir nuoroda į tai, kad Sadro *magnum opus* talpina savyje ir aviceniškąjį peripatetizmą, ir Ibn Arabi misticizmą. Dėl knygos pavadinimo daug ginčytasi, kadangi *asfār* arabų kalboje (veikalas parašytas arabiškai) yra dviejų žodžių daugiskaita: *safr* („kelionė“) ir *sifr* („knyga, šventraštis“, iš čia – Europos kalbų žodis „šifras“). Iš pradžių ši veikalą atradę Josephas Arturas de Gobineau ir Edwardas Granville’is Browne’as manė, kad tai tėra knygos apie paprastas keliones, tačiau jau gerokai vėliau paaiškėjo, kad viskas kur kas sudėtingiau. Sadras knygos įvade mini, kad kelionės – tai iniciacijos realizavimo (*sulūk*) etapai: 1) sukurtojo (*khalq*) kelionė link Tiesos Kūrėjo (*Haqq*); 2) kelionė Tiesoje su Tiesa; 3) kelionė iš Tiesos su Tiesa į sukurtąjį pasaulį; 4) kelionė su Tiesa sukurtajame pasaulyje. Kelionės etapai Sadro filosofijoje logiškai pagrįsti, nors tai ir metafizika, tačiau gnosticizmas turi savąją logiką.

Pirmojoje *Asfar arba‘a* knygoje pradeda aiškėti, kas yra toji Kelionė. Tai – *wujūd*, egzistencija, būtis, ieškojimo ir radimo procesas, nes „tikrovė yra vienas išskaidytas Dvelksmas“²⁸. Dvelksmo (*ruh* – dvasia, dvelksmas) ir tikrovės (*haqq*) santykis gana aki-vaizdus: A.Uždavinys taikliai, nors ir subtiliai, pastebėjo, kad abu šios lygties dėmenys neperskiriamai susiję, o „išskaidymas“ – tiesioginė nuoroda į *tashkīk* konceptą. Pirmoji

²⁷ Khatami, Mahmoud. *Lectures on Contemporary Western Philosophy*. Tehran: Elm Publisher, 2008, Introduction.

²⁸ Uždavinys, Algis. *Simbolių ir atvaizdų interpretacijos problema senovės civilizacijose*. Vilnius: Sophia, 2006, p. 116.

Sadro *magnum opus* knyga labiau skirta *wujūd* manifestacijoms apibrėžti ir analizuoti; antroji kalba apie „paprastąsias substancijas“, t.y. intelektus, sielas, kūnus, gamtą; trečioji skirta teodicėjai (gr. θεός – „dievas“, δίκη – „teisingumas, teisė“; tai – bandymas išspręsti blogio problemą, pateisinant Dievo gerumą; be abejo, šis terminas nenaudotas Sadro filosofijoje, jį 1710 m. sukūrė Gottfriedas Leibnizas); ketvirtoji kalba apie sielą, pradžią ir pabaigą. Visos šios temos didžiuliame Sadro veikale aptariamos smulkiai, analizuojant ir lyginant iki jo gyvenusių filosofų išvalgas. Galima tvirtinti, kad *Asfar arba ‘a* apibrendrino beveik tūkstančio metų Islamo filosofijos (pirmuoju Islamo filosofu laikomas Al-Kindi, 801–873) pasiekimus ir kartu įkūrė naują filosofinę mokyklą, ėjusią gerokai toliau nei jos pirmtakai ir įkvėpėjai.

Williamas C. Chittickas pastebi, kad Sadrui jo filosofinėje ir teologinėje *summa summarum* (*al-Hikma al-muta‘aliyya fi-l-asfar al-‘aqliyya al-arba‘a*, „Keturių intelekto kelionių transcendentinė išmintis“, arba tiesiog *Asfar arba ‘a*) ypač svarbios keturios dvasinio tobulėjimo stadijos: *shari‘a*, *tariqa*, *haqiqa* ir *marifa*.

Shari‘a – tai Islamo teisė, apreikšta Korane. Pirmasis tobulėjimo žingsnis – tobulai vykdyti dieviškuosius įstatymus, kad būtų įrodyta meilė Dievui, atsidavimas, savidisciplinavimas, gyvenimas pagal tikėjimo tiesas. Žemiškosios taisyklės, linkusios į konformizmą, parodo, kaip dvasią veikia kūnas. Todėl kūną pašvenčiant Dievui, pasak Sadro, dvasia apvaloma, o apvalyta dvasia reikalinga antrajai stadijai.

Tariqa („būdas, metodas, maniera“, nuo *tariq* – „kelias“) apibūdina šiūtų ir sufijų broliją, ordiną. Šioms brolijoms vadovauja dvasinis lyderis *wali* (dgs. *awliya*), kuris Dievo valia gali atlikti stebuklus. Jo vadovaujami einantieji dvasiniu keliu inicijuojami į *awrad*, tam tikrą maldų visumą, specifinę brolijai. Maldos prieš jas recituojant turi būti gerai išstudijuotos, nes recituoti klaidingai – nuodėmė. Kai mokinys išstudijuoja ir recituoja *awrad*, palaipsniui dvasiniai apšvietimai, kurie paslėpti nuo daugelio žmonių, ima atsiskleisti. Tai – trečioji stadija, *haqiqa*.

Haqiqa („tai, kas tikra, autentiška dėl metafizinio ar kosminio būvio“) – sudėtingas konceptas, apibrėžiantis žinojimą, kuris ateina iš susijungimo su Dievu. Žmogus tokiu būdu gali matyti toliau nei fizinis pasaulis.

Marifa – „žinojimas, gnozė“ (*‘irfān* – „gnosticizmas“). Tai – žinojimas, gautas Dievo akivaizdoje, neturintis jokio ryšio su žemiškuoju žinojimu, kurį galima gauti tik per asmeninę patirtį. *Marifa* ateina iš tiesioginio Dievo apšvietimo tiems, kas praėjo pirmąsias tris stadijas²⁹.

„Keturias keliones“ Sadras pradėjo rašyti dar 1606 metais Kahake (baigė 1638 metais Širaze), kuriame kelerius metus gyveno kaip atsiskyrėlis, ir siekė pats pereiti visas keturias dvasinio tobulėjimo stadijas. Šiame veikale tarp daugybės filosofinių, teologi-

²⁹ Chittick, William C. *Faith and Practice of Islam: Three Thirteenth Century Sufi Texts*. Albany: State University of New York, 1992, p. 99.

nių, loginių, fizikinių, metafizinių svarstymų išryškėja pagrindinė gija, kuri tapo Sadro filosofijos esme, – sielos kelionė *šiame* pasaulyje. Nuo metafizikos Sadras lengvai pereina prie sudėtingesnio uždavinio – suderinti ją su racionalumu.

Pasak Sadro, siela, keliaujanti per šį pasaulį (ieškotojas-radėjas), bėga nuo daugio ir fenomenų, kurie yra iliuziniai, link vienio ir jame slypinčios realybės prigimties. Antrajame kelionės etape Sadras aprašo garsųjį Dievo įrodymo argumentą (*sediqqin*), kurį jau trumpai aptarėme. Mistikas, ištirpęs dieviškume ir pamatęs tikrąjį „aš“, trečioje kelionėje aiškina, koks Dievo ir pasaulio santykis, kalba apie šio pasaulio ontologines kategorijas, gamtą, laiką ir kūriniją. Mistikui tai – sugrįžimas į „blaivumą“, šią „realybę“, kuri padeda suvokti savo moralinių įsipareigojimų vertę ir galimybes juos realizuoti (šiuo aspektu Sadras vėliau ne kartą bus lyginamas su I.Kantu). Galutinė, ketvirtoji, kelionė – tai soteriologija ir eschatologija, kitaip tariant, dvyliktininkų šiūtų pripažįstamas šio pasaulio pabaigos, Mesijo atėjimo konceptas. Sadras plačiai aprašė būsimojo Mesijo – Mahdi, dvyliktojo šiūtų Imamo – atėjimą (kartu su Isa – Jėzumi). Be to, ketvirtojoje kelionėje prieš kosminės svarbos įvykius siela (ieškotojas-radėjas) galiausiai suvokia, kad viskas kaip suvienyta visuma atspindi ontologinį dieviškumo vienį, ir patiria norą sugrįžti prie pradžių pradžios, šaltinių šaltinio, Dievo.

„Keturios kelionės“ gali pasitarnauti ir kaip kompendiumas, kuriame galime surasti ne tik analizę tokių žymių filosofų kaip Ibn Sina, Suhurvardis, Ibn Arabi, bet ir iki šiol menkai težinomų Širazo mąstytojų įžvalgas. Tarp jų – Miras Ghiyathas al-Din Mansuras Dashtaki (m. 1541), Shamsas al-Din Muhammadas Khafri (m. 1550). Taigi pagrindinis Sadro veikalas yra vertingas ne tik metafizikai, eschatologijai, bet ir filosofijos istorijai, logikai.

Asfar arba 'a idėjas tęsia kiti taip pat gerai žinomi Sadro filosofinės teologijos veikalai: *al-Hikma al-'arshiyya* („Sosto išmintis“), *al-Shawahid al-rububiyya* („Dieviškieji liudininkai“), *al-Masha'ir* („Įkvėpti atpažinimai“), *Mafātīh al-ghayb* („Paslėpties raktai“), *Asrar al-ayat* („Ženklių / Korano eilučių paslaptys“), *Mutashabihat al-Qur'an* („Korano alegorijos“). Šiuose ir kituose Sadro veikaluose išryškėja dar vienas svarbus konceptas – *huduth al-'alam*, *Europos filosofijoje labiau žinomas kaip creatio ex nihilo*. Korane yra bent šešios eilutės (*ajatai*), kuriose kalbama apie pasaulio sukūrimą iš nieko, pvz.: „Kai dangaus ir žemės kūrėjas pasako materijai „būk“, taip ir nutinka“ (2:117; *badī'ul-samāwāti wal-ardi wa-idhā qaḍa amran fa-innamāyaqūlulahukun fayakūnu*). Egzistencialistinis imperatyvas kun („būk“) Korane puikiai susišaukia su *wujūd* konceptu, taip pat ir su *huduth al-'alam* (19:67; „Argi neprisimena žmogus, kad prieš jį sukuriant nebuvo nieko?“; *awalā yadhkuru l-insānu annā khalaqnāhu min qablu walam yaku shayan*).

Nepaisant šių teologinių argumentų, „Keturiuose kelionėse“ kritiškai apibrėžiama, kas yra filosofija, ir Sadrai ji yra ne tik dvasinė praktika, bet ir proto veiksmai – argumentavimas, analizė, taigi suderinama neoplatoniškoji filosofijos vizija su platoniskąja

ir aristotelišką. Žinant, kad filosofija tobulina žmogaus sielą, teigia Sadras, jos keliu einantis žmogus tampa panašus į Kūrėją ir suvokia kosmoso tvarką³⁰.

Sadrai galutinis filosofijos (dvasinių kelionių) tikslas – metafizinis: įgyti žinojimą apie dalykus, kurie egzistuoja, ir suvokti jų esmę, atmetant jų kaip fenomenų iliuziškumą. Sadras siūlo racionalų, intelektinį požiūrį į realybės suvokimą, kitaip tariant, žmogaus protas, anot filosofo, geba suvokti realybę tobulindamas save.

Sadro manymu, tobulas filosofas – tai koraniškasis *al-insān al-kāmil* (arab. „tobulas žmogus“; pers. *ensān-e kāmel*). Šiuo terminu Korane vadinamas Pranašas Muhammadas (*s.a.w.*). Tai – tyros sąmonės žmogaus archetipas, ypač naudojamas sufijų, pvz., Ibn Arabi, veikaluose. Manoma, kad *al-insān al-kāmil* konceptas – ikiislamiškas, susijęs su manichėjų ir gnostikų „pirmuoju žmogumi“ *protanthropos* (veikale „Pistis Sophia“ jis vadinamas *Aeon Jeu*), Filono „dangiškuoju, pirmuoju žmogumi“ *γενικός* arba *οὐράνιος ἄνθρωπος*; panašus konceptas randamas ir žydų misticizme (Izaako ben Solomono Lurijos Aškenazio Kabloje tai – *adam kadmon*, *adam ha-kadmoni*), *samkhya* krypties hinduizme (*purusha*, „kosminis žmogus“), krikščionybėje – *homo imago Dei*³¹.

Sadro filosofijoje tobulas filosofas siekia būti panašus į savo kūrėją, suvokdamas, kad visų daiktų formos egzistuoja už proto ribų, todėl, norint aprašyti racionalią visatos tvarką, reikia suprasti kauzalumo ir dalykų tarpusavio santykių principus. Korane minimas pirmasis žmogus *ādam* (آدم) tiesiog ir reiškia „žmogų“ (*ādamiya* – „žmonija“), tai nėra tikrinis vardas. Judėjų tradicijoje (ir iš jos tai perėmusioje krikščionybėje) Adomas antropomorfizuojamas (jau Pradžios knygoje). Arabiškoji šaknis *dāl mīm* (*D-M*) reiškia „kraują“ (identiška hebrajų kalbos šaknis *ADM* talpina savyje sąvokas „raudonas“, „gražus“, „žmogus“, „žemė“, „kraujas“), tiksliau, „kraujas“ arabiškai – *dam* (asirų kalba – *damu*, *admu*, „jaunas paukštis“). *Ādam* Islame – ne tik pirmasis žmogus, bet ir pirmasis pranašas, žmonijos pradininkas, Korane minimas 25 kartus. *Khalaqa l-insāna min ‘alaqin* (96:2) – Korano eilutė, kurioje aiškiai pasakoma: „Jis sukūrė žmogų iš kraujo krešulio.“ Tiesa, čia vartojamas ne žodis *dam* („kraujas“), o *‘alaq* („kraujo krešulys“).

Nors lyginamoji civilizacijų ir jose egzistavusių simbolių analizė nėra šio darbo tikslas, negalime nepaminėti, kad egzistuoja gana logiškai pagrįsta panbabilonizmo teorija. Jos apologetas, vokiečių asirologas, senovės Artimųjų Rytų specialistas, liuteronų pastorius Alfredas Jeremias (1864–1935), remdamasis „Gilgamešo epu“, kurį išvertė ir išleido vokiečių kalba 1891 metais, judėjiškosios Biblijos kilmę aiškino babiloniečių mitologijos terminija. A.Jeremias nustatė, kad nemažai Biblijos istorijų kilusios iš Mesopotamijos mitologijos. Tai liečia ir šiaurės vakarų semitų kalbų žodį *’Ēl*, reiškusį aukščiausiąją

³⁰ Mula Sadra. *Al-Hikma al-muta‘aliya fi-l-asfar al-‘aqliyya al-arba‘a* [*The Transcendent Philosophy of the Four Journeys of the Intellect*], gen. ed. S.H. Khaminihi, 9 vols. Mula Sadra’s *summa* with the glosses of his 19th commentator Sabzavari, 2001, VI: 6.

³¹ www.iranicaonline.org/articles/ensan-e-kamel. Žiūrėta 2012 05 31.

dievybę ir tapusį *El* bei *Il* hebrajų ir arabų kalbose (akadų – *ilum*), vėliau – *Elohim* ir *Allah* (tiksliau, artikelis *al* ir *ʾilāh*, „dievas“)³². Semitų kalbų prokalbės dvinarė šaknis **ʔ-L* reiškia „stiprus“. Šumerų kalboje, padariusioje įtaką visai Mesopotamijai, o pirmiausia akadams, žmogus vadinamas *lu* (dėmesio – ta pati *l*, kaip ir semitų kalbų prokalbės šaknyje **ʔ-L*), *Adapa*. Dievas Enki šumerų mitologijoje sukuria žmogų iš (*sic*) molio ir (greičiausiai menstruacinio) kraujo, kas visiškai atitinka po kelių tūkstančių metų Korane atsiradusią žmogaus sukūrimo versiją³³.

Pagrindinis filosofo tikslas, anot Sadro, – tapti „dieviškuoju filosofu, išminčiumi“ (*hakīm mutaʾallih*), *siekiančiu pažinti realybę per transcendentinę filosofiją (al-hikma al-mutaʾaliyya)*. Tokiu filosofu galima tapti, tai ne duotybė, o iniciacinė grandinė (*silsila*), prasidedanti nuo Adomo (pirmojo žmogaus adam), talpinanti savyje Biblijos pranašus, Graikijos filosofus, Indijos ir Babilono išminčius, galiausiai per Pranašą Muhammadą (*s.a.w.*) pasiekianti sufijus ir Islamo filosofus. Veikale, skirtame pasaulio sukūrimui iš nieko (*Risāla fi hudūth al-ʾalam*), Sadras filosofų genealogiją apibūdina taip: „Žinokite, kad pirmasis filosofiją gavo Adomas, pasirinktas Dievo, ir jo palikuonys Setas, Hermis bei Nojus, nes pasaulis niekada negali būti be žmogaus, kuris nustato žinių apie vieną Dievą ir sugrįžimą pas Jį. Didysis Hermis paskleidė filosofiją įvairiuose kraštuose, paaiškino ją ir taip praturtino žmones. Jis – filosofų tėvas, labiausiai išsimokslinęs iš žinančiųjų. (...) Romoje ir Graikijoje filosofija nebuvo tokia sena, jie sukūrė retoriką, laišku rašymo meną ir poeziją. Abraomas, tapęs pranašu, mokė juos dieviškosios vienybės mokslo. Kaip minima istorijoje, pirmasis graikų filosofas buvo Talis iš Mileto, kuris tai pavadino filosofija. Jis pirmiausia užsiėmė filosofija Egipte, tada nuvyko į Miletą, kur būdamas senas žmogus paskleidė savo filosofiją. Po jo buvo Anaksagoras ir Anaksimenas iš Mileto. Po jo atsirado Empedoklis, Pitagoras, Sokratas ir Platonas.“³⁴

Viena centrinių Islamo filosofijos ir mistikos idėjų vadinamas *al-insān al-kāmil* konceptas, Sadro filosofijoje konkretizuotas kaip „dieviškasis filosofas, išminčius“ (*hakim mutaʾallih*), *sufijų mąstymo paradigmoje reiškia žmonių rasę, kilusią iš Dievo, kosmoso ir grįžtančią atgal pas Dievą mistinio virsmo metu. Norint tapti išminčiumi, pirmiausia būtina tapti Dievo draugu walī (dgs. awliyā*, „saugotojas“, „padėjėjas“). „Tik Dievas yra tavo walī, taip pat jo Pranašas ir tie, kurie tiki, padeda vargšams, meldžiasi“ (5:55; *innamā waliyyukumu l-lahu warasūluhu wa-alladhīna āmanū alladhīna yuqīmūna l-ša-*

³² Matthews, Victor Harold. *Judges and Ruth. New Cambridge Bible Commentary*. Cambridge University Press, 2004, p. 79.

³³ http://realhistoryww.com/world_history/ancient/Misc/Sumer/Sumerian_Religion.htm. Žiūrėta 2012 06 06.

³⁴ Mula Sadra. *Risala fi huduth al-ʾalam [On the Incipience of the Cosmos]*, ed. S. H. Musaviyan, 1999, p. 153–154.

lata wayu 'tūna l-zakata zakah wahum rāki 'ūna). Walī pasaulietiniame gyvenime – tai autoritetas, globėjas (wilayah), pvz., tėvas savo vaikams, platesne prasme – tai „autoritetas Dievo akyse“, walīyu l-lāh. Šis terminas ypač svarbus šiitams (kartu – ir Sadro filosofijai). Walīyu l-lāh, arba Waliullah, – autoritetas, kurį Dievas suteikė Pranašui Muhammadui (s.a.w.), tada pirmajam iš dvylikos Imamų – Ali (Muhammado (s.a.w.) pusbroliui ir žentui, jo dukters Fatimos vyrui). Šiitai į pagrindinę maldą, tiksliau, tikėjimo išpažinimą (al kalima), šalia žodžių „Nėra kito dievo, išskyrus Dievą, Muhammadas yra Dievo pranašas“ (lā 'ilāha 'illā l-Lāh, Muḥammadun rasūlu l-Lāh) įtraukia ir frazę „ir Ali yra Dievo draugas“ (wa 'Aliyyun waliyyu l-Lāh). Sufijų brolijos vadovas vadina mas walīy as-sajjāda.

Sadro filosofijoje Dievo draugas yra tas tobulasis žmogus ir išminčius, kuris 1) suvokė savo vienybę su Dievu, kuris jį sukūrė; 2) patyrė Dievą savo sąmonėje, šia patirtimi sutvirtindamas savo tikėjimą savo nemirtingumu; 3) asketiškos disciplinos keliu pasiekė etinį ir moralinį tobulumą. „Siela šiame kūne yra kaip avis su trimis surištomis kojomis, ir tik viena laisva.“³⁵ Šią savo alegoriją Sadras aiškina taip: siela, patirdama mistinę kelionę, palaiapsniui nusimeta nuo savęs kūniškuosius prisirišimus (ryšius su augalijos, gyvūnijos, žmonių pasauliais), ir jai lieka ketvirtoji koja, būtina sielai atvykus ten, kur „džiaugiasi vidinės akys, o paprastos akys to nėra matę, ausys – girdėję“³⁶. Panaši aliuzija yra ir Korane, tai – viena paslaptینگiausių jo vietų: „(...) angelai – tai pranašai su sparnais: dviem [paž. abiem], trimis ar keturiais“ (35:1:7-13; l-malāikati rusulan ulī ajniḥatin mathnā wathulātha warubā'a).

„Keturiuos kelionės“, keturi angelų sparnai, keturiuos sielos kojos... Ką gi tai galėtų reikšti? Nors numerologija nėra Islamo pripažįstama, žinodami tai, kad visų mistinių mokymų šaknys veda į vos kelias pagrindines senovės civilizacijos, turime pripažinti, kad ir Islame yra vietos šiam mistiniam pseudomokslui (kuris, žvelgiant fenomenologiškai, gali kai ką paaiškinti). Jafr (džiafr; „būrimas, pranašavimas“) – būrimo menas Islamo mistikoje ir gnozėje, kurio būdu nusakomas predestinuotas tautų, dinastijų, religijų ir atskirų žmonių likimas. Jafr metodai gausiai aprašyti Umajadų (661–750) ir Abasidų (750–1258, 1261–1517) chalifatų literatūroje. Jafr literatūros svarbus komponentas – apokaliptinės pranašystės (malāḥem, ḥedṭān), todėl šis „mokslas“ vadintas „slaptuoju, paslėptuoju, vidiniu“ – 'ilm al-bāṭin. Korane sakoma: „Jis yra pirmasis ir paskutinis, matomas ir paslėptas, visažinis“ (57:3; huwa l-awalu wal-ākhiru wal-zāhiru wal-bāṭinu wahuwa bikulli shayin 'alīmun). Matomo ir paslėpto pasaulių konceptai tiesiogiai siejami su 'ilm („mokslas, žinojimas“). Žymus Islamo mokslininkas ('ālim), teologas, logikas Taqī ad-Dīn Ahmadas ibn Taymiyyahas (1263–1328) rašė: „'Ilm al-bāṭin kar-

³⁵ Mula Sadra. *The Elixir of The Gnostics. Iksīr al-'Arifīn*. Translated by William C. Chittick. Pakistan: Suhail Academy Lahore, 2005, p. 64.

³⁶ Ibid.

tais gali būti vidinių dalykų žinojimas, pvz., žinojimas intuicijos ir nuotaikų, kurios egzistuoja širdyje, taip pat tai gali būti viršjuslinių dalykų žinojimas, kurį turėjo pranašai. Kita vertus, 'ilm al-bāṭin gali reikšti žinią, kuri paslėpta nuo daugelio žmonių (yabṭon 'an fahm akthar an-nās).³⁷ Paslėptos ir matomos, akivaizdžios žinijos konceptai – primuminiai šiitams ir sufijams, labiausiai į mistiką, metafiziką linkusioms Islamo srovėms.

Maginio ir mokslinio mąstymo santykio problemą, galima sakyti, paralelią paslėptajai ir matomajai žinijai, yra analizavęs Gintautas Mažeikis. „(...) Daugeliui maginių meditacijų, kurių metu praktikuojamos įvairios, pirmiausia vizualinės transo būsenos, yra būdingas stiprus intelektualinis azartas. (...) Maginių procedūrų intelektualumas, siekis spręsti įvairiausias psichologines, fizikines, chemines, botanikos problemas ne tik suartina mago ir mokslininko samprotavimus, bet ir jų diskursus bei tikslus.“³⁸

Filosofijos ir teurgijos santykį bei jų artumą ne viename veikle aprašė A. Uždavinys, visada siekęs pabrėžti, kad tarp mago (teurgo) ir filosofo iš esmės nėra skirties. Saulius Kanišauskas akcentuoja: „Kai susiduriama su priešingais tikrovės aspektais, ryškinant vieną iš jų ima blankti kitas – taip gana vaizdžiai ir plačiausiai galima interpretuoti šį principą. Ontologijoje tie priešingi būties aspektai paprastai vadinami materijos ir idėjų (arba joms analogiškoms) sąvokomis. (...) Ir idealumas, ir materialumas yra (gana paradoksaliai) susiję, egzistuoja papildomumo santykiyje, todėl pažįstant tikrovę šių tikrovės aspektų negalima nei tapatinti, nei išskirti kurį nors vieną. Mūsų manymu, tikrovės pažinimas turi vykti abiem kryptimis, kurios papildo viena kitą.“³⁹

Taigi, jafr pranašauja net Mahdi (Mesijo) atėjimą, naudojant „raidžių mokslą“ – 'ilm al-ḥoruf, paremtą 28 arabų kalbos abėcėlės (abdžado) raidėmis. Raidžių magija simiā paremta Saugoma Lentele (al-lawḥ al-mahfuz), kurioje surašyta visa pasaulio žinija ir jo ateitis. Šiitai tiki, kad egzistuoja slapta „Pranašysčių knyga“ (kitāb al-jafr), parašyta Ali (manoma, kad jis pirmasis praktikavo jafr) pagal Pranašo Muhammado (s.a.w.) nurodymus. Šioje slaptoje knygoje, kurią dabar turi okultacijoje esantis Mahdi, surašyta daug svarbių dalykų: slaptieji 12 Imamų mokymai, praeities ir ateities įvykiai, visų pasaulio karalių vardai, visų pranašų mokymai, tikroji Evangelija (Injil), tikroji Tora (Tawra), tikrasis Zabur (Dovydo – Dawud– psalmės), tikrasis Abraomo mokymas (Suhuf Ibrahim) ir kiti mistiniai mokymai⁴⁰. Kitāb al-jafr buvusi padalinta į dvi dalis: baltojoje (al-jafr al-abyadh) – 14 mokymų, iš kurių kiekvienas sudarytas iš 14 dalių;

³⁷ A. Ibn Taymīya. *Resāla fī 'ilm al-bāṭen wa'l-zāher*, in *Majmū'at al-rasā'el al-monūrīya* I. Beirut, 1970, p. 229–252.

³⁸ Mažeikis, Gintautas. *Filosofinės antropologijos pragmatika ir analitika. Mokslinė monografija. Šiauliai: Saulės delta, Inter-studia humanitatis leidinys*, 2005, p. 247.

³⁹ Kanišauskas, Saulius. *Sinergetinio pasaulevaizdžio kontūrai (Filosofiniai ir moksliniai aspektai): monografija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 188–189.

⁴⁰ <http://www.imamreza.net/eng/imamreza.php?id=661&page=3>. Žiūrėta 2012 06 02.

*raudonojoje (al-jafr al-ahmar) – Pranašo Muhammado (s.a.w.) ginklai (tarp jų – ir garsusis kardas Zulfikaras, Dhū l-Fiqār, „padalintas į dvi dalis“), kurį Muhammadas dovanojo Ali, o dabar jis esąs pas Mahdi. Jafr metodologija paremta pranašų tekstais, helėnų neopitagorietiškais ir neoplatoniškais mokymais, žydų misticizmu, zoroastrizmu (pats terminas kilęs iš partų kalbos žodžio žafr, „gilus“, vid. pers. žufr, nauj. pers. žarf). Vis dėlto Seyyedas Hosseinas Nasras pabrėžia, kad, nepaisant šių įtakų, jafr – islamiškas mokslas⁴¹. Tačiau „neįmanoma rasti numerologijos šaknų neįsipainiojant į kerintį Kabalos, hebrajų kalbos abėcėlės, Biblijos, protėvių išminties ir paties garsiausio skaičių šalininko, Pitagoro, biografijos pasaulį. (...) Jaunystėje Pitagoras išvyko iš gimtojo Samos miesto ir 30 metų keliavo bei mokėsi pas įvairius mokytojus iš kaimyninių šalių. Rabbis išmokė jį slaptųjų Mozės papročių, kurių pagrindu atsirado Izraelio įstatymai. Egipte Tėbų žyniai jį mokė Izidės paslapčių ir čia jis mokėsi 22 metus. (...) Pitagoras išmoko viską, kas įmanoma, iš graikų filosofų. Jam buvo atskleistos Babilono ir chaldėjų paslaptys. Sakoma, kad jis mokėsi su Zoroastru, (...) kelerius metus studijavo Indostane su Brahmano šventikais, kurie vieninteliai galėjo interpretuoti šventuosius hinduizmo tekstus Vedas⁴². Pasak Shirley Blackwell Lawrence, ketvertas (grįžtame prie *Asfar arba* 'a) yra „išraiška, nes jis eina po Kūrybinės Trejybės: Idėjos, Pasodinimo, Auginimo. Ketverte sulaukiame derliaus. (...) Keturšonė figūra buvo laikoma šventa, nes ji simbolizavo formos pradžią. (...) Taigi 4 simbolizuoja reprodukcinę galią, iš kurios atsiranda visi įmanomi deriniai, kuri yra visko, kas gali būti įvardyta, pagrindas. (...) Ketvirtoji Sefira vadinama *Chesed*, arba Gailestingumu. (...) Sefiroje *Chesed* paslėpti turtai: ji pati turtingiausia iš visų 10 Sefirotų⁴³.*

Gershomas Scholemas, analizuodamas Lurijos Kabałą, pastebėjo, kad „proerdvėje pirma visų kitų esybių dieviškosios esencijos spindulyje radosi pražmogis, *Adam Kadmon*. *Adam Kadmon* yra ne kas kita, kaip pirmoji konfigūracija dieviškosios šviesos, iš *En-Sof* esmės plūstelėjusios į *Cimcum* proerdvę, – tiesa, ne iš visų pusių, o kaip spindulys, tik viena kryptimi. Taigi jis yra pirmoji ir aukščiausioji forma, kuria dievybė pro *Cimcum* pradeda manifestuotis. (...) ištryško sefirų šviesos⁴⁴.

Mūsų manymu, *cimcum* – Dievo kūrybos akto – konceptas itin artimas islamiškajam *wujūd*.

Nors mažiau į mistiką linkę Islamo tyrinėtojai dažnai neigia galimas Islamo ir Ko-

⁴¹ Nasr, Seyyed Hossein, *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines: Conceptions of Nature and Methods Used for Its Study by the Ikhwān al-Ṣafā, al-Bīrūnī, and Ibn Sīnā*, Boulder, Colorado, 1978, p. 75–76.

⁴² Lawrence, Shirley Blackwell. *Slaptasis numerologijos mokslas: slapta skaičių ir raidžių reikšmė*. Vilnius: Vaga, 2009, p. 65–66.

⁴³ Ibid, p. 209–211, 270.

⁴⁴ Scholem, Gershom. *Žydų mistika ir jos pagrindinės srovės*. Vilnius: Aidai, 2009, p. 260.

rano sąsajas su kitomis religijomis, filosofijos kryptimis, senovės civilizacijomis, faktai rodo, kad ikiislamiškajame pasaulyje būta daug ko, ką sumaniai savaip interpretavo Islamo filosofai.

Sadras galime pavadinti sumaniausiu iš jų – jis lyg Sokratas sugebėjo laviruoti tarp dviejų kraštutinumų – tų, kurie nemėgo misticizmo, ir tų, kurie pernelyg akcentavo „ezoterinę“ Islamo pusę. Sadro veikaluose visur randame tvirtą pagrindą – *wujūd*– ir jėgų mąstyti filosofui suteikiantį Dievą, apreiškusį Koraną.

Antanas Andrijauskas pastebi, kad kiekvienoje integralioje tradicinio tipo civilizacijoje dvasinio gyvenimo šerdis yra religija, turinti dvi dimensijas – egzoterinę, prieinamą plačiajai visuomenei, ir ezoterinę, prieinamą tik išrinktiesiems⁴⁵. Sadras, sėkmingai suderinęs šias abi dimensijas, yra unikalus pasaulinio masto filosofas ir išminčius.

Štai kodėl manome, kad Sadras ketvertą savo pagrindiniam veikalui greičiausiai pasirinko neatsitiktinai (o ir kituose jo veikaluose dažniausiai esti keturi skyriai). Drįstame teigti, kad paslaptingas pitagorietiškas ketvertas tiesiogiai susijęs su *wujūd* konceptu, nes jis taip pat žymi visa ko esmę.

II. Sadro filosofijos apoteozė –*al-hikma al-muta'aliyya*

II.1. Sakralinių simbolių metempsichoze

Mistinė Islamo filosofijos šaka turi galias tradicijas. Joje – kelios kryptys: nuo ismailitų pasaulėžiūros iki Al Ghazali ir Ibn Arabi metafizikos, nuo Suhravardžio *ishraq* iki Sadro ir t.t. Remdamiesi ankstesne filosofija (ypač graikų, konkrečiau – peripatetikų, *marshsha 'un*, taip pat pitagoriečių, neoplatonikų, hermetikų), kitų kraštų išmintimi, Islamo filosofai sugebėjo sukurti savą, grynai islamišką mistinę filosofiją. Sadras nuėjo dar toliau: derindamas anksčiau buvusius mistinius mokymus, jis pridėjo prie jų persiškumo (nors rašė arabiškai) – kitaip tariant, Isfahano mokykla, kuriai Sadras priskiriamas, tapo persiškosios minties viršūne, jos reikšmė milžiniška jau keturis šimtmečius.

Tai, kad Sadras dabar kaip niekad aktualus Islamo pasauliui ir ypač Iranui, turi kelias priežastis:

- 1) Sadro filosofija yra unikali ir kartu universali, lanksti;
- 2) Sadro filosofijoje gausu mistikos, tačiau netrūksta ir racionalumo;
- 3) Sadras išsamiai išanalizavo islamiškąjį mesianizmą – *mahdaviat* (mahdizmą), kuris yra oficiali eschatologinė Irano šiitų dvyliktininkų doktrina;
- 4) Sadro filosofija randa vis daugiau vietos Vakarų pasaulio universitetuose (didžiausi nuopelnai – tradicionalistų mokyklos atstovų Henry Corbino, Seyyedo Hosseino

⁴⁵ Andrijauskas, Antanas. *Lyginamoji civilizacijos idėjų istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 343.

Nasro, Williamo C. Chitticko ir kitų mokslininkų), ji yra lyginama tiek savo idėjomis, tiek reikšmingumu su I. Kanto, M. Heideggerio, S. Kierkegaard, E. Husserlio ir kitų svarbių Europos filosofų indėliu.

Apie panašumus (ir skirtumus) su europiečiais dar kalbėsime, o dabar norėtusi paa-nalizuoti, kuo unikali Sadro *al-hikma al-muta'aliyya*. Terminas „mistine filosofija“ ar-abų kalboje atsirado dar gerokai iki Sadro, ji vadinta *al-hikma al-dhawqiyya*, „paragauta išmintimi“, kaip priešingybė racionalistinei, diskursyviajai filosofijai *al-hikma al-bah-thiyya*⁴⁶. Pirmąja mistine Islamo filosofija galima vadinti ismailitų pasaulėžiūrą.

Ismailizmas (arab. الإسماعيليون, *al-ismā'īliyyūn*, pers. اسماعيليان, *esmāyiliyān*) – antra pagal gausą šių bendruomenė po dvyliktininkų (*Ithnā'ashariyya*). Nesigilindami į šių bendruomenių tikėjimo teologinius skirtumus (jie nėra dideli), pabrėšime, kad nuo musulmonų sunitų jos skiriasi gana smarkiai, nes tiki, kad tik Pranašo Muhammado (*s.a.w.*) šeima (*Ahl ul-Bayt*) yra Dievo išrinkta, nesutepta (*isma*) ir skirta vadovauti musulmonų pasaulinei bendruomenei (*umma*). Po ismailitų Imamo Muhammado ibn Ismailo mirties 809 metais ismailizmo mokymas atsiskyrė nuo labiau pažodinio, racionalaus achbaritų, usulių mokyklų mokymo ir pasinėrė į mistiką. Ismailitų mokyme svarbi numerologija, ypač – skaičius 7.

Septintuoju Imamu (dvyliktininkams jis – dvyliktasis) ismailitai vadina Mahdi, arba Al-Qā'im, „tuo, kuris pakils“ (arba *Imam az-Zaman*, „Laiko valdovu“, *Al-Muntathar*, „Lauktuoju“, *Al-Hujjah*, „[Dievo teisingumo] įrodymu“, *Wali al-'Asr*, „[žmonijos] sute-mų sergėtoju“ ir kt.). Ismailitai tiki, kad atėjęs Mahdi atkurs tikrąją, pirminę religiją (*ad-dīn ādama al-awwal*), kurią Adomas ir angelai praktikavo rojuje. „Pasaulio pabai-ga“ (tiksliau, *yawm al-qiyāma*, „prisikėlimo diena“, arba *yawm ad-dīn*, „religijos, teisin-gumo diena“) yra ne kartą minima Korane, taip pavadinta ir 75-oji sūra (*al-qiyāma*). Atėjęs *tai* dienai ir valandai, visos mirusiųjų sielos bus prikeltos iš „šaltojo miego“, tarpinės būvos *barzakh* (برزخ), minimos ir Korane (23:100). Įdomu tai, kad siela pagal ismailitų mistinį mokymą išgyvena keturis etapus: 1) įsčių; 2) mirtingojo pasaulio; 3) kapo, arba *barzakh*; 4) amžinybės – po to, kai Dievas ją prikels Teisingumo dienai atėjus. Ismailitai tai vadina keturiais elementais (*arkān*; šis žodis primena lotyniškąjį *arcantum*, „paslaptis“)⁴⁷.

Kaip matome, ismailitų misticizmas, jų aprašyta numerologija ir eschatologinės vi-zijos turėjo nemažą įtaką Sadru. Vis dėlto reikėtų nepamiršti, kad šiizmui ir ypač is-mailizmui itin artimi hermetizmas ir pitagoriečių mokymas, kuriuos ypač populiarino žymus polimatas (šiuo atveju – filosofas, fizikas, pirmasis, kaip manoma, alchemikas, astronomas, astrologas, inžinierius, geografas, gydytojas, farmacininkas) iš Persijos Tuso

⁴⁶ Nasr, Seyyed Hossein. *Mystical Philosophy in Islam*, in UK: Routledge Encyclopedia of Philosophy, Churchill College, University of Cambridge, 1998, p. 616–620.

⁴⁷ Stern, S. M. *Studies in Early Ismā'īlism*. Jerusalem and Leiden, 1983, p. 3–29.

miesto, geriausiai žinomas kaip Geberas (Abu Mūsā Jābiras ibn Hayyānas, 721–815). Jo mokytojas – šeštasis dvyliktininkų (arba penktasis ismailitų) Imamas Ja‘faras ibn Muhammadas al-Sādiqas (702–765), kuris taip pat domėjosi mistiniais mokymais. Gebero dėka apie hermetizmą sužinojo Ibn Arabi, Ibn Sina ir daugelis kitų Islamo mistikų. Vis dėlto pirmoji iš kitų išsiskirianti persiška Islamo misticizmo mokykla atsirado, kai 1186 metais pasirodė Persijos kurdo (kitais duomenimis – perso), filosofo Suhravardžio (Yahya ibn Habashas as-Suhrawardī, Sohrevardi) *magnum opus* „Apšvietimo filosofija“ (*Kitāb hikma al-ishraq*). Galima sakyti, kad Suhravardis buvo tas katalizatorius, kuris po keturių šimtmečių lėmė Sadro filosofinės mokyklos atsiradimą. Priešingai nei Sadras, Suhravardis savo pagrindiniame veikale teigė, kad norint ką nors suvokti būtina žinoti to dalyko esmę, o ne egzistenciją. Priešingai nei peripatetikai (ir vėliau – Sadras), Suhravardis primatą suteikė „kasybei“ (*māhiyya*) ir tvirtino, kad egzistencijos, *wujūd* konceptas (prieš tai analizuotas Ibn Arabi) tėra tuščias teorinis svaičiojimas. „Egzistencija ir universalė esmė tėra proto sugalvoti konceptai.“⁴⁸

Suhravardžio filosofijos tyrinėtojas Mehdi Aminas Razavi tvirtina, kad Suhravardžio filosofijos (išrakizmo) tikslas – sielos kelionė, kai žinios ateina iš dieviškosios sielos (*nafs al-qudsiyya*), o svarbiausias konceptas šioje kelionėje – Šviesa⁴⁹. Nors iš pažiūros tai primena po keturių šimtmečių atsiradusią Sadro mokyklos filosofiją, visgi Sadras tartum aukštyn kojomis apvertė Suhravardžio įžvalgas, kartu pasisėmęs išminties iš išrakizmo. Suhravardžio Šviesa – tai konceptas, paimtas sujungus graikų ir Islamo filosofų išmintį su ikiislamiškąja gnoze. Suhravardis tikėjo, kad senovės persai, kaip ir graikai, sėmėsi išminties iš egiptiečių. Seyyedo Hosseino Nasro manymu, Suhravardis tarsu nubrėžė svarbią liniją tarp ikiislamiškojo ir islamiškojo Irano, harmoniškai sintezavęs tai, kas abiejuose geriausia, – „senovės Persijos pasakas ir Korano išmintį“⁵⁰.

Suhravardžio naudojami simboliai, angelologija, Šviesos simbolika – iš zoroastrizmo (jo Sadro veikaluose liko mažiau), pvz., Aukščiausioji Šviesa vadinama ir *al-nūr al-a‘zam* (Korano terminas), ir *Vohuman* (avest. *Vohu Manah* – „geras tikslas“, „geras protas“, iš sanskrito *su-manas*, naujaja persų kalba – *Bahman*), kaip zoroastrizmo „Gathose“.

Suhravardis žymiausias persų filosofais (*hukamayi-fars*), praktikavusiais *ishraqi* išmintį, vadina Zaratustrą (avest. *Zaraθuštra*), Džamaspą (Zaratustros laikų filosofą), Goštaspą (arba Vištaspą – vieną pirmųjų Zaratustros sekėjų), Kavi Husravah (legendinį Kąjų dinastijos karalių, minimą persų nacionaliniame epe *Shahnameh*), Frašostarą (apie jį informacijos beveik nėra, spėjama, kad tai – Zaratustros bendražygis) ir Bozorgmerą

⁴⁸ Suhrawardi. *Opera Metaphysica et Mystical 2*. Edited and Introduction by Henry Corbin. Tehran: Institute d’Etudes des Recherches Culturelles, 1993, p. 64.

⁴⁹ Mehdi Amin Razavi. *Suhrawardi and the School of Illumination*. Surrey: Curzon Press, 1997, p. 33.

⁵⁰ Ibid, p. 16–17.

(*Bozorgmehr-e Bokhtagan*, arba *Borzūya*, – viziris, valdęs 531–578 metais, išradęs nardų žaidimą). Suhravardis rėmėsi ne tik zoroastrizmo išpažinėjams bei senosios persų literatūros žinovams gerai pažįstamais vardais, bet ir zoroastrizmo terminologija, naudodamas tokius konceptus kaip *minu* (bekūnis pasaulis), *giti* (kūniškasis pasaulis), *Suruš* (pranašas, Gabrielius), *Farvardin* (žemesnysis pasaulis), *Gawhar* („tyroji esmė“), *Bahram*, *Hurakhš* (Saulė), *Amordad*, *Šahrivar* (angelas), *Kiyyani Khwamah* ir kt. Viduramžių istorikai ir filosofai Suhravardžio iluminacionistinę filosofiją vadino „naujove“ ir „tobuliausia sistema“ (*al-nezām al-atamm*). Tikroji žodžio *ishraq* reikšmė – „Spindėjimas“. Manoma, kad Suhravardžiui įtaką padarė ir Platono „Septintasis laiškas“, kuriame kalbama apie šviesą: „Nuolat ilgai būnant kartu ir kartu gyvenant vardan paties dalyko, staiga kaip šviesa, suspindusi nuo išsižiebusios liepsnos, atsiranda sieloje ir maitinasi pačiu savimi.“⁵¹ Platono metafora apie saulę kaip apšvietimo šaltinį ir tiesą „Valstybėje“⁵², kuri kartojasi beveik visuose iluminacionistiniuose tekstuose. Vis dėlto Suhravardis buvo pirmasis filosofas, platoniškąją metaforą panaudojęs logikoje, epistemologijoje ir kosmologijoje. Suhravardžiui įspūdį darė ir XII a. persų matematiko ir logiko Omaro ibn Sahlāno Sāvaji veikalai apie matematiką⁵³.

Suhravardžio kritika, adresuota peripatetikams, priminė Williamo iš Ockhamo metodą („Ockhamo skustuvą“). Abu filosofai – ir Suhravardis, ir Ockhamas – griežtai kritikuoja Aristotelio logiką. Suhravardis atmeta Aristotelio dešimt kategorijų ir palieka penkias – substanciją, kiekybę, kokybę, santykį ir judėjimą. Remdamasis stoicizmu ir neoplatoniku Jamblichu, Suhravardis kuria logiką ir semantiką, apibrėždamas santykius tarp minties, daikto ir jo esmės, vystydamas sudėtingą tipologiją. Suhravardis atskiria žinojimą-dabar (*al-‘ilm al-huduri*) nuo vaizduojamojo žinojimo (*al-‘ilm al-husuli*). Kitaip tariant, Suhravardis įveda intuityvaus pažinimo konceptą (kurį vėliau „pasiskolins“ Sadras), teigia, kad pasaulį galima pažinti ne tik per fiziką, bet ir per metafiziką – mitų, sapnų, fantazijų, įkvėpimo pasaulį. Žmogus, kaip teigia Suhravardis, savo paties vidinės egzistencijos švytėjimu gali suvokti save⁵⁴.

Suhravardis, prieštaraudamas Aristoteliiui ir Ibn Sinai, primatą suteikia esmei, o ne egzistencijai, kurios egzistavimą Suhravardis vadina tik vaizduotės kūryba.

Suhravardžio realybės kontinuumas susideda iš keturių (*sic*) dalykų: intelekto, sielos, materijos ir „vaizduotės pasaulio“ (kitos galimos reikšmės – „dvasių, fantazmo, fan-

⁵¹ Platonas. *Antrasis ir septintasis laišakai*. Vilnius: Aidai, 2005, p. 88.

⁵² „Daiktai matomi tik tada, kai juos apšviečia saulė; tiesa sužinoma tik tada, kai ji apšviečiama gėrio idėja.“ Plato. *Republic*, VI, 508. http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=767&chapter=93812&layout=html&Itemid=27. Žiūrėta 2012 06 10.

⁵³ <http://www.iranicaonline.org/articles/illuminationism>. Žiūrėta 2012 06 03.

⁵⁴ Hossein Ziai, Oliver Leaman. *Illuminationist philosophy*, in UK: Routledge Encyclopedia of Philosophy, Churchill College, University of Cambridge, 1998, p. 301.

tazijos, chimerų, šešėlių, vizijų, pėdsakų pasaulis“) *alam al-khayāl* (Henry Corbinas naudojo lotynišką vertimą *mundus imaginalis*), primenančio Platono eidus. Vaizduotės pasaulis ir jame esančios idėjos atsiranda tada, kai būna „apšviestos“ Vienintelio Šaltinio, Šviesų Šviesos (tai išties primena *wujūd*, tačiau Šviesų Šviesa nei yra, nei nėra, ji neturi ir valios, kaip Korane aprašytas Dievas).

Būtent iliuminacionizmui ir Suhravardžio Šviesos teorijai turime dėkoti, kad atsirado Isfahano mokykla, be kurios nebūtų buvę ir Sadro filosofijos. Išrakizmas populiarus iki šiol, jį po Suhravardžio plėtojo gausybė filosofų.

Tuo tarpu kai kurie tyrinėtojai skeptiškai žiūri į Suhravardžio filosofiją, pvz., Hoseinas Ziai, Toshihiko Izutsu, Fazluras Rahmanas išrakizmą vadina analitine filosofija ir atmeta jo tariamą misticizmą⁵⁵. Mūsų manymu, be Sadro filosofinių įžvalgų išrakizmas liktų labiau mitologiniu nei filosofiniu konstruktą, aktualiu tik sufijams, tuo tarpu naujoje, sadriškoje, šviesoje Suhravardis suspindėjo kitaip – pirmiausia įtaigiau.

Keturis šimtus metų karaliauęs ir formą keitęs išrakizmas XVI a. pasiekė kulminaciją, kai buvo įsteigta vadinamoji Isfahano mokykla. Jos steigėjas – Mīras Dāmādas (*Mir Burhan al-Din Muhammad Baqir Dāmād*, pravarde *Ishraq*, m. 1631), vadintas „Trečiuoju Mokytoju“ (*al-mu ‘allim ath-thālith*); po Aristotelio ir Al Farabi, „Labiausiai išsimokslinusių princų“ (*Sayyid al-Afādil*). Šis žymus savo meto šiitų dvyliktininkų teologas, filosofas, juristas ir poetas vardą *Dāmād* („žentas“) gavo iš tėvo, vedusio žinomo šiitų teologo dukterį. Sadro filosofijai Mīras Dāmādas padarė didžiulę įtaką, pasakojęs jam apie mistinę filosofiją kaip apie „patirtinę“ žinią, tiesioginę viziją iš aukščiausios realybės ir angeliškųjų pasaulių, viziją, susijusią su „širdies akimi“ (*‘ayn al-qalb*). Kartu, be *qalb* („širdies“), filosofija turinti būti ir logiška, racionali. Galima sakyti, kad visi filosofai, kurie jau keturis šimtmečius sieja save su Sadro sukurta filosofijos mokykla *al-hikma al-muta ‘aliyya* (arab. „transcendentinė teosofija“), vienu metu yra ir filosofai, ir mistikai. Indijoje, pavyzdžiui, Islamo filosofija pradėjo plisti tik po Suhravardžio, tad Sadro mokyklai šis filosofas tarsi nutiesė kelią: ir Irane, ir Indijoje Sadro filosofija laikoma giliausia, labiausiai priartėjusia prie egzistencijos paslapties. Vienas žymiausių Indijos sufijų ir filosofų Shahas Waliullah Muhaddithas Dehlawi (*Qutb al-Din Ahmad ibn ‘Abd al-Rahim, Muhammad Baqir*, 1703–1762) savo veikaluose arabų ir persų kalbomis puikiai derino filosofiją ir misticizmą, ypač daug dėmesio skyrė *wahda al-wujūd* konceptui bei jo antitezei – Šeicho Ahmado Sirhindi *wahda al-shuhūd* („sąmonės, suvokimo, aki-vaizdos, liudijimo vienybė“). Imamas Rabbānī Shaykhas Ahmadas al-Farūqī al-Sirhindī (1564–1624), sufijos ir hanafitų mokyklos teisininkas iš Pundžabo, teigė, kad pagal *wahda ash-shuhūd* doktriną Dievas ir kūrinija nėra identiškai; pastaroji – Dievo vardų ir atributų šešėlis, atspindys jų nebūties veidrodžiuose (*a ‘adam al-mutaqabila*). Vis dėlto Šeichas, kritiškai pažvelgęs į Ibn Arabi ir Sadro mokymą, palaikė visus metafizikus, ir

⁵⁵ Ibid.

galiausiai teologams (*mutakallimun*) teko pirmąsyk Islamo istorijoje pripažinti *wahda al-wujūd*⁵⁶.

Miras Dāmādas buvo filosofas gnostikas, teigęs, kad pasitelkiant protą galima patirti dvasines vizijas, o vizionieriška patirtis duoda peno racionaliai minčiai. Jis derino tarpusavyje įvairias islamiškosios filosofijos tradicijas, aristotelizmą, neoplatonizmą, sufijų mokymus. Isfahano mokykla tapo prisodrinta įvairių idėjų ir mokymų. Miras Dāmādas abstrakčius konceptus įsivaizdavo kaip pagrindą, už kurio slypi gyva mistinė patirtis. Jis sugebėjo suderinti filosofiją, mistiką, teisę, logiką, etiką, asketizmą. „Žarijų knygoje“ (kita galima reikšmė – „Pasninko dienų knyga“; *Kitāb al-qabasat*) ir kituose veikaluose Miras Dāmādas pateikė dešimt išvadų („žarijų“, *qabas*). Pagrindinis šio veikalo keliamas klausimas – pasaulio sukūrimas ir jo galimybė atitolti nuo Dievo. Pirmoji „žarija“ kalba apie egzistencijos lygmenis, įvairias sukurtas būtybes. Antroji *qabas* teigia, kad primatas turi būti suteiktas ne egzistencijai, o esmei (t.y. ne *wujūd*). Trečioji „žarija“ konstatuoja pasaulio dualumą, ketvirtoji pateikia argumentus iš Korano, Pranašo ir Imamų tradicijų, penktoji kalba apie egzistencijos suvokimą, šeštoji – apie laiko ir judesio ryšį (*ittisal'*). Miras Dāmādas neigia skaičių begalybę laike, teigdamas, kad laikas yra ribotas (*al-hawādith al-zamaniyya*). Tuomet septintąja „žarija“ filosofas polemizuoja, pateikia kitų mąstytojų nuomones šiais klausimais. Aštuntojoje teigiama, kad Dievas yra aukščiausias autoritetas, tačiau tiesai suvokti būtinas protas. Devintoji *qabas* kalba apie proto, intelekto archetipą (*al-jawhar al-'aqliyya*). Egzistencija Mīrui Dāmādūi – cikliška, su pradžia ir sugrįžimu. Paskutinėje, dešimtojoje „žarijoje“ Miras Dāmādas rašo apie dieviškąjį įšventinimą (*al-qada' wa al-qadar*), maldos būtinybę, Dievo teisingumą ir paskutinįjį teismą⁵⁷. Visgi šiuose dešimtyje knygos skyrių svarbiausia yra tai, kad Miras Dāmādas įsivelia į šimtmečius trunkančius ginčus dėl *wujūd / māhiyya* primato. Miras Dāmādas, kaip minėta, renkasi antrąjį variantą, kurį jo gabiausias mokinys Sadras po kiek laiko sukritikuos.

Vos pasirodęs, *Al-Qabasat* tapo centriniu Islamo filosofijos tekstu, jam komentarus rašė ne vienos vėlesnės generacijos filosofai. Daugelį sudomino iki tol menkai nagrinėti konceptai, kaip antai: *qidam* (būtis-iki-amžinybės), *hudūth* (kūrimas), *masbūqun bi'l-'adam* (priklausymas nuo nebūties). Miras Dāmādas, kaip ir Ibn Sina, neduoda galutinių atsakymų, primindamas, kad vietoj įrodymų (*burhan*) čia svarbiausia dialektika (*jadali*). Miras Dāmādas, remdamasis emanacijos teorija (*tashkīk*), kalba apie Aukščiausiąją – Šviesų Šviesą (*nūr al-'anwār*), pirmąsias, archetipines šviesas (*'anwār qāhira*) ir iš jų kilusį Visuotinį Intelektą (*'aql-i kull*). Iš jo atsirandančios „dangiškosios sielos“ (*nufus-i*

⁵⁶ Muhammad Abdal Haq Ansari. *Sufism and Shari'ah: A study of Shaykh Ahmad Sirhindi's effort to reform Sufism*. The Islamic Foundation, 1997, p.247.

⁵⁷ Mir Damad. *Kitāb al-qabasat (Book of Embers)*, ed. M. Mohaghegh, T. Izutsu, M. Bihbahani and I. Dibaji. Tehran: McGill University, Institute of Islamic Studies, Tehran Branch, 1977.

falakiyya), „visuotinės sielos“ (*nafs-i kull*), „valdančios šviesos“ (*‘anwar-i mudabbira*) ir galiausiai „gamtos sielos“ (*nufus-i muntabi ‘a*), kurias pagal keturias (*sic*) prigimtis sukūrė „visuotinė siela“. Taip gimė kosmosas. Galutinė ontologinė būties emanacija – materijos sukūrimas. „Absoliutus kūnas“ (*jism-i mutlaq*) pirmiausia įsikūnija į mineralus, tada į augalus, gyvūnus ir žmogų, kuris kaip kūrinijos vainikas turi galimybę susiliesti su Šviesų Šviesa. Kūrimas (*ibda ‘*) Mīr Dāmādui yra „pradžios suteikimas“ iš „absoluto-nebūties“. Kūrinija, sukurta pagal priešasties ir pasekmės dėsnį (*ma ‘lul*), yra sukurta laike (*ihdath, muhaddath*), taigi ją apibrėžia laikas (*zaman*), judėjimas (*haraka*) ir kismas (*taghayyur*)⁵⁸. Laiko suvokimas Mīrui Dāmādui itin svarbus: filosofo teigimu, kūrinija (*huduth*) ir būtis-iki-amžinybės (*qidam*) yra trejopa: esminė (*dhati*), belaikė (*dahri*) ir laiko ribojama (*zamani*). Esminė būtis-iki-amžinybės apibūdinama sąvokomis, kurioms artimas lotyniškasis *nihil*: ne-būtis (*laysiyya*), niekumas (*‘adam*). Jau-esanti-būtis *husul* atsiranda laike, kurio pradžia neturi laikiškosios pradžios.

Trumpą Mīro Dāmādo filosofijos apžvalgą, kuri mums būtina, kad suvoktume jo mokinio Sadro mąstymą, baigsime Sadro sapno aprašymu⁵⁹. Teigiama, kad kartą sapne Sadras išvydo Mīrą Dāmādą ir jo paklausė, kodėl žmonės jį (Sadrą) išvadino eretiku. Mīras Dāmādas atsakė: „Yra priešastis. Tai dėl to, kad aš rašiau apie filosofinius dalykus taip, jog religinei valdžiai (*‘ulama*) jie pasirodė nesuprantami, galiausiai jų nesuprato niekas, išskyrus kitus filosofus. O tu suvulgarinai mano filosofiją ir pateikei ją taip, kad ją suprastų net pradinės religinės mokyklėlės mokytojas. Štai kodėl tave, o ne mane vadina šventvagių, eretiku.“⁶⁰

Šią Mirzos Muhammado Tunikabuni pateiktą istoriją kontekstu ir faktais papildo Isfahano mokyklos terminą sugalvoję Henry Corbinas ir Seyyedas Hosseinas Nasras, kiti tyrinėtojai (pvz., Hamidas Dabashi). Pasak H.Dabashi, „Mīras Dāmādas ir Mula Sadras niekada nepraleisdavo progos pasmerkti dogmatikus, kurie juos laikė šventvagiškais bedieviais“⁶¹. Isfahano mokyklos atstovų kova su misticismo nepripažįstančiais dvasininkais buvo gana arši: abi pusės viena apie kitą yra parašiusi ne vieną veikalą, pamfletą. Dvasininkai užsipuolė ne tik Isfahano mokyklos atstovus, bet ir visus sufijus, filosofus apskritai, kliuvo ir Ibn Sinai, o vienas gambiausių Sadro mokinių Mullā Muhsinas Faydas Kashani (m. 1680) buvo išvadintas „zoroastriečių mokytoju“.

Tačiau viskas tuo nesibaigė, ir po teologų darbo ėmėsi teisininkai, kurių dėka filoso-

⁵⁸ Ibid, Chapter 3.

⁵⁹ Tunikabuni, Mirza Muhammad. *Qisas al-‘ulama‘ (Stories of the Scholars)*. Tehran: Intisharat-‘illmiyyah Islamiyyah, 1985, p. 334-335.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Nasr, Seyyed Hossein, Leaman, Oliver (ed.). *History of Islamic Philosophy*. Iran: Qum, Ansariyan Publications, 2008, Chapter 34, Hamid Dabashi, *Mīr Dāmād and the founding of the „School of Isfahān“*, p. 600.

fija Safavidų laikais *de jure* buvo uždrausta. Vis dėlto Isfahano mokykla ir Mīro Dāmādo bei Sadro sekėjai neišnyko, priešingai – suklestėjo. „Šiitiška Isfahano filosofijos mokykla triumfavo kaip unikali filosofinė mokykla Safavidų valstybėje, kurioje šiizmas tapo oficialia religija. (...) Isfahano mokyklos susiformavimas – institucinė trijų diskursų suderinamumo išraiška: joje derėjo filosofija, mistika ir šiizmo doktrina. Nepaisant sėkmių ir nesėkmių, Isfahano mokykla Mīro Dāmādo ir Mula Sadro dėka pasiekė beprecedenčio filosofinio diskurso lygį, kurio kulminacija tapo *al-hikma al-muta’āliyya*.“⁶²

Mīras Dāmādas savo filosofines įžvalgas neretai papildydavo eilėmis.

*Visata ir jos žvaigždės tokios gražios, tyros ir harmoningos.
Kas egzistuoja danguje, tas formą turi žemėj*⁶³.

Be abejo, atidžiam skaitytojui nesunku pastebėti, kad šio dvielio antroji dalis – pagrindinė hermetizmo maksima, atėjusi dar iš senovės Egipto ir minima vadinamojoje „smaragdinėje lentelėje“ (*tabula smaragdina*), kuri pirmąsyk aprašyta arabiškoje X a. *Kitāb sirr al-asrār* („Knyga apie valdymo mokslą“, XII a. išversta į lotynų kalbą kaip „Secretum secretorum“ – „Paslapčių paslaptis“), randama ir vadinamajame „Hermetiniame rinkinyje“ (*Corpus Hermeticum*). „Hermis gali būti suvoktas kaip archetipinė funkcija, kaip mitinė tam tikros rūšies paradigmų personifikacija.“⁶⁴

Reikia pažymėti, kad Hermio pėdsakų esama ir Irane: jis vaizduotas ant monetų (graikų-baktrų, indų-skitų ir partų laikais, III–I a. pr. Kr.). Kušanų imperijoje (sansk. *Kuṣāṇ Rājawayāsa*, part. *Kuṣanxšaθr*) Indijoje (30–375 m.) Hermio simbolišką „pasiskolinimą“ dievas Pharro, kaip tai galima pamatyti to meto monetose ir antspauduose. Pasak Mary Boyce, nėra iki galo aiški Hermio kilmė, tačiau greičiausiai tai nebuvo helėnų dievas, o kur kas senesnių laikų dievybė, kurią mokslininkė siejo su asirų ir babiloniečių išminties ir rašto dievu Nabu, kilusiu iš šumerų moteriškosios dievybės (ji globojo žiniją, raštą, mokslą, derlingumą, laikyta Žemės Motina Deive) Nanibgal (𐎠𐎢𐎽𐎢𐎠𐎫𐎠𐎠𐎢𐎽𐎢𐎠), kiti vardai – Nisaba, Nidaba)⁶⁵. Hermis – tai ir egiptiečių įstatymų (dieviškųjų bei žmoniškųjų), teisingumo, rašto, harmonijos dievas Totas (*dḥwtj*), hinduistų bei džainų žinijos, mokslo ir meno deivė Sarasvatī (tamil. *Kalaimagal, Kalaivaani, Vaani*). Hermis, spėjama, turi ir persišką atitikmenį – Tirą (avest. *Tištrya*), zoroastristų gyvybę nešančio

⁶² Ibid, p. 625.

⁶³ Hādī, Akbar. *Sharh-i hāl-i Mīr Dāmād wa Mīr Findiriskī*. Iran: Isfahān, 1984, p. 66.

⁶⁴ Uždavinyš, Algis. *Hermio Trismegisto išminties kelias. Hermetinis rinkinys*. Vilnius: Sophia, 2005, p. 16.

⁶⁵ Boyce, Mary. “The Lady and the Scribe: Some Further Reflections on Anāhīt and Tīr“, *A Green Leaf. Papers in Honour of Professor Jes P. Asmussen* (Acta Iranica 28), Leiden, 1988, p. 277–282.

lietaus ir derlingumo dievą, aprašytą ir persų nacionaliniame epe *Shahnameh*, pieštą kaip strėlė⁶⁶. Dabartinio Irano (ne zoroastristų) kalendoriuje ketvirtasis mėnuo vadinamas *Tir*.

Pasigilinus paaiškėja, kad *Nanibgal / Nabu / Tištrya / Hermis / Totas / Sarasvati* (vieni daugiau, kiti – mažiau) susiję su ryškiausia nakties danguje Žemėje matoma žvaigžde Sirijumi (gr. *Seirios* – „spindintis, kaitrus“). Kuo ji ypatinga tyrinėjant Sadro filosofiją? Sadro sintezuotoje „transcendentinėje teosofijoje“ nemažai vietos skirta kosmologijai. Mūsų manymu, Sirijus (senovės Egipte vadintas *Sopdet*, arab. *aš-ši' rā*, *عدس*; kita reikšmė – „valdovas“) ne veltui minimas ir Korane: „Ir Jis [Dievas] yra Viešpats Sirijaus“ (53:49; *wa-annahu huwa rabbu l-shi' rā*). Manoma, kad Korane Sirijus galėjo atsidurti todėl, kad jį garbino ikiislamiškosios arabų gentys. Sirijus garbintas bemaž visame senajame pasaulyje – nuo Egipto ir Mesopotamijos bei Irano iki Skandinavijos, Kinijos, Afrikos, Amerikos indėnų kraštų, Polinezijos, Indijos. „Oriono šuo“ Sirijus sietas su karščiausiomis metų dienomis, vadinamosiomis „šunų dienomis“ (lot. *diēs canicularēs*), – ši tradicija galbūt atkeliavo iš Egipto ir Mesopotamijos, kur Sirijus danguje ryškiai sužibėdavo prieš pat potvynį. Tiesa, tai nepaaiškina, kodėl Aliaskos inuitai Sirijų vadina „Mėnulio šunimi“, blekfutai – „šuns veidu“, čerokiai laiko žvaigždę-šunį „sielų keliu“ sargybiniu. Šiuolaikiniai teosofai Sirijų vadina Žemėn atsiųsto jos prižiūrėti Sanat Kumaro, gyvenančio Šambaloje, tėvyne. Milijono žmonių nesiekianti Afrikos dogonų tauta (Malis, Nigeris, Burkina Faso), remiantis prancūzų antropologu Marceliu Griaule'u (1898–1956) bei dar keliais jo kolegomis (Germaine Dieterlen, 1903–1999, Robertu K. G. Temple'u, gim. 1945 m.), nuo senovės žino, kad Sirijų lydi žvaigždė antrininkė Sirijus B (nematoma plika akimi), kalba ir apie trečiąją *Emme Ya*, dėl kurios egzistavimo mokslas galutinio atsakymo dar nedavė. Kaip dogonai sugebėjo paskaičiuoti „šuns žvaigždės“ dvynės buvimą ir sudaryti tikslų kalendorių pagal Sirijų, nėra žinoma. Dogonų animistinėje religijoje Sirijus (*Sigui, Sigu Tolo*) vaidina svarbų vaidmenį garbinant protėvių dvasias *nommo* („duoti atsigerti“; tai – į žuvis panašios hermafrodiškos amfibijos, „vandens valdovės“, „stebėtojos“, „mokytojos“). Dogonai teigia, kad *nommo* – iš planetos, kuri sukasi aplink Sirijų, atskridę į Žemę, sukūrę vandens telkinį ir jame apsigyvenę. *Nommo* būtinas vanduo, kitaip jie Žemėje neišgyventų. *Nommo* išmokė žmones įvairių dalykų, teigia dogonai. Dogonų mitologija, susipinanti su astronomine realybe, sukėlė daug ginčų tarp paleokontakto su ateiviais iš kosmoso šalininkų ir neigėjų.

Greta šių faktų dar pridursime, kad Sirijų garbina ir sudėtingą kosmologiją, susijusią su juo, turi sererai (Senegalas, Gambija, Mauritanija), kurie vadina jį *Yoonir*. Sirijus sererams šventas, gydančioji žvaigždė, ją, kaip visatos centrą, simbolizuoja nupiešta penkiakampė žvaigždė. Protėvių dvasios, atkeliavusios iš *Yoonir*, vadinamos *pangool* (vns. *fangoool*), jos atrodančios kaip gyvatės. Penkiakampės žvaigždės viršūnėje – aukščiau-

⁶⁶ Holberg, J.B. *Sirius: Brightest Diamond in the Night Sky*. Chichester, UK: Praxis Publishing, 2007, p. 103.

sioji dievybė *Roog*, o kiti keturi kampai – visatos esminiai taškai. Penkiakampe žvaigžde sererai dažnai pasirašo dokumentus.

Šiek tiek nukrypę nuo esminės mūsų darbo temos – Sadro filosofijos analizės – šiais pavyzdžiais norime parodyti, kad ne tik filosofija ir teurgija, kaip įrodė A. Uždavinys, yra tarpusavyje susijusios, bet esama ir daugybė dar iki galo neatskleistų ryšių tarp Šiaurės, Pietų, Rytų ir Vakarų kultūrų bei civilizacijų.

Tikimės, kad šis darbas ne tik supažindins su vienu iškiliausių Islamo pasaulio filosofų Sadru, bet ir privers pasidomėti platesniu kontekstu, susijusiu su misticizmo, religinės patirties ir filosofijos santykiu. Drįstame teigti, kad Islamo mistikai šiitai ir sufijai, remdamiesi senovės išmintimi, atskleidė daug dalykų, padariusių didžiulę įtaką ir Europos filosofijai (apie tai kalbėsime atskirame skyriuje).

Sadras buvo tarpinė grandis, kuri ne tik teoriškai sujungė tikėjimą su žinojimu, bet ir savo gyvenimu parodė, kad uoliai Hadžą atlikinėjęs žmogus (ir miręs pakeliui į jį eidamas penktą kartą) taip pat galėjo būti ir nepaprastai įžvalgus, kaip Ockhamo skustuvas, filosofas.

Sadro filosofijos negalime įsivaizduoti be teurgijos, todėl jai skirsime atskirą dėmesį.

Sudėtingo teurgijos (gr. *θεουργία*) fenomeno analizei savo veikaluose daug jėgų ir laiko skyrė žymus lietuvių kilmės pasaulinio garso komparatyvistas ir Artimųjų Rytų mąstymo tradicijų tyrinėtojas A. Uždavinys.

Mulla Sadros ir teurgijos santykį nagrinėjo ir Irano filosofas Saidas Rajaie Khorassani, akcentavęs, kad pirmasis musulmonų filosofas, pabandęs „ištraukti Islamo filosofiją iš Aristotelio įrėžtų vėžių“, buvo Suhravardis ir jo iliuminacionizmas, hikma, išminties filosofija, kurią vėliau plėtojo Sadras. Pasak S. R. Khorassani, Aukščiausioji šviesa (*nur al-anwar*), „šviesa pati sau“, apšviečia pati save. Čia matome labai panašias idėjas į Immanuelio Kanto, tiesa, gyvenusio beveik aštuoniais šimtmečiais vėliau už Suhravardį, kuris teurgijos sėmėsi iš ikiislamiškosios persų filosofijos, tiksliau, tokių jos konceptų kaip *bahman* ir *vohuman*, reiškiančių Aukščiausiąją šviesą⁶⁷.

Glaustai aptarę pagrindines teurgijos sampratas, aiškinsimės, koks yra filosofijos ir teurgijos ryšys, aprašytas A. Uždavinio misticizmo tyrinėjimuose: būtent – monografi-joje anglų kalba „Philosophy and Theurgy in Late Antiquity“ (2010, *Sophia Perennis*) ir ankstesniuose jo straipsniuose (taip pat anglų kalba), kurių teurgijos tematika maždaug nuo 2000-ųjų mokslininkas išspausdino apie dešimtį.

Taip pat palyginsime A. Uždavinio teurgijos interpretaciją su žymiausių XX a. teur-

⁶⁷ Khorassani, Said Rajaie (1976) Mulla Sadra's philosophy and its epistemological implications. Doctoral thesis, Durham University, p. 135-149.

gų – N. Berdiajevo, V. Solovjovo, A. Crowley, A. O. Spare'o – tyrinėjimais ir išryškinsime jo požiūrių į teurgijos ir filosofijos santykius savitumą.

Įvairiapusiai, dažnai atvirai oponuojantys nusistovėjusioms tradicijoms A. Uždavinio teurgijos tyrinėjimai – viena iš šio savito mąstytojo mokslinių pasiekimo viršūnių, į kurią kopta tyrinėjant neoplatonizmą, gnosticizmą, sufizmą, Senovės Egipto ir kitus mistinius mokymus. Lietuvoje teurgijos fenomeno ir jo santykių su kitomis kultūros sritimis, be A. Uždavinio, iki šiol niekas daugiau išsamiau netyrinėjo. Norint būti objektyviam tenka pripažinti, kad ir pasaulyje šie A. Uždavinio tyrinėjimai taip pat yra unikalūs: akademinis požiūris į teurgiją retas, o viename solidžiausių metafizinei terminijai skirtų žodynų termino „teurgija“ aiškinimas pateikiamas būtent paties A. Uždavinio. Tinklalapyje *PracticalTheurgy.com* A. Uždavinio knyga „Philosophy and Theurgy in Late Antiquity“ laikoma viena svarbiausių pasaulyje monografijų, dedikuotų šiai temai, o jos autorius vadinamas „naujausia „roko žvaigžde“ teurgijos scenoje, apžvelgiančia teurgiją iš graikiškosios, egiptietiškosios, mesopotamiškosios ir netgi sanskritiškosios perspektyvų; itin kūrybingas komparatyvistinis darbas, nuostabiai surasti ryšiai tarp teurgijos ir jos šaknų senovės Egipte“.

A. Uždavinytis savo originalioje teurgijos koncepcijoje sąmoningai atsiriboja nuo populiaraus teurgijos suvokimo, taip pat nesiremia geriau mūsų skaitytojams žinomais rusų filosofų Nikolajaus Berdiajevo, Vladimiro Solovjovo, brito Austino Osmano Spare'o požiūriais į teurgiją. A. Uždavinytis, pasitelkdamas ir savitai interpretuodamas Egipto, Graikijos, kitų senovės civilizacijų šaltinius, į teurgiją žvelgė kaip į sąvoką, suderinamą su filosofija. Teurgija, pasak A. Uždavinio, yra „apeigos, suvokiamos kaip dieviškieji veiksmai (*theia erga*) arba dievų veikimas (*theon erga*). Teurgija nėra Dievo intelektualus teoretizavimas (*theologia*), tačiau pakilimas Dievo link“⁶⁸. Šį terminą sukūrė „Chaldėjų orakulo“ redaktoriai, tačiau iš tikro teurgijos praktika siekia senovės Egipto ir Mesopotamijos hieratines tradicijas. Neoplatonikų teurgija paremta ir Platono „Fedro“, „Timajaus“, „Puotos“ dialogų egzegeze, ir chaldėjų tradicija, ir pitagoriškąją negatyviąją teologiją. Pasak A. Uždavinio, teurgijos *praxis* neprieštarauja Platono dialektikai. Teurgija sudievina sielą per tam tikrus ontologinius simbolius ir *sunthemata*, kurie apima išsistą būties hierarchiją ir veda mus prie neišvengiamo susiliejimo, susivienijimo su dievais. Teurgija kaip ritualas pagrįsta kosmogonijos dėsniais – ji imituoja dieviškąją tvarką. Jamblichas teigė, kad teurgija transcenduoja virš visos racionaliosios filosofijos ir transformuoja žmogų į dievišką būtybę. A. Uždavinio manymu, šiuolaikiniai Vakarų mokslininkai iš įpročio kartoja prielaidą, kad teurgija tėra kažkoks egzotiškas užsiėmimas, gimęs pusiau rytietiškuose, marginaliniuose būreliuose, kuriuose tariami stebukladariai propagavo ne Seksto Empiriko „protą“, o hieratines apeigas.

Taigi, kartu su teologija taip gimė terminas „teurgija“, dieviškųjų, sakramentinių da-

⁶⁸ Uždavinytis, Algis. *Philosophy and Theurgy in Late Antiquity*. 2010, *Sophia Perennis*, p. 308.

lykų darymas. Šiuolaikiniai mokslininkai pernelyg tiesmukai vertina teurgiją, dažnai nesuvokia, kad apeigos taip pat „kalba“ perkeltine kalba, kurią galima dekonstruoti, interpretuoti kaip maginę, ir jose gali būti įvairių *logoi*. Šventieji žodžiai buvo labai svarbūs senovės Egipte, jie turėjo slaptas prasmes, kurias žinojo tik kunigų luomas.

Teurgija siejasi su saulės metafizika, karališkuoju kultu, sielos kilimu per septynias babiloniečių planetų sferas (arba asirų Šventojo Medžio šakas bei vaisius) ir noetinę Ugnį. *Telestike* nėra burtininkystės, „kaimietiškos“ (iš pradžių) juodosios magijos *goeteia* rūšis. Tai – dalyvavimas dievų kūrybinėje energijoje, kuriant jų kultines važiukles (plg. hebrajiškąją šaknį *r-k-b*, „važiuoti“, iš kurios kilo *Merkabah*, Dievo sostas-važiuklė, kurią tempia keturi sparnuoti čajotai žmogaus veidais), kurios vėliau funkcionuoja kaip anagoginiai ženklai – *sumbola* ir *sunthemata*. Vis dėlto reikėtų nepamiršti, kaip kad akcentuoja A. Uždaviny, kad teurgija – ne vienintelis terminas, vartotas neoplatonikų. Jamblichas rašė, kad, be teurgijos ritualų (maldų, aukojimų, būrimų), dar naudojami kiti – *mustagogia*, *hiera hagisteia*, *threskeia*, *hieratike techne*, *theosophia*, *he theia episteme*. Vėlyviesiems neoplatonikams teurgija svarbi inicijuojant kunigą, kuris patirtų teurginę vienovę su dievais (*telesiourgia*) per sakramentus – ta *sunthemata*. Pažadinti šventieji simboliai atlieka savo šventą darbą, pakeldami iniciaciją praeinantįjį iki dievų, kurių galia *dunamis* atpažįstama pagal jos vaizdą *eikones*.

Lygindami A. Uždavinio pateikiamą teurgijos sampratą, trumpai pažvelkime, kaip į teurgiją žiūrėjo vieni žymiausių XX a. teurgų – rusų simbolistus (ypač Aleksandrą Bloką) įkvėpę Nikolajus Berdiajevas (1874–1948) ir Vladimiras Solovjovas (1853–1900).

N. Berdiajevui teurgija – „menas, kuriantis kitą pasaulį, kitokią būtį, kitokią gyvenimą, grožį kaip visa ko esmę. Teurgija iškyla virš kūrybos tragedijos, nukreipdama kūrybinę energiją į naują gyvenimą. Teurgija – tai žmogaus veikimas kartu su Dievu (*богодейство, богочеловеческое творчество*)“.

Simbolizmo estetikoje V. Solovjovas sukūrė mistinę savoką *laisvoji teurgija*. Tai – žmogaus vienijimasis su dieviškosiomis jėgomis, kuriant pozityvią vienybę – aukščiausią Grožio formą. Pirmasis laisvosios teurgijos adeptas, pasak V. Solovjovo, buvo karalius Saliamonas, kuriam Dievas perdavęs žinias, kaip valdyti ir gerus, ir blogus demonus. N. Berdiajevas rašė, kad krikščioniškosios kultūros niekada nebuvo, kultūra kurta už jos ribų: „Žmogus tarsi išpirkinėdavo savo kaltes, ir jo kūryba nebuvo teurginė. O žmogui reikalinga nauja žemė ir naujas dangus, kūrybinio akto perėjimas į kitą būtį. Tai – teurginės kūrybos kelias.“ Pasak N. Berdiajevo, „menas tampa teurgija, filosofija – teosofija, visuomenė – teokratija“.

Kitai variant, teurgija – normų laužytoja, ribinė patirtis, proveržis į transcendentą, kūrybinis aktas, peržengiantis visas ribas.

Jei savitai, postmodernistiškai interpretuotume N. Berdiajevą, tuomet visas postmodernus menas taip pat būtų teurginis, ypač tas, kuris linkęs laužyti stereotipus. Teurgine galėtume pavadinti eksperimentinę muziką, kurios paskirtis yra ne pramoginė, o labiau

ritualinė (pvz., Lietuvoje viešėjusios belgų ritualinės muzikos grupės „Hybrids“ arba tuvių ritualinio dainavimo ansamblio „Hun Huur Tu“). Teurgija meną atitolina nuo buities ir priartina prie *sacrum* dimensijos. Tūristams Egipte, Liuksore, pasakojama istorija apie dvi kalbančias statulas iki šiol skamba įtikinamai – toks didingas buvo Egipto menas! Ne mažiau stebina Irane, Irake išlikę zikuratai. Įvairių religijų šventyklos, atrodančios kaip meno šedevrai, taip pat yra teurginių meno aktų pavyzdžiai. O pigios „mistikos“ ir okultizmo atgimimas, anot N. Berdiajevo, rodo gilią kultūros krizę. XIX a. kilę įvairūs mistiniai judėjimai, kuriuos „nukonkuravo“ Jelenos Blavatskajos teosofija, iki šiol yra įtakingiausias okultinis fenomenas, turintis gausybę atšakų: arčiausiai estezės ir filosofijos yra Jelenos ir Nikolajaus Rerichų „Agni joga“ („Gyvoji etika“), taip pat paminėtina ir Alice Ann Bailey „beamžė išmintis“ bei filosofų perenialistų, tradicionalistų judėjimas, peržengęs XX a. viduryje atsiradusį *New age* fenomeną.

Teurgijos fenomeno, nagrinėjamo A. Uždavinio, nesuvoksime ir kiek nepatyrinėję *thelema* bei *Zos Kia* teurginių mokymų.

Vienas paslaptiniausių ir eklektiškiausių pasaulyje naujųjų religinių judėjimų (toliau – NRJ) „Ordo Templi Orientis“ (lot. Rytų tamplierių (arba Rytų šventyklos) ordinas), arba O.T.O., buvo kuriamas pagal masonų pavyzdį ir siejamas su jais, tačiau teurgas Aleisteris Crowley (1875–1947) pakeitė ordino kryptį ir jis tapo pseudoreliginis: ėmė vadovautis šio žmogaus sukurtu *thelema* mokymu. *Thelema* – bene populiariausioji teurgijos atšaka XX–XXI a., padariusi ir tebedaranti įtaką daugeliui menininkų, tačiau mažokai tyrinėta mokslininkų, kurie, kaip ir teurgijos atveju, *a priori* turi negatyvų *thelema* suvokimą.

Britą A. Crowley (tikr. Edwardas Alexanderis Crowley) galima vadinti vienu prieštaringiausių XX a. asmenybių – jis buvo okultistas, rašytojas, dailininkas, astrologas, šachmatininkas, sekso ir narkotikų eksperimentatorius, alpinistas, šnipas, jogas, naujos religijos kūrėjas, vadintas „nuodėmingiausiu pasaulio žmogumi“. 1887 m. mirus tėvui, A. Crowley gyvenime įvyko lūžis: iš krikščionio jis tapo skeptiku, hedonistu, motina jį ėmė vadinti Žvėrimi (pagal Apreiškimą Jonui – šėtonu). Taip vėliau save vadino ir A. Crowley. 1896 m. jis ėmė eiti okultizmo ir misticizmo keliu, skaityti alchemikų ir magų knygas. Tų pačių metų pabaigoje tapo homoseksualistu. Tolesni A. Crowley ieškojimai vyko per poeziją (knyga „Aceldama“), „Aukštinės aušros hermetikų ordiną“ („Hermetic Order of the Golden Dawn“), biseksualią magiją, Meksikos magiją, *raja* jogą.

1904 m. kovo 20 d. Kaire A. Crowley patyrė mistinį išgyvenimą ir sukūrė magijos (*magick*; rašoma skirtingai nuo *magic*, kad nebūtų painiojama su profaniškąja „magija“) filosofiją, vadinamą *thelema*. Jis invokavo egiptiečių dievą Horą, ir šis pasakė, kad prasidėjo nauja žmonijos era, kurioje A. Crowley bus pranašas. 1904 m. balandžio 8–10 d. Horas, arba *Aiwass* (*Aiwaz*), padiktavo A. Crowley (čia jis vadinamas *Ankh-af-na-khonsu*) jo pagrindinį tekstą – „Liber AL vel Legis“ („Įstatymo knyga“). 1906 m. buvo sukurta „Abramelino magija“ – dar vienas esminių *thelema* tekstų. 1907 m. A. Crowley,

išėjęs iš „Aukšinės aušros“, sukūrė magų ordiną *A.:A.*: (lot. *Argenteum Astrum*, „sidabrinė žvaigždė“). 1910 m. A. Crowley prisijungė prie *O.T.O.* Šį ordiną 1895 m. Austrijoje įkūrė turtingas pramonininkas, masonas Karlas Kellneris (1851–1905), jo veiklą tęsė Theodoras Reussas (1855–1923). 1912 m. A. Crowley pasiekė dešimtą laipsnį ordino gradacijos sistemoje (X°).

Thelema kūrėjas blaškėsi tarp Maskvos, Didžiosios Britanijos ir Jungtinių Valstijų. Apie jį 2008 m. Richardas B. Spence'as išleido knygą „Slaptasis agentas 666: Aleisteris Crowley. Britų žvalgyba ir okultizmas“. Manoma, kad A. Crowley buvo britų žvalgybininkas, išmaišęs Rusiją, Šveicariją, Aziją, Meksiką ir Šiaurės Afriką ir rinkęs informaciją apie vokiečių žvalgybą. 1947 m. A. Crowley mirė Anglijoje dėl kvėpavimo takų infekcijos, greičiausiai susijusios su jo polinkiu morfijui ir heroinui. Teigiama, kad paskutiniai A. Crowley žodžiai buvo: „Esu sutrikęs“ (kita versija: „Kartais nekenčiu savęs“). A. Crowley tapo ikona daugeliui menininkų ir savęs ieškančių žmonių.

Pagrindinė *thelema* mintis – Valios nepriklausomumas – paimta iš prancūzų Renesanso mąstytojo, rašytojo François Rabelais (apie 1494–1553) „Telemos abatijos“. Telemiška idėja „Daryk tai, ką valioji“ – F. Rabelais „Gargantua ir Pantagruelio“ (1532–1552) puslapiuose. Veikiamas dios idėjos, 1920 m. Sicilijos Čefalu mieste A. Crowley įkūrė Telemos abatiją, „antivienuolyną“, kuriame gyventa ne pagal taisykles ar įstatymus, o pagal laisvą valią ir malonumą. Tačiau A. Crowley fantazijų viršūnė – idealistinė utopinė komuna, pavadinta „collegium ad Spiritum Sanctum“ („Šventosios Dvasios kolegija“), – Italijoje neprigijo: 1923 m. iš jos britų mistiką išvijoj Benito Mussolini. Antra pagal svarbumą *thelema* doktrina – „Meilė yra įstatymas, meilė su valia“ – turi ir seksualinę potekstę. Šios doktrinos šaknis galėtume rasti daosų, tantrikų praktikose. Simbolika *thelema* mokyme labai svarbi. *O.T.O.* narių pasisveikinime naudojamas skaičius 93 reiškia graikiškus žodžius *thelema* („valia“) ir *agape* („meilė“), kurie sudaro visą Naujojo Eono *magick* esmę, išreikštą formulėje $\theta=2$, t.y. Niekas išreiškė save per dvi jėgas, o toliau – jau geometrinė progresija ar regresija: nėra skirtumo – *Maja*. Didžioji dalis *thelema* mokymo paimta iš kabalistų raštų (ypač „žaidimo“ skaičiais – gematrijos), esama juose ir senovės Egipto misterijų, teosofijos, Vakarų magijos tradicijų nuotrupų. Be abejo, A. Crowley kai ką sukūrė ir pats, – šis žmogus turėjo itin lakią vaizduotę. Svarbiausias dalykas *thelema* mokyme – atstovaujant Nežinomiems Mokytojams, skelbti *thelema* įstatymą, pasinaudojant Ordinu (*O.T.O.*) kaip instrumentu. Nežinomieji (Nematomieji) Mokytojai yra Ordino ir per jį žmonijos evoliucijos žiūrėtojai. *Magick* formulė 65 yra 6 (*makrokosmas*) ir 5 (*mikrokosmas*), kurių sąjunga reiškia 11 ir *Thelemos* Eono Žodyje ABRAHADABRA.

O.T.O. atstovai neigia, kad *thelema* mokymas yra pseudookultinis, ir sako, kad jis nelygintinas su *new age* judėjimų mokymais. Teigiama, kad abraomiškosios religijos esti sukurtos pagal „nutekėjusius“ iš Šventyklos žinių fragmentus. Iš Egipto kilusi *thelema* iš dalies yra nūdienos hermetikų-gnostikų pasaulėžiūra, ji ir tęsia senąsias tradicijas ir

kartu yra naujai suteikta. Telemitai remiasi „Liber AL vel Legis“ bei kitomis šventomis *thelema* knygomis. Taip pat – „Liber Oz“, telemitiška žmogaus teisių deklaracija, pagal kurią kiekvienas žmogus yra Žvaigždė, turinti savo asmeninį kelią, kuris yra jos Valios išraiška. Jis – visažinis, visagalis, vienvaldis, jam tinka visi atributai, kurie buvo priskiriami Vienam Dievui. Bet jis neturi kitos teisės, kaip tik vykdyti savąją Valią. Jokių kompromisų – vykdai ją ir Žvaigždė eina savo keliu, o jei nevykdai – Žvaigždės statuso neprarandi, bet klaidžioji tamsybėse, susitrenki kaktomuša su kita užsimiršusia Žvaigždė ir taip sukuri netvarką. Netvarka (chaosas) – valios (kosmoso) nepaisymo padarinys, todėl pirmučiausias tikslas yra pažinti savo tikrąją Valią, o antrasis – ją realizuoti arba, tiksliau kalbant, netrukdyti jai realizuotis. Telemoje stengiamasi išvengti dualizmo, pasidalijimo tarp Aukštesniojo *aš*, Tikrosios Valios ir žmoniškojo *aš*. Teigiama, kad *thelema*, kaip ir visos kitos religijos, mokymai, taps masinė ir išsigims. Tada ateis dar vienas pranašas ir paskelbs kitą Įstatymą, dar labiau priartinantį žmogų prie jo idealo. Tiesa, tai būsią dar negreit, nes dabar, pasak A. Crowley, gyvename tamsiaisiais amžiais, ir tik nuo mūsų veiklos priklauso, kada prasidės naujas renesansas.

O.T.O. atstovai kai kuriuos gana akivaizdžius *thelema* panašumus su satanizmu neigia, nors pripažįsta, kad pavieniai Ordino nariai valioja išpažinti bet kokią pasaulėžiūrą ar religiją, netgi satanizmą. A. Crowley sukurtas *thelema* mokymas nėra tik banalus senovinių mokymų rinkinys, nors dažnai taip gali atrodyti. Manytume, kad šio žmogaus kūryba verta atskiros studijos, kuriai akstiną suteikia A. Uždavinio teurgijos tyrinėjimai.

Britų dailininkas ir magas Austinas Osmanas Spare'as (1886–1956) – dar viena ryški teurginė figūra XX a. Jo išvystytos sigilizacijos, automatinio rašymo ir automatinio piešimo maginės sistemos susijusios su sąmoningojo ir nesąmoningojo „aš“ santykiais. 1907 m. pirmojoje savo didesnėje parodoje Brutono Galerijoje Londone A. O. Spare'as susitiko su A. Crowley, vėliau susirašinėjo. Tiesa, jų bendravimas truko neilgai – A. O. Spare'o nedomino ceremoninė magija, nes ši, pasak menininko, priveda prie ekstazės ir beprotybės. Tačiau pats A. O. Spare'as buvo magas, teurgas, daug laiko paskyręs teurgijai, bandęs, „užmiršdamas“ (primena sufijų *zikr*) sąmonės impulsus, atverti pasąmonę. A. O. Spare'as sukūrė sigiles (lot. *sigillum* „antspaudas“; galimas ryšys su hebrajų *segulah*, „žodis, veiksmas, daiktas, kurie turi dvasinį poveikį“) – iš raidžių sujungtus glifus, teurginius simbolius, kurie tarsi mandalos tapo „minties monogramomis, valdomomis energijos“.

Kaip ir Hugo Ballas bei Walteris Benjaminas, A. O. Spare'as bandė atrasti *logoi* sudėtingų maginių, tantrizmą primenančių apeigų būdu. Savęs atradimas per simbolį – sigilę (hinduistų *yantra*, germanų tautų runas, vudu *veves*) – teurginis aktas.

Albrechto Dürerio (1471–1528) kūrinius šiek tiek primenanti A. O. Spare'o kūryba „įkrauta“ metafizinės energijos. A. O. Spare'as sukūrė vos kelis sekėjus turėjusį „kultą“ *Zos Kia*, vadino jį chaoso magija, dualistiniu monizmu. Teurgiškiosios sigilės – analogija

senovės Egipto hieroglifams, Dievo „rašikliui“ *qalam*, užrašančiam pasaulį, kurio simbolis yra Koranas. *Kia* – „valia“, *Zos* – „aš“.

Šios A. O. Spare'o sukurtos sąvokos primena Arthuro Schopenhauerio fenomeno ir noumeno dualizmą, zoroastrizmo pasaulio modelį ir neišvengiamai veda mus prie teurgijos ištakų.

A. O. Spare'as žavėjosi senovės civilizacijomis, Egipto, Asirijos, Šumero rašmenimis, glifais, „galios žodžiais“.

A. Uždavinys knygoje „Philosophy and Theurgy in Late Antiquity“ aptinka filosofijos ir teurgijos sąlyčio taškus, kurių esama graikų filosofijoje. Platono filosofijoje – daug teurgijos, teigia Damaskijus, filosofiją aprašydamas kaip iniciacijos apeigas (*hai teletai*). Dionisiškasis pradas išlaisvina filosofo protą, apvalo jį. Tyrinėdamas teurgiją ir kitas mistizmo formas, A. Uždavinys tarsi palaipsniui artėjo prie aukščiausių Būties formų.

Nagrinėdamas žmogaus ir Dievo santykį ir kartu tai darydamas ne kaip tikintysis, teologas, o kaip filosofas, A. Uždavinys atskleidė stulbinančių faktų ir apie kitus religiją bei filosofiją vienijančius dalykus. A. Uždavinys nebuvo kabinetinis mokslininkas: jam ne kartą teko lankytis Islamo šalyse, savo akimis regėti vietas, kuriose vyko senovės Egipto misterijos, ir Islamo *axis mundi* – Kaabą.

Pasak A. Uždavinio, tiesiogiai susijęs su teurgija kilimo į dangų motyvas religinio ir filosofinio diskurso istorijoje gali būti vertinamas kaip išskirtinės metafizinės svarbos archetipinis pasakojimas. Tie šiuolaikiniai mokslininkai, kurie ištikimai ir gana akelai seka Mircea Eliade, stengiasi susieti kilimą su archajiškojo dvasingumo, nevykusiai vadinamo „šamanizmu“ (šis terminas kur kas patraukliau skamba rusų nei anglų kalboje), „mistine patirtimi“.

A. Uždavinys rašė: „Padėję į šoną šį universalizuotą mokslinį konstruktą (konkrečiai – „šamanizmą“), mes visiškai sutinkame su įžvalgiu J. Naydlerio pastebėjimu, kad mistinis kilimas į dangų yra svarbiausias ir Hermetinei tradicijai, ir Egipto bei platoniškajam misticismui.“ Pradedant senovės Egipto „Piramidžių tekstais“, įvairių karališkųjų ir dvasininkijos herojų kilimas į dangų pastebimas Artimųjų Rytų ir Viduržemio kosmologinėse, liturginėse ir soteriologinėse sistemose, kurios vienu metu sujungia politines, juridines ir sociomistines dimensijas. Metafizinis ir pažodinis kilimo *topos* yra fundamentalus, norint tinkamai suvokti Antrosios Šventyklos judaizmą ir ankstyvąją apokaliptinę krikščionybę, kurios mitologemos siekia senovės Mesopotamiją. Tuo pat metu žmogaus dvasinio skrydžio motyvas yra dažnas vėlyvosios antikos neoplatonikų literatūroje (kuri šiuo požiūriu ištikimai seka Platono „Fedru“) ir su ja susijusiuose hieratiniuose menuose (*hierourgia*, *theourgia*, *hieratike technē*).

Sarah Iles Johnston apibūdina teurgo tikslą (panašiai kaip Plotinas ir kiti platonikai, tarp jų – Filonas iš Aleksandrijos, žydiškasis *hermeneus*) taip: „Jis siekė patirti *anagoge*, – kad jo siela pakiltų iš materialiojo pasaulio į noetinį, kuriame ji galėtų mėgautis *henosis* su *Nous patrikos* (teurgijos transcendentinis, aukščiausias dievas). Helėniško-

jo platonizmo kontekste ir sakramentinėse teurgijos apeigose terminas *anagoge* reiškia pakilimą į archetipų ir principų lygmenį, kilimą, turint galvoje vidinę kelionę atgal į „tėviškąjį prieglobstį“; *henosis* yra susijungimas, jungtis (kartais supratama kaip *unio mystica*); o *Nous patrikos* yra tėviškasis Intelektas, kurio šviečiančioji epifanija yra lygiavertė psichosomatinio kosmoso spindėjimui (*ellampsis*) ir kūrimui. Kilimo į dieviškąjį Sostą tema abiejose – ir judėjų, ir Islamo – tradicijose yra mažiau filosofinė ir labiau ceremonialinė, šventraštinė ir liturginė iniciatyva, paremta pagrindinėmis monoteistinių mitologijų paradigmomis ir dogmomis, kurios sistemiškai ir be kompromisų pateikiamos kaip „objektyvi istorija“. Dėl šios priežasties (ir taip pat dėl to, kad vadinamosios Artimųjų Rytų studijos yra ypač politizuotos, ideologizuotos ir teologizuotos) bet kuriam nepriklausomam mokslininkui sunku išvengti įvairių kaltinimų ir tikrinimų, sugalvotų tyliai arba atvirai įkurtų mihnų (mihna – religinės cenzūros ir persekiojimo institucija ankstyvojoje Abasidų imperijoje). Raktinis žodis šiame ypač jautriame kanonizuotų mitologijų (kokios jos bebūtų – judaistinės, islamiškosios ar sekuliarios modernistinės) lauke yra „kontroversiškas“, tarsi bet kuri hermeneutinė hipotezė, nuomonė ar istorinis faktas, kuris neatitinka standarto ar patogaus socioreliginio konsensuso vaizdo, turi būti vertinamas kaip potencialiai skandalingas ir prilygstantis blogio jėgų sąmokslui. Todėl šioje srityje ne viską galima atvirai sakyti, ypač kai kalbama apie santykius tarp daugybės judaizmo ir Islamo (bei jų gerbtinų doktrinų) atmainų. Kad išvengtume kryžminės ugnies nuo bet kokių puritonų (tų, kurie apsimeta paties geranoriškumo, dieviškumo ir tiesos inkarnacijomis) ir visų atšakų mistikos fundamentalistų, mes rituališkai patvirtiname ortodoksiškąsias ribas ir „nuosavybės“ sienas nesuskaičiuojamose komparatyvistinėse religijos studijose, kartu negalėdami sekti šiomis etiketo taisyklėmis, kurios reikalauja tikėti kilniais, tačiau neįtikėtinais dalykais paprasčiausiai vien dėl to, kad taip yra „tvirtai nusistovėję“. Mes toliau lyginsime ir analizuosime medžiagą apie kilimą judėjų *Hekhalot* literatūroje ir kai kuriuose ankstyvuosiuose sufijų tekstuose (naudojantis didžiuliu šiuolaikinių mokslininkų įdirbiu) ne dėl tvirto ekstatinio dioniziškojo entuziazmo ar vaikiškos vilties atskleisti, kas „iš tikrųjų įvyko“. Taigi mūsų teiginiai neturėtų būti atskirti nuo jų hermeneutinio ir metaforinio (arba tam tikra prasme retorinio) konteksto. Vadinasi, pasakyti, kad Islamas, su tvirta pagarba jam, gali būti vertinamas kaip Trečiosios Šventyklos judaizmas, nėra tas pats, kas pasakyti, jog Islamas „yra“ judaizmas. Toli gražu. Paprastai mes vengiame daryti tokias toli siekiančias išvadas. Kadangi daugiaplaniai [multidimensiniai] paaiškinimai geriau tinka vėlyvosios antikos civilizacijų ir religinių judėjimų tyrinėjimui, mes žiūrime į pozityvistines kultūrinių „skolinių“ ir išorinių „įtakų“ teorijas kaip į pernelyg supaprastintas. Šiuo aspektu mes sutinkame su M. G. Morony, tiksliau, su tuo, kad išvados, paremtos nepatikrintais teiginiais, primena „intelektualų kortų namelį“ ir yra linkusios pranykti „beprasmiuose apibendrinimuose“. Ši problema yra kur kas rimtesnė, nei atrodo, nes hermeneutinis tokio pobūdžio nagrinėjimas tampa normalia bet kokios kultūrinės konstrukcijos ir rekonstrukcijos praktika, nepaisant to,

kad „piktnaudžiavimas aristoteliškąją tematikos struktūra, nagrinėjant medžiagą, linksta į architektoniką ir sukuria aplinkybes, kurios tampa stabilesnės, tvarkingesnės ir rišlesnės, nei yra iš tikrųjų“. Vadinasi, jei mūsų diskursas nėra rišlus ir sutvarkytas pagal pusiau mitinius standartus, tai tampa dideliu privalumu, bent jau galimybe pasinaudoti nuolatine ironija. Atsikartojantys modeliai arba temos vadovaujasi dinamiškos arabeskos logika, kuri, nepaisant to, savo tęstinumu ir pokyčiais yra „statiška“. Tačiau mes negalime pasidalinti tuo naiviu ispanų krikščionio profesoriaus džiaugsmu, kai jis, „artimiau išsistudijavęs Ibn Arabi kvazidantiškąją alegoriją“, staiga aptiko, „kad tai savaime buvo ne kas kita, kaip mistinė kito kilimo adaptacija, o būtent – Islamo teologinėje literatūroje gerai žinomo *Miraj*, arba Mahometo iš Jeruzalės, Kilimo į Dievo Sostą“.

Pranašo Muhammado naktinė kelionė bei kilimas ir gali būti Dantės koncepcijos prototipas, ir ne. Metafiziškai žvelgiant, autorių teisių problema nėra tokia jau svarbi. Panašiai yra, kai lyginame Pranašo kilimą ir Apreiškimo nusileidimą su gerai žinomomis neoplatonikų koncepcijomis, – tada mes tiesiog naudojames galimybėmis ir analogijomis (hermeneutinės konstrukcijos ir dekonstrukcijos procese), netvirtindami, kad tai yra „skoliniai“ ar „įtakos“. Kaip taikliai tvirtina M. G. Morony, „paprastai galime surasti bet ką, ko ieškome, ir išankstinis nusistatymas akcentuoti panašumus ar skirtumus padarys žalos rezultatui“. Mokslinio tyrinėjimo menas sudarytas iš akivaizdžių trūkumų pavertimo tikrais privalumais.“

Akivaizdu, kad A.Uždavinio teurgijos tyrinėjimai daugybę iki tol šioje srityje buvusių trūkumų pavertė privalumais. Ši sritis dar labai menkai išnagrinėta, tačiau A.Uždavinio nubrėžtos gairės nebeleis nuskęsti užmaršties upėje *Lethe*.

Graikų istorikas Eunapijus (gim. 347 m.) „Sofistų gyvenimuose“ aprašo 23 filosofų ir sofistų biografijas. Šis žmogus buvo retoriko Proheresijaus mokinys, išmanęs medicinos meną ir pašvęstas į Eleusino misterijas. Eunapijus – bene vienintelis to meto šaltinis, aprašantis neoplatonikus.

Jų darbuose, aprašytuose ir „Chaldėjų orakule“, dvasinė Visata yra laikoma Vienio emanacijomis. Iš Vienio (*to en*) emanavo Dieviškasis Protas (*nous*), o iš jo – Pasaulio Siela (*psuche*). Žemesnė emanacija – gamta (*physis*).

Taip mokė Plotinas, Jamblichas. Norėdamas susijungti su dieviškumu, Plotinas kontempliuodavo, tiksliau, atlikdavo teurgines apeigas *henosis*. Plotino mokinys Porfirijus mokė labiau ritualizuoto teurgijos metodo, kuriame buvo naudojamos invokacijos ir religiniai, maginiai ritualai. Jamblichas tikėjo, kad teurgija – tai dievų darbų atkartojimas. „Ritualizuota kosmogonija“ Jamblichui padėdavo atkurti ir saugoti kosmosą (darną). Neoplatonikų požiūris labai panašus į judėjų kabalistų. Jie Visatą taip pat laikė Dievo emanacijomis, tiksliau, dešimčia sefirų (sefirotų). Pasak kabalistų, Dievas sukūrė pasaulį naudodamasis sefirotais, „pildamas“ savo dieviškumą į kūriniją per šiuos „laidus“. Aukščiausioji sefira – *Keter*, ji sunkiausiai pasiekiami žmogui, joje daugiausia dieviškos šviesos. Žemiausia sefira – *Malkhut*, kiek aukščiau esanti už materiją, nors kartais su ja

sutampanti kaip *Shekhinah*. Kabalistui, kaip ir neoplatonikui, teurginis Dievas yra Vienis, o ne „dievai“.

Pabrėžtina, kad Senajame Testamente hebrajų kalba rašoma ne „Dievas sukūrė pasaulį“, o „dievai (*elohim* – daugiskaita, – M. P.) sukūrė pasaulį“. Spėjama, kad tai susiję su „angelų pulkais“, arba sefiromis, t. y. Vienio emanacijomis. Kai kurie tyrinėtojai čia įžvelgia politeizmą, tačiau medituodamas Gyvenimo Medį kabalistas suvokia visa ko vienį ir siekia tokiu būdu teurgiškai suvienyti išsisklaidžiusį pasaulį.

Kaip galėjome įsitikinti iš atliktos analizės, teurgija – dar palyginti mažai ištyrinėtas mįslingas fenomenas, kuris A. Uždavinio veikaluose įvairiais aspektais analizuojamas jau pradedant jo ištakomis seniausiose Egipto ir Mesopotamijos civilizacijose.

Mokslininkas, remdamasis įvairiapuse kompleksine teurgijos pamatinių bruožų analize, parodo, kuo ji skiriasi nuo „kaimietiškosios“ (vėliau – „satanistinės“, profaniškosios) magijos – goetijos.

A. Uždavinio teurgijos tyrimai išryškino anksčiau marginalijose buvusių šio reiškinio tipologinius bruožus, ypač kalbant apie filosofijos ir teurgijos santykį, lyginant jų panašumus ir skirtumus.

Dieviškoji (arba dvasiškai pažengusiojo) kelionė per erdvę suvokiama kaip teurginis aktas ir nepriklauso „draudžiamų okultinių fenomenų“ klasei. Tai susiję su kiekvieno žmogaus *maqam* (arab. „dvasiniu lygiu“).

II.2. *Mahdaviatas: vienijanti Sadro filosofija ir mesianizmas*

Mahdaviatas – persiškas šiitų dvyliktininkų teologijos terminas (*mahdaviat*, مهديت), reiškiantis „tikėjimą ir pastangas besiruošiant Mahdi atėjimui“. Mahdi – Mesijo – atėjimu tikintys žmonės vadinami *mahdavi* (Mahdi sekėjai).

Sadras iš visų Islamo filosofų daugiausia dėmesio skyrė eschatologijai ir prisikėlimui (*ma‘ad*), kalbėdamas ir apie žmogų, ir apie kosmosą. Ketvirtojoje veikalo „Asfar“ knygoje, paremtoje Ibn Arabi įžvalgomis, Mulla Sadra atlieka išsamiausią Islamo filosofijoje žmogaus sielos (*nafs*) studiją – nuo jos gimimo iki galutinio susitikimo su Dievu, įskaitant ir mirties fenomenologiją. Ketvirtąją „Asfar“ knygą galima būtų lyginti su Egipto ir Tibeto mirusiųjų knygomis. Sadras Sirato tiltą⁶⁹ interpretuoja ir kaip įsivaizduojamojo pasaulio (*mundus imaginalis*) dalį. Visi įvykiai, kurie susiję su mirtimi, Paskutiniu Teismu ir pan., minimi Korane ir hadysuose, vyksta šiame pasaulyje, kuris savaime tėra tarpas (*barzakh*) tarp fizinio ir angelų pasaulių. Šis pasaulis, anot Sadro, su-

⁶⁹ Sirato tiltas (*As Sirat, As Sirat Al Mustaqueem* – arab. „tiesusis tiltas“) – Islamo eschatologijoje plauko plonumo ir kardo aštrumo tiltas, kurį kiekvienas žmogus turi pereiti Paskutinio Teismo (*Yawm ad Din*) dieną, kad įeitų į rojų. Neperėję tilto krenta į pragarą. Sirato tilto konceptas panašus į zoroastrizmo Činvato tilto sampratą. Avestoje *Cinvato Peretum* – sielų tiltas tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių.

darytas iš daugybės tarpinių būvių (*barazikh*): nuo aukščiausiojo (*al barazikh al a'la*) iki žemiausiojo (*al barazikh al asfal*). Taigi *barzakh* yra tarsi krikščioniškosios skaistyklos islamiškasis atitikmuo, taip pat šiek tiek primena budistiškąjį *bardo*.

Sadro metafizinė filosofija sudėtinga, ji kalba apie transsubstancinį sielos judėjimą, dvasinį (ruhani), fizinį (džismani) ir, Paracelso terminiją pasitelkus, „astralinį“ (al džism al latif) kūnus. Po mirties šie kūnai turi savo esatis, niekur nepranyksta ir yra „apgauti“ savo veiksmų, kuriuos darė šiame pasaulyje (tai primena hinduizmo, budizmo ir džainizmo karmos teoriją).

Islamo eschatologijoje prieš antrąjį Jėzaus (*Isa*) atėjimą pasirodys Mahdi, dvyliktasis Imamas, „Laiko Imamas“ (pers. *Imām az-Zamān*). Jį Dievas paslėpė po jo tėvo – vienuoliktojo Imamo (Imamas Hasanas ibn ‘Alī ibn Muhammadas al-‘Askarī, 846–874) – mirties. Ši slaptis nuo pasaulio vadinama *ghayba* („nebuvimas“), dar žinoma kaip *okultacija*. Senajame Testamente aprašomas atvejis, kai Adomo palikuonis Enochas (arab. *‘Idrīs*), Nojaus proprosenelis, „ėjo su Dievu. Paskui jo nebebuvo (hebr. *‘ē-nen-nū*, עֵנֶן נֹחַ), nes Dievas jį pasiėmė“ (Pradžios knyga, 5:23–24)⁷⁰. „Enoch knygoje“, kurią į kanoną yra įtraukusios tik Etiopijos bei Eritrėjos ortodoksų bažnyčios (Enochas kaip šventasis svarbus ir Armėnų apaštališkajai bei Armėnų katalikiškajai bažnyčioms), parašytoje IV–I a. pr. Kr. *ge‘ez* kalba su aramėjų, graikų ir lotynų kalbų fragmentais, daug dėmesio skiriama apokaliptinėms vizijoms.

Zoroastrizmo apokaliptinėje mitologijoje demonų žudikas, didvyris Garšaspas (avest. *Kərəsāspa*) taip pat pabunda iš ilgo miego. *Okultacijos* konceptas, propaguotas šiitų kaisanitų bendruomenės, paplito dar apie 718–719 metus Isfahane⁷¹. Irano filosofas, teologas Šeichas Tusi (Abu Jafaras Muhammadas Ibn Hassa Tusi, Shaykhas al-Ta‘ifah, 995–1067) – didžiausias šiitų hadisų rinkėjų autoritetas. Dvi jo hadisų⁷² knygos (*Tahdhib al-Ahkam* ir *Al-Istibsar*) įeina į vadinamąjį „Keturių knygų“ (*sic*) hadisų rinkinį, šventą šiitams, tačiau nepripažįstamą sunitų. Šeichas Tusi mums svarbus ir dėl to, kad parašė šiitams puikiai žinomą „Slapties knygą“ (*Kitāb al-Ghayba*), kurioje išdėstė *ghayba* konceptą, – nuo to laiko jis niekieno nebestebino, ir tikintieji šiitai pagaliau aiškiai suprato, ką daryti nesant Imamui⁷³. Tuomet imta laukti Mahdi sugrįžimo (*zohūr*), paruzijos (gr. *παρουσία*, „atėjimas“, paž. „šalia buvimas“; Biblijoje šis žodis minimas 24 kartus, iš jų

⁷⁰ *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas*. Vilnius: Lietuvos Vyskupų Konfencija / Katalikų pasaulio leidiniai, 2009, p. 35.

⁷¹ <http://www.iranicaonline.org/articles/gayba>. Žiūrėta 2012 06 11.

⁷² Islamo tradicijoje *hadīth*‘as (dgs. *aḥādīth*) – tai Pranašui Muhammadui (*s.a.w.*) priskiriamų žodžių atpasakojimas, kurio tikrumas patikrintas ir pripažintas žinovų. Naudojama šalia Korano kaip šventas tekstas.

⁷³ Abū Ja‘far Moḥammad b. Hasan Tūsī, *Kitāb al-ḡayba*, ed. Āḡā Bozorg Teḥrānī. Najaf, 1385/1965.

17 – apie Jėzų ir vieną kartą apie „ano Nedorėlio atėjimą“, kurį „dėl šėtono įtakos lydės įvairūs galingi darbai, netikri ženklai ir stebuklai“, Antrasis laiškas Tesalonikiečiams, 2:9⁷⁴). Pagal oficialią šių doktriną dvyliktojo Imamo *ghayba* prasidėjo iš karto po vienuoliktojo Imamo mirties 874-ųjų sausio 4-ąją. *Okultacija* skirstoma į mažąją (*soghrā*), kai dvyliktasis Imamas 874–941 metais bendravo su žmonėmis per savo pagalbininkus, ir didžiąją (*kobrā*), trunkančią jau daugiau kaip 1073 metus.

Po Islamo Revoliucijos Irane 1979 metais, t.y. XX a. pab. – XXI a. pr., šioje šalyje ypač aktualios tapo mesianistinės grupės ir Mahdi reikšmė Islamo religijoje, tiksliau, šiizme⁷⁵. Mahdi laukimas (arab. *intizār*, pers. *entezar*) tapo aktyvia religinio ir filosofinio gyvenimo forma – tiek Mahdi, tiek Sadru, kurio filosofija grįstas *mahdaviatas*, Irane kasmet rengiamos konferencijos, į kurias suvažiuoja akademinio pasaulio atstovai iš daugybės šalių. Galima sakyti, kad *mahdaviatas* yra šių dienų revoliucinė apokaliptinė religijos atšaka, kurioje svarbiausi terminai – „[Mahdi] apsiareiškimo laukimas“ (pers. *entezār-e zohur*), „galutinio išgelbėjimo ženklai“ (pers. *alāmat-e faraj*), „*Laiko Viešpaties*“ *palaikymas* (*Šāheb al-Zamān*), *tapimas, kaip tikimasi, greitai ateisiančio Mahdi draugu ir pagalbininku. Apie Mahdi galime rasti daugybę knygų, paskirtų ne tik teologijai, bet ir poezijai, mistikai. Nagrinėdami mahdaviatą, negalime pamiršti ir ikiislamiškojo tikėjimo įtakos, kurią jam daro zoroastrizmas. Jo mokyme taip pat laukta Mesijo – Saošianto, kalbėta apie tūkstantmečių ciklus (hazārag), pasaulio atnaujinimą frašokereti* (gr. *ἀποκατάστασις*). Pagal zoroastrizmo religijos nuostatus, galutinai atnaujinus visatą, visas blogis bus sunaikintas, ir tuomet visi gyvens tobuloje vienybėje su Dievu (Ahura Mazda) rojuje *ferdows*. VIII a. Iraną pasiekė kiek kitokie apokaliptiniai mokymai, atėję iš judaizmo ir krikščionybės per karaimų bendruomenę Irane⁷⁶. Zoroastristų ir judėjų kultūriniai mainai pastebimi dar Babilono eros laikais, ir tai padarė įtaką šiizmo formavimuisi⁷⁷.

Žydiškojo Mesijo (*Māšiah*) *pėdsakai aptinkami jau VIII a. kaisanitų (kaisanijos) judėjime Mesopotamijoje ir pietvakarių Irane. Sunitų Islamo atšakoje Mahdi laikomas liaudies religijos dalimi, šiitams jo laukimas inkorporuotas į tikėjimo pagrindus (oṣul al-din) ir yra Imamoto principo reikšminga dalis. Visose šiizmo kryptyse Mahdi lauki-*

⁷⁴ *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas*. Vilnius: Lietuvos Vyskupų Konferencija / Katalikų pasaulio leidiniai, 2009, p. 2478.

⁷⁵ Vienas svarbių pavyzdžių – Šviesios ateities institutas Kome, Irane, turintis ir savo tinklalapį www.intizar.ir. Žiūrėta 2012 06 14.

⁷⁶ Delshad, Farshid, Jewish Karaite movement and its Iranian roots, <https://www.farshiddelshad.com/publications>, Los Angeles, 2017. https://322725d2-a4ea-4285-b4f8-3f30322f3a80.filesusr.com/ugd/db0428_33c2c5c739c344eba586233422322e4e.pdf

⁷⁷ Moazami, Mahnaz. *Millenialism, Eschatology, and Messianic figures in Iranian Tradition*. <http://www.bu.edu/mille/publications/winter2000/moazami.PDF>. Žiūrėta 2012 06 14.

mas yra centrinis dalykas religinėje sąmonėje. Paslėptojo Imamo okultacija (*ghayba*) ir manifestacija (*zohur*) susiję su eschatologiniu tikėjimu, kad jis sugrįš (*ma'ād*) ir prisikels (*qiyaama*). Kaip Laiko Pabaigos ženklas Mahdi yra neatskirama šiutų apokaliptinio naratyvo dalis, – tikima, kad atėjęs Mahdi pakeis politines ir socialines pasaulio realijas ir pradės ciklišką atsinaujinimą. Ayatollah Khomeini, būdamas Islamo Revoliucijos vadovu, nepaisant spėlionių, paneigė esąs Mahdi (Irano istorijoje buvo daug apsišaukėlių „mesijų“), tad jis laikomas esąs Imamo Mahdi padėjėjas (pers. *nā'eb-e emām*). Naujai užgimusios Irano Islamo Respublikos kova su buvusia provakarietiško šacho dinastija ir Vakarų pasauliu buvo laikoma apokaliptine kova prieš „globalios arogancijos“ (pers. *estekbār-e jahāni*) jėgas. Prie Komo miesto Irane yra Džamkarano (جمکران) mečetė, kuri tikėjime Mahdi atėjimu vaidina svarbų vaidmenį, – tai svarbi piligrimams vieta. Šventa ši mečetė laikoma bent nuo 984 metų, kai, kaip teigiama mečetės interneto tinklalapyje⁷⁸, Imamas Mahdi buvo susitikęs su nemirtingu pranašu Al-Khidru („žaliuoju“;), minimu Korane, apie kurį pasakojama, kad šis gyvenęs ir Mozės, ir vėlesniais laikais. Korane (18:65-82) Mozės Al-Khidras paprašo apie jį neklausinėti, jis netgi neminimas vardu (taip pat ir Biblijoje). Visgi legendos apie šį žuvies pavidalu galintį pasirodyti pranašą (dar vadinamą Ezru) paplitusios Balkanuose, Irane, Indijoje, Vidurinėje Azijoje, Afganistane, jis siejamas su kalendoriumi ir vaisingumo kultais. Mokslininkai spėja, kad Al-Khidras – personažas, egzistavęs dar šumerų „Gilgamešo epe“ kaip Utnapištimas⁷⁹. Apie jį yra rašęs ir lietuvių bei vokiečių filosofas Helmutas Arnašius (gim. 1941 m.) knygoje „Gilgamešo epas“: „Utnapištimas su žmona amžiams vienišas (tiesa – kartu su žmona) buvo apgyvendintas pačiame pasaulio pakraštyje, beveik be šansų bendrauti su kitais žmonėmis, bet ir anaipol nepriimtas į dievų tarybą ar bendruomenę danguose. Taigi, nemirtingųjų didžmogių amžinasis gyvenimas anaipol nebuvo pavydėtinas. Tačiau šiuose mituose aišku ir tai, kad žmonija, kaip dievų vergija, buvo vėl atgavinta, nors apie tai ir nieko ypatinga neminima. Matomai, skaitytojui vis tiek buvo aišku, kad žmonija po šios, kone visai pražūtingos, baudos ir toliau gyvavo. Moralas, kuris iš to turėjo būti teologiškai suprstas, buvo, kad nūnai nebe valia „šėlti“, nevykdant dievų valios, o būtina laikytis kulto bei religijos nuostatų, kurias jiems išaiškins šventikai ir kunigai. Galima spėti, jog socialinė-religinė šio mito reikšmė ir yra ta, kad žmonėms dera laikytis dievų įstatymų, kurių paprastas žmogus taip tiksliai žinoti net negali ir todėl turi kreiptis į tokiu būdu nebe nereikalingą, o privalomą dvasininkų luomą.“⁸⁰ Šis personažas (Al-Khidras) – dažnas svečias ir sufijų veikaluose bei poezijoje (pvz., Suhravardžio, 'Abd-al-Karimo Jili, Rumi). Rumi klasikiniame kūrinyje „Mathnawi“ Mozės ir Al-Khidro susitikimas yra tartum mokinio ir mokytojo bendravimas (*morid-moršed*).

⁷⁸ www.jamkaran.info. Žiūrėta 2012 06 14.

⁷⁹ Wensinck, A. J., Kramers, J. H. *Handwörterbuch des Islam*, Leiden, 1941, p. 286.

⁸⁰ Arnašius, Helmutas. *Gilgamešo epas*. Data ir leidimo vieta nežinoma.

Spėjama, kad Utnapištimas-Al-Khidras turėtų būti tapatinamas su Avestos dievybe Sraoša, „paklusnumu“ (islam taip pat reiškia „paklusnumas“), tapatinamu su mūsų jau minėta Sarasvati-Sirijumi. Sraoša – daena (religijos, sąmoningumo) mokytojas, „sąžinės balsas“. Teigiame, kad šios paralelės, jau ne kartą nurodytos mūsų darbe, rodo, jog Sadro filosofija ne dirbtinai suvienijo, susintetino įvairių filosofijos, religijos kryptių mokymus ir mitologiją, o (pa)sąmoningai (intuityviai, bet naudojant ir racionalumą) atskleidė daugybę senovinių archetipų ir pritaikė juos Islamo šiitu mokymui bei pagrindinei jo kryptčiai – mahdaviatui.

Kaip teigia Irane esančio Šviesios Ateities Instituto vadovas Masoudas Poursayedas-Aghaie, „mahdaviatas yra revoliucijos kodas ir dvasia. Imamas – tai ryšys tarp žmonių ir Dievo“⁸¹.

Norėdami suvokti judėjiškojo ir islamiškojo mesianizmo (mahdizmo) kilmę ir įtaką vėlesnės pasaulinės kultūros istorijai, pasitelksime lyginamųjų tyrinėjimo strategijų ir metodų galimybes, nes tik taip suvoksime šių dviejų mesianizmo formų panašumų ir skirtumų išryškinimą.

Mesianizmą traktuojame kaip sudėtingą teologinį filosofinį fenomeną, persmelkiantį beveik visas pasaulio didžiąsias religijas, nors pirmiausia asocijuotiną su trimis abraomiškosiomis tradicijomis – judaizmu, krikščionyste ir Islamu. Norėdami suprasti mesianizmo genezę ir vystymąsi, turime pažvelgti ir į paties žodžio „Mesijas“ etimologiją ir plačiau – komparatyvistiniu požiūriu – panagrinėti mesianizmą abraomiškojoje tradicijoje bei už jos ribų.

Savo analizę pradėsime nuo pamatinės tyrinėjimo sąvokos prasmių lauko aiškiniamosi. Senajame Testamente, tiksliau, jo graikiškoje versijoje Septuagintoje (datuojama III–II a. pr. Kr.), hebrajiškas žodis „pateptasis“ (*Mašiah*) vartojamas 39 kartus (į graikų kalbą verčiamas kaip Kristus, Χριστός). Naujajame Testamente (Evangelijoje pagal Joną) žodis „Mesijas“ (graikiškojo žodžio lotyniška transliteracija *Messias*) minima tik du kartus. Žodis „Mesijas“ žinomas ne tik kaip hebrajų *Mašiah*, bet ir kaip sirų *Mešihā*, arabų *Al Masih*.

Pirmąsyk *Mašiah* paminėtas Toroje, Išėjimo knygoje (30:22–25), kur kalbama apie patepimo aliejų. Iš pradžių jis neturėjo nieko bendra su eschatologinėmis schemomis. Pavyzdžiui, pirmasis Persijos imperatorius Kurušas (dar žinomas kaip Kyras) Didysis (apie 600/576–530) buvo laikomas „Dievo pateptuoju“, nors ir nebuvo žydas. Vėlesnėje žydų mesianistinėje tradicijoje ir eschatologijoje Mesijas – tai jau Dievo paskirtas lyderis, būsimasis Izraelio karalius, kilęs iš Dovydo giminės, kuris suvienys Izraelio gentis ir atneš visam pasauliui taiką. Judaizme Mesijas nėra prilyginamas Dievui ar Dievo Sūnui, kaip krikščionybėje, arba 12-ajam Imamui, kaip Islame.

Islamo tradicijoje kalbama apie Marijos (Marijam) sūnų Jėzų (Isą), kuris buvo pa-

⁸¹ www.csmonitor.com/2006/0104/p07s02-wome.html/%28page%29/2. Žiūrėta 2012 06 14.

žadėtasis pranašas, arba *Masih* (*Yasu' al Masih, Isa al Masih*) – „pateptasis“, tas pats žydų *Mašiah*, minėtas Toroje. *Masih* – dažnas Irano, Indijos, Pakistano krikščionių vardas. Ne mažiau dažnas tarp Irano musulmonų vardas *Mahdi* (*Mehdi*).

Asiologijos specialistas profesorius Simo Parpola tvirtina, kad seniausios sefirotų versijos yra kilusios iš asirų teologijos ir misticizmo. Jis teigia radęs paralelių tarp Asirijos dievų ir žydų Dievo charakteristikų. Asirai naudojo šešiasdešimtainę skaičių sistemą, o savo dievams priskirdavo skaičius. Virš asiriškojo gyvenimo medžio buvo dievas Ašuras, tolygus babiloniečių Mardukui, o S. Parpola jį tapatina su žydų kabalistų *Ein Sof*⁸². Kitaip tariant, pagal šią teoriją asirų-babiloniečių Ašuras-Mardukas yra Dievas-iki-manifestacijos-pasaulyje (*Ein Sof, še-en lo tiklah*, „Neturintysis pabaigos“), visos kūrinių dieviškoji pradžia. Tiesa, *Ein Sof* konceptą sukūrė vienas žymiausių kabalistų – mistiko Izaoko Aklojo (Rabbi Yitzhako Saggi Nehoro, apie 1160–1235) mokinys Azrielis ben Menahemas (Azrielis iš Geronos, dab. Barselona, apie 1160–1238). *Ein Sof* konceptas primena neoplatonikų požiūrį į Dievą, kuris neturi jokių atributų. Tačiau kur čia galime įžvelgti Mesijo konceptą? *Ein Sof* emanuoja dešimt sefirotų – kabalistinio Gyvenimo medžio energijų, dieviškumo aspektų. Tiksliau, yra ir vienuoliktasis *da'ath* („žinojimas“), kurio kelias vadinamas uždraustuoju, tai – ne atskiras sefirotas, o visi dešimt vienoje vietoje. Visas *Ein Sof* emanacijas (*keter, chokhmah, binah, chesed, gevurah, tiferet, netzach, hod, yesod, malchut*) galėtume prilyginti Mesijo manifestacijai Žemėje.

Mesianizmo, kaip laukimo, ontologinio lūkesčio, koncepcija glaudžiai susijusi su meontologija, arba nebūties teorija (gr. *μη* – *me* – „ne“, *ὄν* – *on* – „būties“). Meontologija nagrinėja ne fenomenus, kurie neegzistuoja, o tuos fenomenus, kurie yra už ontologijos ribų. Šiuolaikinėje Vakarų filosofijoje meontologijos teoretikų nedaug (Martinus Heidegeris, Jacques 'as Derrida, Emmanuelis Levinas), jos šaknys – Rytuose.

Meontologijai svarbi apofatinė teologija (gr. *ἀπόφασις*, iš *ἀποφάναι* – *apophanai* – „parodyti ne“, dar vadinama *via negativa* (lot. „neigimo kelias“). Tai – su katafatinė teologija kontrastuojanti epistema, bandanti aprašyti Dievą neigimais (Dievas nėra blogas, nėra sukurtas⁸³, nėra apibrėžiamas erdve ir laiku ir kt.). Apofatinę teologiją galime įžvelgti ne tik Islame, bet ir kitose dviejose abraomiškosiose religijose. Degančiame krūme Mozei pasirodė neišreiškiamas Dievo vardas (יהוה). Naujajame Testamente šv. Paulius kalba apie „nežinomą Dievą“ (Apd 17:23). Kapadokijos tėvai tikėjo Dievu, tačiau netikėjo, kad jis egzistuoja taip, kaip visa kita, t. y. Dievas transcenduoja virš egzistencijos. Tokiu būdu Dievo esmė mums yra visiškai nežinoma, ir ją galime pažinti tik per jo manifestacijas. Apie tai kalbama ir apofatiniuose viduramžių krikščionių tekstuose („Neži-

⁸² <http://www.atour.com/education/pdf/SimoParpola-AssyrianProphecies-AssyrianTree-MesopotamianOrigins.pdf>. Žiūrėta 2014 08 30.

⁸³ Tai, kad Dievas nėra sukurtas, atspindi ir Korano nuostata: „[Allahas] negimė ir nebuvo gimdytas“ (*lam yalid wa lam yūlad*, Q 112:3).

nojimo debesis“, šv. Jono Kryžiečio „Tamsi sielos naktis“), ir judėjų mistikų kabalistinėse sefirotų schemose, ir Islamo mahdizmo doktrinoje. Visos abraomiškosios religijos turi neigimo tradicijas, kurių esmė – Dievo, kuris judaizme ir Islame yra visatos kūrėjas, manifestacijos. Pagrindinė iš šių manifestacijų – Mesijas. Martinas Kavka, aptarinėdamas judaistinį mesianizmą ir Mesijo laukimą (lūkestį), kalba apie dar-ne-buvimą, pasaulį-kuris-ateis (su Mesiju kartu) – *olam ha-ba*⁸⁴.

Žydų eschatologijoje terminas „Mesijas“ (*Melekh ha Mašiah* – „pateptasis karalius“) atsirado nusakant būsimojo žydų karaliaus iš Dovydo giminės atėjimą Mesijo amžiuje. Dabar judėjai ginčijasi tarpusavyje, kada gi ateis Mesijo amžius ir koks bus Mesijas. Pavyzdžiui, Talmude rašoma apie Mesijo atėjimą ir taikos bei laisvės periodą, kurį jis atneš žydams ir visai žmonijai. Tai gana plačiai aprašoma į Talmudą įeinančiame traktate „Sanhedrin“ (98 a ir kt.). Visa žydų istorija – tai Mesijo laukimo istorija, įvairių šventraščio vietų lyginimas ir ženklų, galinčių nuspėti laiką, kada pasirodys *Mašiah*, ieškojimas. Talmude apie Mesiją yra daug istorijų. Pavyzdžiui, vienoje pranašo Elijos vizijoje Mesijas, paklaustas, kada ateis, sako: „Šiandien.“ Apie Mesiją taip pat nemažai rašoma ir Izaijo knygoje. Ypač mums svarbios šios eilutės: „Nes iš Siono ateis mokymas ir Viešpaties žodis iš Jeruzalės. Taip jis išspręs ginčus tarp tautų, nuspręs daugelio žmonių bylas; jie perkals savo kalavijus į arklus, o ietis – į geneklių medžiams genėti. Viena tauta nebekels kalavijo prieš kitą, nebebus mokomasi kariauti.“⁸⁵

Judėjiškojo Mesijo įvaizdžiui didžiausią įtaką turėjo pasakojimas apie Mozę, kuris ne tik išvedė žydų tautą iš Egipto nelaisvės, bet ir dovanojai jai Torą⁸⁶. Talmude ir Midraše Mozė vadinamas „pirmuoju išlaisvintoju“, o Mesijas – „paskutiniuojū išlaisvintoju“. Tačiau nors pasakojimas apie Mozę – mesianistinių idėjų pradžia, Mesijo įvaizdį sustiprino ir karalius Dovydas. Laikui bėgant, atsirado eschatologinės mesianistinės idėjos, paskatintos Izaijo. I a. atsirado daugybė mesianistinių žydų judėjimų, sektų. Kitaip nei krikščioniškoje pasaulėvokoje, judėjams Mesijas – tik žmogus, Dievo karalystės įtvirtinimo įnagis. Mošė Maimonidas į Mesiją žiūrėjo išvis be jokio eschatologinio ir mistinio apvalkalo: tai turėjęs būti tiesiog politinis žydų tautos išlaisvinimo lyderis. Mesianizmo idėjos, bandymai skaičiuoti Mesijo atėjimo datą sustiprėjo sunkiais istorijos periodais: maro metu XIV a., išvairius žydus iš Ispanijos 1492 m.

Nuo XVI a. kabalistinių teorijų veikiamas ėmė formuotis naujas požiūris į Mesiją: žydų tauta – kaip išrinktoji, turinti atkurti pasaulio tobulumą padedama Toros. Žymiausias šios idėjos skleidėjas buvo Šabtajus Cvi (Šacas, 1626–1676), kuris pasiskelbė esąs

⁸⁴ Kavka M., *Jewish Messianism and the History of Philosophy*, Cambridge University Press, 2004, p. 66.

⁸⁵ Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas. – Vilnius: Lietuvos Vyskupų konferencija / Katalikų pasaulio leidiniai, 2009, p. 1571 (Iz 2:3–4).

⁸⁶ Юдаизм от А до Я. Сост. Антонов Н. Б., Москва: АСТ Восток-Запад, 2007, p. 124.

ilgai lauktas žydų Mesijas. Jis įkūrė žydų sabbatėjų judėjimą tada, kai teologas Nathanas iš Gazos (1643–1680) paskelbė, kad Šabtajus Cvi yra Mesijas. Tiesa, vos po metų – 1666-aisiais – „Mesijas“ atsivertė į Islamą. Vis dėlto Šabtajaus Cvi sekėjų nesumažėjo ir tuomet. Turko sultonas Mehmedas IV 1666 m. rugsėjo 16 d. suteikė Šabtajui Mahmedo Efendi vardą. Manoma, kad Šabtajus Cvi priklausė sufijų beктаšių brolijai, kuriai darė įtaką „Mesijo“ kabalistinis mokymas. Po Šabtajaus Cvi atsivertimo nemažai žydų tapo musulmonais (turk. *dönme* „atsivertėlis“), save vadino *ma'aminim* (hebr. „tikintieji“). Iki šiol gyvuojantys Šabtajaus Cvi sekėjai judaizme laikomi eretikais. Šabtajus Cvi paliko apie 400 sekėjų, vienas jų, pasivadinęs Jakobu Cvi, apsimitė Šabtajaus sūnumi ir atsivertė į Islamą maždaug 1687 metais. Mesiju save vadino ir Šabtajaus sekėjas Miguelis (Abraomas) Cardoso (1630–1706), kitas jo mokinys Mordechajus Mokija kaip „Mesijas“ buvo žinomas 1678–1682 metais.

Vis dėlto Šabtajaus Cvi mesianizmas davė įdomų postūmį: iš pasyvaus Mesijo laukimo šis pavirto aktyviu (buvo pradėta stengtis žmogiškomis jėgomis priartinti Mesijo karalystės atėjimą). Be Šabtajaus Cvi, žymiausi žydų kilmės žmonės, pasiskelbę pranašais, buvo: Judas iš Galilėjos (apie 4 m. pr. Kr.); Simonas, Juozapo sūnus (apie 4 m. pr. Kr.), buvęs Erodo Didžiojo vergas; Atrongas (apie 4–2 m. pr. Kr.), kartu su savo keturiais broliais sukilęs prieš romėnus, pasiskelbęs Mesiju, nužudytas; Jėzus Kristus, Jėzus iš Nazareto (apie 4 m. pr. Kr. – apie 30 m.) – žymiausias Mesijas, juo pasaulyje tiki apie 2 milijardai žmonių; Teudas (44–46 m.); Menachemas ben Juda (Judo iš Galilėjos sūnus); Simonas Bar Kochba (apie 135 m. užmuštas romėnų per Bar Kochbos sukilimą). Po Bar Kochbos sukilimo mesijų amžius, atrodo, baigėsi. Tačiau vilčių, kad Mesijas ateis ir vėl, žmonės tebeturėjo.

Eschatologinis laukimas (lūkestis) būdingas ne tik senovės žydams, bet ir esenams bei karaimams. „Kumrane Dievo Įstatymas studijuojamas ne tik Penkiaknygėje, bet ir Pranašų knygoje, nes jos turi kumraniškajame kredo tokią pat reikšmę. Jose ne vien bandoma pagrįsti Mesijo lūkestį, bet Pranašų knygoms priskiriamas pirmaeilis vaidmuo atrandant užslėptus dalykus Mozės Įstatyme. [...] Iš esenų ir karaimų Šventojo Rašto sampratos išplaukia ir patys reikšmingiausi bendri jų bruožai – mesianizmas ir eschatologinis lūkestis. Žodis „maskil“, būdingas esenų tekstams, dažnai pasitaiko ir karaimų tekstuose. Wiederis aiškina, kad juo vadinami apšviestieji mokytojai ir misionieriai, kuriems patikėtos tam tikros mesijinės pareigos ir kuriems pavesta išpirkti pasaulio nuodėmes. [...] Karaimų autoriai „Damasko šalį“ plačiaja prasme taip pat laiko Mesijo žeme, kuriai lemta tapti tremtinių sambūrio vieta, grįžimo į Šventąją Žemę tašku. [...] Damaskas lokalizuojamas kaip pirmoji Mesijo atpirkimo fazė. Šis atpirkimas, pasak Kumrano raštų, būsiąs dviejų eschatologinių asmenybių – Mesijo karaliaus ir Mesijo kunigo – darbas.“⁸⁷

Eschatologinį laukimą Irano musulmonai vadina *entezar* (arab. *intizar*). Vadinamųjų

⁸⁷ Szyszman S., Karaizmas, Vilnius: Pradai, 2000, p. 43–44.

Irano šiitų dvyliktininkų (tikinčių dvylika imamų, kurių paskutinis – Mahdi) mahdizmo doktrina neatsirado tuščioje vietoje. Jos konceptas suformuotas iš zoroastrizmo, mani-chėjizmo, judaizmo ir krikščionybės eschatologinių idėjų⁸⁸. Pagal tradiciją vienuoliktasis imamas Hasanas Askari mirė 874 m. Jo mirtis sukėlė sąmyšį tarp tikinčiųjų, kuris įvardijamas kaip *hayra* – „sumišimo periodas“. Paslaptingas vienuoliktosio imamo sūnaus likimas sukėlė daug svarstymų. Vieni manė, kad jis mirė būdamas mažas, kiti – kad gyveno ilgai ir tada mirė, o kai kurie įsitikinę, kad Hasanas Askari sūnaus išvis neturėjo. Tik nedidelė mažuma palaikė idėją, kad vienuoliktosio imamo sūnus gyvas, tik „pasislėpęs“, būvantis okultacijoje. Dvyliktasis imamas (Paslėptasis Imamas, Al Mahdi, Al Hudža, Imamas Az Zamanas – Laiko Imamas) gimė 869 m. liepos 29 d. (arba 255 AH – Hidžros metų – Šabano mėnesio 15 dieną) Samaros mieste (dabartiniame Irake). Šiitai dvyliktininkai tiki, kad būtent jis yra Mahdi, žmonijos gelbėtojas, kuris pasirodys kartu su Jėzumi (Isa) ir išgelbės pasaulį nuo karo ir neteisybės. Mahdi valdys penkerius metus – jo valdymas vadinamas Imamatu. Tiesa, tik šiitai dvyliktininkai tiki, kad Mahdi ir Hasano Askari sūnus – tas pats asmuo, sunitai ir kitų šiitų mokyklų atstovai tuo netiki.

Šiitai dvyliktininkai mano, kad Allahas tyčia paslėpė Mahdi nuo žmonijos iki tam tikro laiko. Pirmoji jo okultacija (*ghaybat*), vadinama mažąja (*ghaybat al sughra*), vyko 874–941 m. Tuo metu imamas bendravo su žmonėmis per keturis tarpininkus. Didžioji okultacija (*ghaybat al kubra*) prasidėjo 941 m. ir trunka iki šiol. Irano šiitai dvyliktininkai tiki, kad bet kurie metai gali būti Mahdi atėjimo metais. Žodis „Mahdi“ reiškia „Dievo vedamas“. Jis ateis „laiko pabaigoje“ (*aker al zaman*). Taip pat tikima, kad Paslėptasis Imamas turės keturis padėjėjus (*nowwab / sofara' arba 'a*). Mahdi, atėjęs kaip Mesijas, turės tokį pat vardą kaip Pranašas (Muhammadas). Tačiau patariama jo nevadinti vardu, o geriau: *Mahdi*, *Montazar* („Lauktasis“), *Saheb Al Zaman* („Laiko Valdovas“), *Al Gha'eb* („Paslėptasis“), *Hodžat Allah* („Dievo Įrodymas“), *Baqiyat Allah* („Primenantysis apie Dievą“), *Qae'm* („Prisikėlusysis“ ir „Prikėlėjas“). Pastarasis terminas kontrastuoja su *qa'ed*, „atsisėdusiuoju“, terminu, kuris reiškia buvusiuosius imamus, nedalyvavusius sukilimuose prieš Umajadų ir Abasidų valdžią.

Mahdi motinos vardas – *Maryam* (Marija), *Nardžis*, *Rayhana*, *Hodayt* arba *Saw-san*. Ji – juodoji Nubijos (dab. Sudanas) vergė. Ji greičiausiai buvo Bizantijos princesė, pagrobta musulmonų ir parduota kaip vergė Bagdade vyrui, priklausiusiam dešimtosio imamo Ali Al Naqi aplinkai. Prieš patekdama į vergovę, princesė sapnavo Jėzaus motiną Mariją bei Pranašo Muhammado dukterį Fatimą, ir šios abi prašė jos atsiversti į Islamą ir leistis suimamai musulmonų karių, nes jai skirtas šlovingas gyvenimas. Samaroje dešimtasio imamas, būdamas aiškiaregiu, atpažino ją kaip būsimą Mahdi motiną ir ištekino už savo sūnaus Hasano, būsimosio vienuoliktosio imamo. Nėštumas ir vaiko gimimas buvo

⁸⁸ <http://www.iranicaonline.org/articles/islam-in-iran-vii-the-concept-of-mahdi-in-twelvever-shiism>.
Žiūrėta 2014 08 30.

slepiami nuo Abasidų. Tėvas parodė naujagimį keturiasdešimčiai artimiausių mokinių, o tada vaikas buvo paslėptas. Kitaip nei ankstesnius imamus, Mahdi gimimą ir vaikystę lydėjo stebuklingi ženklai, dieviškosios šviesos ir dangiškieji pasiuntiniai. Nuo vaikystės jis rodė nepaprastas žinias ir galias. Kaip teigia tradicija, 940 m. ketvirtasis ir paskutinis Mahdi tarpininkas gavo jo laišką, kuriame buvo pareikšta, kad jis nepasirodys „iki laiko pabaigos“. Taip prasidėjusi Didžioji okultacija tęsiasi ir truks iki eschatologinio Mahdi sugrįžimo.

Šventai įtikėjusieji Mahdi buvimu gali sutikti jį. Tai gali nutikti bet kur, nors kai kurios vietos yra labiau tikėtinos: Meka; imamų mauzoliejai; Urvas (*sardab*) Samaroje, kur Paslėptasis Imamas pradėjo savo okultaciją; Sahlos mečetė Nadžafe ir Džamkarano šventykla Irane, netoli Komo miesto. Susitikimas su Laiko Imamu turi gilią simbolinę reikšmę: tai – galimybė transformuoti savo tikėjimą, atgimti dvasiškai. Apie „laiko pabaigą“ bus padarytas pareiškimas (*faradž*), kurio tikintieji turi laukti kantriai. Atėjimą lydės ženklai (*alamat*), pvz., žemę smarkiai užvaldęs blogis, žinojimo perkeitimas neišmanymu, praradimas šventybės suvokimo, padedančio pajusti žmogui ryšį su Dievu ir savo kaimynais. Šie ženklai sukels Qa’emo (Mahdi) manifestaciją (*zohur*) ir pakilimą (*korudž, qiam*). Jei taip neįvyktų, žmoniją apimtų visiška tamsa. Taip pat kalbama apie penkis ypatingus ženklus:

1. Sofyani, Qa’emo prieš, atėjimas; Sofyani vadovaus armijai mūšyje prieš Mahdi.
2. Jamani pasirodymas Jemene – jis palaikys Qa’emą.
3. Nežemiškos kilmės Šauksmas (*sayha, neda’*), ateinantis iš dangaus, kuris kvies žmones ginti Imamą.
4. Imamo priešų armijos pradingimas (*kasf*) dykumoje tarp Mekos ir Medinos.
5. Mekos gyventojai nužudys Qa’emo pasiuntinį, vadinamą Nafsu (arab. „siela“) arba Al Nafsu Al Zakiya.

Tokiu būdu įvyks Mahdi manifestacija, jo kova su blogiu ir pradinės tyros būsenos grąžinimas pasauliui. Pagal eschatologinę doktriną *radž’a* į gyvenimą sugrįš tam tikras skaičius praeities šventųjų ir jų persekiotojų – tarp jų įvyks mūšis. Gelbėtojas ne tik įtvirtins Islamą, bet ir visas kitas religijas, kad jos būtų tyros, kokios buvo pradžioje, nuolankios Dievui. Mahdi taip pat žmonijai atskleis slaptą Šventraščių.

Galutiniame mušyje prieš blogio jėgas Qa’emas nebus vienintelis. Jį lydės kai kurie šventieji, Jėzus, Pranašas Muhammadas, įvairūs imamai (dažniausiai Ali ir Huseinas). Šiame kare Mahdi valdys armiją, kurioje bus trijų rūšių karių:

1. Angelai, ypač 313 angelų, lydėjusių Pranašą kovoje prieš Mekos gyventojus Badre.
2. Siaubinga dangiška būtybė Baimė (*ro’b*), kuri žygiuos Mahdi armijos priekyje ir gąsdins priešus.
3. 13 Qa’emo kompanionų, sudarančių jo artimųjų ratą (*džaiš*).

4. Gelbėtojas laimės, tada Mahdi paruoš pasaulį Paskutiniam Teismui ir galutiniam prisikėlimui.

Kaip matome, kitaip nei sunizme, kur Mahdi nors ir pripažįstamas, bet juo niekada nebuvo itin tikima, šiizme Mesijas yra pagrindinis eschatologinių įvykių veikėjas, o mahdizmas – gerai išvystyta dogma. Taip pat labai svarbu suvokti, kad mahdizmo doktrina, būdama iš esmės teologinis reiškinys, rado savo vietą žymiausių persų filosofų veikaluose (ypač mahdizmą išplėtojo Mula Sadras).

Žydai ortodoksai seka Mošės Maimonido „Trylika tikėjimo principų“ („Sanhedrinas“, 10 skyrius, *Helek*). Dvyliktasis skelbia „Žydų Mesijo“ *Mašiah* atėjimą:

Ani Maamin B'emunah Sh'leimah B'viyat Hamashiach. V'af al pi sheyitmahmehah im kol zeh achake lo b'chol yom sheyavo.

Aš tikiu visa širdimi Mesijo atėjimu. Ir net jeigu jis dels ateiti, aš vis tiek lauksiu jo atėjimo kiekvieną dieną.

Judėjai tiki, kad, atlikdami *mitzvot* ritualą, jie tobulina pasaulį (*tikkun olam*) ir taip pagreitina Mesijo atėjimą. Ši nuostata atsirado ankstyvajame Talmudo periode. Kaip teigė tuo metu gyvenęs Rabbi Yochananas (Yochananas bar Nafcha, mirė apie 279 m.), jei kiekvienas žydas dvi savaites be sustojimo vykdytų šabo įsipareigojimus, žydų tautos nuodėmės būtų išpirtos (Talmudas, *Shabbat*, 118).

Talmude, Midrašė ir kabalistiniame Zohare nurodomas galutinis terminas, kada turi pasirodyti Mesijas. Tai – 6000 metų nuo pasaulio sukūrimo, kaip jį įsivaizduoja judėjai, arba 2240 metai. Septintąjį tūkstantmetį kaip Mesijo amžiaus atėjimą yra aptarę daug iškilų žydų filosofų: Katalonijos kabalistas Rambanas (Nahmanidas, 1194–1270), Portugalijos filosofas Izaokas ben Juda Abrabanelis (1437–1508), Ispanijos filosofas, astronomas, poetas Abenezra (Rabbi Abrahamas ben Meiras ibn Ezra, 1089–1164), XI a. Ispanijos filosofas Rabbeinu Bachija (Bahya ben Josephas ibn Paquda), Vilniaus Gaonas (Gra, arba Elija ben Šlomo Zalmanas, 1720–1797), M. M. Schneersonas, Italijos kabalistas Mošė Chaimas Luzzatto (RaMCHal, 1707–1746), niujorkietis filosofas Aryeh Kaplanas (1934–1983).

Vilniaus Gaonas yra sakęs, kad paskutinis karas – *Milchemet Gog uMagog* – truks tik 12 minučių, nes žmonės turės labai galingus ginklus⁸⁹. Remiantis anksčiau minėtų kabalistų skaičiavimo sistema, pagal kurią viena pasaulio kūrimo diena prilyginama 1000 metų, šios 12 dieviškųjų minučių sudaro 43,8 žemiškųjų metų. Kaip kad Mošė Maimonidas suformulavo Mesijo atėjimą kaip vieną pagrindinių judaizmo principų, persų filosofas Mula Sadras – tikrasis Mahdi doktrinologijos kalvis – pavertė teologinę doktriną sudėtinga transcendentinės filosofijos (*hikmat*) sistema. Mula Sadras (Sadras ad Din Muhammadas Širazi, arba Sadras, 1571–1641) – persų šitų filosofas, teologas ir alimas, tapęs XVII a. įvykusio Irano kultūrinio renesanso šaukliu. Pasak judaikos profesoriaus

⁸⁹ <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/128104#.VAG8wPmSwg4>. Žiūrėta 2014 08 30.

Oliverio Leamano, Mula Sadras – svarbiausias ir įtakingiausias musulmonų filosofas pasaulyje per pastaruosius 400 metų. Sadras sukūrė transcendentinės teosofijos (*al hikmah al muta'liyah*) epistemą, remdamasis žymiausiomis Islamo filosofijos mokyklomis: peripatetizmu (*mašša'i*), avicenizmu, Suhravardžio iliuminacionizmu (*išraq*), Ibn Arabi sufizmu, šiitų dvyliktininkų ašaritų teologija. Mula Sadras išskėlė egzistencialistinių klausimą, kokia realybės prigimtis, tuo persėkdamas per keturis amžius ir atsidurdamas greta Martino Heideggerio.

Sadro mesianistinėje filosofijoje labai svarbus eschatologinis dėmuo. Arabų kalboje žodis „eschatologija“ yra *'ilm al-ma'ad* („žinojimas / mokslas apie sugrįžimą / prisikėlimą“). *Ma'ad* gramatiškai nurodo sugrįžimo vietą. Kaip teologinis ir filosofinis terminas jis simbolizuoja grįžimo pas Dievą (t.y. realybę, egzistencijos principą) procesą, prisikėlimą ar antrąjį pasaulio sukūrimą. *Ma'ad* kaip eschatologinis konceptas, žymintis grįžimą / prisikėlimą, dalijamas į *ma'ad ruhani* („dvasinį sugrįžimą“) ir *ma'ad džusmani* („kūno atkūrimą“). Pirmasis sandas – tai dvasių grįžimas į atkurtus kūnus.

Davidas Cookas primena, kad šiitų apokaliptinis miestas – ne Jeruzalė kaip sunitų, o Al Kufā⁹⁰. „Kai Qa'emas pakils, jis įeis į Kufą.“ Tai – miestas dabartiniame Irake, maždaug už 170 km į pietus nuo Bagdado, 10 km į šiaurės rytus nuo Nadžafu, ant Eufrato upės kranto. Kartu su Samara, Kərbela, Kazimija ir Nadžafu Al Kufā yra vienas svarbiausių šiitų miestų.

Terminas „imamas“, taikomas ir musulmonų Mesijui Mahdi, arabų kalba reiškia „lyderis, vadovas“ (paprastai turint galvoje vadovavimą maldai, taip pat – bendruomenei). Šiitai tiki, kad Pranašas Muhammadas pats paskyrė savo žentą ir artimiausią mokinį Ali pirmuoju imamu, jis tapo dvylikos imamų grandinės pradžia. Šiitai („Ali partizanai“⁹¹) į imamus žiūri itin pagarbiai. Akcentuosime, kad sąvoka „imamas“ sunitų (jie sudaro apie 90 proc. pasaulio musulmonų) ir šiitų pasaulėvokoje reiškia kiek skirtingus dalykus. Sunitams imamas veda maldą, sako penktadienio (musulmonų šventadienio) pamokslą. Imamais sunitai vadina ir islamiškosios teologijos, teisės, hadysų žinovus. Šiitų imamo sąvoka susijusi su kita svarbia šiizmo filosofijos ir teologijos sąvoka *ismah* – „neklystantis, nedarantis nuodėmių“. Ši klasikinės filosofijos ir logikos nesunkiai paneigiama doktrina turi mistinę prasmę – juk kalbama apie Dievo pasirinktus dvylika imamų, kuriuos galima būtų prilyginti krikščionių dvylikai apaštalų ir kurie, kaip ir pranašai, yra šventi ir neklystantys. Šiitų *ismah* konceptas atsirado iš Abu Bakro⁹² žodžių, pasakytų po Pranašo Muhammado mirties: „Dievas pasirinko Muhammadą iš visų žmonių ir apsaugojo jį nuo

⁹⁰ Cook D., *Studies in Muslim Apocalyptic*, Princeton, New Jersey: The Darwin Press, Inc., 2002, p. 209–210.

⁹¹ Tabataba'i, A. S. M. H., *A Shi'ite Anthology*, Qum: Ansariyan Publications, 2007, p. 136.

⁹² Abu Bakras (Abdullah ibn Abi Qahafa, 573–634) – Pranašo Muhammado uošvis, vienas jo kompanionų, pirmasis musulmonų lyderis po Pranašo mirties.

moralinio silpnumo.⁹³ Šiitai dvyliktininkai ir šiitai ismailitai tiki, kad Dievas imamus pasirinko kaip tobulus žmones, kurie vadovautų žmonijai, mokytų ją. Be dvylikos imamu, *ismah* statusą turi Pranašas Muhammadas ir jo duktė Fatima Zahra (605–632). Visi jie kartu vadinami „keturiolika neklystančiųjų“ (*ma‘sumun*), tiksliau, labiausiai dvasiškai apsivaliusiųjų.

Taigi, apibendrinami šias nuostatas, galime teigti, kad, belaukdami Mesijo (Mahdi) atėjimo, musulmonai (šiuo atveju – Irano šiitai dvyliktininkai) laikinus jo įgaliojimus perleidžia teokratinei šalies valdžiai. Šis (laikinas) įgaliojimų perleidimas – Imamatas (*imamah*), turintis judėjiškąjį atitikmenį Rabinatą (*Rabbonut hoRoshis*) ir katalikiškąjį atitikmenį *Papa* (gr. Πάππας, „tėvelis“).

Nors krikščioniškosios eschatologijos nagrinėjimas nėra mūsų tikslas, negalime nepaminėti ir apokaliptinės pranašystės, kalbančios apie Popiežiaus institucijos pabaigą. Kalbame apie Petrą II, pirmojo popiežiaus Petro (Jėzaus mokinio) antipodą. *Annuario Pontificio* teigia, kad dabartinis popiežius Benediktas XVI yra 265-asis (tiesa, pagal valdymą – 267-asis, nes Benediktas IX valdė tris kartus tarp 1032 m. ir 1048 m.). Iš Šiaurės Airijos miesto Armos (*Ard Mhacha*) kilęs arkivyskupas ir šventasis Malachijus (*Máel Máedóc Ua Morgair*, *Maelmhaedhoc Ó Morgair*, 1094–1148) yra atlikęs kelis stebuklus, tarp kurių – 112-os paskutiniųjų popiežių sąrašas, pamatytas vizijoje. Malachijus šventuoju kanonizuotas 1199 m. „Popiežių pranašystėje“ trumpomis frazėmis aprašyti paskutiniai 112 (skaičiuojant nuo Malachijaus laikų) popiežių, iš kurių paskutinis, ateisiantis po Benedikto XVI, vadinamas *Petrus Romanus*. Jis sugriaus Romą ir Romos katalikų bažnyčią:

In p̄fecutione extrema S.R.E. fedebit Petrus Romanus, qui p̄scet oues in multis tribulationibus: quibus tranfactis ciuitas septicollis diruetur, & Iudex tremēdus iudicabit populum suum. Finis.

Lygindami abraomiškųjų religijų Mesijo sampratą su kitomis religijomis taip pat randame paralelių. Zoroastrizme Mesijas – Saošjantas, „tas, kuris duoda naudos“, atliekantis galutinį pasaulio atnaujinimą, *Frašokereti*. „Bundahišne“ (*GBd 30. Iff*) kalbama apie „trečiojo amžiaus“ (pirmasis – kūrimo amžius, antrasis – maišymosi, trečiasis – atskyrimo) pabaigą, kai įvyks didžiulis mūšis tarp gėrio (*yazatas*) ir blogio (*daevas*) jėgų. Laimės, kaip ir kitų religijų eschatologinėse schemose, gėris. Teisingieji (*ašavan*), prikelti iš mirusiųjų, atsidurs šilto pieno upėje, o blogieji būsią sudeginti. Triumfuos kosminis Teisingumas (*aša*).

Apie Mesijo atėjimą kalba ir budistinė literatūra, pavyzdžiui, sanskrito kalba parašyta „Pranašystė apie Maitrėją“ (*Maitreyavyakarana*): „[Dievai, žmonės ir kitos būtybės] nebeturės turto, aukso, sidabro, namų, giminių, jie gyvens šventą gyvenimą vadovaujant

⁹³ Bravmann, M. M., „Studies in Semitic Philology“, The Origin of the Principle of Ismah, 1977. Chapter 29.

Maitrėjai.⁹⁴ Sanskrito kalba būsiamasis Mesijas (Buda) vadinamas Maitrėja, pali kalba – *Metteyya*, tibetiečių – Džampa. Maitrėja ateis tada, kai Džambudvipoje (žmonių žemėje) bus pamirštas Mokymas (*Dharma*).

Sadras iš visų Islamo filosofų daugiausia dėmesio skyrė eschatologijai ir prisikėlimui (*ma'ad*), kalbėdamas ir apie žmogų, ir apie kosmosą. Ketvirtojoje veikalo „Asfar“ knygoje, paremtoje Ibn Arabi įžvalgomis, Mula Sadras atlieka išsamiausią Islamo filosofijoje žmogaus sielos (*nafs*) studiją – nuo jos gimimo iki galutinio susitikimo su Dievu, įskaitant ir mirties fenomenologiją. Ketvirtąją „Asfar“ knygą galima būtų lyginti su Egipto ir Tibeto mirusiųjų knygomis. Sadras Sirato tiltą⁹⁵ interpretuoja ir kaip įsivaizduojamojo pasaulio (*mundus imaginalis*) dalį. Visi įvykiai, kurie susiję su mirtimi, Paskutiniojo Teismo ir pan., minimi Korane ir hadysuose, vyksta šiame pasaulyje, kuris savaime tėra tarpas (*barzakh*) tarp fizinio ir angelų pasaulių. Šis pasaulis, anot Sadro, sudarytas iš daugybės tarpinių būvių (*barazikh*): nuo aukščiausiojo (*al barazikh al a'la*) iki žemiausiojo (*al barazikh al asfal*). Taigi *barzakhyra* tarsi krikščioniškosios skaistyklos islamiškasis atitikmuo.

Sadro metafizinė filosofija sudėtinga, ji kalba apie transsubstancinį sielos judėjimą, dvasinį (*ruhani*), fizinį (*džismani*) ir, Paracelso terminiją pasitelkus, „astralinį“ (*al džism al latif*) kūnus. Po mirties šie kūnai turi savo esatis, niekur nepranyksta ir yra „apgauti“ savo veiksmų, kuriuos darė šiame pasaulyje (tai primena hinduizmo, budizmo ir džainizmo karmos teoriją).

Neturėtume pamiršti ir milžiniško žydų filosofinio indėlio į mesianizmo tyrimus ir analizę. Žydų filosofai, gyvenę Islamo pasaulyje, sukūrė kur kas brandesnę mintį nei to meto krikščionių filosofai. Kai kurie krikščionių filosofai ir teologai patyrė didžiulę tiesioginę Islamo filosofijos įtaką ir atkartojo esmines idėjas, o žydai, gavę gerą impulsą, nuėjo dar toliau ir sukūrė savo filosofines epistemas. Pasak Oliverio Leamano, vis dėlto judėjų ir musulmonų mąstytojai dažnai sutardavo kai kuriais filosofiniais klausimais, nes ir judaizmas, ir Islamas – griežtai monoteistinės religijos⁹⁶.

Žydų filosofiją įprasta dalyti į tris periodus: helenistinį (II a. pr. Kr. – I a.), viduramžių ir šiuolaikinį (nuo XVIII a.). Pasak Arthuro Hymano, „produktyviausias ir įdomiau-

⁹⁴ Conze E., *Buddhist Scriptures*, London: Penguin Books, 1959, p. 241.

⁹⁵ Sirato tiltas (*As Sirat, As Sirat Al Mustaqueem* – arab. „tiesusis tiltas“) – Islamo eschatologijoje plauko plonumo ir kardo aštrumo tiltas, kurį kiekvienas žmogus turi pereiti Paskutiniojo Teismo (*Yawm ad Din*) dieną, kad įeitų į rojų. Neperėję tilto krenta į pragarą. Sirato tilto konceptas panašus į zoroastrizmo Činvato tilto sampratą. Avestoje *Cinvato Peretum* – sielų tiltas tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių.

⁹⁶ *History of Islamic Philosophy*. Edited by Seyyed Hossein Nasr and Oliver Leaman, Qum: Ansariyan Publications, 2008, p. 674.

sias – viduramžių žydų filosofijos periodas, trukęs šešis šimtmečius⁹⁷. Viduramžių žydų filosofijoje judaizmas ir jo praktika buvo išreikšta filosofiniais konceptais. Svarbiausi – Izraelio pasirinkimas, Mozės pranašystės unikalumas, Tora ir jos amžinybė, Mesijas ir gyvenimas po mirties. X a. prasidėjusi žydų viduramžių filosofija ryškiausiai vystėsi Šiaurės Afrikoje, Ispanijoje, Egipte. Tų laikų žydų filosofai gerai išmanė arabų kalbą ir Islamo filosofiją. Daugelis žydų filosofų veikalų buvo parašyti arabiškai. To meto žydų filosofus galima būtų skirstyti į mutakalimus (teologus), neoplatonikus, aristotelininkus ir Aristotelio filosofijos kritikus.

Žymiausias žydų teologas ir filosofas, pirmasis viduramžiais – Sadija Gaonas (882–942), turėjęs savo rabinišką akademiją Suroje, netoli Bagdado. Sadija teigė, kad žmonės turi laisvą valią, nes yra atsakingi dėl savo poelgių. Kad paaiškintų teisiųjų kančias, Sadija sukūrė „meilės kančių“ doktriną, pagal kurią už kančias šiame pasaulyje bus atlyginta Ateisiančiame Pasaulyje. „Nuomonių ir tikėjimų knygoje“ Sadija Gaonas pirmasis iš žydų viduramžių filosofų rimtai užsimena apie eschatologinę schemą, kurioje aptaria Mesijo atėjimą. Jei žydai atgailaus, Mesijas ateis nedelsiant, jei ne – ateis nustatytu laiku, rašė Sadija Gaonas.

Judaizmo epistemoje eschatologiniai ženklai, kaip manoma, yra užkoduoti senuose apokaliptiniuose veikaluose Senajame Testamente, taip pat – Kumrano (*Qumran*) ritinėliuose. Pastaruosiuose kalbama, kad senovės žydai tikėjosi sulaukti dviejų Mesijų, kurie bus *tzadikim* (hebr. *cadik*, dgs. *cadikim*, – „teisuolis“; plg. arab. *sadiq*, etiop. *tsaddeq* ir Voltaire'o Zadigą). Talmude (*Sanhedrin* 97b; *Sukkah* 45b) rašoma, kad žmonijoje įvairiais laikais gyveno ir gyvena bent 36 anoniminiai *Tzadikim Nistarim*, kurių dėka pasaulis iki šiol nėra sugriautas. Jie dar vadinami *Lamed Vav Tzadikim*, 36 Teisiaisiais, arba lamedvavnikais (jidiš k.). Šie šventieji yra paslėpti, niekas nežino, kur jie yra (tai primena Mahdi okultaciją ir imamus!). Taip pat sakoma, kad vienas iš šių 36 *Tzadikim Nistarim* gali būti Žydų Mesijas. Dvylika imamų ir 36 (tris kartus daugiau) *Tzadikim Nistarim* – ar tai tik matematinis sutapimas, turint galvoje, kad ir judaizme, ir Islame skaičiai vaidina didžiulį mistinį vaidmenį (hebr. *gematriya*, arab. *abdžadija*, gr. *isosephia*)?

Teisiųjų pasirodymas abraomiškiosiose religijose patvirtina bendrą mesianistinę savivoką semitų epistemoje. Ši epistema, nors ir patyrė įtaką iš aplinkinių civilizacijų ir kultūrų bei pati darė tolesnę įtaką, yra unikali. Judėjų ir musulmonų Mesijo suvokimas – filosofinis Laukimo pagrindas. Nėra pasaulyje kitų dviejų taip glaudžiai susijusių religijų, kurios taip smarkiai darytų įtaką pasaulio politinėms ir religinėms aistroms. Tam tikra prasme tai tik patvirtina Mesijo atėjimo galimybę. Iš čia plaukia įsitikinimas, kad Mesijas – bevardžio Dievo bevardis pasiuntinys, ateisiantis nežinomu laiku, tačiau konkrečiai apibrėžtam tikslui.

Aptarę mesianizmo sklaidos formas abraomiškiosiose religijose, pirmiausia galime

⁹⁷ Ten pat, p. 677.

konstatuoti, kad Mesijo samprata tiesiogiai susijusi su meontologija – neigimo keliu, *via negativa*. Žodžiais nenusakomo Dievo pagrindinė manifestacija – Mesijas. Kita vertus, lygindami judaizmą, Islamą ir krikščionybę – tris abraomiškąsias religijas, siejamas bendrą pranašų ir kitų teologinių subtilybių, nustatėme, kad būtent judaizmas suformavo ir išplėtojo Mesijo (*Mašiah*) sampratą, vėliau pagimdžiusią judaistinio, krikščioniškojo ir islamiškojo mesianizmo sąjūdžius.

1. Judėjų ir musulmonų teologų bei filosofų aprašoma Mesijo sąvoka, nepaisant kai kurių teologinių, kultūrinių, civilizacinių skirtumų, yra identiška. Judėjų *Mašiah*, kaip ir Irano šitų dvyliktininkų bei kitų musulmonų Mahdi, tikslas – atnešti pasauliui taiką, suvienyti žmones, nubausti neteisiuosius. Apofatinė judėjų, krikščionių ir musulmonų teologija paremta tuo pačiu nepažįstamo Dievo konceptu.

2. Eschatologinėje musulmonų schemeje svarbus vaidmuo skiriamas Jėzui (Isai), judaistinėje didesnis dėmesys skiriamas Mozei, tačiau bendras šių abraomiškųjų religijų mesianizmo vardiklis – didysis gėrio ir blogio mūšis bei Paskutinis Teismas.

3. Mesianizmas nėra tik abraomiškųjų religijų „išradimas“. Jo ištakos – ir artimesnėse geografiškai judaizmui, krikščionybei bei Islamui religijose zoroastrizme, manichėjizme, esenų, karaimų tikėjimuose, senovės asirų ir babiloniečių religijoje. Esama sąsajų ir su hinduizmu, budizmu, džainizmu, daoizmu. Tai rodo platų mesianistinių idėjų pasklidimą Artimuosiuose, Viduriniuose ir Tolimuosiuose Rytuose.

4. Filosofinis Mesijo fenomenas tyrinėtinas ir toliau. Nors apie mesianizmą rašyta daug, lyginamuoju požiūriu jis atrodo kitoks, nei įprasta manyti: kiekviena tauta save laiko išrinktąja, ir visos jos kartu paėmus laukia, ko gero, to paties Dieviškojo Asmens atėjimo į mūsų žemę. Šis metafizinis lūkestis būdingas daugelio religijų tikintiesiems, o ypač žydams ir musulmonams.

5. Glaudžiausiai pasaulyje susijusios judaizmo ir Islamo religijos pagimdė unikalų Mesijo (*Mašiah*, Mahdi) fenomeną, kurio vystymosi procesas dar nesibaigė.

II.3. Imamato principas pagal Mula Sadrą

Vienas svarbiausių ir būtinųjų islamo principų yra imamatas, kurį plačiau aptarė Mula Sadras.

Imamato principas artimai siejasi su jo *al hikma al muta'aliya* etinėmis ir moralinėmis vertybėmis.

Imamatas yra šiizmo doktrinos ašis, besisukanti apie Imamą – ir jo metafizinį, ir istorijoje manifestavusį aspektus.

Mula Sadras gana daug rašė apie imamata, šiai temai yra skirtas ir atskiras veikalas – „Traktatas apie imamata“ (*Risala fi'l-imama*).

Kaip tvirtino Kanadoje reziduojanti iranietė filosofė profesorė Sayeh Meisami, „istorinis faktas, kad daugelis šiitų religijos žinovų (*ulama*, vns. *alim*) nebuvo patenkinti

Mula Sadro filosofijos ezoterine puse, nes Safavidų laikais į sufijus buvo žiūrima kaip į nepatikimus.

Dėl jo tikėjimo Būties vienviene (*wahdat al-wujūd*), pasitikėjimo interpretacijomis, slypinčiomis po religinių tekstų paviršiumi (*ta'wil*), ir ypač slaptų šiitų tekstų prasmų atskleidimo Mula Sadras tapo puolimo objektu.

Nepaisant to, jis buvo šiitiškos minties čempionas ir centrinę šiizmo imamoto doktriną siejo su sufijų šventumo arba Dievo draugų (*wilaya*) konceptu⁹⁸.

Mula Sadrai Dievo draugas – tai iš Ibn Arabi pasiskolinto termino *Tobulus žmogus* (*al-insan al-kamil*) sinonimas, reiškiantis kūrinių galutinį tikslą. Dvylika imamų Mula Sadrai – tobuliausi *wilaya* pavyzdžiai.

Šiizmas visada buvo filosofinio racionalizmo ir sufijų spiritualizmo dermė.

Pirmasis šiitų teologijos veikalas *al-Tajrid fi 'l-i'tiqad* („Tikėjimo apibendrinimas“), parašytas žymaus persų filosofo Nasiro ad-Dino al-Tūsio (1201–1274), buvo paremtas Ibn Sinos filosofija.

Šiitų teologija linkusi remtis logika ir racionalizmu paremtomis mutazilitų idėjomis ir metodologija, taigi yra arčiausiai filosofijos iš visų islamo teologinių mokyklų.

Būtent mutazilitų mąstymas pagimdė sudėtingesnę filosofinę šiitų dvyliktininkų teologiją⁹⁹.

Nors sufijai istoriškai atsirado iš sunitų, dvasiškai artimesni jie šiitams – ypač per imamoto principą ir *wilaya* konceptą.

Beveik visos sufijų brolijos pirmąjį šiitų imamą Ali ibn Abi Talibą laiko savo pirmuoju mokytoju, dvasine ašimi (*qutb*).

Ibn Arabi *wilaya* doktriną šiizmui galutinai adaptavo Mula Sadras (adaptacija prasi-dėjo dar XIV a., pirmasis tai darė Sayyidas Haydaras Amuli, m. 1385 m.).

III. Sadro „egzistencijos“ filosofija Islamo ir Vakarų filosofijos kontekste

III.1. Mula Sadras ir Irano kultūrinis renesansas

Mula Sadras – XVII a. kultūrinio Irano renesanso įkvėpėjas ir įtakingiausias filosofas Islamo pasaulyje per pastaruosius keturis šimtmečius.

Būdamas mąstytojų grupės, kurią Seyyedas Hosseinas Nasras ir Henry Corbin'as pavadino „Isfahano mokykla“, lyderiu, Sadras suvaidino pagrindinį vaidmenį atgaivinant filosofiją, kai valdė Šachas Abbasas I (1571–1629) – svarbiausias Safavidų dinastijos valdovas, kurio dėka Irano sostinė buvo perkelta iš Kazvino į Isfahaną. Vėliau Sadras

⁹⁸ Sayeh Meisami, Mula Sadra, London: Oneworld Publications, 2013, p. 2.

⁹⁹ T. J. Winter (ed.), The Cambridge Companion to Classical Islamic Theology, Cambridge Press University, 2008, p. 92–93.

tapo svarbiausiu filosofijos mokytoju Khano medresėje (*Mahdrasa-ye Khan*) gimtajame Širaze. Sadras, nors to ir nesiekia, tapo filosofiniu tiltu tarp Rytų ir Vakarų. Tai pajusime skaitydami ir I. Kantą, ir M. Heideggerį, ir Islamo civilizacijos filosofus.

Širazas – istorinis miestas Farso provincijoje. Netoli jo yra *Takht-e Džamšid* (Parsė, arba Persepolio) griuvėsiai, kadaise buvę svarbiais rūmais, sugriautais Iskandro (Aleksandro Makedoniečio). Sadro laikais Iraną valdė Safavidų dinastija, kurios dėka Farso provincija tapo nepriklausoma, – ją valdė karaliaus brolis. Sadro tėvas Khwajah Ibrahimas Qawami buvo vienas jo patarėjų, turtingas, įtakingas, tačiau bevaikis. Legenda pasakoja, kad po daugybės maldų Dievas atsiuntė jam sūnų, ir jam buvo duotas Muhammedo Sadro al Dino vardas, paprasčiau – Sadras. Vėliau jis imtas vadinti *Molla* (arab. *Mula*) – didžiu mokslininku. Vienintelis aristokrato sūnus Sadras buvo gerai išauklėtas, protingas, griežtas, energingas, smalsus berniukas, gerai įvaldęs persų ir arabų literatūrą, kaligrafiją, jojimą, medžioklės ir kovos menus, matematiką, astronomiją, mediciną, jurisprudenciją, Islamo teisę, logiką ir filosofiją. Jaunasis Sadras labiausiai linko į filosofiją – ypač į gnosticizmą (*'irfān*).

Sadro jaunystės užrašai rodo jo ypatingą susidomėjimą gnosticizmu ir tokiais filosofais kaip Faridas al Dinas Attaras (1119–1193), Džalalis al Dinas Rumi (Mevlana, 1207–1273), Iraqi (m. 1288), Ibn Arabi (1165–1240).

1577 m. Sadras persikėlė į Kazviną, ten sutiko du genialius mokslininkus – Šeichą Baha al Din Amili (Šeichas Bahaei) ir Mirą Damadą. Sadras per trumpą laiką tapo geriausiu jų mokiniu.

Šeichas Bahaei (1547–1621), gimęs Libane, parašė 88 veikalus. Jis palaidotas švenčiausioje Irano mečeteje – Imamo Rezos šventykloje Mashade. Šeichas Bahaei vadinamas vienu iš Islamo filosofijos Isfahano mokyklos įkūrėju. Jis buvo ne tik filosofas, bet ir poetas, matematikas, architektas, suprojektavęs Isfahano Imamo aikštę, Imamo mečetę ir prie jos esantį saulės laikrodį, „drebantį minaretą“ *Manar Džonban*. Balandžio 23 d., Šeicho Bahaei gimtadienio proga, Irane švenčiama Nacionalinė architektų diena. Šeichas Bahaei laikytas geriausiu Islamo jurisprudencijos (*fiqh*) žinovu XVIII a. Irane. Šeichas Bada al Dinas taip pat buvo mistikos adeptas, sufijus, dažnai keliaudavęs apsirengęs kaip dervišas, lankęsis sufijų susirinkimuose. Jis priklausė Nurbakhši ir Ni'matullahi sufijų brolijoms. Viename svarbiausių savo veikalų (pers. „Resala fi'l wahda al wujudiya“, „*Wahda al-wujūd* koncepto paaiškinimas“) jis akcentuoja „egzistencijos vienybę“ (*wahda al-wujūd*) – svarbų Islamo filosofijos konceptą, kurį vėliau plėtė Sadras.

Miras Damadas (Miras Mohammadas Baqeras Esterabadi, m. 1632) – Irano filosofas, tešęs neoplatoniškąsias ir peripatetiškąsias Islamo filosofijos tradicijas, pradėtas Ibn Sinos (Avicenos) ir Suhravardžio. Pagrindiniu Isfahano mokyklos įkūrėju vadinamas Miras Damadas mokinių buvo vadinamas Trečiuoju Mokytoju (*al-mu' alim al-thalith*) – po Aristotelio ir Al Farabi. Pagrindinis Miro Damado nuopelnas Islamo filosofijai buvo naujas požiūris į dieviškųjų hipostazių laiko gradaciją ir atskirų laiko kategorijų emanaci-

jas. Spręsdamas pasaulio sukurtumo laike klausimą, jis pasiūlė „belaikės pradžios“ (pers. *huduth-e dahri*) konceptą, paaiškinantį Avicenos ir Suhravadžio kategorijas ir kartu jas suvienijantį. Koncepto esmė: viskas žemėje ir danguje yra ir amžinos, ir laikinos kilmės vienu metu. Miras Damadas padarė didelę įtaką Jemeno filosofijai (*al-falsafa al-yamani*), pagrįstai apreiškimu ir pranašų raštais, o ne graikų racionalizmu. Miro Damado teosofinė filosofija vadinama „dieviškąja išmintimi“ (*hikma ilahi*). Pagrindiniai veikalai, kuriuose Miras Damadas grindžia belaiikiškumo idėją, – „Tikėjimo kalendoriai“ (*taqwīm al-iyman*) ir „Dieviškosios ugnies žarijų knyga“ (*Kitāb Qabasat al-Ilahiyah*). Filosofas vadintas Miru Damadu (pers. „karaliaus jaunikis“), nes vedė Šacho Abbaso dukterį.

Sadras Mirą Damadą vadino savo tikriuoju Mokytoju ir dvasiniu vadovu.

Kai Safavidų sostinė 1598 m. tapo Isfahanas, Šeichas Bahaei ir Miras Damadas su savo mokiniais persikėlė į šį miestą ir pradėjo jame skleisti žinią. Sadras, kuriam tuo metu buvo 26–27 metai, pats tapo mokytoju ir nusprendė įkurti savo filosofijos mokyklą. Tačiau istorija nutyli detales ir mes nežinome, kiek laiko jis praleido Isfahane, kur vyko iš jo. Spėjama, kad maždaug po ketverių metų – 1602 m. – Sadras grįžo į Širazą. Tuo metu jis jau turėjo daug filosofinių idėjų ir pradėjo mokyti Širaze. Jo mokykla sutraukė daug žmonių iš visos šalies. Vis dėlto ilgai šis periodas netruko – jautrios sielos Sadras negalėjo pakęsti žmonių intrigų ir jis išvyko Koma, kuris dar nebuvo svarbiu mokslo ir filosofijos centru. Šiame šventame mieste palaidota Septintojo Imamo Musa Kazimo duktė Fatemah Ma’sumeh (790-816), šventa šiitams moteris mokslininkė, kurios vardo mečetė dabar yra vienas šiitų traukos centrų pasaulyje. Joje palaidota daugybė garsių Islamo teologų ir filosofų, tarp kurių – Sadro filosofiją itin mėgęs žymiausiu XX a. Irano filosofu vadinamas Allameh Seyyedas Muhammadas Husaynas Tabatabaei (1892–1981).

Sadras apsistojo netoli Komo esančiame Kahako kaimelyje. Mąstytojo dvasinės kančios ir lūžiai privertė jį atsisakyti pasaulietinio gyvenimo ir užsidaryti savyje. Askeetiškai gyvenęs Sadras tuo metu parašė bene žymiausią savo knygą „Al Asfar Arba‘a“ („Keturiolika kelionės“). Sadras, išgyvenęs įvairius dvasinio, mistinio nušvitimo, šventumo etapus, pasiekė tokį lygį, kuris jam leido matyti širdimi. Manoma, kad atsiskyričio gyvenimo etapas truko penkerius metus – iki 1607-ųjų. Tuomet Sadras ėmė rašyti knygas, Kome įkūrė filosofijos mokyklą.

Į Širazą Sadras grįžo tik 1632 m., gavęs Farso provincijos valdovo Allah Werdi Khanovo kvietimą. Širaze buvo baigta mokyklos statyba, ir Sadras joje ėmė dėstyti filosofiją, interpretaciją ir hadysus (*hadith*). Tuo laikotarpiu persiškai parašytoje knygoje „Si Asl“ („Trisdešimt principų“) Sadras griežtai kritikavo tuomečius filosofus ir jurisprudentus.

Vienas svarbiausių Sadro gyvenimo aspektų – jo dažnos piligriminės kelionės į Meką (*haji* arba *umra* – mažesnioji piligrimystė). Sadras į Meką pėsčias buvo nukeliavęs net septynis kartus. Tai buvo ir savotiška asketo praktika. Nemažai hadžių (Mekos piligrimų) pakeliui mirdavo nuo karščio, troškulio ar išsekimo. Septintosios kelionės į Meką metu Sadras susirgo Basroje, dabartiniame Irake, ir šiame mieste paliko mūsų pasaulį.

(Basra tuo metu buvo Irano dalis.) Mirties metai, remiantis įvairiais šaltiniais, skiriasi (nuo 1635 iki 1640 m.). Sadras palaidotas Nadžafu mieste dabartiniame Irake, šalia Imamo Ali (*a.s.*), Pranašo Muhammedo (*s.a.w.*) ištikimiausio draugo ir žento, pirmojo šiitų lyderio (Imamo) kapo.

Sadras vedė maždaug 40-ies, turėjo penkis vaikus – tris dukteris ir du sūnus, jie gimė 1609–1623 m. Sadro sūnus Mirza Ibrahimas (gim. 1611) buvo žinomas filosofas, teisininkas, teologas, vertėjas, matematikas. Kitas Sadro sūnus Ahmadas taip pat parašė keletą filosofijos ir poezijos knygų. Vyriausias Sadro vaikas buvo duktė Um Kulthum – poetė, mokslininkė. Nuo jos gabumais neatsiliko ir seserys Zubaydah bei Ma’sumah.

Nors Sadras ilgai mokė filosofijos (bent 5 ar 10 paskutinių metų Širaze, daugiau kaip 20 metų Kome ir kelerius metus prieš tai Širaze ir Isfahane), apie jo mokinius žinoma nedaug.

Faydhas (Muhammedas Ibn al Murtada, Muhsenas) garsėjo kaip jurisprudencijos, hadysų (*hadith*), etikos ir gnosticizmo žinovas. Sadras dešimt metų Kome mokė Faydha, šis tapo jo žentu. Vėliau gimtajame Kašane Faydhas įkūrė savo mokslo centrą. Faydhas dėl puikaus etikos išmanymo buvo vadinamas Antruoju Ghazzali. Vis dėlto gnosticizmu jis domėjosi labiau nei Abu Hamidas Ghazzali Tusi. Faydhas parašė daugiau kaip 100 knygų, iš kurių žymiausias – *Mafatih* (jurisprudencija), *al-Wafi* (hadysai), *al-Safi* ir *al-Asfia* (Korano interpretacija), *Usul al-ma’arif* (filosofija, gnosticizmas), *al-Muhajj al-bayda’* (etika). Visos knygos parašytos arabų kalba. Šešis vaikus turėjęs Faydhas mirė 1681 m.

Kitas žymus Sadro mokinys – Fayyadhas Lahiji (Abd al Razzaq Lahiji ibn Ali) – žinomas to meto poetas, filosofas ir teologas. 1621 m. iš Mašhado jis atvyko į Komą, kur tapo vienu geriausių jo mokinių. Po penkerių metų mokslų Fayyadhas taip pat tapo Sadro žentu. Jis liko Kome kaip Sadro idėjų tęsėjas, kai mokytojas išvyko į Širazą. Fayyadhas parašė apie 12 000 eilėraščių (*ruba’i*, rubajatų) *Diwan’*ą (eilė rinkinį) bei daug teologinių ir filosofinių veikalų: *Shawariq al-ilham* (*Tajrid al-kalam* komentaras), *Gohar murad* (teologija), *Suhravardžiui al-Nūr* komentarą ir kt. Fayyadhas turėjo tris sūnus. Jis mirė 1662 m.

Dar vienas žymus Sadro mokinys – Mula Hussaynas Tunekaboni (Gilani). Apie jį žinoma mažai. Tunekaboni pas Sadrą mokėsi filosofijos ir gnosticizmo. Jį užmušė Mekoje hadžo metu 1695 m. Tunekaboni paliko keletą filosofijos veikalų.

Šaltiniuose minimas ir Sadro mokinys Hakimas Mula Muhammedas Aqajani. Žinoma, kad jis parašė sudėtingiausios Miro Damado knygos *al-Qabassat* komentarą 1661 m.

Transcendentine teosofija, arba išminties filosofija (*al-hikma al-muta’liyya*), vadinamos Mula Sadro filosofijos ištakos – Ibn Sinos (Avicenos) mokymas, Suhravardžio iluminacionizmas (*ishraq*), Ibn Arabi metafizika ir ašaritų bei šiitų dvyliktininkų teologija. Vis dėlto Mula Sadro filosofija savita. Penkiolika (kitais duomenimis – penkerius)

metų praleidęs kaip asketas, filosofas į būtį ėmė žvelgti apšviestai, per išrako filosofijos prizmę. Viename jo rašytų ketureilių teigiama: „Tiesa yra visatos dvasia ir kūno visata.“

Sadro filosofija kalba apie Būties vienovę (*wahda al-wujūd*) ir kelionę į Tiesą, Transcendentą, Realųjį (*Haqq*). Dvasines keliones (*asfar*) pasiekti galima per keturis etapus: 1) esybė, kūrinija (*khalq*) keliauja Tiesos (*Haqq*) link; 2) keliaujama su Tiesa Tiesoje; 3) keliaujama iš Tiesos į kūriniją su Tiesa; 4) keliaujama su Tiesa kūrinijoje. Tai pasiekti, rašo Mula Sadras, galima pasitelkus dviejų rūšių gnozė: formaliąją (*al-'ilm al-suri*) ir intuityviąją (*al-'ilm al-laduni*). Pirmąjį pažinimą pasiekiamo mokytojo pagalba, antrąjį – apvalę savo sielą ir patyrę intelekto katarsį (*tajrīd*).

Mula Sadras, kaip ir Suhrovardis, labai vertino graikų filosofus ir išminčius (tikrus ir mitologinius) ikisokratikus (pvz., Talį, Anaksimandrą, Agatedemoną, Empedoklį, Pitagorą), taip pat Sokratą, Platoną, Aristotelį. Mula Sadras derino tris kelius, vedančius į Tiesą: apreiškimą, racionalią demonstraciją ir sielos apvalymą, kuris galiausiai veda į apšvietą. Jam gnozė, filosofija ir apreikštoji religija sudarė harmoningą ansamblį. Mula Sadras stengėsi suderinti logiką, gnostikų intuityvą, Pranašo tradiciją ir Koraną (*Qur'an*). Taip Mula Sadras tapo trečiosios didžiosios Islamo filosofijos mokyklos pradininku (pirmosios – tai peripatetikai su Ibn Sina priekyje, arba *al-hikma al-mashsha 'iyya*, ir išrako filosofija, sukurta Suhrovardžio, arba *al-hikma al-ishraqiyya*). Taip pat filosofas pasitelkė ir sufijų (pvz., Ibn Arabi) išmintį, kurdamas, pavyzdžiui, pasaulio kaip besitęsiančio tapsmo koncepciją.

Sadro filosofijoje visos pasaulio esatys yra Vienos Realybės, Realiojo, Būties manifestacijos, kurios, abstrahuojamos proto kaip daiktų esmė (*māhiyya*), tampa platoniškosiomis idėjomis arba archetipais.

Sadras rašė apie vaizduotės galios (*takhayyul*) svarbą, nes tik ji padeda suvokti vaizduotės pasaulį (*alam al-khayal, mundus imaginalis*). Tik tobulas žmogus (*al-insan al-kamil*) tai gali pasiekti. Mula Sadras savo filosofiją vadino *al-hikma al-muta 'liyya*, arba „dieviškoji išmintis“, taigi Vakarų tyrinėtojai jos pavadinimą išsivertė pažodžiui kaip *theo-sophia*. Tačiau automatiškai jokio panašumo su vakarietiškais teosofijos srovėmis Mula Sadro mokyme nėra. Mula Sadro filosofija – tai ontologija, Islamo filosofijai svarbi kaip Martino Heideggerio (su juo kartais lyginamas Mula Sadras) filosofija XX amžiaus Vakarų minčiai.

Kalbant apie egzistencializmą, pirmiausia į galvą ateina Sørenas Kierkegaardas, Friedrichas Nietzsche, Martinas Heideggeris, Jeanas Paulis Sartre'as, Albert'as Camus, Fiodoras Dostojevskis, Franzas Kafka, Martinas Buberis, Paulis Tillichas, Emmanuelis Levinas, Karlas Jaspersas ir kiti žymūs mąstytojai, rašytojai. Tačiau nors jų įdirbis didžiulis, o pats terminas „egzistencializmas“ buvo „nukaltas“ tik 1945-aisiais krikščioniškosios pakraipos prancūzų filosofo egzistencialisto Gabrielio Honoré Marcelio, vis dėlto egzistencinio mąstymo tradicija – tūkstantmetė. Pirmaisiais egzistencinio mąstymo apologetais galima vadinti Zaratustrą (Zartuštą), Budą, Šv. Augustiną, Williamą Sha-

kespeare'ą, Blaise'ą Pascalį, Voltaire'ą, Henry Davidą Thoreau, Mula Sadrą. Būtent apie jo įnašą į egzistencinio mąstymo tradiciją kalbėti ypač prasminga, nes šio filosofo veikalai Vakaruose žinomi menkai, o ir jo vardas nesidominčiam Islamu, Rytų filosofija mažai ką sako.

Kas toks buvo Mula Sadras? Nors Vakarų pasaulyje persų filosofas Mula Sadras (Sadras ad-Dīn Muhammadas Shīrāzī, 1571–1641) žinomas mažai, pasak Oliverio Leamano, jis yra „svarbiausias ir įtakingiausias filosofas Islamo pasaulyje per pastaruosius 400 metų“. Sadro filosofija, *al-hikma al-muta'liyya*, sujungianti savyje iliuminacionizmą (išrakizmą), avicenizmą, Ibn Arabi sufiškąją metafiziką ir šiitų dvilyktininkų ašaritų teologiją, yra unikalus minties šuolis nuo esencializmo į egzistencializmą.

Sadro filosofiją reikia suvokti kaip kelių šimtmečių islamiškosios minties tąsą, be kita ko, suformavusią ir *mahdaviato* – pagrindinės šiitų apokaliptinės srovės – kryptį. Sadro filosofijos suvokimas Irano (šiizmo), Islamo apskritai ir pasaulinės filosofijos kontekste atveria naujus horizontus ir padeda mums pažinti Rytų ir Vakarų sąsąukas.

Sadro filosofija padarė įtaką ne tik tokiems žymiausiems šiuolaikiniams Irano filosofams kaip Allameh Tabatabaei ir Mahmoudas Khatami, bet ir *mahdaviato* doktrinai. Kuo unikali Sadro filosofija, tapusi tarsi alcheminiu svarbiausiu Islamo filosofijos idėjų lydiniu ir pradėjusi islamiškąjį egzistencializmą, kokia jos vieta Islamo pasaulyje? Jos svarba Vakarų filosofijoje nebuvo reikiamai įvertinta. Tik neseniai prašnekta apie Sadro ir persų, Islamo filosofijos svarbą pasauliniame kontekste. Tam buvo daug objektyvių priežasčių, iš kurių pirmiausia reikėtų išskirti „helenomanijos“ mitologijos gyvybingumą, eurocentrinių nuostatų viešpatavimą, islamofobiją, menką neeuropinių filosofijos tradicijų pažinimą. Tai – viena iš priežasčių, kodėl pasirinktas akademinės filosofijos marginalijose buvęs persų filosofijos fenomenas. Jis tampa raktu, atveriančiu duris į artimą ir vis dar tolimą Islamo pasaulį. Islamo – kaip labiausiai plintančios pasaulyje religijos– ir Islamo – filosofijos, atveriančios mums naujas ontologines išvalgas.

Filosofijos ankstesnėse raidos pakopose, kai nebuvo išplėtoto metodologinio instrumentarijaus, detalesniems lyginamiesiems tyrinėjimams būtinos iš kitų civilizacinių pasaulių empirinės medžiagos, buvo sunku tikėtis išsamesnių lyginamųjų Rytų ir Vakarų filosofijos tradicijų studijų. Vadinasi, klasikinės Vakarų filosofijos raidos kelią ir viešpatavusias eurocentrines nuostatas pirmiausia lėmė menkas neeuropinių filosofijos tradicijų pažinimas, tų civilizacinių pasaulių žmonių kultūrinio horizonto, kalbų, tekstų nežinojimas ir daugybės civilizacinio pasaulio kultūros vertybių ir simbolių sistemų, pagrindinių mąstymo kategorijų nepažinimas. Persų (farsi), arabų, turkų kalbų studijos būtinos norint suvokti Islamo filosofiją, kad galėtume ją lyginti su Vakarų filosofijos palikimu. Deja, kol kas Irano filosofijos vertimų į Vakarų kalbas nėra daug. Negausios ir vakarietiškosios Islamo ir Irano filosofijos studijos, o apie Sadrą jų skaičius nesiekia tuzino.

Gilindamiesi į Islamo ir Irano filosofiją supratome, kad nors kai kurios sąvokos, terminai įsitvirtino mokslinėje literatūroje ir jau praddami vartoti, jų preciziškumą pra-

vartu nuolatos pasitikslinti, juolab kad tai gali atverti kelius į svarbių filosofijos istorijos gairių bei metodologinių slinkčių geresnį pažinimą. Islamiškieji, persiškieji filosofijos terminai reikalauja atskiros analizės, kuri Lietuvoje nebuvo atlikta. Su Islamu Lietuvoje mus geriausiai supažindino A. Uždavinio knyga „Sufizmas Islamo civilizacijoje“, prof. Egdūno Račiaus „Islamo žodynas“, kelios verstinės knygos. Nors Lietuvoje Islamas – tradicinė religija, kurios šaknys siekia XIV a. (daugiausia musulmonų – totoriai), jį pažįstame mažai, todėl dažniausiai vadovaujamės mitais ir stereotipais.

Sadro būties (*wujūd*) filosofija sujungia kelis šimtmečius Islamo filosofinės minties, kaip ir Rytus su Vakarais. Svarbiausia – trys diskursai: Sadro filosofijos santykis su šiizmu, sufizmu bei su Islamo filosofija apskritai; jos santykis su pasaulinėmis filosofijos tradicijomis, ypač su M. Heideggerio filosofija; taip pat Sadro santykis su jo ištobulinta *mahdaviato* doktrina. Visi šie prasminiai laukai Sadrą atskleidžia kaip gilų egzistencinio mąstymo atstovą, peržengusį ne tik laiko, bet ir topografines ribas.

Sadras teigė, kad jo realybės suvokimo metodas pagrįstas loginiu mąstymu, dvasiniu įkvėpimu ir gilia meditacija, pasitelkiant pagrindinius šių dvilyktininkų tekstus.

III.2. Pagrindinės Mula Sadro doktrinos

Grįžkime prie svarbiausio Sadro egzistenciniame mąstyme *wujūd* koncepto. *Wahda al-wujūd* yra „egzistencijos vienovė“. Šio koncepto kritikai sako, kad Dievas ir jo kūrinija yra atskiri, t. y. nesama jokios vienovės, vyrauja *wahda al-shuhūd* („liudijimo vienovė“). *Wahda al-wujūd* konceptas pabrėžia, kad nėra tikrosios egzistencijos, išskyrus Aukščiausiąją Tiesą (Dievą). Visa jo kūrinija skleidžiasi iš *‘adam* (ne-egzistencija) ir *wujūd* (egzistencija). Kitaip tariant, vienintelė tiesa visatoje yra Dievas, ir visi dalykai egzistuoja tik Dievuje. Todėl Aukščiausioji egzistencija yra vienintelė tiesa (*Haqq*).

Prieš maždaug tūkstantį metų gyvenęs žymusis sufijus Ibn ‘Arabi dažniausiai minimas kaip *wahda al-wujūd* autorius, tačiau greičiausiai jos autorius – Andalūzijos mistikas Ibn Sabinas (Abu Mohammedas Abd el-Hakhas Ibn Sabinas, 1217–1269), gerai išmanęs ne tik Islamą, bet ir judaizmą, krikščionybę, hinduizmą, zoroastrizmą ir „slaptuosius mokslus“¹⁰⁰. Ibn Sabino, kaip ir Ibn ‘Arabi ontologijoje, svarbiausia – egzistencijos vienovė. Šis konceptas paremtas Islamo, kaip monoteistinės religijos, viena kertinių sampratų – *tawhīd* („Vieno Dievo doktrina“, pagal kurią Korane jis apibrėžiamas kaip vienas – *wāhid* – ir unikalus – *ahad*). Iš esmės visa Islamo religija, filosofija ir civilizacija remiasi *tawhīd* samprata, kuri mistiniu lygmeniu tiesiogiai susijusi su *wahda al-wujūd*. Islamo misticizme (sufizme ir gnosticizme (*‘irfān*) *tawhīd* padeda suvokti, kad egzistencija yra aukščiau visko, ir būtis negali būti suskaidyta į daleles pirminėje ir amžinoje jos

¹⁰⁰ Nasr, S.H. *Islamic Philosophy from Its Origin to the Present: Philosophy in the Land of Prophecy*, State University of New York Press, 2006, p. 156–157.

stadijoje. Tai, kas amžina ir laikina, nėra atsieta vienas nuo kito. Tai teigia ir, pavyzdžiui, budizmas (samsara ir nirvana sudaro vientisą būties konceptą). Žmogaus tikslas – suvokti skirtis ir patirti „išnykimą vienovėje“ (*al-fana fi al-tawhīd*).

Net kritiškasis Al Ghazali rašė: „Nėra nieko egzistencijoje (*wujūd*), išskyrus Dievą... Egzistencija priklauso tik Jam, Realiajam.“ Pasak Al Ghazali, sufijus privalo liudyti, kad pasaulyje nėra kitos egzistencijos, išskyrus Dievą. Korane rašoma: „Viskas laikina, išskyrus Jo veidą“ (*Qur'an* 28:88).

Aukščiausiu lygmeniu *wujūd* yra „Būtinoji Egzistencija“ (*wājib al-wujūd*), tai, kas negali neegzistuoti, Dievo Esmė, vienintelė tikroji realybė (kalbant hinduizmo terminais, ta realybė, kuri matoma praskleidus Majos šydą). Žemesniu lygmeniu *wujūd* yra kosmosas, visata (*al-'alam*). Kosmosą suvokti padeda Dievo „vardai“ (*asma'*) ir atributai (*sifāt*). Tik Dievas yra Egzistencija, Būtis, visa kita – galimybės realybė, realiatyvumas (*imkan*).

Visata – tai *wujūd* išraiška įvairiausiai pavidalais – nuo arkangelų iki dulkių (molio), iš kurių buvo sukurtas žmogus.

Sadro ir ankstesnių Islamo filosofų plėtotą egzistencijos doktrina sulaukė fundamentalistų (salafitų) kritikos, jis buvo apkaltintas panteizmu, hinduizmo kopijavimu. Tačiau ši kritika pati neatlaiko kritikos, nes iki XII a. musulmonai nebendravo su Indijos hinduistais, o egzistencijos idėja – keliais šimtmečiais senesnė. Kai kurie sufijai (pvz., Ahmadas Sirhindi) kritikavo *wahda al-wujūd* konceptą, sakydami, kad visata neturi savo pačios egzistencijos ir tėra Dievo šešėlis.

Bene žymiausia Sadro knyga – „Keturių kelionių išminties filosofija“ (*al-Hikma al-muta'aliyya fi'l-asfar al-arba'a*). Šis didžiulis ir sudėtingas veikalas rašytas beveik ketvirtį amžiaus – 1605–1630 m. Tai – filosofijos enciklopedija, kurioje aptariami svarbiausi Islamo filosofijos klausimai, papildyti įvairių filosofų (nuo Pitagoro iki Sadro bendraamžių) idėjomis. Knygos diskursas pradedamas būties ir esmės klausimo nagrinėjimu, toliau analizuojamas judesys, laikas, percepcija, substancija, atsitiktinumas. Dalis veikalo skirta įrodyti, kad egzistuoja Dievas ir Jo atributai, taip pat kalbama apie žmogaus sielą, mirtį ir prisikėlimą. Knygos naujumas – keturių gnosticizmo dvasinių/mistinių kelionių stadijų klasifikacija. Pirmoji Kelionės stadija – šis ir pomirtinis pasaulis, Dievas, tai – kelionė nuo savęs ir žmonių į Dievą; antroji ir trečioji stadija – nuo Dievo į Dievą (tiksliau, nuo Jo Esmės iki Jo Atributų ir Veiksmų); ketvirtoji stadija – nuo Dievo į žmones. Ši knyga vadinama revoliucine, nes ji į pirmą vietą iškėlė egzistencijos doktriną. Sadru egzistencija – ontologiškai pirminė.

Konceptualizuoti egzistencijos neįmanoma, tada ji virsta melu, būna iškraipyta. Ontologinis egzistencijos primatas (*asalat al-wujūd*) buvo išdiskutuotas dar *israki* mokykloje, siejamoje su persų filosofu Suhravardžiu, taip pat jau minėtu sufijumi Ibn 'Arabi, Avicenos filosofija. Ontologinis monizmas (*wahda al-wujūd*) Sadro filosofijoje įgijo aiškesnius kontūrus, padėjo sukurti Teisingojo [Dievo] egzistavimo įrodymą (*burhān al-se-*

ddiqīn). Šis konceptas telpa ir vienoje svarbioje frazėje: *basiṭ al-ḥaḥiqā kull al-ashyā* („paprastumas visame kame“): Dievas, Vienintelis, yra paprasta ir tyra egzistencija, būtis.

Antroji svarbi Sadro išvystyta doktrina – jau kiek minėta gradacijų sistema (*tashkīk al-wujūd*). Ji primena fenomenologiją, pagal kurią egzistencijos multiplikavimas – iliuzinis, tačiau paaiškinimas. Skirtingos egzistencijos formos tėra Vienos egzistencijos laipsniai, dalys. Taigi egzistencija turi ir horizontaliąją, ir vertikaliją hierarchiją. Čia galime prisiminti Aristotelį („Metafizika“, 1028a10): „būtis turi daugybę predikatų“. Būtis gali būti mąstoma, kalbama, rašoma, turėti realų pavidalą.

Trečioji svarbi Sadro doktrina – tai, kad visi individai egzistencijoje juda, yra pastovioje tėkmėje (*haraka jawhariya*). Egzistencinis kūrinys nėra stabilus, nes jį keičia laikas. Pasaulis sukurtas kartu su laiku, teigia Sadras (su juo sutiktų A. Einsteinas, bet nesutiktų I. Prigogine’as).

Viskas, kas egzistuoja, turi sąmonę. Kadangi intelekto lygmenys tarpusavyje visatoje susiję, žinojimas yra egzistencinis identiteto santykis su realybės kognicija, kai mąstantis subjektas tampa vienu (identifikuojasi) su mąstomuoju subjektu (pers. *etteḥād al-‘āqel wa’l-ma‘qul*).

Sadras skiria du realybės lygmenis: kūniškąjį ir imaginalinį, vaizduotės (pers. *meta-li*), kuris yra tarpininkas tarp idėjų pasaulio ir jutimų pasaulio.

Sadras ir jo egzistencinis mąstymas sukėlė tikrą revoliuciją Islamo pasaulyje ir už jo ribų. Jis tapo dominuojančiu Islamo filosofu po Ibn Sinos (Avicenos), sugebėjęs suderinti daug skirtingų filosofinių paradigų.

Filosofija buvo ir Sadro kasdienybė. Ypač jį pakeitė kelerių metų atsiskyrimas, po kurio gimė sudėtingi filosofiniai traktatai (jų yra apie 50). Sadras, gyvenęs šiitiškoje Sa-favidų eroje, sugebėjo surasti aukso vidurį tarp racionalizmo ir sufijų misticizmo.

Sadras al Mota’allehinas („mokytojas tų, kurie bus dieviškieji“) tapo žinomas kaip mąstytojas, sukėlęs tikrą revoliuciją Islamo metafizikos egzistencijos doktrinoje, pratęsęs Aristotelio substancijos metafizikos ir neoplatonikų proceso metafizikos tradiciją. Sadras buvo produktyvus filosofas, parašęs kūrinių filosofijos, teologijos, misticizmo, Korano egzegezės klausimais. Jis į islamiškąją filosofiją žiūrėjo plačiu žvilgsniu ir jungė įvairius požiūrius.

Sadras teigė, kad jo realybės suvokimo metodas pagrįstas loginiu mąstymu, dvasiniu įkvėpimu ir gilia meditacija, pasitelkiant pagrindinius šiitų dvyliktininkų tekstus.

Sadras buvo produktyvus kūrėjas. Kai kurios jo knygos – svarbūs filosofijos, gnosticizmo, etikos ir jo sukurtos transcendentinės filosofijos vadovėliai.

Daug dėmesio savo kūryboje Sadras, kuris buvo *Muhaddith* (hadysų žinomas), skyrė Korano interpretacijai, taip pat logikai, kuriai skirtos knygos *Tanquih al-Mantiq* ir *Risalah fil Tasawwur wa Tasdiq*.

IV. Mula Sadro kosmologija – jo egzistencinės filosofijos pamatas

IV.1. Mula Sadro „kosmosai“ Būties vienybės filosofijoje

Sadro filosofijoje pamatinis vaidmuo tenka kosmologijai¹⁰¹. Kosmologijai Sadras paskyrė vieną žymiausių ir brandžiausių savo veikalų „Sosto išmintis“ (*al-hikmat al-‘ar-šija*), dar žinomą kaip „Pabaigos pradžia“ (*al-Mabda’ wa’l-ma’ad*).

Kosmologija kaip metafizinė ir fizikinė disciplina siekia tūkstančius metų ir turi daugybę atmainų. Naujausi kosmologijos atradimai daromi nuolat, o naujausiu kosmologiniu modeliu, atkartojančiu senovės išmintį, galima pavadinti ciklinės visatos modelį. 1930 m. Alberto Einsteino sukurtas ciklinės visatos modelis tobulinamas iki šiol, naujusias šio modelio variantas – 2007 m. sukurta dalelių fenomenologo Paulo Howardo Framptono paradigma, kalbanti apie hipotetinę fantominę tamsiąją energiją, kuri, kaip teigiama, yra galingesnė už visatos plėtimosi kosmologinę konstantą. Kitaip tariant, jei visata plėsis taip greitai, kaip dabar, vėl įvyks Didysis Sprogimas, o visata taps begalinė.

Žodis „kosmosas“ (κόσμος) pirmąsyk pavartotas Pitagoro¹⁰², šis terminas reiškė visatos harmoniją, supriešintą su chaosu. Savo kosmologines paradigmas turi kiekviena religinė, mitologinė ir filosofinė epistema. Islamo pasaulyje graikišką aristoteliškąjį ir aviceniškąjį vienos visatos modelį atmetė persų filosofas Fahrudinas ar-Razi (فخرالدین الرازی, 1149–1209), kurio multivisatos (angliškas terminas *multiverse* Williamo Jameso pavartotas tik 1895 m.¹⁰³) paradigma paimta iš koraniškojo termino „pasauliai“ (*l-‘ālamīna*), minimo Korane 70 kartų¹⁰⁴.

Iki ar-Razi, kuriuo rėmėsi Mula Sadras, islamo kosmologijoje nebuvo aiškiai įvardintas „pasaulių“ daugialypiškumas. Kaip teigiama Korane, visata yra dvilypė: nematomoji (*‘alam ul-ghaib*), kuri apima Dievą (metaforiškai), angelus, Rojų, Pragarą, septynis dangus („kitas žemes“) ir Dieviškąjį Sostą (*al-arš*); ir matomoji (*a’alam ul-šahud*), suvokiama penkiais jutimais. Tik Vienas Dievas pažįsta ir matomąją, ir nematomąją visatos dalis. Prieš visatos sukūrimą egzistavo tik Dievas, kuris gali būti pažinus tik per apreiškimą arba samprotavimą. Ar-Razi ir Mula Sadras savo veikaluose suderino apreiškimo (Korano) išmintį ir filosofinį samprotavimą.

Ar-Razi atmetė geocentrinę visatos koncepciją remdamasis Koranu, kurio pirmojoje,

¹⁰¹ Sayeh Meisami. Mula Sadra. London: Oneworld Publications, 2013, p. 11.

¹⁰² Alexander von Humboldt; translated from German by E. O. Otté. Cosmos: a sketch of a physical description of the universe 1. New York: Harper & Brothers, 1860, p. 69. http://books.google.lt/books?id=MfgpAAAAYAAJ&pg=PA69&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false. Žiūrėta 2014 08 28.

¹⁰³ http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=Multiverse&searchmode=none. Žiūrėta 2014 08 28.

¹⁰⁴ <http://corpus.quran.com/search.jsp?q=worlds>. Žiūrėta 2014 08 28.

„Al-Fatiha“ („Atveriančioji knyga“) sūroje, antrajame ajate sakoma: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (*Al ḥamdu lillāhi rabbi l-‘ālamīn*); „Šlovė Allahui, pasauliui Valdovui“¹⁰⁵). Ar-Razi rašė: „Egzistuoja už pasaulio ribų tuštuma be pabaigos (*khala‘ la nihayata laha*), o Dievas turi galią (*qadir*) sukurti tūkstančių tūkstančius pasaulių (*alfa alfi ‘awalim*), be šio pasaulio, ir kiekvienas šių pasaulių bus didesnis, turės savo sostą (*al-arš*), kėdę (*al-kursiy*), rojų (*as-samawat*), žemę (*al-ard*), saulę (*aš-šams*) ir mėnulį (*al-qamar*).“¹⁰⁶

Kosmosas (*aša*, „tiesa“), kaip Dievo sukurta harmonija, persų filosofijoje egzistuoja nuo zoroastrizmo atsiradimo laikų. Šios religijos šventraštyje „Bundahišn“ („Pirminė kūrinija“) kalbama apie kosminę dramą, kurios metu gėris ir blogis susimaišė, Ahura Mazda (*ahūm biš*, „egzistencijos gydytojas“) sukūrė šviesą, ugnį, vandenį, augaliją, gyvūniją, žemę, žmoniją¹⁰⁷.

Sudėtingoje indoiranėnų kosmologijoje galima aptikti ir hinduistinės kosmologijos pėdsakų, kur centrinė figūra – taip pat Vienas Dievas, Būtis, Brahmanas¹⁰⁸.

Savo pagrindiniame veikale „Mafatih al-Ghayb“ („Raktai į nežinomybę“) ar-Razi akcentuoja, kad Dievas turi galią užpildyti vakuumą begaliniu visatų skaičiumi¹⁰⁹.

Fahrudinas ar-Razi buvo vienas nedaugelio islamo filosofų, kurie pripažino kitų pasaulių ir daugybės visatų egzistavimą. Jo samprotavimai padarė milžinišką įtaką Mula Sadru.

Įdomi paralelė: „Išminties Sostas“, apie kurį kalba islamas, turi savo atitikmenį katalikybėje – tai lotyniškasis *Sedes Sapientiae* (italų *Maestà*), Dievo Motinos epitetas, taip pat atitikmenį dar vienoje abraomiškoje religijoje – judaizme (Saliamono Sostas).

Kas toks Sadru buvo „Išminties Sostas“? „Jei Būtinoji Būtis (*wādžib al-wudžūd*) neegzistuoję, neegzistuoję niekas“, – teigia Sadras „Išminties Soste“¹¹⁰. Kitaip tariant, nieko nėra, be Būties, už jos ribų neegzistuoja niekas. Kaip teologas Sadras čia Būtį prilygina Dievui, kaip filosofas – Egzistencijai, esančiai *per se*.

Islamo kosmologijai daug dėmesio skyrė bene žymiausias šių dienų persų filosofas

¹⁰⁵ Koranas. Literatūrinis prasmų vertimas. Vertė Romas Jakubauskas, Sigitas Geda. Vilnius: Kronta, 2010, p. 9.

¹⁰⁶ Adi Setia. Fakhr Al-Din Al-Razi on Physics and the Nature of the Physical World: A Preliminary Survey. *Islam & Science* 2, 2004.

¹⁰⁷ <http://www.iranaonline.org/articles/cosmogony-i>. Žiūrėta 2014 08 28.

¹⁰⁸ I Ketut Donder. *Kosmologi Hindu. Penciptaan, Pemeliharaan, dan Peleburan Serta Penciptaan Kembali Alam Semesta*. Penerbit Pāramita Surabaya, Indonesia, 2007, p. 143.

¹⁰⁹ John Cooper. Al-Razi, Fakhr al-Din (1149-1209). *Routledge Encyclopedia of Philosophy* (Routledge), 1998. <http://www.muslimphilosophy.com/ip/rep/H044.htm>. Žiūrėta 2014 08 28.

¹¹⁰ Mula Sadra, James Winston Morris. *The Wisdom of the Throne. An Introduction to the Philosophy of Mula Sadra*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1981, p. 95.

Seyyedas Hosseinas Nasras. Pasak S. H. Nasro, „Mula Sadras ištobulino sufijų ir gnostikų filosofiją“¹¹¹.

Nesileisdami į sudėtingus Mula Sadro kosmologijos labirintus, pabrėšime, kad šis filosofas, remdamasis senosios persų religijos, mitologijos ištakomis, islamo (ypač šiitų dvyliktininkų) filosofija ir teologija¹¹² bei Koranu, sukūrė savitą požiūrį į visatą, artimą ar-Razi. Šio požiūrio esmė veidrodžiškai atspindi koraniškąjį „nėra kito Dievo, tik Dievas“ („nėra Būties, išskyrus Būtį“).

Kosmologija paremtą Sadro filosofiją, remiantis Juhos Pentikäineno terminija, galima pavadinti „sielos gramatika“¹¹³, kurioje susipina ikiislamiškoji persiškoji pasaulėžiūra, islamiškoji (ypač šiitų dvyliktininkų) mesianistinė teologija ir filosofija bei atsiskyrėliškas gyvenimo būdas, kuris Sadru, kaip ir Budai, padėjo kontempliuoti sudėtingiausius filosofinius konceptus.

Dar prieš Fahruddiną ar-Razi ne mažiau autoritetingu šaltiniu nei Koranas islame (tiksliau, šiitiškoje jo atšakoje) laikomas Imamo ‘Alī ibn Abī Tālibo (601–661; toliau – Imamas Ali) veikalas „Nahj ul-Balāghah“ („Iškalbos kelias“; surinktas apie 1000 m. persų mokslininko Sejedo Razi) patvirtina, kad kosmologija ne tik persams, bet ir islamo – abraomiškosios religijos – ištakose buvusiems arabams buvo itin svarbi. Viename pamokslų Pranašo Muhammado žentas Imamas Ali kalba apie visatą („pasaulių“) sukūrimą. „Savo galia Dievas suderino kūrinijos skirtumus ir panašumus, tada atskyrė juos pagal ribotumą, kokybes, savybes, ypatybes ir pavidalus.“¹¹⁴

Mula Sadro mąstymo principas primena ir Sokrato metodą *ἐλεγχος*, klausinėjant savęs apie pamatinius kosmologinius, Būties klausimus tol, kol ateis laukiamas nušvitimas. Sadras, kaip ir Sokratas, nedavė galutinių atsakymų, jo Būties filosofija neduoda tiesaus atsakymo, kas atsakingas už *wujūd* struktūrą. Tikintysis interpretuotų atsakymą kitaip nei netikintysis, todėl Sadrą dėl jo lankstumo, derinant mokslą su religija, yra gyrę įvairių kartų filosofai ir teologai. Sadras akcentavo, kad, norėdamas tapti tobulesnis, žmogus privalo eiti meilės keliu. Greičiausiai tai yra viena esminių priežasčių, kodėl Sadro filosofija iki šiol žavi ir mažai, ir giliau su ja susipažinusiųosius. Rengiamos ir kasmetinės filosofijos konferencijos, skirtos Mula Sadru¹¹⁵.

¹¹¹ Seyyed Hossein Nasr. An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines. Great Britain: Thames and Hudson Ltd, 1978, p. 10.

¹¹² <http://www.iranicaonline.org/articles/cosmogony-v>. Žiūrėta 2014 08 28.

¹¹³ Juha Pentikäinen. Shamanism and Culture. 3rd, revised edition. Finland, Helsinki: Etnika Co., 2006.

¹¹⁴ Imam Ali. Nahjul Balagha. Sermons, Letters and Sayings. Arabic and English. Islamic Republic of Iran: Qom, Foundation of Islamic C.P.W., Sayyed Mojtaba Musavi Lari, 1971, vol. I, p. 335–336.

¹¹⁵ http://www.Mulasadra.org/new_site/English/index.htm. Žiūrėta 2014 08 29.

IV.2. Mula Sadro mirties metafizika ir epistemologija

Sadro filosofijoje greta kosmologijos svarbi ir mirties metafizika – viena labiausiai pamirštų temų filosofijoje. Sadras sielos prisikėlimą aiškino savaip, veikale „Risalat al-hašr“ įvesdamas „atgaivinimo“ terminą. Pasak Sadro, amžinybėje, „idealiajame pasaulyje“, žmonės gyvens tokiu pat pavidalu kaip būdami gyvi. Po mirties ir pasaulio sunaikinimo žmogus praranda kūną, tačiau jam bus suteiktas toks pat, turintis visas tas pačias žemiškas ypatybes. Visi žmonės pamatysią vienas kitą kitame pasaulyje ir atpažinsią vienas kitą. Siela – abstrakti, nes ji nesikeičia nuolat, kaip tai daro kūno ląstelės, teigia Sadras. Reinkarnacijos idėją Sadras griežtai atmeta, nes kūnas nesąs sielos nešėjas ir sargas, priešingai – tai siela saugo kūną, todėl po mirties ji pati turi kitą kūną¹¹⁶.

Sadro veikale „Tafsir Surat al-Fatiha“ jo kosmologija vadinama šlovinamąja (*hamd*), nes tarp Dievo ir kosmoso, pasak Korano ir Sadro, yra tiesioginis ryšys. Dievo įsakymas (*amr*), skirtas kosmosui sukurti, yra šlovinamas, teigia Sadro filosofijos tyrinėtojas Mohammedas Rustomas¹¹⁷.

Kaip teigia M. Rustomas, Sadro Dievo įrodymą galima būtų suskaidyti į septynias dalis:

1. Egzistencija yra.
2. Egzistencija – tobulybė, virš kurios nėra kitos jokios tobulybės.
3. Dievas yra tobulybė ir tobulybė egzistencijoje.
4. Egzistencija yra vienintelė ir paprasta būtis, nėra jokio metafizinio daugialypiškumo.
5. Ši vienintelė būtis yra sugraduota pagal tobulybės skalę (šiuo atveju grynasis monizmas atmetamas).
6. Ši skalė turi ribą, kuri yra didžiausio intensyvumo ir intensyviausios egzistencijos taškas.
7. Todėl Dievas (egzistencija) yra.

Savo metodą Sadras pavadino „kelio metodu“ (*manhaj al-siddiqin*), minties eksperimentu (*tadhkira*). Sadro Dievo įrodymas prasideda egzistencijos konceptu ir baigiamas Dievu.

S. H. Nasras aprašo itin platų Sadro filosofinį akiratį, pabrėždamas, kad jis buvo susipažinęs su įvairiausiomis filosofijos mokyklomis – ir islamiškomis, ir ikiislamiškomis. „Jis citavo ikisokratikus, Platoną, Aristotelį, neoplatonikus ir netgi stoikus. Ypač Mula Sadrą domino ikisokratikai, dėl kurių jis susidomėjo išrako tradicija. (...) Talio iš Mileto teiginį, kad vanduo yra visa ko pradai, Sadras pritaikė sau, teigdamas, kad tai –

¹¹⁶ http://www.Mulasadra.org/new_site/English/Mulasadra/Soul-Resurrection.htm. Žiūrėta 2014 08 29.

¹¹⁷ Mohammed Rustom. *The Triumph of Mercy: Philosophy and Scripture in Mula Sadra*. Albany: State University of New York Press, 2012, p. 66.

pirminė psichinė, dvasinė kosmoso substancija, o ne tik fizinis elementas, ir sulyginu jį su sufijų „Mielaširdingojo Kvėpavimu“ (*nafs ar-rahman*).¹¹⁸

Mula Sadras teigia, kad Dievas nuolat manifestuojasi, niekada nesustoja to daryti, tvirtina šių dienų Irano filosofas Ayatollah S. Mostafa Mohaghegh Damadas¹¹⁹.

Pasak Janio Ešoto, nors islamo filosofijoje kosmologinės teorijos atsirado dar muzulmonų mokyklos (Basra, Bagdadas, VIII–X a.) klestėjimo laikais, Sadro sukurtoji kosmologija iš esmės skiriasi nuo kitų islamiškųjų¹²⁰.

Pagrindinė Sadro kosmologinė pasaulio atsiradimo prielaida – Dievo kalba (*kalām*), pagimdžiusi Jo Kvėpavimą (Sielą) *nafs*. Kalbėdamas apie kūrimo procesą, kosmologiją, Sadras labiau naudojo sufijų terminus, o ne tuo metu plačiau paplitusią Ibn Sinos terminiją. Tai ne itin patiko šiitiškajai Persijai, nors šiizmą galima laikyti itin artimu sufizmui.

Musulmoniška patarlė sako, kad šiame pasaulyje turėtume gyventi taip, tarsi gyventume čia amžinai, o kitame pasaulyje – taip, tartum susitiktume rytoj. Mirties baimė Vakarų postmodernybėje tikinčiam musulmonui, koks buvo Mula Sadras (turint galvoje, kad jis buvo ir gilus, praktikuojantis mistikas), atrodo nesuprantama, nes Dievas yra, o mirtis, kaip ir gimimas, neišvengiami. Viename hadysų rašoma: „Mirk prieš mirdamas“, turint omenyje, kad žmogus turi tobulėti artėdamas prie svarbiausių egzistencijos klausimų suvokimo¹²¹. Kiekvienas žmogus, kaip moko islamiškoji filosofija, turi siekti tik to, kas yra svarbiausia ir realiausia, atsikratyti nebūtinų, ne svarbiausių potroškių ir iliuzijų. Kiekviena diena gali būti paskutinė, todėl mirčiai reikia ruoštis per nuolatinę Dievo prisiminimą (*zikr*), meditaciją (*muraaqaabah*). Mirties baimę įveikti moko ir Sadro filosofiniai veikalai, kalbantys apie gyvenimą kaip būtinybę iš to sapno pabusti, neleidžiant Šnibždėtojui (šėtonui, blogiui) jūsų suklandinti. 114-oje, paskutiniojoje, Korano sūroje „Žmonija“ išpėjama saugotis *waswas* (Šnibždėtojo, kurstančio žmogų daryti nuodėmes)¹²².

Mula Sadras rašė: „Sielą yra dviejų jūrų susijungimas – kūniškosios ir dvasinės.“¹²³ Kitaip tariant, žmogus gyvena tarp egzistencinės pasaulio sąlygos ir dvasinio viršpasaulio sąlygos. Būdamas tokia būtybė, žmogus, pasak Sadro, gali tarnauti kaip mediumas

¹¹⁸ Seyyed Nossein Nasr. Sadr al-Din Shirazi and his Transcendent Theosophy. Background, Life and Works. Tehran: Imperial Iranian Academy of Philosophy, p. 75.

¹¹⁹ <http://www.4pt.eu/en/content/ayatollah-s-mostafa-mohaghegh-damad-molla-sadra-shirazi>. Žiūrėta 2014 08 30.

¹²⁰ Janis Ešots. Mullā Sadrā's Teaching on Wujūd: A Synthesis of Mysticism and Philosophy. Tallinn University, 2007, p. 54.

¹²¹ http://www.islaam.org/tasawwuf/Tasa_69.htm. Žiūrėta 2014 08 31.

¹²² <http://www.englishquran.com/Quran/114/index.html>. Žiūrėta 2014 08 31.

¹²³ Mula Sadra, The Wisdom of the Throne, trans. J. W. Morris, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1981, p. 148.

tiek šviesai, tiek tamsai, nes yra tarp rojaus ir pragaro, tarp tapimo angelu ar velniu, geru ar blogu.

Norėdamas eiti dievop, suvokti egzistenciją, žmogus, pasak Sadro, turi išmanyti nelengvą epistemologinę sistemą. Sadras kalba apie tai, kad „paprastas intelektas yra sudarytas iš paprastų, suprantamų žinijos dalių“ (*‘aql basit kull al-ma‘qulat*). Suprantamumas Sadrai – tai ne subjekto sugebėjimas suvokti pasaulį, bet jo santykis su egzistencijos laipsniais. Todėl Sadras kūnus ir jų išsikūnijimą iš materijos (*naz*) apibūdina tokiais ypatybėmis kaip kiekybė, pokytis, laikas ir kt. Kūnas, esantis tarp materialaus ir intelekto pasaulio, yra „pusiau išsikūnijęs“ (*mutawassit*), o suprantamosios žinijos dalys arba aukščiau materijos esantys išsikūniję kūnai yra „tobuli, užbaigti“ (*tamm*), nes šiame gradacijos lygmenyje jau nebeegzistuoja ontologinės dalykų definicijos¹²⁴. Kai siela (intelektas) pasiekia šią būseną, ji yra pasiruošusi dar aukštesnei kelionei į Artimiausių Angelų (*al-mala‘ikat al-muqarrabun*) pasaulį. Šioje studijoje siela visiškai išsikūnija ir tampa grynuoju intelektu, apšviestu Pirmojo Intelkto (Dievo) šviesos.

Sielos paprastumo konceptas labai svarbus Sadro epistemologijoje. Žinija Sadrai – tiesiog paprastas „identitetas, būseną“ (*huwiyyah shakhsiyyah basitah*). Žinijos ir patirties apibūdinimui Sadras iš Suhravardžio pasiskolino terminus „vizija“ (*ibsar*) ir „liudijimas“ (*mushahadah*). Suhravardis yra rašęs, kad „suvokimas įvyksta tik tada, kai siela turi konkrečią kieno nors viziją; tuomet ji būna apšviečiama žinija tiesiogiai“¹²⁵.

Sielos koncepcija į Avicenos filosofiją atkeliavo iš Graikijos filosofų. Pitagoras sielą įvardijo kaip nemirtingą ir keliaujančią per įvairius kūnus. Šią idėją perėmė Platonas. Aristotelis teigė, kad siela yra kiekvieno organinio kūno forma, todėl negali būti atskirta nuo kūno, o žmonės turi amžiną ir atskirą aktyvią sielą, arba priešastį. Veikale „Apie sielą“ Aristotelis sakė, kad būtent sielos dėka mes gyvename, suvokiame, mąstome. Siela – ypatinga forma, kuri skiria tai, kas gyva, nuo to, kas negyva, ji – aukštesnio laipsnio forma.

Pasak Lietuvos filosofo Vosyiliaus Sezemano, „Aristotelio veikalas „Apie sielą“ yra vienas iš jo žymiausių veikalų, turėjęs įtakos ne tik psichologijos mokslui senovėje ir viduramžiais, bei ir naujausiais laikais psichikos supratimui. Tai pirmas sistemingas veikalas, skirtas psichologijos klausimams nagrinėti, laikantis iš anksto apgalvoto metodo bei plano“¹²⁶. Aristotelio teigimu, augalai turi maitinančiąją sielą, gyvūnai – juntančiąją, žmogus – mąstančiąją, sudarytą iš pasyviojo ir aktyviojo proto.

Žymiausi klasikinio periodo islamo filosofai Persijoje – Avicena (*Ibn Sina*, hebr. *Aven Sina*), Šahabas al-Din Suhrawardi, Mula Sadra ir, be abejo, sufijų itin gerbiamas filosofas Ibn Arabi (tiesa, jis nebuvo persas, o arabas, gimęs Andalūzijoje, tačiau jo

¹²⁴ Ten pat, p. 362, 416.

¹²⁵ Suhrawardi, *al-Mashari‘ wa’l-mutarahat*, p. 485.

¹²⁶ Sezemanas, Vosylius. Raštai, T. 2: Filosofijos istorija; Kultūra. Vilnius: Mintis, 1997, p. 88–89.

filosofija buvo labai populiarai tarp iranietiškos kilmės filosofų). Visiems jiems rūpėjo sielos prigimties doktrina, jos samprata.

Netoli persiškosios Bucharos (dab. Uzbekistanas) gimęs Avicena (Abū Ali Sina Balkhi, apie 980–1037) – žymiausias viduramžių polimatas persas, kurio interesų laukas aprėpė filosofiją, mediciną, astronomiją, chemiją, geologiją, logiką, paleontologiją, matematiką, fiziką, poeziją, psichologiją, karybą, pedagogiką ir kt. Ibn Sina parašė beveik 450 traktatų, iš kurių iki šiol išliko apie 240. Iš jų 150 – filosofiniai.

Žymiausias Avicenos filosofinis kūrinys – „Gydymo knyga“, arba „Pasisotinimas“ (arab. *Al Šifa*), parašyta 1014–1020 m. Knyga sudaryta iš 18 dalių: devynių apie logiką, aštuonių apie gamtos mokslus, keturių apie aritmetiką, geometriją, astronomiją bei muziką, o likusiose nagrinėjamos filosofijos, metafizikos ir psichologijos problemos. Didžiausią įtaką Avicenai padarė Aristotelis, Al Kindi, Al Farabi ir Abū Raihanas al-Bi-rūni.

Ibn Sinos filosofija ieško atsakymo į klausimą, kas yra Būtis, kurią skiria į *mahiat* (Esmė) ir *wujūd* (Egzistencija, Esatis). Jis teigia, kad Egzistencija-Pasekmė negali būti atskirta nuo Esmės, kuri yra Priežastis. Abi jos yra Viena (*Wahid Ahad*), o tai yra atskirta (*bari*) nuo materijos (*madda*), kokybės (*kayf*), kiekybės (*kam*), vietos (*ayn*), situacijos (*wad*) ir laiko (*waqt*).

Avicenos filosofiją atspindi ir jo gyvenimo *motto*: „Geriau trumpas ir platus gyvenimas nei ilgas ir siauras.“

Mediką ir metafiziką labai traukė išsiaiškinti sielos prigimtį. Nors Avicena buvo atsidavęs musulmonas, nuo septynerių mokėjęs Koraną atmintinai, jis norėjo pasitelkdamas protą ir logiką įrodyti, kad egzistuoja siela ir Dievas. Kalinamas Fardadžano pilyje prie Hamadano miesto (dab. Iranas), Avicena aprašė „Plūduriuojančio žmogaus“ minčių eksperimentą, kuriuo siekė pademonstruoti žmogaus savimonę ir sielos substancialumą. Intelektą Ibn Sina laikė Dievo hipostaze, per kurią protui perduodama tiesa. „Plūduriuojančio žmogaus“ skaitytojams Avicena pataria įsivaizduoti save plaukiojančius ore, atskirtus nuo visų jutimų. Tuomet, pasak Ibn Sinos, net nieko neįsijaudamas fiziškai, žmogus vis tiek turi savimonę. Avicena daro išvadą: žmogaus savastis logiškai nepriklauso nuo fizinės realybės, o siela – tai substancija.

Kaip ir daugelis arabų filosofų, Ibn Sina neišvengė neoplatonizmo įtakos. Derindamas Aristotelio ir Platono filosofines koncepcijas, Avicena išdėstė savąjį supratimą apie universalijas. Pasak jo, yra galimos: 1) universalijos iki daiktų; 2) universalijos daiktuose; 3) universalijos po daiktų. Taigi pripažįstama, kad iki tų daiktų sukūrimo egzistuoja jų planas (idėja), vėliau jis įkūnijamas (realūs daiktai), paskui gimsta mintys apie egzistuojančius objektus (subjektyvi sąmonė).

„Materiją Ibn Sina laikė amžina, bet pasyvia visų daiktų potenciali, galimybe realybei sukurti. Dievas esąs idealus kūrėjas (būtinybė), suteikęs materijai formą ir taip sukūręs pasaulį. Tačiau Dievas to negalėtų padaryti, jei nebūtų materijos, kurios kūrėjas

jis nesąs. Dievas Ibn Sinai – ne daugiau kaip pasaulio architektas, nesikišąs į savo kūrinio egzistenciją. Dėl to egzistuojanti laisva valia.¹²⁷

Avicena amžininkų buvo laikomas alchemiku, magu. Priešingai nei tuometiniai alchemikai, jis netikėjo cheminės transmutacijos galimybe, tačiau aprašė vidinį žmogaus gyvenimą.

Tačiau, kad nepasimestume „tarp daugybės terminų, metaforų ir simbolių, kuriuos kiekvienas sufijų autorius vis kitaip išdėsto“¹²⁸, kaip rašo filosofas Algis Uždavinys, turime pabandyti išsiaiškinti, kas sufijams, taip pat ir su jais artimai susijusiam Avicennai yra siela.

Pasak A. Uždavinio, ankstyvieji sufijai vidinį žmogaus pasaulį mėgina aprašyti korianiškaisiais terminais *nafs* („siela“), *ruh* („dvasia“), *qalb* („širdis“), *aql* („intelektas“), *sirr* („paslaptis“), tačiau aiškiai nenurodoma, ką šie terminai reiškia kiekvienu konkrečiu atveju.

Su sielos samprata susijusią islamiškąją terminiją kiek kitaip aiškina islamo studijų daktaras Egdūnas Račius. „Nafs – dvasia, siela. Kurane gausiai vartojamas žodis, turintis kelias reikšmes. Viena jų arabų kalboje dažnai vartojamas kalbant apie asmenį ir reiškia „pats“. Tačiau pagrindinė *nafs* reikšmė Kurane – žmogaus siela [...], nors populiariai siela vadinama ir *rūch*. Musulmonai tiki, kad kiekvienas žmogus turi unikalią, tik jam Dievo sukurtą ir Dievo siųsto angelo vaisiui dar tebesant gimdoje per šnerves įpūstą sielą. [...] Kuranas suponuoja, kad siela yra linkusi į blogą ir kad tik Dievo gailestingumas ją gali nukreipti į gėrį ir išgelbėti. Tačiau ir žmogus turi stengtis kreipti savo sielą šalin nuo pagundų. Be to, Dievas visuomet žino, kas yra žmogaus sieloje.“¹²⁹

Tuo tarpu *rūch*, pasak E. Račiaus, yra „dvasia“. „Kurane žodis *rūch* vartojamas keliomis prasmėmis. Viena jų – Dievo dvasia, kurią Jis įpūtė savo ką tik sukurtam pirmajam žmogui *Adam*. Kita *rūch* prasmė – Šventoji dvasia (*Rūch al-kudus*) – minima išimtinai tik siejant su Jėzumi. Kurano komentatorių nuomone, *Rūch* vadinamas ir angelas *Džibrayl*, tačiau, kai kurių jų manymu, taip įvardijamas įkvėpimas. Populiariojoje vartosenoje *Rūch*, be kita ko, gali reikšti ir žmogaus sielą.“¹³⁰

A. Uždavinys teigia, kad *ruh* „siejasi su tos pačios šaknies žodžiais, reiškiančiais

¹²⁷ Genzelis, Bronius, sudarytojas. Filosofijos istorijos chrestomatija, Viduramžiai. Vilnius: Mintis, 1980, p. 204.

¹²⁸ Uždavinys, Algis. Sufizmas islamo civilizacijoje. Kaunas: Atvirosios visuomenės studijų asociacija, 2007, p. 230.

¹²⁹ Račius, Egdūnas. Islamo žinynas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 109. Reikėtų pažymėti, kad E.Račiaus siūloma arabų kalbos žodžių transkripcija skiriasi nuo dažniausiai pasitaikančios ALA-LC romanizacijos, nes joje, pasak E.Račiaus, siekiama „išlaikyti originalaus (arabiško) žodžio garsinį autentiškumą, ypač vengiant arabų kalbai svetimų balsių (tokių kaip *o*, *e*, *é*)“ (p.7).

¹³⁰ Ten pat, p. 115–116.

vėją, dvelkimą, tuo tarpu sielą reiškiantis žodis *nafs* rašomas lygiai taip pat kaip kvėpavimą, iškvėpimą, dvelksmą reiškiantis tos pačios šaknies žodis *nafas*. Todėl kai kurie musulmonų autoriai nemato didelio skirtumo tarp sielos ir dvasios, šiais terminais per-teikdami skirtingus tos pačios tikrovės aspektus arba vartodami juos pakaitomis kaip sinonimus¹³¹.

Pasak A. Uždavinio, „Laleh Bakhtiar sielą vadina tarp Dvasios ir kūno esančiu „moterišku pradū“, kuris gali būti transformuotas taip, kad svorio centras iš fizinio būtų perkeltas iš pradžių į psichinį, o paskui – į dvasinį lygmenį. Sielai įgyvendinus antrąją transformaciją, ji virsta „dvasine širdimi“¹³².

Qalb („širdis“) – žmogiškojo mikrokosmo centras, ir gėrio, ir blogio buveinė, pusiaukelė tarp dvasios ir sielos. „Todėl Koranas širdį prilygina stiklui ir švytinčiai žvaigždei, tuo tarpu dvasią – žibintui“¹³³.

A. Uždavinio teigimu, *aql* („intelektas“) – ir intuityvus dieviškasis intelektas, ir diskursyvus protas. *Sirr* („paslaptis“) – taip pat sviri sąvoka islamo sielos sampratoje; sufizme tai – sąmonės modusas, „dieviškoji paslaptis“, pažinios esamybės riba.

Persų filosofas Al-Farabi (Abū Nasras Muhammadas al-Farabi; apie 872–950 arba 951), įkvėpęs Avicena ir daugelį kitų Persijos bei Islamo pasaulio filosofų, veikale „Resala fi'l-aql“¹³⁴ skiria dešimt *aql* stadijų – nuo „paprasto intelekto“ iki „Pranašo intelekto“. Pirmasis (Pranašo) intelektas – tiesiai iš Dievo, iš jo atsiranda antrasis ir taip toliau iki dešimtojo, kuris yra toks silpnas, kad nebegali pagimdyti vienuoliktojo. Vietoj kito intelekto Dešimtas intelektas gimdo materiją. Tai – aktyvusis intelektas, duodantis formas erdvėlaikyje esančioje pasaulio būtybių hierarchijai. Ši teorija buvo priimtina ir filosofams, ir teologams¹³⁵.

Sielos, dvasios, proto stadijos Avicenos, Al-Farabi, sufijų filosofijoje primena senąją iranėnų religiją zoroastrizmą. Joje siela yra trejopa: *urvan* – moralinė jėga, per kurią žmogus renkasi tarp gėrio ir blogio; *baodah* – sąmonė, protas; ir *ahu* – gyvybinė jėga, esanti kūne¹³⁶.

Trijų lygmenų siela aprašoma ir XIII a. žydų mistikų kabalistų veikale „Zohar“.

¹³¹ Uždaviny, Algis. Sufizmas islamo civilizacijoje. Kaunas: Atvirosios visuomenės studijų asociacija, 2007, p. 231.

¹³² Ten pat, p. 232.

¹³³ Ten pat, p. 232.

¹³⁴ al-Farabi. Resala fi'l-aql (ed. M.Bouyges). Beirut, 1938.

¹³⁵ Gilson, Étienne. Les sources gréco-arabes de l'augustinisme avicennisant, in Archives d'Histoire Doctrinale et Littérature du Moyen Âge, 1938.

¹³⁶ L.C.Casartelli. „Philosophy (Iranian)“, in Encyclopaedia of Religion and Ethics, ed. by James Hastings, Edinburgh: T&T Clark, 1908, 2nd Impression 1925, p. 866–867.

Tai – *neshamah* („dieviškoji sąmonė“), *ruah* („dvasinė, moralinė sąmonė“) ir *nefesh* („asmenybė, fizinė sąmonė“).

Sielos lygmenys aprašyti įvairiose filosofijose, religinėse tradicijose, pvz., tantrizme, krikščionių misticizme, hinduizme ir kt. Vėliau „sluoksniuotos“ sielos idėją perėmė teosofija ir iš jos kilę „naujojo amžiaus“ (*new age*) judėjimai.

Grįžtant prie Irano filosofijos, būtina pažymėti, kad sielos samprata pirmąsyk paminėta „Avestoje“. Joje minima, kad žmogaus kūnas (*tanu*) susideda iš „kaulų“ ir „gyvybės kvėpavimo, gyvybingumo“ (*ushtāna*). Žmogus turi tris „sielas“, t. y. sielos sluoksnius: *fravashi*, arba „iki-sielą“, kuri sukurta minčių pasaulyje ir egzistuoja anksčiau, nei žmogus gimsta; *urvan*, arba „kvėpavimo sielą“, kuri palieka kūną po mirties ir klajoja anapus, laukdama pomirtinio teismo; ir *daēnā*, arba „sielą-viziją“, tai mentalinis žmogaus atspindys, leidžiantis jam „matyti“ minčių pasaulyje, atspindintis visas žmogaus mintis, žodžius, veiksmus¹³⁷.

Daēnā etimologiškai galime sieti su „Avestos“ kalbos šaknimis *di* arba *dai* (sanskrito *dhyai*), kurios reiškia „matyti, suvokti, kontempliuoti, medituoti“, taip pat su būdvardine priesaga *nā*; taigi *daēnā* – tai su iranėnais lietuvius siejanti darna, reiškianti „sąmonė, įžvalga, religija, sąmoningas žinojimas“ (sansk. *dhyāna*). Tai – ir budistinė *dharma* (*dhamma*).

Jivanji Mody sako: „Laimingas tas žmogus, kuris priima savo *fravashi*, kad šis per intelektą (*baodha*) ir gyvybingumą (*ahu*) išlaikytų savo sielą (*urvan*) nesuterštą, kad galėtų patekti į kitą pasaulį ir prieš Dievą pasirodyti kaip grynoji sąmonė (*daēnā*).“¹³⁸

Fravashi koncepcija – viena centrinių zoroastrizmo filosofijoje, apibrėžianti trejų sąsielės fenomeną: sielą iki gimimo (*fravashayo zatanam*), gimusiojo ir gyvenančiojo sielą (*fravashayo zavantam*) ir mirusiojo sielą (*fravashayo irirathusham*). Kai vaikas gimsta, jo *fravashi* ateina į žemę ir tampa tarsi angelu sargu, tikru draugu ir vedliu. Mirštant *fravashi*, kuri yra tobula, grįžta pas kitas sielas. Tikima, kad šios visatos paibaigoje (*frasho kereti*) visos sielos – geros ir blogos – bus apvalytos ir *fravashi* susilies su tobulais kūnais *tan-i-pastin*.

Sielos nemirtingumo ir kompensuojamojo teisingumo pomirtiniame pasaulyje doktrina – zoroastrizmo filosofijos ašis.

Maldoje už mirusįjį „Satum no kardo“ zoroastristai sako: „Nam chesti anusheh ravan ravanī“ („Iš visų sielų įvardijame išėjusiąją“).

Senoji iranėnų filosofija suformavo savitą jų požiūrį į pomirtinį gyvenimą ir sielą. Sielos poetika ir filosofija iš Persijos persikėlė į hinduistinius, džainistinius, budistinius, krikščioniškus ir musulmoniškus tikėjimus. Avicena – kertinis viduramžių Persijos fi-

¹³⁷ Skjærvø, Prods Oktor. Introduction to Zoroastrianism. For use in Early Iranian Civilizations 102 (Divinity School no. 3663a), 2005, p. 33.

¹³⁸ Jivanji Mody. „The religious ceremonies and customs of the Parsees.“ Society for the Promotion of Zoroastrian Religious Knowledge, Bombay, India, 1986.

losofas – buvo tarsi tarpinė grandis tarp senojo (zoroastristų, neoplatonikų) ir naujojo (islamo) pasaulio. Iranėnų mitologija slepia daug netyrinėtų klodų, kuriuose esama ryšių ir su baltų, slavų bei germanų mitologijomis.

Žodžio „siela“ šaknų reikia ieškoti germanų prokalbėje. Iš jos atėjęs žodis **saiwalō* susijęs su anglosaksų *sāwol* (dgs. *sāwla*, *sāwle*) ir primena lietuviškąjį „saulė“. Tuo tarpu semitų prokalbės **rūh-* („pūsti, kvėpuoti, dvasia“) prasme susijęs su „dvasia, dvėsuoti, kvėpuoti“. Tačiau iranėniškasis-baltiškasis ryšys galėtų slypėti žodyje *fravaši* („fravaši“), atsietam nuo objekto („saulės“) ir judesio („dvėsuoti, kvėpuoti“).

Vienas iš archajiškosios *fravaši* kilmės šalininkų Nathanas Söderblomas žodį *fravaši* išskaidė į dalis: *fra* („per, pro“) ir **vart-* („verstis, sukti“) ¹³⁹, t. y. tokiu būdu gauname „persivertimą, vartą, vartus“. Ši prasmė puikiai atspindi trejopą *fravaši* būtį, nepriklausančią nuo gimimo ir gimties, ypač turint galvoje, kad pirminė *fravaši* forma – senosios persų kalbos žodis **fravarti* (galėtų būti „praverti(s)“).

Būtent nuo *Fravarti* apie 1500 m. pr. Kr. ir prasidėjo Irano heroizmo amžius, nes *fravaši* tapo pirmaisiais garbinimo objektais, heroiškomis mirusiųjų sielomis. Mirusiųjų kultas senovės iranėnams buvo labai svarbus. Karingos *fravaši* sielos primena iš vėlesnių laikų žinomus germanų, keltų tautų mitologijos herojus. Atliepą pastebime ir baltų mitologijoje – mirusiųjų vėlėms skirta didžiulė pagarba. Puikiai žinomi ir Magistro Vincento Kadlubeko 1203 m. „Chronicon Polonorum“ aprašyti getai (kaip manoma, jotvingiai), kurie „įsitikinę, kad vėlės, palikusios kūnus, vėl iš naujo įsikverbiančios į gimstančius kūnus, nors, patekusios į šurkščius bei kvailus kūnus, jos tampa kvailesnės bei šurkštesnės; net ir visada švelnus jų elgesys nepašalina bukaprotiško šurkštumo“ ¹⁴⁰.

Paralelės itin įdomios, nes ir archajiškosios *fravaši* sielos, ir Avicenos *nafs* samprata, ir baltų pagarba mirusiųjų vėlėms liudija, kad visais minėtais atvejais susiduriame su reinkarnacijos, metempsichozės filosofija.

Remdamiesi šiais palyginimais, galime daryti prielaidą, kad senieji iranėnų tikėjimai, patyrę transformacijas per zoroastrizmą, sufizmą, islamo filosofiją, galėjo „užkrėsti“ pasaulį Atgimimo idėja. Siela kaip Vartai tapo universaliu simboliu.

Postmodernistinėje Irano filosofijoje ryškiausiai tuos Vartus pravėrė persų kilmės futuristas F. M. Esfandiary (1930–2000), save vadinęs *FM-2030*. Jo 1966 m. sukurta filosofijos šaka – transhumanizmas (transhumaniškasis žmogus – tai „praeinantysis, laikinasis žmogus“, taspatsenovės iranėnų *fravaši*), siekiantis nemirtingumo remiantis technologijomis. Pasak Sadro, suvokimas vyksta per archetipus (*muthul*), kurie inkarnuojasi į sielą. Sadržas akcentavo: „Neegzistuoja niekas, kas nebūtų Dievo Varduose. Visi vardai kyla iš

¹³⁹ Gray, Louis Herbert. The Foundations of the Iranian Religions (Journal of the Cama Oriental Institute 15, 1929), p. 75–79.

¹⁴⁰ Vėlius, Norbertas (sud.). Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, T. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996. p. 209.

Dievo būties. Šie vardai yra paprastosios esatys, kurios priklauso nuo Būtiniosios būties. Jų daugybė vienybėje yra viena Dievo būties paslapčių.¹⁴¹

Atskiro dėmesio verta Sadro tiesos teorija, kuri pagilina jo epistemologijos ir ontologijos suvokimą. Žinią Sadras skirsto į dalyvaujimą ir įgyjamąją. Dalyvaujamoji žinija – kai suvokėjas ir suvokiamasis objektas yra identiški, nekyla abejonių. Tokiai žinijai nereikia kriterijų, pagal kuriuos būtų tikrinamas santykis tarp mūsų mentalinių formų ir objekto. Kadangi jos identiškos, dalyvaujamoji žinija visuomet yra tolygi tiesai. Tuo metu įgyjamoji žinija būna dvejopa: pasaulietiškoji ir pomirtinio pasaulio. Pasaulietiškoji žinija Sadrai – tai atitikimų teorija, sukurta pagal Aristotelį. Jei galvojame, tarkim, apie knygą, ji egzistuoja ir realybėje, ir mūsų prote. Pomirtinio (kito, dvasinio) pasaulio žinija susijusi su tiesa, *Haqq*, Dievu, Kūrėju, Būtinąja Būtimi, amžinybe.

Tokiu būdu, kaip matome, Sadro filosofija nėra nei grynoji ontologija, nei grynoji epistemologija, – greičiausiai tai „ontoepistemologija“. *Haqq* yra daugiau negu tiesiog tiesa, nes ji susijusi su egzistencija, būtimi, realybe, kuri yra Viena, Paprasta ir Tyra Būtis. „Sadrai žinija, kuri yra tiesa, ir būtis yra dvi tos pačios monetos pusės“¹⁴², – yra pareiškę Irano mokslininkai Hosseinas Sheykhhas Rezaee ir Mohammadas Mansuras Hashemi.

IŠVADOS

Irano (arba persų) filosofija turi šaknis, siekiančias maždaug 1500 m. pr. Kr. Filosofijos objekto ir filosofijos kaip mokslo pradžia būtent ir yra senųjų iranėnų filosofija, kuriai didžiausią įtaką darė Zaratustros mokymas, kuris „per judaizmą veikė Vakarų filosofijos tradiciją bei vidurinį platonizmą“.

Sadras al Mota‘allehinas („mokytojas tų, kurie bus dieviškieji“) tapo žinomas kaip mąstytojas, sukėlęs tikrą revoliuciją Islamo metafizikos egzistencijos doktrinoje, pratęsęs Aristotelio substancijos metafizikos ir neoplatonikų proceso metafizikos tradiciją. Sadras buvo produktyvus filosofas, parašęs kūrinių filosofijos, teologijos, misticizmo, Korano egzegezės klausimais. Jis į islamiškąją filosofiją žiūrėjo plačiu žvilgsniu ir jungė įvairius požiūrius.

Mula Sara filosofijoje nagrinėjamas vienas svarbiausių Irano filosofijoje klausimų sielos samprata.

Sielos paprastumo konceptas labai svarbus Sadro epistemologijoje. Žinija Sadrai – tiesiog paprastas „identitetas, būseną“ (*huwiyyah shakhsiyyah basitah*). Žinijos ir patir-

¹⁴¹ Mula Sadra. *Al-Hikmat al-'Ushi'ah*, p. 229.

¹⁴² Hossein Sheykh Rezaee. Mohammad Mansur Hashemi. Knowledge as a Mode of Being: Mula Sadra's Theory of Knowledge. *Sophia Perennis*, Number 4, Autumn 2009, p. 37.

ties apibūdinimui Sadras iš Suhravardžio pasiskolino terminus „vizija“ (*ibsar*) ir „liudijimas“ (*mushahahadah*).

Pagrindinė Sadro kosmologinė pasaulio atsiradimo prielaida – Dievo kalba (*kalām*), pagimdžiusi Jo Kvėpavimą (Sielą) *nafs*. Kalbėdamas apie kūrimo procesą, kosmologiją, Sadras labiau naudojo sufijų terminus, o ne tuo metu plačiau paplitusią Ibn Sinos terminiją.

Sadras iš visų Islamo filosofų daugiausia dėmesio skyrė eschatologijai ir prisikėlimui (*ma‘ad*), kalbėdamas ir apie žmogų, ir apie kosmosą. Ketvirtroje veikalo „Asfar“ knygoje, paremtoje Ibn Arabi įžvalgomis, Mula Sadras atlieka išsamiausią Islamo filosofijoje žmogaus sielos (*nafs*) studiją – nuo jos gimimo iki galutinio susitikimo su Dievu, įskaitant ir mirties fenomenologiją.

Sadras iš visų Islamo filosofų daugiausia dėmesio skyrė eschatologijai ir prisikėlimui (*ma‘ad*), kalbėdamas ir apie žmogų, ir apie kosmosą. Ketvirtroje veikalo „Asfar“ knygoje, paremtoje Ibn Arabi įžvalgomis, Mulla Sadra atlieka išsamiausią Islamo filosofijoje žmogaus sielos (*nafs*) studiją – nuo jos gimimo iki galutinio susitikimo su Dievu, įskaitant ir mirties fenomenologiją. Ketvirtąją „Asfar“ knygą galima būtų lyginti su Egipto ir Tibeto mirusiųjų knygomis.

Norėdamas eiti dievop, suvokti egzistenciją, žmogus, pasak Sadro, turi išmanyti nelengvą epistemologinę sistemą. Sadras kalba apie tai, kad „paprastas intelektas yra sudarytas iš paprastų, suprantamų žinijos dalių“ (*‘aql basit kull al-ma‘qulat*). Suprantamumas Sadrai – tai ne subjekto sugebėjimas suvokti pasaulį, bet jo santykis su egzistencijos laipsniais. Todėl Sadras kūnus ir jų išsikūnijimą iš materijos (*naz‘*) apibūdina tokiomis ypatybėmis kaip kiekybė, pokytis, laikas ir kt.

Sadro metafizinė filosofija sudėtinga, ji kalba apie transsubstancinį sielos judėjimą, dvasinį (*ruhani*), fizinį (*džismani*) ir, Paracelso terminiją pasitelkus, „astralinį“ (*al džism al latif*) kūnus. Po mirties šie kūnai turi savo esatis, niekur nepranyksta ir yra „apgauti“ savo veiksmų, kuriuos darė šiame pasaulyje (tai primena hinduizmo, budizmo ir džainizmo karmos teoriją).

Irano filosofo Mulos Sadro filosofija – tai nuo ikiislmiškų, su Zaratustra susijusių tradicijų, manichėjų mokyimo, mazdahizmo iki Islamo filosofijos ir mitologijos derinys.

Sadro filosofijos suvokimas Irano (šiizmo), Islamo apskritai ir pasaulinės filosofijos kontekste atveria naujus horizontus ir padeda pažinti Rytų ir Vakarų sąsaukas. Sadro filosofija padarė įtaką ne tik tokiems žymiausiems šiuolaikiniams Irano filosofams kaip Allameh Tabatabaei ir Mahmoudas Khatami, bet ir *mahdaviato* doktrinai. Jos svarba Vakarų filosofijoje nebuvo reikiamai įvertinta. XX a. pabaigoje prašnekta apie Sadro ir persų, Islamo filosofijos svarbą pasauliniame kontekste. Tam buvo daug objektyvių priežasčių, iš kurių pirmiausia svarbiausia – „helenomanijos“ mitologijos gyvybingu-

mas, eurocentrinų nuostatų viešpatavimas, islamofobija, menkas neeuropinių filosofijos tradicijų pažinimas.

Mula Sadras – akademinės filosofijos marginalijose buvęs persų filosofijos fenomenas – tai raktas, atveriantis duris į artimą ir vis dar tolimą Islamo pasaulį. Islamo – kaip labiausiai plintančios pasaulyje religijos – ir Islamo – filosofijos, atveriančios naujas ontologines įžvalgas pasaulio visuomenei.

LITERATŪRA

Pagrindiniai šaltiniai

- Sadra (Sadra al-Din Mohammad Shirazi), *Al-Rasa'il*, Tehran, 1968.
- Sadra (Sadra al-Din Mohammad Shirazi), *Al-Shawahid al-Ruboobiyyah*, Mashhad, 1978.
- Sadra (Sadra al-Din Mohammad Shirazi), *On the Hermeneutics of the Light Verse of the Qur'an* („Tafsir Ayat al-Nur“).
- Sadra (Sadra al-Din Mohammad Shirazi), *Al-Hekmat al-Arshiyah*, ed. Ahani, Tehran, 1981 [English trans. by J. W. Morris, *The Wisdom Of The Throne*].
- Sadra (Sadra al-Din Mohammad Shirazi), *Al-Hekmat al-Muta'aliyah Fi al-Asfar al-Arba'ah al-Aqliyyah*, also ed. S. M. H. Tabataba'ii, Vols. I–IX, Tehran, 1958, 1982.
- Sadra (Sadra al-Din Mohammad Shirazi), *Mafatih al-Ghayb*, ed., trans. M. Khajavi, Tehran 1984.
- Sadra (Sadra al-Din Mohammad Shirazi), *Sharh Usul al-Kafi*, Tehran, N. D.

Visi Mula Sadro veikalai, suskirstyti pagal tematiką

1. Literatūra. Persų kalba.
 - 1.1. *Divan-i ash'ar* (Eilių antologija).
2. Korano komentarai (tafsirai). Arabų kalba.
 - 2.1. *Asrar al-ayat wa anwar al-bayyinat* (Korano eilučių ir akivaizdžių tiesų šviesos paslaptys).
 - 2.2. Komentarai sūrai „Al-Fatiha“.
 - 2.3. Komentarai sūrai „Al-Baqara“.
 - 2.4. Komentarai 256 ajetui „Al-Kursi“ iš sūros „Al-Baqara“.
 - 2.5. Komentarai sūrai „An-Nur“.
 - 2.6. Komentarai sūrai „Ya-Sin“.
 - 2.7. Komentarai sūrai „As-Sajda“.
 - 2.8. Komentarai sūrai „Al-Hadid“.
 - 2.9. Komentarai sūrai „Al-Jumu'ah“, dar žinomas kaip „Al-Matali' wa'l-ishraqat“.
 - 2.10. Komentarai sūrai „Al-Waqi'ah“.
 - 2.11. Komentarai sūrai „At-Tariq“.
 - 2.12. Komentarai sūrai „Al-A'la“.
 - 2.13. Komentarai sūrai „Az-Zalzala“.
 - 2.14. Komentarai sūrai „Al-Tawhid“.
 - 2.15. *Ma'ani al-Alfaz al-Mufradat min al-Qur'an* (Kai kurių Korano terminų interpretacija).
 - 2.16. *Mutashabihat al-Qur'an* (Korano metaforos).
 - 2.17. *Mafatih al-ghayb* (Raktai į slaptį).
3. Hadysai. Arabų kalba.
 - 3.1. *Sharh al-Usul al-kafi* (Komentaras „Usul al-kafi“).
 - 3.2. Įvairių hadysų komentarai.
4. Gnozė ir etika. Persų ir arabų kalbomis.
 - 4.1. *Si asl* (Trys principai). Persų kalba.
 - 4.2. *Kasr al-asnam al-jahiliyyah* (Nežinojimo stabų griovimas). Arabų kalba.
5. Filosofijos veikalai. Arabų kalba.
 - 5.1. *Ittihad al-aqil wal-ma'qul* (Intelektas ir suvokimo vienybė).
 - 5.2. *Ittisaf al-mahiyyah bi'l-wujud* (Egzistencija yra esmės predikatas).
 - 5.3. *Iksir al-'arifin fi m'arifah tariq al-haqq wa'l-yaqin* (Gnostikų eliksiyras. Apie Tiesos kelio ir tikrumo žinojimą).
 - 5.4. *Al-Tashakhhus* (Individualizavimas).
 - 5.5. *T'aliqat al-Shifa* (Apie Ibn Sinos „Gydymo knyga“).
 - 5.6. *T'aliqat ala sharh hikmat al-ishraq* (Apie Qutb al-Din Shirazi parašytą Suhrawardžio „Išrako išminties“ komentarą).
 - 5.7. *Huduth al-'alam* (Laikinoji pasaulio kūrinija).
 - 5.8. *Al-Hikmat al-muta'aliyyah fil-asfar al-arba'ah al-'aqliyyah* (Transcendentinė filosofija apie keturias sielos keliones).

- 5.9. *Sarayan nur wujud al-haqq fil-mawjudat wa ihatah bil-mumkinat* (Dieviškosios tiesos šviesos įsiskverbimas į kūriniją).
- 5.10. *Sharh al-hidayat al-athiriyah* (Komentaras Athir al-Din Fadl Ibn 'Umar Abhari Samarqandi knygai „Vadovavimas“).
- 5.11. *Limmiyyah ikhtisas al-mintaqah bi-mawdi' mu'ayyan min al-falak* (Traktatas apie zodiaką ir sferas).
- 5.12. *Al-Masa'il al-qudsiyyah wa al-qawa'id al-malakutiyyah* (Dvasiniai klausimai apie dangiškas taisykles).
- 5.13. *Al-Masha'ir* (Metafizinės įžvalgos).
- 5.14. *Al-Waridat al-qalbiyyah fi m'arifat al-rububiyyah* (Dieviško žinojimo įkvėpimas Širdžiai).
6. Kalamo (teologijijos) veikalai. Arabų kalba.
 - 6.1. *Al-Hashr* (Apie prisikėlimą).
 - 6.2. *Al-Hikmat al-'arshiyah* (Sosto išmintis).
 - 6.3. *Khalq al-a'mal. Jabr wa tafwiz al-qadr wa af'al al-'ibad* (Apie žmogaus veiksmus).
 - 6.4. *Al-Shawahid al-rububiyyah fil-manahij al-sulukiyah* (Dieviškieji dvasinės realizacijos kelio liudininkai).
 - 6.5. *Al-Qada' wal qadr fi af'al al-bashar* (Apie Dievo įstatymų ir likimo bei žmogaus veiksmų problemą).
 - 6.6. *Al Mabda' wal-ma'ad* (Kilmė ir sugrįžimas).
 - 6.7. *Al-Ma'ad al-jismani – Zad al-salik – Zad al-musafir* (Traktatas apie kūno prisikėlimą).
7. Logikos veikalai.
 - 7.1. *Al-Tasawwur wal-tasdiq* (Konceptas ir sveikas protas).
 - 7.2. *Al-Lama'at al-mashriqiyyah fil mabahith (al-funun) al-mantiqiyyah-al-tanqih* (Illuminacionistinis požiūris į logikos meną).

Kita literatūra

- Abdul Rahim Afaki, *The Notions of Māhiyyah and Eidos: A Comparison between Sadrā's Transcendent Philosophy and Husserl's Phenomenology // Transcendent Philosophy 2*, 173–191, London: Academy of Iranian Studies.
- Acikgenc, A., *Heidegger and Sadra*. ISTAC: Kuala Lumpur 1992.
- Akbarian, Reza, *The Transcendent Philosophy and Contemporary Philosophical Thought*, Tehran: Sadra Islamic Philosophy and Research Institute, 2007.
- 'Alawi, Hadi, *Nazariyyah al-harakat al-jawhariyyah 'ind al-Shirazi*, Beirut: Dar al-Tali'ah, 2004.
- Al-i Yasin, J'afar, *Sadr al-Din Shirazi Mujaddid al-Falsafah al-Islamiyyah*, Baghdad: Matb'ah Ma'arif, 1996.
- Ashtiyani, Jalal al-Din, *Mula Sadra's Life and Philosophical Ideas*, Tehran: Nihzat Zanan Musalman, 1981.
- Ayatollah, Hamidreza, *Mula Sadra's Sadiqqin argument for the existence of God. An Islamic response to Hume and Kant*.
- Baqiri Khurramdashti, Nahid, *A Comprehensive Bibliography of Mula Sadra*, Tehran: Sadra Islamic Philosophy and Research Institute, 1999.
- Burrell, David, *Thomas Aquinas and Mula Sadra Shirazi and the primacy of essence/wujud*, *Philosophical theology*, vol. 8 (1999), pp. 207-19.
- Chittick, William, tr., *The Elixir of the Gnostics*, Provo: Brigham Young University Press, 2003.
- Corbin, Henry et al., *Sadr al-Din Shirani Known as Mula Sadra or Sadr al-Muta'allihin: the Islamic Philosopher and Thinker*, translation and adaptation by Zabihullah Mansuri, Tehran: Jawidan, 1993.
- Corbin, Henry, *An Introduction to Mula Sadra's al-Masha'ir*, Preface and translation by Karim Mujtahidi, accompanied by the Persian translation of al-Masha'ir by Badi' al-Mulk Mirza 'Imad al-Dawlah, Tehran: Sadra Islamic Philosophy and Research Institute, 2002.
- Danaseresht, Akbar, *Thoughts of Suhrawardi and Mula Sadra or a Summary of Hikmat al-Ishraq and al-Asfar*, Tehran: Ibn Sina, 1945.
- Halabi, 'Ali Asghar, *Mula Sadra in the History of Philosophy in Iran and the Islamic World*, Tehran: Asatir, 1994.
- Haqiqat, 'Abdulrafi', *Mula Sadra in the History of Iranian Sciences and Philosophy from the Wise Jamasp until Hakim Sabziwari*, Tehran (No date).
- Izutsu Toshihiko, *The Concept and Reality of Existence, Studies in the Humanities and Social Relations 13*, Tokyo: Keio Institute of Cultural and Linguistic Studies, 1971.
- Jambet, Christian, *The Act of Being: The Philosophy of Revelation in Mula Sadra*, Trans. Jeff Fort, New York: Zone Books, 2006.
- Kamal, Muhammad, *Mula Sadra's Transcendent Philosophy*, Ashgate Publishing, Ltd., 2006.
- Karamati, Muhammed Taqi, *Impacts of Philosophical Principles on Mula Sadra's Interpretation*, Tehran: Sadra Islamic Philosophy and Research Institute, 2006.
- Khamenei, Seyyed Mohammed, *Mula Sadra's Life, Character, and School*, Tehran: Sadra Islamic Philosophy and Research Institute, 2000.
- Khamenei, Seyyed Mohammed, *The Transcendent Philosophy and Mula Sadra*, Tehran: Sadra Islamic Philosophy and Research Institute, 2004.
- Khamenei, Seyyed Mohammed, *Mula Sadra, Hermeneutics, and Divine Perception*, Tehran: Sadra Islamic Philosophy and Research Institute, 2006.

- Khawajawi, Muhammed, *Lawami 'al-'arifin fi ahwal Sadr al-Muta'allihin (A Study of Mula Sadra's Life, Thoughts, Works and Ideas)/accompanied by the treatise On the Principles and Development of Philosophy*, Tehran: Mawla, 1987.
- Mahmoud Khatami, *From a Sadraean Point of View: Toward an Ontetic Elimination of the Subjectivistic Self*, Tehran: Salman-Azadeh Publication, 2004.
- Miri, Seyyed Muhsen and 'Ilmi, Muhammed J'afar, *Topical Index of al-Asfar*, Tehran: Hikmat Publications, 1995.
- Mishkat ad-Dini, 'Abdulmuhsin, *The Influence and Principles of General Theories of Mula Sadra's Natural Philosophy*, Tehran: Ibn Sina, 1968.
- Mishkat al-Dini, 'Abdulhussein, *A Glance at Mula Sadra's Philosophy*, Tehran: Agah, 1982.
- Morewedge, P., tr., *The Metaphysics of Mula Sadra. The Society for the Study of Islamic Philosophy and Science*. New York 1992.
- Morris, James W., tr., *The Wisdom of the Throne: An Introduction to the Philosophy of Mula Sadra*, Princeton: Princeton University Press 1981.
- Nadri Abyanah, Fereshteh, *Impacts of Ibn 'Arabi on the Transcendent Philosophy*, Tehran: Sadra Islamic Philosophy and Research Institute, 2007.
- Nasiri, Ali, *Mula Sadra's Interpretive School*, Tehran: Sadra Islamic Philosophy and Research Institute, 2007.
- Nasr, S.H., *Sadr al-Din Shirazi and his Transcendent Theosophy*. Tehran: Institute for the Humanities and Cultural Studies 1997 (2nd Edition).
- Peerwani, Latimah, tr., *On the Hermeneutics of the Light Verse of the Qur'an*. London: ICAS, 2004.
- Rahman, Fazlur, *The Philosophy of Mula Sadra*, Albany: State University of New York Press, 1975.
- Rashid, Hussein'ali, *Two Philosophers from the East and the West (Mula Sadra and Einstein)*, Tehran: Farahani Publications, 1968.
- Rizvi, Sajjad H., *Mula Sadra Shirazi: His Life, Works and Sources for Safavid Philosophy*, Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Rizvi, Sajjad H., *Mula Sadra and Metaphysics*, Taylor & Francis Ltd., 2009.
- Safawi, Salman, *A Comparison of the Ideas of Aristotle and Mula Sadra about God (Necessary Being)*, Tehran: Salman Safawi, 1992.
- Sajjadi, J'afar, *Philosophical Terminology of Mula Sadra*, Tehran: Tehran University, 1961.
- Sajjadi, J'afar, *Motion in Mula Sadra's View in the History of Gnosis and Philosophy in Islam*, Tehran: Institute for Cultural Research and Studies, 1988.
- Subhani Tabrizi, J'afar, *Ontology in Mula Sadra's School*, Qum: Dar al-Tabligh Islami, 1980.
- Torbati, Muhammed Jawad, *Sadr al-Din Shirazi and the Principles of his Philosophical Thoughts*, Tabriz: 1933.
- Umid, Mas'ud, *Three Muslim Philosophers: Shaykh al-Ishraq, Mula Sadra, 'Allamah Tabataba'i*, Tehran: Sadra Islamic Philosophy and Research Institute, 2005.
- Zamanian, Muhammed Taqi, *A Study of Mula Sadra's Thoughts*, Tehran: Tehran University, 1975.
- Zanjani, Abu 'Abdullah, *al-Filsuf al-kabir Sadr al-Din Shirazi*, Tehran: Sadr, 1969.

Mindaugas PELECKIS

JONAS NEKRAŠIUS

DAILĖS GYVENIMAS IR DAILININKAI ŠIAULIUOSE NUO 1918 IKI 1945 METŲ

Tęsiame „Varpai“ 2022 (46) numeryje pradėtą pasakojimą apie dailininkus ir dailę Šiaulių krašte¹. Šįkart apžvelgiami dailininkai, dailė ir su ja susiję amatai Šiauliuose nuo 1918 iki 1945 m.

XX a. I pusės amatai ir tautodailė Šiauliuose

Pirmosios Lietuvos Respublikos metais Šiauliuose buvo plėtojami amatai – tradicinės profesijos, kurių atstovai paprastai vadinami amatininkais, o gaminiai buvo gaminami rankiniais įrankiais arba neautomatinėmis mašinomis. Amatininkams buvo priskiriami ir su daile bei tautodaile susijusių tradicinių profesijų atstovai – auksakaliai, juvelyrų, graverių, baldų stalių, dailidžių, kalvių, puodžių, drožėjų, knygrišių, siuvėjų, kailių dirbėjų, kailininkų, metalo dirbėjų, dažytojų, odininkų, antkapių, paminklų ir kryžių dirbėjų ir kiti dailių amatų atstovai.

Įmonės, kuriose dirbo 1–4 darbininkai ir jose vyravo rankų darbas, buvo vadinamos amatų dirbtuvėmis, o tų įmonių savininkai – amatininkais. 1929 m. Šiauliuose buvo 1733 amatininkai, iš jų 922 meistrai, 533 jų padėjėjai ir 278 mokiniai. 1930 m. tokių įmonių savininkų dirbtuvių Šiauliuose buvo 152. Jose daugiausia dirbo patys savininkai su savo šeimos nariais.

Pagal Šiaulių miesto valdybos 1929 m. balandžio 23 d. nutarimą Nr.4375, Šiaulių amatininkai buvo registruojami Šiaulių miesto valdyboje,

kur, patikrinus jų teorijos ir praktikos žinias, buvo išduodamas liudijimas, jame įrašant specialybės laipsnius (I ar II)².

Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu Šiauliuose, Vilniaus gatvėje buvo įsikūrę nemažai auksakalių, juvelyrų ir graverių, veikė jų dirbtuvių: juvelyras, graveris ir laikrodininkas Icikas Baronas, auksakalys Abromas Fišeris, brolių Šapiro juvelyrinė ir graviravimo dirbtuvė ir kt. Juvelyro Aharono Melcerio juvelyrinių dirbinių dirbtuvė buvo įsikūrusi Vilniaus g. 203, tarp Tilžės ir Varpo gatvių (dabar Vilniaus g.142). Meistras savo gaminius žymėjo specialiu antspaudu. Dirbtuvės klientai buvo ne tik šiauliečiai, bet ir aplinkinių kaimų žmonės, atvykdavę į Šiaulius nusipirkti vestuvinių žiedų, papuošalų³. Cilė Volpienė dirbo graviruotoja Šiaulių miesto savivaldybės dirbtuvėje.

Be šių amatininkų Šiauliuose dar buvo auksakaliai Simonas Borakas ir Dovydas Šterlingas, dirbę metalo dirbinių dirbtuvėje „Fainolit“.

1940 m. Šiauliuose buvo 6 kryžių ir paminklų dirbtuvės: B. Cesevičiaus kryžių dirbtuvė Tilžės g.198, Juozo Klykausko paminklų ir akmens kryžių dirbtuvė Kalinausko g.10, N. Liniovo paminklų dirbtuvė Dariaus ir Girėno g. 49, Jono Važio paminklų ir vainikų dirbtuvė J. Jasenskio g.21, Antano Krivicko karstų ir bažnytinių darbų dirbtuvė, buvusi Rūdės g.14, meistro ir liaudies skulptoriaus Jono Mrozinskio antkapinių paminklų ir bažnytinių skulptūrų dirbtuvė (įkurta 1914 m.) Pakluonių g. 54 (vėliau – Tilžės g. 126B) ir kt.

J. Mrozinskis (1882–1943) buvo kilęs iš Lenkijos, Čenstakavos apylinkių. Dar vaikystėje išryškėjo jo gabumai drožybai, jis keliolika metų mokėsi pas Čenstakavos meistrus, dirbo pas įvairius amatininkus Lenkijoje. Apie 1906-uosius didžiausių Lietuvoje bažnytinės įrangos dirbtuvių savininkas Aleksandras Zaborskis J. Mrozinskį parsikvietė dirbti į Šiaulius. J. Mrozinskis, A. Zaborskio padedamas, 1914 m. Šiauliuose, dabartinėje Tilžės g. 126b įkūrė savo dirbtuvę. J. Mrozinskis buvo skulptorius praktikas, neturėjęs akademinio išsilavinimo. Jis buvo gerai žinomas savo darbais, išdrožęs nemažai skulptūrų Šiaulių Šv. Jurgio, Akmenės, Užvenčio, Šiluvos ir kitoms bažnyčioms.

Po Pirmojo pasaulinio karo, per kurį buvo sunaikintas A. Zaborskio fabrikas, J. Mrozinskis ėmėsi savarankiškos veiklos ir itin daug dirbdino antkapinių paminklų iš granito. Buvo vienas iš tuo metu populiarios meninio paminklų liejimo iš betono technologijos pradininkų. Sukūrė kelias dešimtis paminklų, pastatytų senosiose Šiaulių kapinėse, taip pat ir pagrindinį

paminklą tose kapinėse palaidotiems Lietuvos kariuomenės kariams ir savanoriams. Minint Vytauto ir Lietuvos krikšto jubiliejus, sukūrė keliolika jubiliejinių paminklų⁴.

1922 m. Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčiai „iš dail. Mrozinskio Šiauliuose nupirkta Kristaus prisikėlimo figūra už 800 auksinių, keturios iš medžio išdrožtos statulos šoniniams altoriams: šv. Antano, šv. Elzbietos, šv. Pranciškaus, šv. Agnietės. Už tai jam užmokėta 2000 auksinų“⁵.

Dekoratorius ir dažytojas Vladas Čižauskas (1888–1970) buvo bažnyčių dekoravimo, altorių meistras. V. Čižauskas vaikystėje anksti neteko tėvų, pas giminaitį dirbo mokiniu karietų dirbtuvėje, vėliau išmoko apdailininko, dekoratoriaus amato. Nuo 1912 m. pradėjo dirbti A. Zaborskio dirbtuvėje Šiauliuose. Jis gyveno Šiauliuose, Tilžės g.123. 1922 m. čia įkūrė bažnyčių dekoravimo, altorių ir įvairių religinių stovylų dirbtuvę.

V. Čižausko dirbtuvės darbų apimtys pranoko net A. Zaborskio fabriko bažnyčioms atliekamus dailės darbus. V. Čižausko dirbtuvėje dirbo 3–4 drožėjai, 6 staliai, auksuotojas, bažnyčių dekoruotojai, dailidės, tinkuotojas, mūrininkas ir kt. Pats V. Čižauskas droždavo iš medžio, tapydavo paveikslus, darydavo gipsines formas skulptūroms lieti, auksuodavo ir kt. Jo dirbtuvė Šiauliuose pagal darbų apimtį buvo pati stambiausia Lietuvoje. Šios dailės dirbtuvės savininkas V. Čižauskas per savo atstovą Paryžiuje susisiekdavo su įvairiais restauratoriais, gaudavo naudingos informacijos apie bažnytinio meno tendencijas Europoje.

Tarpukariu Šiauliuose dar dirbo šie dažytojai ir dekoratoriai: Abromas Einhornas, Bliumas Elijošius, Feliksas Berelovičius, Ilija Flaksas, Abramus Furmanas, Berelis Genendė, Icikis Markas, Jokubas Ovičius, tėvas ir sūnus Korsakai, gyvenę Rygos g. 2, M. Šusteris, gyv. Vilniaus g. 158, Bronė Rubinšteinienė, Jeine Voinas, Jankelis Volkas, Vaclovas Žukauskas ir kt.

Markusas Lipšicas dirbo dažytoju Šiaulių miesto savivaldybėje, Volfas Reznikas, medžiagų dažytojas, dirbo Salmano cheminėje dažykloje ir valykloje, Sara Reznikienė dirbo Salmano cheminėje dažykloje ir valykloje. Veikė M. Fainšteino ir A. Movšovičiaus dažykla Šaltinių g. 5, dažymo dirbtuvė Dvaro g. 92.

1940 m. Šiauliuose buvo viena dažų dirbtuvė, dažytojais (dar vadina-
mais maleriais, teplioriais) dirbo Elija Abelsonas, V. Albrehtas, gyv. Ginkū-
nų g.19, Liuba Amolskienė, Faivušas Baravykas, gyv. Tilžės g. 164, Senderis
Beršteinas dirbo Šiauliuose dažykloje.

Seniausia Šiauliuose iškabų dirbtuvė buvo tapytojo Mendelio Šusterio dirbtuvė, veikusi Varpo g. 14. Dirbtuvė įsteigta 1920 m. Joje buvo daromos iškabos ant namų sienų iš medienos, metalo, stiklo ir kitų medžiagų. Dar buvo Večislavo Misiulio fotoateljė ir iškabų dirbtuvė Dvaro g.151, Abromo Šachmundo iškabų dirbtuvė Dvaro g.92, Antano Tijūnaičio rėmų dirbtuvė Gumbinės g.4 (dar – Stasio Tijūnaičio Dariaus ir Girėno g.57) ir kt.

1940 m. Šiauliuose buvo dvi iškabų ir rėmų dirbtuvės. Tarpukariu populiariausia mieste buvo 1925 m. įsteigta iškabų ir rėmų dirbtuvė „Atmintis“ Dariaus ir Girėno g. 57 (dar – Vilniaus g.165 (P. Višinskio g. kampas). Jos savininkas buvo Juozas Vaičaitis (1896–1979). Apie šią dirbtuvę reklama skelbė: „Rėmai. Iškaba. Emaliuotos ir varinės iškabos. Emaliuoti namų numeriai. Porceliano paveikslai į paminklus. Specialus paveikslų įrėminimas apsaugojant nuo dulkių. Didinami portretai. Esant reikalui net iš blogiausių fotografijų.“⁶

Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu Šiauliuose įvairius kalvystės darbus dirbo J. Basanavičiaus gatvėje įsikūrusios Alekso Sakalausko, Juozo Upto, Kosto Užkuraičio kalvės, Vilniaus gatvėje dirbo kalviai Kazys Cečkauskas, Jokimas Kavaliauskas ir Kostas Locas.

Dar Šiauliuose buvo šios kalvės ir juose dirbo šie kalviai: Kostas Buda Aukštojoje g.30, Petras Dargevičius Žemojoje g.3, Abelio ir Iciko Fridmanų kalvė Gytarių g.4, Vacys Juozapavičius Trakų g.2, Antanas Kudrickas dirbo kalvėje Trakų ir Ežero gatvių kampe, Monkevičiaus ir Ščepanavičiaus kalvė buvo Tilžės g.88, Faivušo Noikos, Prano Šemetos kalvė – Dvaro g.126, Feliksas Švaplis, Juozo Urkio kalvė – Pakluonių g.66, Alfonso Žalkevičiaus kalvė Pagyžių (dabar Vytauto) g., Lietuvių akcinės bendrovės „Birutė“ garažas-kalvė Stoties g.11, prekių sandėlis-dirbtuvė Stoties g. 14 (savininkas Izaokas Riazanskis) ir kt.

Lietuvoje daugėjant bibliotekų, plečiantis knygų prekybai, aptariamuoju laikotarpiu knygrišystė Šiauliuose pastebimai atgijo. Suaktyvėjo seniau dirbę knygrišiai. Vieni jų telkėsi prie knygynų, iš kurių įrištas knygas pardavo bibliotekos, kiti vertėsi savarankiškai.

Modernių knygrišyklų poreikis mieste išaugo XX a. trečiajame dešimtmetyje, todėl jas bandė įsirengti daugelis finansiškai pajėgesnių spaustuvių ir dirbtuvių. Šiaulių spaustuvės turėjo knygrišyklas, dar mieste dirbo pavieniai knygrišiai. Jie priimdavo užsakymus ir iš įvairių klientų, kurie dažniausiai knygrišykloms patikėdavo įrišti administracinio turinio dokumentus.

Masiškai knygas įrišdavo didelės knygrišystės įmonės, viršeliais rūpinosi spaustuvės, leidyklos.

1920 m. spalio mėnesį prie Š. Savičiaus ir B. Šumkauskio spaustuvės Dvaro g. 24 atidaryta Iciko Levitaso knygų rišykla, kurioje buvo atliekami įvairūs knygų rišimo darbai⁷.

Maždaug nuo 1922 m. įrišimo darbus atlikdavo „Grafikos“ spaustuvei priklausiusi knygrišykla, įsikūrusi Dvaro g.70. Šioje knygrišykloje knygos buvo įrišamos kartono viršeliais, gaminami aplankalai, dėžutės iš kartono ir odos. Knygrišystės darbus mieste atlikdavo ir „Titnago“ spaustuvė, P. Viešulienės spaustuvė „Lietpress“, kitos spaustuvės, „Kultūros“ bendrovė, kitos nedidelės dirbtuvėlės ir pavieniai knygrišiai. Daug darbo turėjo knygrišiai P. Kiaulys, S. Mackevičius, V. Levito ir L. Goco knygų rišykla ir kt.⁸

1924 m. sausio mėnesį Dvaro g. 30 rūsyje įsikūrė I. Sorensono knygrišykla ir dėžučių dirbtuvė. Iš senųjų knygrišių Šiauliuose dar dirbo S. Mackevičius. XX a. trečiajame dešimtmetyje Vulfo Levito ir Leibo Goco knygrišykla ir kartonažo dirbtuvė atliko įvairius knygų įrišimo užsakymus ir kartonažo darbus⁹.

Šiaulių mokytojų seminarijoje beveik kasmet vasarą rengiamuose pedagoginio darbo kursuose mokytojai buvo supažindinami su kartonažo ir knygrišystės pagrindais, mokomi įrišti knygas, pasigaminti įvairių aplankalų ir dėžučių. 1925 m. vasarą mokytojų kursuose kartono darbus dėstė V. Stulgys, knygrišystę – žinomas pedagogas ir bibliotekininkas, knygos „Kartonažo ir knygrišystės darbų vadovėlis“ autorius Vincas Ruzgas (1890–1972)¹⁰.

1928 m. knygrišio I. Sorensono dirbtuvėje, buvusioje Dvaro g. 30, įsidarbino Kazimieras Ežerskis. Knygrišystės amato jį išmokė mokytojas Brunonas Gužauskas. K. Ežerskiui sekėsi neblogai, todėl Kultūros ir švietimo draugija 1929 m. jį pasikvietė į Aušros alėjoje įsikūrusį knygyną, kuriam vadovavo J. Palčiauskas. 1930 m. gegužės 5 d. K. Ežerskis pradėjo dirbti knygrišiu Savičiaus ir Šumkauskio spaustuvėje (vėliau – „Grafikoje“, iki 1940 m.), kuri buvo įsikūrusi Vilniaus ir Dvaro gatvių kampe. Spaustuvėje dirbo apie 20 žmonių. Joje buvo rinkykla (dirbo 10 žmonių), mašinų skyrius, o rūsyje – knygrišykla. K. Ežerskis dar dirbo knygrišiu kitose Šiaulių spaustuvėse – „Astroje“ (1941–1944), „Titnago“ (1945–1966) ir kt. Prieš išeidamas į pensiją (1974 m.) K. Ežerskis dirbo Šiaulių buitinio gyventojų aptarnavimo kombinato knygrišykloje.

Maždaug 1930 m. dabartinėje Vasario 16-osios g. savo namuose knygas įrišinėjo Stanislovas Sipkus (1910–1993). 1937 m. jis persikėlė gyventi į Rūtos g.4 ir visą gyvenimą vertėsi knygrišio amatu. Įrišinėjo knygas bei dokumentų rinkinius mokyklų bibliotekoms, įvairioms organizacijoms, privatiems asmenims. Dirbo rankomis, tik nunešdavo paruoštus knygų blokus į „Titnago“ spaustuvę apipjaustyti. Jis knygrišiu išdirbo iki 1974 m., tačiau ir išėjęs į pensiją nemetė savo amato. Kol turėjo jėgų, įrišdavo knygas, dokumentus, tvarkė gana turtingą savo namų biblioteką.

1932 m. Šiauliuose veikė dvi knygrišykos, kurios atliko visus knygrišystės darbus. Šiose įmonėse dirbo 26 darbininkai¹¹.

1933 m. Šiaulių valstybinėje I-ojoje amatų mokykloje (direktorius Albinas Geležiūnas) be kitų skyrių buvo įkurtas Odos dirbinių ir moderniosios knygrišystės skyrius, kuriame moksleiviai buvo supažindinami su knygrišystės pagrindais. Ši valstybinė amatų mokykla veikė iki 1940 m.¹²

Šiaulių, kaip ir kitų Lietuvos miestų, geresniems knygrišiams darbo netrūko. Albumų ir jų viršelių, bloknotų gamyba, sąsiuvinų ir kitos rašomosios medžiagos formavimas buvo beveik pagrindinis knygrišių darbas. Be knygų aptaisymų dar buvo knygų įrišimas, kuris taip pat atnešdavo knygrišiams nemažai pajamų¹³.

Iki 1940 m. sovietų okupacijos Šiauliuose veikė šios knygrišykos: V. Levito ir L. Goco knygrišykla ir dėžučių dirbtuvė Vilniaus g.203, Juozo Želvio knygrišykla Dvaro g.49, Iciko Levitaso knygrišykla ir dėžučių dirbtuvė Tilžės g.159 (buvusiame L. Jakavičiaus knygyne)¹⁴, Kosto Kardinsko kartonažo dirbtuvė Dvaro g.123. 1940 m. Šiauliuose iš viso veikė 8 knygrišykos, dėžučių ir maišelių dirbtuvės¹⁵.

1941 m. vasario 5 d. duomenimis, 1940 m. Šiauliuose verslo liudijimus turėjo šie knygrišiai ir knygrišykos: V. Levito ir L. Goco knygrišykla ir kartono dėžučių dirbtuvė Vilniaus g.203, Ickas Levitas (Tilžės g.159), Juozas Želvis (Dvaro g.49) ir kt. Knygrišykos skyrius turėjo „Grafikos“ ir „Titnago“ spaustuvės¹⁶.

Amatininkams ruošti Šiauliuose buvo organizuojami įvairūs amatų kursai ir mokyklos. 1918 m. lapkričio mėnesį laikraštyje „Nauja gadynė“ buvo išspausdintas skelbimas: „Barbora Mačiunienė siuvėja-dailininkė sugrįžusi iš Rusijos, apsigyvenusi Šiauliuose, Turgaus gatvė Nr. 2, (Marktstr.) vėl atidengia moterų rūbų kirpimo, siuvimo ir rankų darbo mokyklą. Mokinės jau priimu. Pranešu visoms savo buvusioms mokinėms ir darbininkėms, kad duotų žinoti kitiems apie mokyklos atidengimą.“¹⁷ 1924 m. kovo

18 d. Šiauliuose, Vilniaus g.2, Joana Teperytė atidarė piešimo ir kirpimo kursus¹⁸.

Siuvimo kursus Šiauliuose 1926–1940 m. steigė privatūs asmenys, sukaupę patirties, tobulinęsi užsienyje, ieškančys naujų siuvimo ir kirpimo metodų. Šių kursų steigėjai dažnai leido specializuotą spaudą ir knygas, skirtas siuvėjams. 1924 m. siuvimo kursai veikė Šiauliuose. Minėtų kursų organizatorius buvo siuvėjas profesionalas J. Chmieliauskas. Jis ne tik gerai išmanė siuvėjo amatą, vadovavo siuvimo kursams, bet ir nuo 1924 m. leido žurnalą siuvėjams „Siuvėjų patarėjas“ (1924–1926 m., 1930 m.)¹⁹.

1933 m. lapkričio 19 d. laikraštis „Įdomus mūsų momentas“ paskelbė apie Statybos amatininkų kursus Šiauliuose. Jame rašoma: „Žemės ūkio rūmams leidus nuo gruodžio 1 d. iki 16 d. Šiauliuose rengiami statybos amatininkams kursai. Kursuose bus dėstoma bendroji statyba, betono ir gelžbetonio konstrukcijos, molio statyba, trobesių vidaus įrengimas, krosnių statyba, medžio ir dažymo darbai. Mokslas kursuose neapmokamas. Pragyvenimo ir butu kursantai pasirūpina patys. Sėkmingai baigę teoriją ir atlikę visų metų prie statybos darbų praktiką gaus atitinkamą pažymėjimą²⁰.

Tos pačios dienos tame pačiame laikraštyje buvo patalpintas dar vienas skelbimas apie kursus dažytojams, kuriame rašoma: „Žemės ūkio rūmams leidus, nuo gruodžio 18 iki 23 d. Šiauliuose rengiami dažytojams kursai, kuriuose bus dėstomi naujoviški dažymo būdai, atliekant su įvairiais dažais bandymus. Kursuose mokslas nemokamas, pragyvenimu ir butu rūpinasi patys kursantai. Kursų reikalais žinias teikia apskrities ir rajonų agronomai ir apskrities statybos technikas“²¹.

1933 m. gruodžio mėnesį Šiauliuose surengti dažymo kursai. Laikraštis „Įdomus mūsų momentas“ 1933 m. gruodžio 31 d. rašė: „XII-18-22 d. Šiauliuose Amatų mokykloje Žemės ūkio rūmai suruošė pirmuosius visoj Lietuvoj dažymo kursus. Kursų vedėju ir lektoriumi buvo: Šiaulių apskrities Ž.Ū.R. technikas L. Gudzinskas, kuris jiems suorganizuoti įdėjo daug iniciatyvos. Norinčių lankyti kursus buvo užsirašę 73 asmenys. Tačiau patalpon tilpo tik 60 asmenų. Kursantai buvo supažindinti su emulsiniais dažais, dažymo būdais, jų paruošimu pagal suomių-švedų receptus ir dalinai su aliejiniais, klijiniais dažais ir baltinimu. Po teorijos, atlikti praktikos darbai. Kursantai labai dėkingi organizatoriams ir amatų mokyklos direktoriui už leidimą naudotis patalpa.“²²

1934 m. balandžio 22 d. laikraštis „Įdomus mūsų momentas“ pranešė, kad „Lietuvos tautininkų „Jaunosios Lietuvos“ Šiaulių skyrius ruošia Šiauliuose skyriaus ir rajono nariams nemokamus rankų darbų kursus. Kursuose bus dėstoma: moterims nerimas, siuvimas, siuvinėjimas, kilimėlių darymas, rūbų valymas, audimas ir kt. Vyrams medžio darbai. Vyrams ir moterims bendra knygrišystė ir keramika. Laisvų vietų esant bus priimami ir ne jaunlietuviai“.²³

Pirmosios Lietuvos Respublikos metais Šiauliuose be amatininkų ir su tautodaile susijusių dirbtuvių mieste buvo plėtojama dailė, čia dirbo, kūrė ir savo patirtį miesto gimnazijose, Amatų mokyklose ir Mokytojų seminarijoje skleidė dailininkai.

Šiaulių dailininkai ir dailės gyvenimas mieste

Šiaulietis dailininkas Gerardas Bagdonavičius beveik 65 metus (nuo 1921 iki 1986 m.) mieste plėtojo kūrybą, savo kūriniuose vaizdavo Šiaulius²⁴. Atsižvelgiant į šio dailininko darbų gausą, jo kūrybą aptarsime atskirame šio rašinio skyrelyje.

Šio straipsnio dalyje trumpai apžvelgsime kitus Lietuvos dailininkus ir kūrėjus, gimusius Šiauliuose, čia dirbusius ir rengusius parodas, jų darbus, kurie skirti Šiauliams ar sukurti Šiaulių tema. Pirmosios Lietuvos Respublikos metais (1918-1940) darbų, vaizduojančių Šiaulius, jo apylinkes, yra sukūrę mieste trumpiau ar ilgiau gyvenę ir kūrę dailininkai P. Aleksandravičius, Vytautas Banaitis, J. Janulis, Č. Janušas, J. Jankus, E. Ganusauskas, A. Gudaitis, V. Norkus, T. Petraitis ir kt. Šiauliuose vyko aktyvus dailės gyvenimas, čia buvo rengiamos parodos, vykdavo susitikimai su dailininkais. Šiauliuose gimė, čia gyveno ir kūrė nemažai Lietuvoje žinomų dailininkų.

Aleknavičius Juozas (1906-1987). Dailininkas ir scenografas. Tarpukariu, ketvirto dešimtmečio pabaigoje dirbo Šiaulių dramos teatre dekoracijų atlikėju (įgyvendino Liudo Truikio, Stepo Žuko projektus). Sukūrė ekslibrisų (linoraižinio, medžio raižinio technikomis). 1935 m. pradėjo dalyvauti parodose, 1939 m. surengė parodą Šiauliuose²⁵.

Aleksandravičius Petras (1906-1997). Dailininkas ir skulptorius. Baigęs Kauno meno mokyklą, 1936-40 m. dėstė dailę Šiaulių valstybinėje berniukų gimnazijoje²⁶. Mokytojaudamas Šiauliuose P. Aleksandravičius lipdė skulptūras, eksponavo jas dailės parodose. Šiauliuose sukūrė darbo scenas vaizduojančius stilizuotus bareljefus „Darbai“ Lietuvos ekspozicijai

Paryžiaus tarptautinėje parodoje 1937 m. Ta proga ir pats su Lietuvos dailininkų ekskursija lankėsi Paryžiuje²⁷.

1940 m. P. Aleksandravičius sukūrė akvarelę „Šiauliai“ (28,8x39,6 cm). Šis dailininko darbas saugomas Šiaulių „Aušros“ muziejuje. 1960 m. P. Aleksandravičius sukūrė Lauryno Ivinskio paminklinį biustą Kuršėnuose. P. Aleksandravičius apie savo darbą Šiauliuose rašė: „Šiauliai buvo pasiekę jau gana aukštą kultūrinį lygį. Tai jau nebuvo koks paprastas provincijos miestas, kur po darbo žmonių laukia tiktai degtinė ir kortos²⁸“.

Augulis Vaclovas (1910-1973). JAV lietuvis, biologas, visuomenininkas. Priklausė Lietuvos skautų sąjungai (1923 m.). 1930 m. baigė Šiaulių mokytojų seminariją. Šiauliuose žengė pirmuosius žingsnius į dailę. Dailininko G. Bagdonavičiaus mokinys. V. Augulis, padedant G. Bagdonavičiui, 1930 m. Šiauliuose sukūrė sieninio dydžio Šv. Jurgio, kovojančio su drakonu, paveikslą. Šis kūrinys buvo nutapytas ant drobės ir pasirašytas autoriaus. Yra išlikusi kūrinio nuotrauka. 1930-1935 m. studijavo Vytauto Didžiojo universitete Kaune. Nuo 1949 m. gyveno JAV.

Banaitis Vytautas (1909-1990). Tapytojas, scenografas. 1942-43 m. Šiauliuose lankė dailės studiją. Dailininko G. Bagdonavičiaus mokinys. 1949 m. baigė Kauno valstybinę taikomosios dekoratyvinės dailės institutą. Sukūrė kūrinių, vaizduojančių Šiaulius. Dailės parodose dalyvavo nuo 1950 m. Mirė 1990 m. Vilniuje.

Šiaulių „Aušros“ muziejuje saugomi šie dailininko V. Banaičio piešiniai ir akvarelės, vaizduojančios tarpukario Šiaulius: „Vokiečių g-vė (Užkirkis)“ (popierius, pieštukas, 22 x 33,3 cm, 1933), „Valančiaus g-vė“ (pop., akv., 17,7 x 25 cm, 1936), „Žiūrint iš Gedgaudo g-vės į Vilniaus g-vę (Kaukazas)“ (24,7 x 34,9 cm, 1936), „Kalvė Lauko g-vėj“ (24,9 x 35 cm, 1936), „Pagyžių ir Tilžės g-vių kampas“ (25,5 x 36,3 cm, 1937), „Bizumavičiaus ir Gabrilaičio namai. Šiauliai, Ežero ir Vilniaus gatvių kampas“ (24,7 x 35 cm, 1936), „Dariaus ir Girėno g-vė“ (25,5 x 36,2 cm, 1937), „Varpo g-vė. Zatorskienės namas“ (25 x 34,9 cm, 1937), „Žydų bendruomenės bendrabutis Šiauliai, Varpo g-vė“ (25,5 x 36,4 cm, 1938), „Šiaulių žydų kapinių senieji vartai“ (25,5 x 36,3 cm, 1938) ir kt.

Brašiškytė Gražina (1920-1983). Pirmoji Lietuvos profesionali animatorė, dailininkė-statytoja. Gimė Šiauliuose, čia baigė gimnaziją. 1937 m. įstojo į Kauno meno mokyklą. Prasidėjus karui, su šeima atsidūrė Alma-Atoje (Kazachstane), ten įstojo į laikinai išsikėlusio iš Maskvos kinematografijos instituto Meno fakulteto Multiplikacijos (Animacijos)

skyrių. Mokslus baigė 1948 m. Maskvoje. Dirbo dailininko-statytojo asistente „Sojuzmultfilm“. Kartu su kūrybine komanda kūrė animacinius filmus. 1959 m. sukūrė filmą lietuviška tematika „Gintarinė pilis“. 1961 m. jos statytas filmas „Drakonas“ (Pietryčių Azijos pasakų motyvais) Indijoje, tarptautiniame festivalyje buvo apdovanotas aukščiausiu – „Sidabrinio lotoso“ – prizų, o 1963 m. sukurtas filmas „Tarakonas“ įvertintas „Geriausio metų filmo“ prizų. Iš viso sukūrė 24 animacinius filmus. 2021 m. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje veikė paroda „Gražina ir drakonas“, skirta Lietuvos profesionalios animatorės statytojos Gražinos Brašiškytės (1920–1983) 100-mečiui²⁹.

Bičiūnas Vytautas (1893–1943). Dailininkas, gimė 1893 m. rugpjūčio 20 d. Klovainiuose, Šiaulių aps. Baigė Šiaulių gimnazijos šešias klases. 1918 m. grįžo iš Rusijos į Lietuvą, kuri laiką dėstė piešimą Šiaulių gimnazijoje³⁰.

Bugailiškienė Stefa, Žilytė (1921–2011). Skulptorė. 1940–42 m. mokėsi Šiaulių II gimnazijoje.

Buračas Jonas (1898–1977). Dailininkas. 1921–1922 m. studijavo Šiaulių mokytojų seminarijoje, baigė „Žiburėlio“ mokytojų kursus³¹. Tarpukariu grafikos technika išraižė darbą, kuriame pavaizduota Šiaulių Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia, žiūrint nuo senųjų kapinių pusės (XX a. 4 deš.).

Ganusauskas Edvardas (Eduardas) (1904–1979). Tapytojas, teatro dekoruotojas. 1921 m. grįžęs iš Rusijos, apsigyveno Šiauliuose. 1925–26 m. ir 1928–35 m. studijavo Kauno meno mokykloje tapybą pas Petrą Kalpoką. 1936–39 m. dirbo Klaipėdos dramos teatro, nuo 1939 iki 1956 m. Šiaulių dramos teatro dekoratorius-išpildytojas. Apipavidalino Šiaulių dramos teatro spektaklius. 1941 m. sukūrė scenografijas Šiaulių dramos teatro pastatymams: L. Rachmanovo „Nerami senatvė“, K. Binkio „Atžalynas“, S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Dvylika brolių, juodvarniais laksčiuosių“, P. Vaičiūno „Tėviškės pastogėje“. 1942 m. apiformino S. Filipso pjesę „Gydytojo paslaptis“. Pokario metais sukūrė scenografiją B. Dauguviečio „Žaldokynei“, Žemaitės „Petriui Kurmeliui“, K. Miufkės pjesei „Rytojus bus mūsų“ ir kt. Aliejumi tapė realistinius, ekspresyvios stilistikos paveikslus. Dailininko V. Palaimos žodžiais, tai buvęs tikras lietuviškas ekspresionistas, smuklių, pirčių, gatvių scenų vaizduotojas³². 1940 m. gegužės 10–birželio 5 d. Šiauliuose, Parodų paviljone surengė savo 15 metų kūrybos personalinę parodą, kurioje iš viso buvo apie 300 paveikslų, iš jų 82 – stambiaformatės drobės, tarp jų nemažai Šiaulių vaizdų³³. Pirmosiomis Antrojo pasaulinio

karo dienomis parodų paviljonas su visais ten sukrautais E. Ganusausko paveikslais sudegė. Šiaulių „Aušros“ muziejuje išlikusi tik viena jo tapyta drobė „Šiaulių miesto panoraminis vaizdas“ (drobė, aliejus, 140 x 261,5 cm, XX a. 4 deš.), eksponuojama Venclauskių namuose.

1960 m. E. Ganusauskas nupiešė apie 100 lietuvių pagoniškų dievų atvaizdų ir žanrinių scenų. Šiuose spalvotu tušu ir akvarele atliktuose piešiniuose yra daug fantazijos, išmonės ir humoro. Šiaulietis dailininkas V. Trušys apie šiuos E. Ganusausko kūrinius rašė: „Du savamoksliai entuzias-tai P. Gasiūnas ir E. Ganusauskas rinko iš įvairių šaltinių ir tautosakos me-džiagą apie lietuvių pagonių dievus. E. Ganusauskas (buvęs Šiaulių dramos teatro dailininkas-dekoratorius) P. Gasiūno rašytinę medžiagą iliustravo“³⁴.

XX a. aštuntajame dešimtmetyje E. Ganusauskas sukūrė ekslibrisą spaudos kolekcininkui Povilui Gasiūnui (1897–1966), kuris saugomas V. Rimkaus fonde Šiaulių apskrities P. Višinskio viešosios bibliotekos Knygos grafikos centre.

Gasiulis P. Šiaulių „Aušros“ muziejuje saugomi dailininko P. Gasiu-lio XX a. 4 deš. – 1957 m. sukurti tapybos darbai ir piešiniai: „Šiauliai“ (18,5x28,6 cm, 1937 m.), „Laumokščių namas. Iš Tilžės ir Varpo g. Šiau-liai“ (kartonas, al., 19,8 x 34,2 cm, XX a. 4 deš.), „Šiaulių m. nuo Žuvininkų g-vės“ (kartonas, al., 19 x 23,9 cm, XX a. 4 deš.), „Šiauliai, Tilžės g.“ (kar-tonas, al., 18,9 x 32,2 cm, XX a. 4 deš.), „Šiauliai, kapų koplytėlė“ (popie-rius, pieštukas, 22 x 32,2 cm, XX a. 4 deš.), „Šiaulių ežeras (link Salduvės kalno)“ (popierius, pieštukas, 22,1 x 33,2 cm, XX a. 4 deš.), „Šiaulių m. Petro ir Povilo bažnyčia“ (kartonas, al., 32,7 x 19,7 cm, XX a. 4 deš.), „Eže-ro ir Vilniaus gatvės“ (kartonas, al., 16,8 x 24,8 cm, XX a. 4 deš.), „Šiaulių priemiestis. Trobelė Pakartuvėje“ (kartonas, al., 19,5 x 23 cm, XX a. 4 deš.), „Pakartuvių pakraštys“ (kartonas, al., 33,2 x 19,5 cm, XX a. 4 deš.), „Pakar-tuvėse sena pirtelė“ (kartonas, al., 19,3 x 30,7 cm, XX a. 4 deš.), „Šiaulių priemiestis“ (kartonas, al., 19,5 x 31,1 cm, XX a. 4 deš.), „Šiauliai nuo ežero antrosios pusės“ (kartonas, al., 18,6 x 30,1 cm, XX a. 4 deš.), „Plytų fabri-kas Aleksandrijoje“ (kartonas, al., 19,3 x 31,4 cm, XX a. 4 deš.), „Šiauliai iš Kalnelio pusės“ (kartonas, al., 23 x 35,5 cm, XX a. 4 deš.), „Klebonijos gatvė“ (kartonas, al. 17,7 x 22,8 cm, XX a. 4 deš.), „Pakartuvėje, senas skle-pas“ (popierius, pieštukas, 23,3 x 30,5 cm, 1933), „Šiaulių m. Pagyžių ir Lauko kampas. Kalvė 1936 metų“ (kartonas, al., 19,2 x 32,4 cm, 1936), „Kaukazas. Žiūrint iš Gelgaudo ir Vilniaus g.“ (kartonas, al., 19,2 x 31,6 cm, 1936), „Šiaulių pliažas, žiūrint nuo žydkapių“ (kartonas, al. 18,5 x 33

cm, 1936-1937), „Valavičiaus gatvė“ (kartonas, al., 18,2 x 29,5 cm, 1936), „Šiauliai. Senas namas netoli vandentiekio“ (kartonas, al., 19,7 x 32,3 cm, 1936), „Šiauliai. Pakartuvės“ (kartonas, al., 18,6 x 30,3 cm, 1936 m. liepos mėn.), „Šiauliai iš Pakartuvių“ (kartonas, al., 15,2 x 29,5 cm, 1936-1937 m.), „Šiaulių vaizdas nuo rusų kapinių“ (kartonas, al., 19,2 x 33,5 cm, 1936), „Rusų koplytėlė“ (kartonas, al., 19,6 x 26,8 cm, 1937), „Šiaulių ežeras“ (kartonas, al., 19,6 x 30,9 cm, 1937), „Šiaulių Varpo g-vė – p. Zaforskienės namas. Apie 130 metų“ (kartonas, al., 19,2 x 28,9 cm, 1937), „Perkaso griovis, kur teka iš Rekijaviko (Rėkyvos – J. N.) ežero į pliažą“ (kartonas, al., 19,8 x 31,5 cm, 1937-06-05), „Šiaulių m. Petro ir Povilo bažnyčia“ (kartomas, al., 32,7 x 19,7 cm, 1937-07-22), „Rėkyvos ežeras. Vakaro peizažas“ (kartonas, al., 18,5 x 30,5 cm, 1937), „Rėkyvos ežeras“ (kartonas, al., 18,6 x 30 cm, 1937-08-12), „Šiauliai. 1937“ (kartonas, al., 18,5 x 28,6 cm, 1938), „Šiauliai paežerėje, klebono karvės ganosi“ (kartonas, al., 19,2 x 29,3 cm, 1938-05-02), „Šiauliai, Dvaro-Vaisių g.“ (kartonas, al., 19,4 x 28,6 cm, 1938-06-09), „Vaizdas iš rusų kapų į Frenkelio fabriką“ (kartonas, al., 23,4 x 16,7 cm, 1938-06-10), „Šiauliai nuo Žuvininkų laukų“ (kartonas, al., 19 x 23,9 cm, 1938-08-03), „Šiaulių miesto parkas“ (kartonas, al., 19,6 x 27,6 cm, 1939-08-06), „Šiauliai. Pabaliai“ (kartonas, al., 17,9 x 27,9 cm, 1939), „Šiauliai, priemiestis“ (kartonas, al., 19,5 x 31,1 cm, 1939), „Kaukazas. Gelguto gatvė ir Vilniaus gatvė“ (kartonas, al., 20 x 26 cm, 1939-09-08), „Jachtklubo prieplauka Šiaulių ežero pakrantėje“ (kartonas, al., 18,7 x 30,5 cm, 1940), „Šiauliai prie vokiečių kapų“ (kartonas, al., 18,8 x 25,8 cm, 1940), „Senų kapų vaizdas“ (kartonas, al., 19,1 x 30,9 cm, 1945), „Pagyžių ir Tilžės gatvių kampas“ (kartonas, al., 19,2 x 31,6 cm, 1957).

Grajewski Edmund (Grajauskas Edmundas), g. 1914 m. kovo 3 d. Šiauliuose, m. 1985 m. lapkričio 17 d. Olštyne, Lenkija. Tapytojas, scenografas. Po 1919 m. apsigyveno Vilniuje³⁵.

Gudaitis Antanas (Gudavičius), g. 1904 liepos 29 d. Šiauliuose, m. 1989 m. balandžio 20 d. (21) Vilniuje. Dailininkas, tapytojas. 1922-26 m. mokėsi Šiaulių mokytojų seminarijoje (A. Gudaičiui Šiaulių mokytojų seminarijos baigimo atestatas išduotas 1926 m. birželio 17 d.). Ten piešimo mokytojo, dailininko G. Bagdonavičiaus pamokose susipažino su dailės pradmenimis. 1924 m. Šiaulių mokytojų seminarijoje buvo surengta pirmoji A. Gudaičio dailės darbų paroda.

A. Gudaitis prisiminimuose apie mokymąsi Šiaulių mokytojų seminarijoje pasakojo: „Neturėdamas pakankamai lėšų mokslui, negalėjau stoti

į Šiaulių gimnaziją, įstojau į mokytojų seminariją, nes ten davė stipendiją. Ir ne tik stipendiją – priėmė į „Žiburėlio“ bendrabutį, davė butą ir maistą. Gyvenome jame gal trisdešimt ar keturiasdešimt mokinių. Jį išlaikė mokiniais šelpti „Žiburėlio“ draugija, kurios globėjai paliko man labai šviesų atminimą. Tai – Bugailiškis, teisininkas, didelis kultūros veikėjas Šiauliuose, jo rūpesčiu įsteigtas „Aušros“ muziejus, „Kultūros“ žurnalas. Į „Žiburėlio“ valdybą be jo įėjo dar Fledžinskas, Zubovienė ir kiti visuomenės veikėjai. Bendrabuty turėjau draugų: Baldžių-Baldauską (paskui jis buvo universiteto profesorius), Mykolaitį, mėgstantį poeziją, „Žiburėly“ gyveno ir būsimas dailininkas Stasys Ušinskas ir keletas kitų puikių vyrų³⁶.

G. Bagdonavičius buvo pirmasis dailininko Antano Gudaičio (tada Gudavičiaus – J. N.) dailės dalykų mokytojas Šiaulių Mokytojų seminarijoje. A. Gudaitis 1988 m. rašytojui Tomui Sakalauskui, taip pat kilusiam iš Šiaulių, pasakojo: „Meno dalykų mokytojas buvo Gerardas Bagdonavičius. Tuo metu jis buvo nedaug ką vyresnis už mus. Jisai diegė naujas pedagogines piešimo idėjas, kurios tada reišėsi Vakarų Europoje. Ir šiaip daug ko pamokė <...> Jisai skatino dirbti: ir piešti, ir vaidinimams dekoracijas daryti, ir daug ką kita. Eidavau į gamtą, tapydavau peizažus. Jo vadovaujamas, atsimeinu, surengiau pirmą individualią savo darbų parodą.

Turiu šitos parodos fotografiją. Pats Bagdonavičius nufotografavo ir ant nuotraukos užrašė: „Paišybos skyrius. Mokin. Gudavičiaus darbai. Mokyt. Bagdonavičius. Ten mano darbų buvo, na, gal dvidešimt, net daugiau...“³⁷.

Jankevičius Juozas, g. 1919 m. balandžio 4 d. Sereikonių k., Pumpėnų vls. (dabar Pasvalio r.). Skulptorius, dailės pedagogas. Nuo 1937 m. rudens priimtas mokytojauti į Šiaulių mokytojų seminariją dėstyti piešimą, dailyrastį ir jų dėstymo metodikas, karinį parengimą ir dirbo joje iki 1941 m.³⁸.

Janulis Jonas, g. 1888 m. gruodžio 21 d. Toliočių k., Šiaulių aps. (dab. Joniškio r.), m. 1973 vasario 24 d. Kaune. Tapytojas. Nuo 1921 m. iki 1924 m. buvo piešimo mokytojas, mokytojavo Šiaulių berniukų gimnazijoje. 1922 m. surengė asmeninę ekspoziciją Šiauliuose³⁹.

Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčiai buvo nutapyti šie J. Janulio paveikslai: Jeruzalės vaizdas, Šv. Jurgio paveikslas, Šv. Zitos paveikslas, Šv. Stanislovo Kostkos paveikslas⁴⁰. 1923 m. sausio 22 d. Žemaičių vyskupas leido Šv. Jurgio bažnyčioje Šiauliuose įvesti „Kryžiaus kelius“. Keturiolika „Kryžiaus kelių“ paveikslų nutapė šiaulietis dailininkas J. Janulis.

Šiaulių gimnazijos paišybos mokytojui dailininkui Januliui (gyv. Šiauliuose) 1922 m. buvo užsakyta nupiešti 14 stacijų, už kurias sumokėta

16.000 auks. ir 220 Lt, šv. Zitos paveikslą už 7000 auks., šv. Stanislovo Kostkos paveikslą – už 7000 auks.

Be to, bažnyčia pavadinta Šv. Jurgio vardu, o viduje neturėjo šito šventojo paveikslo. Todėl buvo užsakytas šv. Jurgio paveikslas, už kurį dailininkui J. Januliui sumokėta 10.000 auks. Taip pat tam pačiam dailininkui buvo užsakyta nupiešti dekoraciją su Jeruzalės vaizdu. Šis paveikslas buvo pakabintas Didžiajame altoriuje už kryžiaus. Už šią dekoraciją dailininkui sumokėta 12.000 auks.⁴¹

Janušas Česlovas (1907-1993). Tapytojas, scenografas. 1931 m. baigė Kauno meno mokyklą. 1931-33 m. Pasvalio Aukštesniosios komercinės mokyklos mokytojas. Nuo 1933 iki 1936 m. mokytojavo Šiaulių berniukų gimnazijoje⁴². Nuo 1931 m. dalyvavo parodose Lietuvoje ir užsienyje.

1936 m. balandžio mėn. Č. Janušas dekoravo Šv. Jurgio bažnyčią Šiauliuose. Bažnyčios sienas ir lubas išdekoravo Šiaulių gyventojas dažytojas Juozas Gailiūnas pagal dailininko Č. Jonušo, Šiaulių berniukų gimnazijos piešimo mokytojo, projektą. Darbas atliktas pačiam dailininkui Č. Jonušui prižiūrint. Jam už darbo vykdymo priežiūrą buvo sumokėta 200 Lt⁴³. Šiauliuose sukūrė dailės kūrinių, kuriuose pavaizduotas miesto turgus, įvairūs pastatai ir apylinkės.

Kamarauskas Juozapas (1874-1946). Lietuvių architektas ir dailininkas. 1942 m. nuliejo akvarelę „Šiauliai“, kurioje pavaizduotas miesto vaizdas nuo priešingo Talšos ežero kranto. Joje išsiskiria virš medžių didingai iškilusi Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia (dabar katedra) ir senosios miesto kapinės. Ši akvarelė saugoma Lietuvos dailės muziejuje.

Katinas Leonas (1907-1984). Tapytojas, 1939-40 m. gyveno Šiauliuose, Radviliškyje. 1941-45 vaidino Šiaulių dramos teatre. 1945-48 m. studijavo tapybą⁴⁴.

Kulakauskas Telesforas (1907-1977). Lietuvių grafikas, scenografas. 1922-28 m. mokėsi Šiaulių mokytojų seminarijoje. Dailininko G. Bagdonavičiaus mokinys. 1928 m. įstojo į Kauno meno mokyklą ir 1933 m. baigė grafiką⁴⁵.

Menotyrininkė G. Jankevičiūtė knygoje „Telesforas Kulakauskas (1897-1977)“ rašo, kad „Šiaulių mokytojų seminarija sudarė sąlygas ugdyti tuos įgūdžius, kurie vėliau jam labiausiai pravertė gyvenime. Čia sutiktas Gerardas Bagdonavičius suformavo T. Kulakausko požiūrį į meną, kūrybos tikslus, įskiepijo įsitikinimą, kad dailininkas turi gyventi savo laiko dvasia,

o šioji skatina kiek įmanoma plačiau taikyti dailės įgūdžius praktiniame gyvenime.

G. Bagdonavičius mokė ne tik piešti, bet ir gražiai ranka užrašyti tekstą, skyrė dėmesio kaligrafijai, supažindino su tipografikos pagrindais, suteikė žinių apie fotografijos taikymą apipavidalinant leidinius, aiškino, kaip komponuoti reklaminį skelbimą ir knygos ar žurnalo viršelį, be to, skatino ieškoti sektinų pavyzdžių, pasitelkdamas tuos, kuriuos turėjo asmeninėje kolekcijoje ir turtingoje bibliotekoje⁴⁶.

Mackevičius Vytautas g. 1911 sausio 14 d. Šiauliuose, m. 1991 liepos 11 d. Vilniuje. Dailininkas, tapytojas. 1923–28 m. mokėsi Šiaulių mokytojų seminarijoje. G. Bagdonavičiaus mokinys. V. Mackevičius 1928 m., nebaigęs Šiaulių mokytojų seminarijos, išvyko į Kauną laikyti egzaminų į meno mokyklą. Sėkmingai išlaikęs stojamuosius egzaminus, buvo priimtas ir 1928–35 m. studijavo šioje meno mokykloje pas dailininkus ir dėstytojus Petrą Kalpoką ir Vladą Didžioką. 1938–39 m. tobulinosi Aukštojoje nacionalinėje dailės mokykloje Paryžiuje. 1945–51 m. Vilniaus dailės instituto dėstytojas, 1953–74 m. šios aukštosios dailės mokymo įstaigos rektorius, nuo 1954 m. profesorius). Nuo 1939 m. dalyvavo parodose.

Menotyrininkas P. Gudynas knygoje „Vytautas Mackevičius“ rašo: „Šiauliuose V. Mackevičius pirmąkart pamatė ir profesionalaus dailininko darbus – Šiaulių berniukų gimnazijoje mokytojavirusio Jono Janulio tapybą. Tokie buvo pirmieji V. Mickevičiaus susitikimai su daile. Jie paliko būsimam dailininkui gilų įspūdį ir paskatino domėtis daile.

„Bet kai vieną kartą Šiaulių pakraštyje pamačiau, kaip kažkoks tapytojas, pasistatęs molbertą su drobe, tapė peizažą, aš buvau apstulbintas. Mane pakerėjo jo sugebėjimas spalvomis atkurti matomą vaizdą. Šis tiesioginis susitikimas su dailininku kūrybos procese mane sukretė, ir aš ėmiau rimtai galvoti apie dailės studijas. Domėtis daile skatino ir suolo draugas Telesforas Kulakauskas. Jis jau tada buvo geras piešėjas. Todėl, nebaigęs Mokytojų seminarijos, išvažiavau į Kauno meno mokyklą. Kai aš atvažiavau čia, jis jau garsėjo kaip labai geras piešėjas“.

Visi šie susitikimai su daile ir dailininkais, mokytojo G. Bagdonavičiaus turiningos pamokos, Mokytojų seminarijos tradicijos, bendravimas su draugais, mėgstančiais daile, paskatino V. Mackevičių galutinai apsispręsti studijuoti daile⁴⁷.

1968 m. Mokytojų dienos proga kalbėjęs per respublikinę televiziją tuometis Valstybinio dailės instituto rektorius prof. V. Mackevičius

paminėjo savo pirmąjį piešimo mokytoją G. Bagdonavičių, kurio dėka jis pasuko dailės keliu⁴⁸.

Manomaitis Valdemaras (Voldemaras), g. 1912 rugsėjo 30 d. Šiauliuose, m. 2000 rugsėjo 12 d. Kaune. Keramikas, odos dailininkas. 1940 m. mokytojavo Šeduvoje⁴⁹.

Martinaitis Jonas (1898-1947). Grafikas, akvarelininkas, rašytojas, vertėjas. Mokėsi Šeduvos pradinėje mokykloje, vėliau – Šiaulių, nuo 1915 m. Petrogrado gimnazijoje⁵⁰.

Mikševičius Jurgis, Medgardas g. 1923 kovo 8 d. Šiauliuose, m. 2014 liepos 23 d. Woy Woy (Naujojo Pietų Velso valstija, Australija). Lietuvos ir Australijos tapytojas, pedagogas. Lankė privačią Jono Mackevičiaus tapybos studiją Kaune. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje pasitraukė į Vokietiją. 1948 m. atvyko į Australiją, nuo 1953 m. gyveno ir kūrė Sidnėjuje, dalyvavo parodose⁵¹.

Norkus Vladas, g. 1909 birželio 27 Šiauliuose, m. 1976 vasario 27 Kaune. Tapytojas, grafikas. Scenografas. Nutapė istorinę kompoziciją „Kautynės su kryžiuočiais ties Durbe“ (1948)⁵².

Palaima Vytautas (1911-1976). Dailininkas, scenografas. 1931 m. baigęs studijas Kauno Meno mokykloje, 1932-35 m. dirbo dailininku Šiaulių dramos teatre, 1935-39 m. Klaipėdos dramos ir kituose teatruose. Dekoravo Šiauliuose S. Kymantaitės-Ciurlionienės pjesę „Dvylika brolių, juodvarniais laksčiusių“ (1933), K. Čapeko pjesę „R.Ū.R.“ (1933), P. Vaičiūno pjesę „Naujieji žmonės“ (1933) ir kt.⁵³

Juras Šaltenis apie dailininką V. Palaimą 1933 m. laikraštyje „Įdomus mūsų momentas“ rašė: „Šiaulių teatras džiaugiasi gavęs šiais metais ypatingai gabų ir ypatingai darbštų dailininką. Vytautas Palaima yra jaunas menininkas, iki šiol nespėjęs išgarsėti vien dėlto, kad šis žmogus nemėgsta bereikalingos reklamos. Tačiau, kas jam pridera, reikia pripažinti, būtent – jo nemažo dydžio sugebėjimą pasireikšti visose dailės meno srityse. Tiesa, iki šiol jį galime vertinti iš jo, kaip teatro dekoratoriaus, darbų, tačiau ilgai niui, reikia tikėtis, šis dailininkas ir plačiau save užsirekomenduos, suruošęs savo darbų parodą.

Jau iš jo darbo dekoracijų srity matyti neabejotinas V. Palaimos talentas. Dekoracijų menas – sunkus menas, nes čia dailininką varžo jam tam tikros aplinkybės, su kuriomis jis turi skaitytis. Dekoracijas tapydamas dailininkas turi ant savęs kelisonus: režisierių, scenos aplinkybes ir net teatro administraciją, kuri primena duodama tam tikrą sąmatą, kad jo dekoracijų

išpildymas, puošnumas, gražumas būtų susijęs su numatytomis išlaidomis. Tai ne paveikslas, kuriame dailininkas gali duoti visą valią savo fantazijai ir norams. Tačiau nežiūrint to, dail. V. Palaimos dekoracijos mus žavi.

Iki šiol matėm jo sugebėjimus dviejuose pastatyuose: „Užtvankoj“ ir praėjusią savaitę teatre ėjusioj pasakoj „Dvylika brolių juodvarnių“. Tiesa, ir „teismo klaidos“ dekoracijų gražumas – taip pat didelė dalimi V. Palaimos nuopelnas, nes jis puikiai įkūnijo kolegos G. Bagdonavičiaus užmanymus. Tie gi, minėti, pastatymai yra visai jo savarankiškas darbas, užsitarnaujant tinkamo įvertinimo.“⁵⁴

Paltarokaitė-Šalkauskienė Julija (1904-1994). Dailininkė, pedagogė. Studijuodama Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultete Kaune, 1927 m. gruodžio 28 d. išteko už savo profesoriaus Stasio Šalkauskio. Kauno Meno mokykloje mokėsi tapybos. Pirmosios okupacijos metais su šeima persikėlė į Šiaulius, pas vyro tėvus – į gydytojo Julijono Šalkauskio šeimą. Gyvendama Šiauliuose iki 1944 m. mokytojavo Mergaičių gimnazijoje, o vėliau Šiaulių mokytojų seminarijoje, kur dėstė darbelius ir piešimą. Šiauliuose dalyvavo parodose. Nutapė nemažai religinio turinio paveikslų įvairioms Lietuvos bažnyčioms, kunigų, kitų žymių žmonių portretus. Nuo 1945 m. gyveno Vilniuje.

Penkauskas Jonas. Dailininkas. Šiaulių „Aušros“ muziejuje saugomos dailininko J. Penkausko 1943 m. sukurtos akvarelės, kuriuose pavaizduoti Šiaulių vaizdai: „Iš klebonijos pusės Šv. Petro ir Povilo bažnyčios vaizdas“ (matmenys 50x34,5 cm), „Iš kiemo pusės Apyg. teismo vartai Šiauliuose“ (matmenys 50x34,7 cm); piešinys „Pabalių kaimo šimtametė daržinė Šiauliuose“ (matmenys 25,5x39 cm) ir kartono raižiniai: „Šiaulių mokytojų seminarija“ (matmenys 11,1x16,4 cm), „Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčia“ (matmenys 16,3x11,1 cm).

Petraitis Teofilis (1896-1978). Dailininkas, tapytojas, pedagogas. 1922-25 m. mokėsi Kauno meno mokykloje. Nuo 1925 iki 1944 m. gyveno ir kūrė Šiauliuose. 1925-44 m. dėstė piešimą Šiaulių berniukų ir mergaičių gimnazijose, 1942-44 m. Šiauliuose vadovavo piešimo kursams, 1942-43 m. – Šiaulių miesto dailininkų sąjungos pirmininkas. 1944 m. pasitraukė į Vakarų, kurį laiką gyveno Vokietijoje. Nuo 1949 m. iki mirties gyveno JAV⁵⁵.

1926 m. pradėjo dalyvauti parodose. Pirmąją parodą surengė 1926 m. Šiaulių mergaičių gimnazijoje. 1931 m. Joniškėje ir Šiauliuose surengė asmeninę ekspoziciją. T. Petraitis dalyvavo Šiaulių kraštotyros ekspedicijose,

fiksavo nykstančius pastatus ir kaimus, sukūrė nemažai kūrinių, vaizduojančių Šiaulius. Šiaulių „Aušros“ muziejuje saugomi šie jo sukurti darbai: „Aušros alėjos vartai Šiauliuose“ (46,4 x 34,9 cm, 1930), „Aušros alėjos ir Eimučių g-vės kampas“ (24,3x36,4 cm, 1931), „Šiaulių šventoriaus Šv. Petro ir Povilo bažn.“ (pop., tušas, 20,9 x 30,2 cm, 1931), „Vilniaus gatvė – Šiauliai prie Mergaičių gimnazijos“ (25 x 33 cm, 1932), „Dvaro gatvės fragmentas prie Gedgaudo namų“ (51 x 36,8 cm, 1938), „Šiaulių klebonija ir bažnyčia. Vaizdas iš pietų-rytų pusės (nuo ežero pusės)“ (35 x 50 cm, 1943).

1935 m. dailininkas T. Petrulis nupiešė du piešinius, vaizduojančius Šiaulių bažnyčios rūsius: „Kriptų ir koridoriaus vaizdas Šiaulių bažnyčios rūsyje“ (kartonas, tušas, 15,8 x 22,7 cm, 1935) ir „Pietinės kriptos durys Šiaulių bažnyčios rūsyje“ (kartonas, tušas, 22,6 x 15,7 cm, 1935).

Rimavičius Antanas (1865-1933). Kunigas, savamokslis skulptorius. Mokėsi Šiaulių berniukų gimnazijoje. Testamentu paliko savo kūrinius Šiaulių „Aušros“ muziejui. Pomirtinė jo kūrybos paroda 1933 m. surengta Šiaulių „Aušros“ muziejuje. Kūriniai saugomi Šiaulių „Aušros“ muziejuje, Rundalės rūmuose (Latvija) ir kt.

Skirutytė Aldona g. 1932 m. gegužės 17 d. Šiauliuose, m. 2005 lapkričio 1 d. Vilniuje. Lietuvos dailininkė grafikė. Sukūrė estampų, piešinių, atvirukų, ekslibrisų. Dalyvavo respublikinėse ir tarptautinėse parodose.⁵⁶

Surkevičius Jonas (1911-1990). Dailininkas, scenografas. 1940-41 m. dirbo Šiaulių dramos teatro vyr. dailininku. Sukūrė scenografiją Šiaulių dramos teatro spektakliams 1940, 41 m.⁵⁷

Tamašauskas Pranas (1919-2005). Dailininkas, tapytojas. Įstojo mokytis į Šiaulių berniukų gimnaziją, nebaigė dėl lėšų stokos. 1934-45 m. dirbo dailės dirbtuvėse Šiauliuose. 1942-44 m. lankė Šiaulių apygardos Lietuvos meno ir mokslo centro dailininkų sekcijos dailės studiją. 1945-51 m. mokėsi Kauno meno mokykloje, 1951-59 m. studijavo ir baigė Vilniaus valstybinį dailės institutą, 1959 m. įgijo dailininko-tapytojo specialybę. Nuo 1959 m. dirbo dailininku Vilniuje, nuo 1960 m. dalyvavo parodose. 1980 m. tapo Lietuvos dailininkų sąjungos nariu⁵⁸.

Šiaulių „Aušros“ muziejuje saugomi P. Tamašausko 1943 m. sukurtos akvarelės: „Šiaulių bažnyčia nuo klebonijos pusės“ (matmenys 49,8x34,9 cm), „Šapyro pievos fragmentas“ (matmenys 35,7x48,3 cm), Pabalių kaimo lūšna“ (matmenys 24,8x34,9 cm), „Gubernijos prūdas“ (matmenys 23,8x33,5 cm) ir kt.

Truikys Liudas (1904-1987). Dailininkas, scenografas. Tapė peizažus, portretus, plakatus, dalyvavo parodose. 1931-32 m. buvo Šiaulių dramos teatro dailininkas⁵⁹.

Ušinskas Stasys (1905-1974). Dailininkas, vitražistas, scenografas, pedagogas. 1909-18 m. su tėvais gyveno emigracijoje JAV. Sugrįžęs į Lietuvą, mokėsi Šiaulių berniukų gimnazijoje, Kauno meno mokykloje.

Kai S. Ušinskas mokėsi Šiaulių berniukų gimnazijoje, būdavo organizuojamos mokinių piešinių parodos. Jis nupiešdavo tiek piešinių, kad jam vienam tekdavo skirti atskirą klasę. Šiaulių valstybinę berniukų gimnaziją baigė 1926 m. Mokytojas Jaroslavas Rimkus, pastebėjęs neeilinius S. Ušinsko gabumus mokslui ir menui, parašė rekomacinį laišką Kauno meno mokyklos dėstytojui J. Januliui. Kauno meno mokykloje mokėsi 1926-28 m. 1929 m. išvyko studijuoti į Paryžių⁶⁰. Studijuodamas dailę Paryžiuje, S. Ušinskas parvažiuodavo į Lietuvą, kur apsisistodavo Kaune, lankydavosi Pakruojyje, Šiauliuose. 1930 m. surengė savo darbų parodas Kaune, Šiauliuose. S. Ušinskas sėkmingai baigė studijas Paryžiuje ir, gavęs profesionalaus dailininko diplomą, 1931 m. sugrįžo į Lietuvą ir čia sėkmingai dirbo ir kūrė. Nuo 1932 m. apipavidalino spektaklius dramos, operos ir baleto teatruose, 1934-40 m. Kauno meno mokykloje dėstė monumentaliąją tapybą, nuo 1935 m. vadovavo dekoratyvinės tapybos studijai. 1940-54 m. vadovavo (su pertraukomis) monumentaliosios ir dekoratyvinės tapybos katedrai Kauno valstybiniame taikomosios ir dekoratyvinės dailės institute ir dailės institute Vilniuje. 1946 m. suteiktas profesoriaus vardas. 1955-70 m. Kauno politechnikos instituto, nuo 1970 m. – Vilniaus inžinierinio statybos instituto profesorius⁶¹.

Vaitkus Stasys (1907-1989). Dailininkas, skulptorius, fotografas, muziejininkas. 1928-35 m. mokėsi Kauno meno mokykloje, 1937-44 m. – Šiaulių „Aušros“ muziejaus eksponatų konservatorius, Meno skyriaus vedėjas. 1924-44 m. – Šiaulių apygardos Lietuvių meno ir mokslo centro dailininkų sekcijos dailės studijos narys. Dalyvavo Šiaulių „Aušros“ muziejaus ekspedicijose, rinko etnografinius ir dailės eksponatus, rengė parodas. Antrojo pasaulinio karo metais dėstė piešimą Šiaulių suaugusiųjų mokykloje. 1944 m. persikėlė į Vilnių, dirbo Dailės institute, 1949-55 m. buvo kalinamas Vorkutoje. Grįžęs į Lietuvą, 1956-70 m. dirbo fotografu Vilniaus dailės muziejuje.

Šiaulių „Aušros“ muziejuje saugomi S. Vaitkaus darbai, susiję su Šiauliais: 1943 m. sukurta akvarelė „Rusų cerkvės fragmentas Šiauliuose“

(matmenys 32,6x21,1 cm), tapybos darbas „Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčia“ (matmenys 82,7x48,5 cm) ir kt.

Varnauskas Zenonas (1923–2010). Tapytojas, tekstilininkas, pedagogas, kolekcininkas. 1930–34 m. mokėsi Šiaulių pavyzdinėje pradžios mokykloje, 1934–37 m. – Šiaulių berniukų gimnazijoje⁶².

Šiauliuose aprašomu laikotarpiu gimė, čia mokėsi, gyveno ar kūrė dar šie dailininkai: Marija Kalinaitė-Dūdienė (1927–2012), Kostas Jezerskas (g. 1917m.), Aleksandra Kašubienė (1923–2019), Ona Kirnaitė (1927–1991), Jeronimas Kmieliauskas (1928–2008), Jadvyga Aldona Laurinavičiūtė-Nasvytienė (1929–2013), Janina Marija Mačiokaitė-Pleškūnienė (1920–2010), Birutė Vilkutaitytė-Gedvilienė (1917–2012), Vaclovas Kaminskas (1922–2002), Aldona Pociūtė-Juškevičienė (g. 1926 m.), Pranas (Pranciškus) Porutis (1924–2009), Laima Skerstonaitė (1926–2004), Jonas Steponavičius (1907–1986), Liudvikas Strolis (1905–1996), Joana Tautjanskienė (1924–1983), Elena Urbaitis (1922–2006), Sigutė Kapustinskaitė-Valiuvienė (1931–2021), Henrieta Vepštas (g. 1933), Vytautas Osvaldas Virkau (1930–2017) ir kt. Jų kūrybai ir veiklai aprašyti reikėtų atskiro pasakojimo, kurį šio straipsnio autorius pasilieka teisę pratęsti, apžvelgdamas Šiaulių dailininkus ir dailės gyvenimą mieste nuo 1945 iki 1989 m. ir nuo 1990 m. iki XXI a. pradžios.

Pirmosios Lietuvos Respublikos metais dailininkai Šiauliuose rengė ne tik parodas, bet steigė ir studijas, kuriose meno pagrindų mokė mėgėjus, visus, besidominčius daile. G. Bagdonavičius 1933 m. Šiauliuose atidarė menininkams-mėgėjams studiją. 1933 m. liepos mėn. laikraštis „Įdomus mūsų momentas“ rašė: „VII. 4 d. šiaulietis dailininkas p. G. Bagdonavičius šiauliškius laikraštiniukus informavo apie atidaromą ateljė menininkų-mėgėjų grupiniam užsiėmimui (pamokas). P. Bagdonavičius jau turi keletą mokinių, kuriems dėsto paišybos pamokas. Norėdamas, kad dėstomos pamokos būtų prieinamos platesnėms masėms (amatininkams, dažytojams ir kt.), p. Bagdonavičius atidaro grupinius užsiėmimus, per kuriuos dėstys praktikoje paišybą, tapybą (aliejiniais dažais, akvarele, spalvota kreida ir t. t.). Be to, bus dėstoma teorijos pamokos, stiliaus kompozicija, spalvų teorija, ornamentika ir t. t.

P. Bagdonavičius prieš keliolika metų yra dirbęs Rusijoje kino srityje ir susipažinęs su fotografija. Todėl šią vasarą mano suruošti fotografavimo meno kursus, kad supažindintus klausytojus su fotografavimo pagrindais, kompozicija, tinkamo vaizdo parinkimu ir didinimo procesu⁶³.

Tarpukario Šiauliai dailininko G. Bagdonavičiaus kūryboje

Šiaulių miesto istoriją ir kultūrą galima pažinti ir tyrinėti, susipažinus su šiauliečio dailininko Gerardo Bagdonavičiaus (1901-1986) kūryba. Jo kūrybinis palikimas didžiulis, siekia per tris tūkstančius įvairių kūrinių. Tai – akvarelės, piešiniai, grafikos ir tapybos darbai, nuotraukos, kuriuose užfiksuoti Šiauliai ir šiauliečiai, miesto vaizdai, architektūros detalės, įvairūs fragmentai.

G. Bagdonavičiaus darbuose išliko Šiaulių miesto vaizdai, kurių jau nebėra. Jie dabar turi istorijos ženklą ir išliekamąją vertę. Visa tai gyva ir svarbu mums, gyvenantiems dvidešimt pirmojo amžiaus pradžios Šiauliuose. G. Bagdonavičiaus kūrybos Šiaulių tematikos ikonografija yra svarbi kultūrinio paveldo dalis, vertinga vizualinės miesto istorijos enciklopedija.

G. Bagdonavičius stengėsi užfiksuoti nykstančias senojo Šiaulių miesto detales ir istorinius statinius. 1923-40 m. ir pokariu dailininkas piešė svarbiausias Šiaulių vietas, Šv. Petro ir Povilo bažnyčią, įdomesnius namus Užkirkeje, Vilniaus, Vytauto (buvusioje Pagyžių), Dvaro gatvėse ir kitur. Jį galima pavadinti Šiaulių metraštininku, kurio darbuose didelę dalį užėmė miestas ir jo architektūra.

Ypač G. Bagdonavičiaus kūryba svarbi tuo, kad jis iš atminties akvarelėse, piešiniuose ir grafikos lakštuose atkūrė išnykusius ir sugriautus Šiaulių pastatus. Šie kūriniai neįkainuojami. Jie atskleidžia miesto praeitį, padeda suprasti dabartį, pažinti ir išsaugoti kultūros bei istorijos paminklus.

Ankstyvųjų architektūrinių vaizdų fone išsiskiria dvylikos litografijų ciklas „Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčia“ (1925), kuris buvo išleistas atskiru albumu. Šiuose lakštuose dailininkas perteikia sudėtingą bažnyčios fasado architektūrinių detalių kompleksą, autentišką architektūrinių formų vaizdą ir grožį.

Dailininkas 1926 m. išleido vėliau bibliografinė retenybe tapusį autolitografijų albumą „Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčios architektūros fragmentai“. Tai – 12 grafikos lakštų ciklas, vaizduojantis bažnyčią ir jos architektūrinės detales. G. Bagdonavičius bažnyčios detales ir fragmentus nupiešė tiksliai, dokumentaliai, atskleidė autentišką architektūrinių formų grožį. Siūlytume šį albumą išleisti pakartotinai ir taip išpopuliarinti dailininko kūrybinį palikimą. Be to, tai būtų puikus suvenyras turistams ir miesto svečiams.

G. Bagdonavičiaus kūrybos archyve randame bene pirmąją jo akvarelę, susijusią su Šiauliais, kurią jis pavadino „Šiauliai. Šapyrų pievos. Tirpsta sniegas“ (1921).⁶⁴

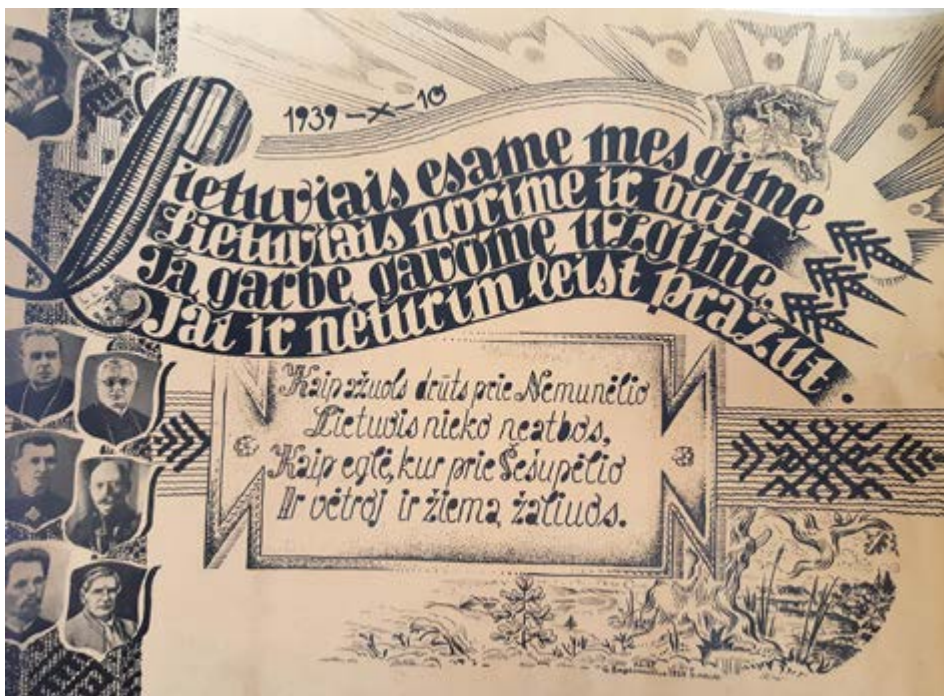
Sukūrė daug kūrinių, vaizduojančių Šiaulius. Tai, visų pirma, „Šiauliai. Aušros alėjos pradžia“ (1922); „Šiauliai. Šapyrų pievoje“ (1923), „Šiauliai. Vėjo malūnas Zokniuose“ (1923) (šiam piešinyje yra dailininko paliktas užrašas: „Šiauliai. Vėjo malūnas Zokniuose pradžioj Vilniaus g-vės 1923-1978“), „Šiauliai. Šimšės malūnas“ (1923) (šio piešinio antroje

pusėje yra autoriaus užrašas: „Vėjo malūnas iš akmenų (ne plytų) ir malūnininko gyvenamieji namai Šiaulių miesto priemiestyje, už vadinamojo „Kaukazo“ Šimšės priemiestyje, tuojau į pietus nuo Vilniaus gatvės pradžios (rytų galas), beveik ties buvusiu „Zoknių“ dvaru ir neprivažiuojant „Aleksandrijos“ dvarų (Janavičių). Malūnas nuo gaisro sudegė apie 1930-35(?) metus. Gyvenamieji namai ir ūkio pastatas, taip pat ir kryžius – mediniai – rastų ir lentomis senokai apsiūti. Stogai buvo šiaudų. Tvorą – karčių, o ties namais – valytų apvalkalų, varteliai – lotų. Langai su langinėmis pagal paprotį, vyravusį daugiausiai – visuotinai iki 1914 m. Po 1921 m. retai (ypač mieste) statė langus su langinėmis. Namas, atrodo, statytas XIX a. II pusėje“).

1923 m. G. Bagdonavičius dar sukūrė šiuos darbus: „Šiauliai. Stadala Zokniuose“, „Šiauliai. Salduvės piliakalnis“, „Šiauliai. Už ežero. Tarp Salduvės piliakalnio ir Žuvininkų kaimo“, „Pušis tarp Salduvės piliakalnio ir Žuvininkų kaimo“, „Šiauliai. Namai Posadnoje gatvėje“, „Šiauliai. Prūdelis ties žydų kapais“, „Šiauliai. Senasis kalėjimas“ (1923).

G. Bagdonavičius savo dailės studijoje. Apie 1935 m.

G. Bagdonavičiaus piešinys ir kaligrafija. 1939 m.

Vėliau sukurti darbai – Šv. Petro ir Povilo (senos) bažnyčios bendras vaizdas“, „Šiauliai. Šv. Petro ir Povilo bažnyčios pirmosios zakristijos durys“ (1924); „Šiauliai. Chaimo Frenkelio rūmų parko laiptai“ ir „Šiaulių apylinkė“ (1924 m.); „Šiauliai. Miesto parke“ (1925 m.); „Šiauliai. Vėjo malūnas Pagyžių gatvėje“, „Šiauliai. Senoji turgavietė“ (1926 m.) su užrašu: „Šiauliai. Sen. turgavietė. 1926 m. VIII krautuvėlės pietvakarių pusė. Išskyrus sinagogą, kt. pastatai – po I pasaul. karo, o po II yra sudegę. Dabar čia – Pergalės aikštė nuo 1945 m.“; „Šiauliai. Daktaro Vytauto Žilinskio namas Pagyžių gatvėje“ (1926 m.). Pastarojoje akvarelėje yra dailininko ranka padarytas užrašas: „Buv. daktaro taverna. Žilinskio med. namas 3-ų auk., XVII amž. miesčionių architektūros Šiauliuose (ir kitur Lietuvoje) nuostabiai per šimtmečius išlikęs anų laikų statinys. Tariamai ano laiko prie miesto buv. Pagyžių vardu kelias – gatvė (dabar Vytauto). Žuvo 1945 m. okupantams atsitraukus į Kuršėnus nuo jų bombardavimų ir ten iš broniruoto traukinio. Pairsė G. Bagdonavičius.“; „Šiauliai. Šimšės malūnas“ (1927 m.); „Šiauliai. Klebonijos skersgatvis“, „Šiauliai. Vilniaus gatvės kampas“, „Šiauliai.

Didždvario rūmai“ (1928 m.); „Šiaulių. Mokytojų seminarija“, „Šiauliai. Troba Užkirkio rajone“, „Šiauliai. Lileikaičių namai Vilniaus gatvėje“, užrašas šio piešinio apačioje: „Šiauliai. Vilniaus g-vė. 1929 met. buv. Grafo Zubovo dvaro „fabrikas“, dabar Lileikaičių namai“; „Šiauliai. Aušros alėjos ir Dvaro gatvių kampas“, „Šiauliai. Didždvario vartai“ (1930 m.). šio darbo antroje pusėje yra užrašas: „Šiauliai. 1933 mt. nugriauti Didždvario vartai (XIX amž. pradž.)“; „Šiauliai. Antano Gricevičiaus lietuvių saldainių fabrikas „Rūta“ iš rytų pusės“ (1931 m.); „Šiauliai. Navickio malūnas Basanavičiaus“, „Šiauliai. Kapų gatvė“, „Šiauliai. Vokiečių gatvė“, „Šiauliai. Namas Vilniaus gatvėje“, „Užkirkė“ (1933 m.) (tai – neoficialaus vieno buvusio Šiaulių miesto kvartalo pavadinimas – Kirke miesto gyventojai vadino 1854 m. Vilniaus gatvėje netoli dabartinės turgavietės pastatytą evangelikų liuteronų bažnyčią – J. N.).

Charakteringi G. Bagdonavičiaus 1933 m. daryti piešiniai, kuriuose pavaizduotas Vilniaus gatvėje stovėjęs senas medinis namas, pažymėtas 229 numeriu, buvusi seserų Lileikaičių nuosavybė. Vieną ir tą patį namą dailininkas nupiešė iš visų pusių. Šiuos savo piešinius papildė tiesiog ant piešinio padarytais įrašais: „Šiauliai. Vilniaus g-vė 229 nr., kampas Mickevičiaus g-vės. Namas buv. seserų Lileikaičių nuosavybėje, seniau Zubovų grafų „fabrikas“, todėl ir dabart. Viln. g-vė seniau vadinosi „Фабричная улица“. Kurį laiką čia buvo ir „часовня“. Nugriautas 1936-37 met. vaizdas iš kiemo pusės“. Kituose piešiniuose G. Bagdonavičius pavaizdavo tą patį namą iš kiemo pusės su pietų fasadiniu galu ir iš šiaurės vakarų pusės, viename iš jų nurodydamas piešinio atlikimo datą – „1933.VII.20“.

Įdomi G. Bagdonavičiaus spalvotos akvarelės, vaizduojančios garsųjį Šiaulių Piliečių klubą, veikusį Vilniaus g. 134, istorija. Aktorė Eugenija Nijola Jankutė prisiminimų knygoje „Apie vieną seną namą“ rašo: „Tiksliai neprisimenu, kada pirmą kartą Šiaulių „Aušros“ muziejuje pamačiau dailininko Gerardo Bagdonavičiaus akvarelėje mūsų namą. Prisodrintas melsvų atspalvių, sklindinas pavakario jaukumo, paveikslas tada kabėjo virš vienos salės durų.

Pamačiau jį 1992-ųjų metų žiemą, gulintį muziejaus vitrinoje po stiklu, nebepažinau. Jis atrodė kitaip: sumažėjęs, be rėmų... Gal yra kitas G. Bagdonavičiaus senojo namo piešinys, o gal pirmąjį įspūdį tada papildžiau savo vaizduote?.. Nors šviečiantys pastato langai vaišingai tebekvietė vidun, pavaizduotoje gatvės atkarpoje jis atrodė toks vienišas, toks graudus, – prieš-priešinių pastatų nėra, stovi tik keli laikini lentiniai „kioskeliai“.

Tais metais, kai G. Bagdonavičius liejo šią akvarelę, 2-ajame pastato aukšte visu pajėgumu jau veikė populiarusis Piliečių klubas⁶⁵.

G. Bagdonavičius dar sukūrė: 1935 m. - Stadala, krautuvėlė ir gyvenamasis namas Vilniaus ir Kuršėnų gatvių kampe“, „Šiauliai. Vėdaro namas buvusioje Pagyžių gatvėje“, „Šiauliai. Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios vaizdas nuo senųjų Talšos kapinių“ (1935), „Šiauliai. Brolių Nurokų fabriko fragmentas“ (1935), „Šiauliai. Turgavietė“ (1935); 1939 m. - „Šiauliai. Užkirkės rajonas“, „Žilevičienės namas Šiauliuose, Pagyčių gatvėje“, „Šiauliai. Dvaro gatvė“, „Daktaro Remigijaus Laucevičiaus gyvenamasis namas Posadnoje gatvės kampe, Šiauliuose“, „Vytauto, buvusi Pagyžių gatvė Šiauliuose“, „Šiauliai. Vaclovo Mikalausko namas buvusioje Pagyžių gatvėje“, „Šiaulių centre“, „Šiauliai. Šv. Petro ir Povilo bažnyčia“; 1940 m. - „Šiauliai. Chaimo Frenkelio odų fabrikas ir akcinė bendrovė „Batas“, „Šiaulių vaizdas pro „Birutės“ saldinių fabriko langą“; 1942 m. - „Šiaulių fragmentas“; 1945 m. - „Šiauliai. Didžioji sinagoga“.

Įvairiu laiku sukurti kiti darbai: „Šiauliai. Senoji turgavietė iki 1915 metų“, „Šiauliai. Sinagoga Vilniaus gatvėje“, „Šiauliai. Mokytojų seminarija 1910 m.“, „Šiauliai. Berniukų gimnazija su pagalbiniais pastatais 1914 metais“, „Šiauliai. Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios šventoriaus vartai“, „Šiauliai. Sudimto šaltinio maudyklės“, „Šiauliai. Dvi medinės vandens pompos Policijos gatvėje prieš Pirmąjį pasaulinį karą“, „Šiauliai. Senelių prieglauda“ (šio darbo apačioje yra užrašas: „Šiauliai. Senelių prieglauda. Dabar M. Melnikaitės g-vė, buv. Zubovų grafų XIX amž. buv. Dvaro g-vė, pastatas ties parko mūro tvoros galu“, „Šiauliai 1944 metais“, „Šiauliai. Arklių turgavietė“, „Šiauliai. Mergaičių progimnazija“, „Šiauliai“, „Šiauliai. Kino teatras „Kapitol“, „Šiauliai. Naujausioji sinagoga“ (šio darbo apačioje yra G. Bagdonavičiaus užrašas: „Šiauliai. Naujausioji (žuvusi kare) sinagoga. Statyta apie 1910 m. Nikolajevskaja g-vėje senojo turgaus ir dabartin. Vilniaus g-vių tarpe“), „Šiauliai. Karolio Savičiaus vila“, „Šiauliai. Kalėjimas“ (šio kūrinio apačioje yra autoriaus užrašas: „Šiauliai. Hauptwacht. XIX amž. kalėjimas Vilniaus g-vėj“), „Šiauliai. Viadukas“, „Šiauliai. Vasaros teatro scena grafų Zubovų parke“ (šiam darbe yra dailininko užrašas: „Šiauliai. Grafų Zubovų parkas... 1907 metais, vėliau miesto valdybos parke visur būdavo tokia vasaros teatro scena nuomininkams. Scena tapyta Vokietijos masinės rankų gamybos (...). Tolumoj parko ir sodų sodininko-darž. Sielskio grafų Z. Jam - šeimai gyvenamas nemažas med. namas, daržai ir 2 oranžerijos greta kiemo sklype. Tai dabartinis miesto milicijos kiemo sklypas prie I pasaulinį

karą 1907 m.“; šio piešinio antroje pusėje yra dar vienas dailininko G. Bagdonavičiaus užrašas: „Scena buvo parke likviduota apie 1907 m. Uždanga buvo nukelta į Liaudies namų salės sceną, kur ji buvo iki 1915 m. IV mėn. po 15-os dienos okupantų pašalinta. Po to, tuoj ten buvo nutapyta drobėje ir t. p. susukama į viršų. Kas nutapė, dabar mums nežinoma. Tokia ji buvo iki 1926 m. Tada „Kultūros“ bendrovė pavedė man suprojektuoti naują – minkštą – praskleidžiamą į šonus. Ji buvo pasiūta pagal mano krautuvėje parinktą storą dekoratyvinės labai geros kokybės aksomo (veliūro) gana šviesios specifinės spalvos (spalva drėgno smėlio). Tokia ji buvo po to daug metų naudingai naudojama. Kuomet jos rūmuose neliko – man nežinoma“, „Šiauliai. Chaimo Frenkelio fabrike XX a. pradžioje“, „Šiauliai. Karolio Savičiaus paviljonas „Aldona“, „Šiauliai. Knygrišystės dirbtuvės Dvaro gatvėje“, „Šiauliai. „Skalsos“ valgykla XX a. pr.“, „Šiauliai. Pirmoji autobusų stotis ir taksi stotis apie 1910 metus“, „Šiauliai. Šv. Juozapo draugijos namas“, „Šiauliai. „Varpo“ lietuvių dramos, muzikos, dainos draugijos būstinė Dvaro gatvėje“, „Šiauliai. Bergo ir Krukauskų namai iki 1944-1945 metų“, „Šiauliai. Vaišvilų sodyba“, „Šiauliai. Jono ir Marijos Samborų namas“, „Šiauliai. Kun. Dobužinskio namas“, „Šiauliai. Advokato Gricevičiaus namas“, „Šiauliai. Pianinų gamyklos savininko Bukausko namai“, „Šiauliai. Juchnevičiaus „Reino rūšys“, „Šiauliai. Burkauskienės audinių krautuvė apie 1907 metus“, „Šiauliai. Levitano ir Choronzickio parduotuvės“, „Šiauliai. Gerco Šilianskio ir Aronštamo parduotuvė“, „Šiauliai. Gydytojo Jono Cumfto akių gydykla“, „Šiauliai. Užkirkė“ (šio piešinio apačioje yra autoriaus užrašas: „Užkirkė“, vadin. „Jursdika“, žuvo II (pasauliniame) kare. Lūšnos. Senas kvartalas už buv. Liuteronų bažnyčios“), „Šiauliai. Stepono Dariaus ir Stasio Girėno gatvės pradžia 1939 metais“ ir kiti kūriniai, kurių dauguma saugomi Šiaulių „Aušros“ muziejuje ir kituose Lietuvos muziejuose ir privačiuose rinkiniuose.

Pokariu Šiauliuose, Vilniaus gatvėje veikusioje „Skalsos“ valgykloje ilgą laiką kabėjo G. Bagdonavičiaus paveikslas su užrašu „Šiauliai. Čia 1918-1919 m. buvo „Skalsos“ valgykla“ (1959).

Dailininkas piešė Šiaulių vietas, susijusias su čia gyvenusiais ir dirbusiais įžymiais Lietuvos žmonėmis, rašytojais. G. Bagdonavičius mums paliko vaizdus tų namų, kuriuose jie gyveno. Išsiskiria šie jo piešiniai: „Šiauliai. Namai, kuriame gyveno Vytautas Bičiūnas“, „Šiauliai. Namai Dvaro gatvėje, kur gyveno Juozapas Miglovara-Miliauskas“, „Šiauliai. Kazimiero Daunoro namai, kuriame XX a. pr. gyveno Jonas Jablonskis“ (šio piešinio

apačioje dailininkas užrašė: „Šiauliai. Vytauto g-vėje buvo Daunoro namas Nr.202. Čia su šeima gyveno J. Jablonskis XX amž. pradžioj. Fasadas iš g-vės“), „Šiauliai. Vaclovo Mikalausko (Michalovskio) namas, kur 1903-1915 m. gyveno Bagdonavičių šeima“ (dailininko užrašas šio piešinio apačioje skelbia: „Šiauliai. Pagyžių-Vytauto g-vė iki 1945 mt. Vaclovo Michalovskio gyven. namas. Iš čiaėjau į vyrų gimn. 1912 mt. Nr. 125. Čia Bagdonavičiai gyveno nuo 1903 m. iki 1915.IV.15“), „Šiauliai. Namas, kuriame gyveno Kazys ir Ona Puidos“ ir kt.

G. Bagdonavičius buvo uolus Šiaulių istorijos tyrinėtojas. Jis kruopščiai piešė Šiauliuose kiekvieną etnografinės reikšmės turintį pastatą, nesvarbu, ar jis medinis, ar mūrinis, išvaizdus ar senas – jam visi pastatai buvo įdomūs. Jis, kaip dailininkas, mokėjo surasti įdomių formų, kompozicijų, rakursų, su dokumentiniu tikslumu fiksavo kiekvieną detalę ar fragmentą. Bemaž prie kiekvieno piešinio G. Bagdonavičius užrašydavo tam tikrą informaciją, kurioje nurodydavo, kas jame pavaizduota, kur tas objektas yra ar buvo, pažymėdavo datą, kada piešinys atliktas. Vėlesniuose piešiniuose dailininkas mėgo komponuoti aiškinamuosius tekstus, kurie kartais užimdavo vos ne visą piešinio ar grafikos lakšto pusę. Surašydavo pastato istoriją, žinias apie savininkus, pažymėdavo statinio nugriovimo datą. Tekstai, įvairios marginalijos ne tik papildydavo piešinių informaciją, bet ir teikė dekoratyvumo bei neįkainuojamų etnografinių, istorinių žinių.

Dailės gyvenimas Šiauliuose nuo 1923 iki 1940 m.

Kol Šiaulių „Aušros“ muziejus neturėjo savo rūmų, parodos mieste buvo rengiamos įvairiausiose vietose⁶⁶. Bene pirmoji lietuvių skulptoriaus dailės paroda Šiauliuose buvo surengta prieš šimtą metų. 1923 m. Tilžės gatvėje, „Rūtos“ saldainių fabriko firminėje parduotuvėje buvo suorganizuota Antano Aleksandravičiaus (1885-1970) skulptūrų paroda. Joje buvo eksponuojami bareljefiniai portretai, biustai, kiti šio skulptoriaus darbai.

Įdomu tai, jog 1925 m. vasario 17 d. „Kultūros“ žurnalo redakcijos komisija (dailininkas G. Bagdonavičius, redaktorius P. Bugailiškis ir mokytojas J. Trečiokas) išnagrino pirmojo Šiauliuose surengto vinječių konkurso rezultatus. Konkursui buvo gauta 14 komplektų piešinių-vinječių ir, komisijos nuomone, visai gerai atlikti šių piešėjų projektai: 1. Juozo Kaminskio (Panevėžys), 2. Antano Gudavičiaus (Šiauliai, Mokytojų seminarija), 3. Petro Stanionio (Rokiškis, gimnazija) ir Bernardo Bučo (Panevėžys);

gerai atliktais įvardinti: 1. Jono Kuzminskio (Raseiniai), 2. Antano Biliūno (Kaunas), 3. Jono Dagio (Biržai, gimnazija), 4. Telesforo Glaško (Pušalotas), 5. Povilo Barzdžiaus (Šiauliai), 6. Juozo Žilvičio (Panevėžys)⁶⁷.

1925 m. gegužės 9–10 d. Šiaulių mokytojų seminarijoje surengta dailės paroda. Joje buvo eksponuojami šios seminarijos mokinių darbai ir piešiniai.⁶⁸

1925 m. rugpjūčio mėn. pradžioje į Šiaulius atvykęs dailininkas A. Aleksandravičius šaulių būrio salėje (Tilžės g.) surengė savo kūrinių-reprodukcijų parodą, kuri veikė iki rugpjūčio 9 d. Laikraštis „Šiaulietis“ apie šią parodą rašė: „Buvo išstatyta 150 eksponatų. Parodos metu A. Aleksandravičius lipdė keletą biustų, kas lankytojų tarpe sukėlė daug įdomumo“⁶⁹.

1925 m. Šiauliuose pradėtas populiarinti ekslibrisas, knygos grafika. 1925 m. gruodžio pabaigoje laikraštis „Šiaulių naujienos“ rašė: „Šiaulių mokytojų seminarijoj XII–13 d. p. V. Cimkauskis skaitė mokiniams paskaitą apie ex/libris'us (knygos ženklus). Paskaita buvo iliustruota gal 100 ar daugiau žymiųjų, daugiausia rusų dailininkų pieštais knygos ženklais. Ši paskaita parodė, kaip kitur brangina knygą – tą viešai kalbantį žmogų, kultūros nešėją.“⁷⁰

1926 m. žurnale „Kultūra“ Nr. 11 pirmąkart buvo išspausdintas šiauliečio advokato, bibliofilo ir kolekcininko Viktoro Cimkausio straipsnis „Keletas žodžių apie knygos ženklą (Ex libris)“, kuriame buvo rašoma, kad „iš Lietuvos dailininkų didžiausią knygos ženklų skaičių padaręs yra gabus grafikas Čiurlionio galerijos direktorius Paulius Galaunė ir šiauliškiams gerai žinomas jaunas dailininkas Šiaulių Mokytojų Seminarijos ir Suaugusiųjų gimnazijos mokytojas Gerardas Bagdonavičius. Paskutinysis nemažai prisidėjo knygos ženklui išpopuliarinti, išstatydamas savo įdomius darbus šioje srityje keliose dailės parodose Kaune ir Šiauliuose. Šiauliuose išstatė tarp kitų savo darbų ir 5 knygos ženklus“⁷¹. Taip pat šiame „Kultūros“ žurnalo numeryje buvo išspausdinti trys G. Bagdonavičiaus ekslibrisai: autoeklibrisas Gerardo Bagdonavičiaus, Martyno Kavolio ex libris ir L. Galvano ex libris.

1926 m. rugpjūčio 22–rugsėjo 6 d. Šiauliuose, „Birutės“ rūmuose dailės parodą surengė atnaujinusi veiklą Lietuvos dailės draugija. Paroda greta švietėjiškų turėjo ir reklaminių tikslų – norėjo pritraukti naujų draugijos rėmėjų provincijoje. Paroda bei jos katalogas ne tik propagavo draugijos tikslus bei darbo kryptis, bet ir pirmąkart Šiaulių publikai plačiau pristatė Lietuvos provincijoje gyvenančių dailininkų kūrinius. Net 47 darbus tąsyk

*Karikatūristo Lazario
Kagano paroda
Šiauliuose, Šaulių
klube. 1932 m.
rugpjūčio mėn.
Iš dešinės į kairę:
žurnalistas
P. Kežinaitis,
karikatūristas
L. Kaganas, ministras
V. Sidzikauskas ir
neatpažintas asmuo.*

eksponavo šiaulietis dailininkas G. Bagdonavičius. Po kelis paveikslus išstatė S. Dembovskytė-Romerienė (1885-1965), tuo metu Kelmėje gyvenęs vienas vyriausių to meto Lietuvos tapytojų Zigmąs Petravičius ir kiti. Greta provincijos dailės buvo parodyta Lietuvos tapybos „klasikų“ kūryba – K. Šimonio, A. Varno, A. Žmuidzinavičiaus, J. Zikaro darbai⁷².

1928 m. gegužės mėn. Šiauliuose bene pirmą kartą buvo eksponuojami tarpukario Šiaulių privatinio advokato Bagdono Kochanauskio žmonos dailininkės Zofijos Kochanauskienės darbai. 1928 m. gegužės 22 d. laikraštis „Šiaulietis“ apie šią parodą rašė: „Kavinės „Milšteinas“ vitrinose Tautos šventės proga išstatyti dideli, praeivių akį traukiantieji, dažais piešti

paveikslai: puikus Basanavičiaus portretas drobėje, mažesnis jo portretas pieštas ant originaliai išpjauto medžio ir Gedimino pilies bokštas.

Mums teko patirti charakteringas, šį pasipuošimą ir paveikslus liečiančias smulkmenas. Pasirodo, kad šių paveikslų autoriumi yra ligi šiol negirdėta ir dar nepripažinta dailininkė p. Kochanauskienė, žmona Šiauliuose žinomo advokato. Ji, kaip dabar pasirodo, turėdama aiškų talentą, ligi šiol vis tik nedrįso kur nors viešai su savo kūryba pasirodyti. Bet atėjęs Tautos šventei, ji pasiryžo „nušauti du zuikiu“; papuošti kaip ir visi daugiausiai žmonių sutraukiančias vitrinas ir kartu stebėti, kokį įspūdį padarys visuomenei jos inkognito išstatytieji kūriniai. Ir neapsirikta. Visuomenės susidomėjimas šiais paveikslais yra didelis. Nors čia ir nėra kokių nors originalių kūrybos bruožų (jie daugiausia gali pasireikšti fantastiniuose ar šiaip bendresnio pobūdžio paveiksluose), tačiau Basanavičiaus portretai padaryti tikrai meistriškai. Ponią Kochanauskienę su šiuo pirmuoju, keistu „debiutu“ galima pasveikinti. Dabar vertėtų ruošti kelią didesnei viešumai. Jeigu tam dar yra kokių kliūčių, tad reikalu turėtų susidomėti teptuko draugai⁷³.

1928 m. gegužės 27 d. Šiaulių berniukų gimnazijos rūmuose (Tilžės g.) buvo iškilmingai atidaryta Šiaulių valdžios gimnazijos mokinių meno kūrinių paroda. Visų klasių auklėtiniai (-ės) išstatė daugybę savo piešinių, rankdarbių ir pan. Ekspozitai užėmė 4 kambarius ir dalį koridoriaus. Paroda veikė iki birželio mėn. 3 d.⁷⁴

1930 m. pabaigoje Šaulių klubo salėje buvo eksponuojami dailininko Stasio Ušinsko kūriniai. 1930 m. lapkričio 9 d. laikraštis „Mūsų momentas“ rašė: „Šiauliuose dabar paveikslų paroda. Jauno menininko Stasio Ušinsko. Tai Pakruojaus krašto vyrukas, baigęs neseniai Šiaulių gimnaziją. Po to aktyviai dalyvavęs Kauno meno mokyklos suirutėse ir priverstas su minėtos mokyklos sienomis atsisveikinti, išvažiavo į Paryžių. Tenai lanko Akademią, šantanus ir kabarėlius. Ir kuria. O kūrinius siunčia į Šiaulius, kur ruošiamos jo kūrinių parodos. Beje – ši paroda jo pirmoji. Pirmieji žygiai. Tad daug šiauliečių suintriguoti eina žiūrėti. Paryžiuje studijuojančio dailininko kūrybos“⁷⁵.

1931 m. spalio mėn. Šiauliuose, Piliečių klubo salėje savo kūrinius eksponavo Teofilis Petraitis. Apie pastarąją parodą 1931 m. spalio mėn. laikraštis „Naujienos“ rašė: „Dail. Petraičio suruoštoji paroda yra gana gausinga (61 pav.). Dailininkas, matyt, visapusiškai išsilavinęs, nes jis paišo tapyba, akvarele, spalvotais pieštukais ir grafika. Geriausiu dail. kūriniu bene bus „Burtininkė“ (1 N.), kur dailininkas atvaizduoja čigonę metančią kortas.

Paveikslas pasižymi darnumu ir ypač gražiu jų žaidimu. Nė kiek neblogesnis paveikslas ir „Vaikai – elgetos“ (2 N.). Tik čia vaikai per daug „poniški“, mes paprastai elgetas matom kitaip apsirengusius. Jei vaikui ir užkabinta terba, tai dar nereiškia, kad jis ir elgeta.

Dailininkui Petraičiui geriausiai sekasi piešti portretus, turbūt todėl jų daugiausia ir išstatyta parodoj. Geri jo „Žmonos portretai“ (7 ir 8 N.) ir ypač seno Lietuvos veikėjo Miglovaros-Miliausko portretas (6 N.). Tas portretas tai tikrai meniškai atliktas, matyt, dailininko daug darbo įdėta, nes šio portreto darbas labai smulkus. Keletas smulkesnių darbų yra padaryta akvarele ir grafika. Dailininko, matyt, daug keliauta, nes mes matome jo paveikslų net iš Prahos vaizdų ir kitų miestų.

Šiaulių inteligentijai vertėtų daugiau šia paroda susidomėti, nes dail. Petraitis jau yra keletą kartų dalyvavęs su savo kūriniais Kauno parodose ir 1924 m. net Rygoje⁴⁶.

Šiaulių inteligentijai vertėtų daugiau šia paroda susidomėti, nes dail. Petraitis jau yra keletą kartų dalyvavęs su savo kūriniais Kauno parodose ir 1924 m. net Rygoje⁴⁶.

Dailininkams išgyventi iš kūrybos Šiauliuose buvo nelengva, gal todėl jų buvo nedaug. Apie Šiaulių dailininkus laikraštis „Naujienos“ 1931 m. rašė: „Šiauliai menininkų yra labai skriaudžiami. Tik po metų vėl ruošiama Šiauliuose meno paroda. Čia kalti patys šiauliečiai, baisiai nedėkingi žmonės. Jei įvyksta kokia meno paroda, tai ji šiauliečių taip mažai lankoma, kad dailininkas iš savo pajamų vos gali apmokėti išlaidas, o apie pelną jau nėra kalbos. Paveikslai perkami tik tokie, kurie ne meniškumu, o pigumu pasižymi“⁴⁷.

1932 m. rugpjūčio 14-21 d. Šiauliuose, Šaulių klube veikė karikatūristo Lazario Kagano (1910-1940) Lietuvos visuomenininkų ir vietos veikėjų šaržų paroda. Joje buvo išstatyta per 100 šaržų ir karikatūrų, kurių nemažą

G. Bagdonavičius savo mokinių parodoje Šiauliuose. Apie 1930 m.

dalį užima šiauliečiai. Tai – Šiaulių apskrities viršininko Kubiliaus, I-os nuovados viršininko Svitkausko, knygynininko ir leidėjo L. Jakavičiaus, verslininko Gurvičiaus, laikraščio „Mūsų momentas“ redaktoriaus B. Buišo ir kitų šaržai⁷⁸.

1933–38 m. G. Bagdonavičiaus privačios dailės studijos klausytojai rinkdavosi du kartus per savaitę į nuosavą dailininko namą Aušros alėjoje 84. Čia antrajame aukšte, G. Bagdonavičiaus studijoje, vykdavo užsiėmimai. Jie trukdavo apie 3 valandas. Kartais užsitęsėdavo iki išnaktų. Daugiausia dėmesio studijoje buvo skiriama piešimui iš modelių, eskizavimui gamtoje, rečiau buvo dirbama vienspalve akvarele, tapyba. Studijoje daugiausia būdavo piešiami gipso modeliai, akvarele liejami peizažai ir naturmortai.. Daug buvo užduodama namų darbų. Studiją lankė apie 12 mokinių, kai kurie iš jų vėliau įstojo į Kauno meno mokyklą ir tapo aktyviai besireiškiančiais dailininkais – kaip Vytautas Banaitis, Jonas Jukonis ir kt.⁷⁹.

Pirmosios Lietuvos Respublikos metais Šiaulių mokytojų seminarijos piešimo mokytojo G. Bagdonavičiaus iniciatyva buvo rengiamos mokinių rankų darbų peržiūros ir aptarimai. G. Bagdonavičius, pradėdamas 1933 m., kasmet Šiauliuose rengdavo Mokytojų seminarijos mokinių ir įvairių dailininkų darbų parodas.

1934 m. gegužės 31 d. Šiauliuose teatro „Kapitol“ patalpose buvo atidaryta dailininko Mstislavo Dobužinskio paveikslų paroda, turėjusi didelį pasisekimą Kaune ir Panevėžyje. Eksponuota daug Žemaitijos ir kitų Lietuvos vietų vaizdų, šiaip meno paveikslų ir visų M. Dobužinskio pastatymų Valstybinėje operoje bei teatre dekoracijų eskizai. Parodą buvo galima lankyti kasdien nuo 10 val. ryto iki 18 val. vakaro.⁸⁰

Įdomu tai, jog 1934 m. dailininkas M. Dobužinskis (1875–1957), keiliaudamas po Žemaitiją, apsilankė Šiauliuose ir užsuko į svečius pas P. Bugailiškį. Viešėdamas pas jį, dailininkas vaikščiojo su piešinių bloknotu ir nupiešė du piešinius: „Šiauliai. Turgus“ (popierius, tušas, 29,3 x 39,4 cm, 1934) ir „Šiauliai, gatvės fragmentas“ (popierius, pieštukas, 25 x 35,1 cm, 1934). Pirmame piešinyje užfiksuotas senosios miesto turgavietės vaizdas, tolumoje matosi Šv. Petro ir Povilo bažnyčia. Antrajame piešinyje pavaizduotas tipinės tarpukario miesto gatvės fragmentas: šiaurės – vienaaukščiai ir dviaukščiai mediniai trobesiai, centre – Šv. Petro ir Povilo bažnyčia. Šie M. Dobužinskio piešiniai vykusiai perteikia tarpukario Šiaulių miesto centrinės dalies vaizdą.

Dailės mokytojo T. Petraičio paroda Šiaulių mergaičių gimnazijoje. 1926 m. vasara.

1934 m. dailininkas Juozas Ignatavičius (1884-1940) surengė Kražių skerdynių 40-mečiui skirtą asmeninę kilnojimąją parodą Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose (apie 150 darbų).

1939 m. gruodį Šiaulių „Aušros“ muziejuje Dailininkų sąjunga surengė parodą, kurią rėmė Švietimo ministerija. Jos oficialus globėjas buvo tuometinis švietimo ministras Kazys Jokantas. Atidarymo iškilmėse dalyvavo Šiaulių miesto vadovai. Komentuoti eksponuotų kūrinių atvyko Justinas Vienožinskis (atstovavo individualistų sekcijai) ir Vytautas Bičiūnas (realistų atstovas). Parodos rengėjai katalogo įžangoje dėkodami Šiaulių Kraštotyros draugijai ir „Aušros“ muziejui už ekspozicijai suteiktas patalpas, išsakė savo požiūrį į provincijos kultūrinio gyvenimo plėtotės reikšmę: „L Dailininkų Sąjunga yra dėkinga Šiaulių kraštotyros draugijai už tai, kad toji užleido jos ruošiamai parodai dalį muziejaus patalpų. Taip pat L. Dailininkų sąjunga tiki, kad, padedama vietos visuomenės atstovų, ji sėkmingai atliks savo uždavinį ir kad nuo šiol mūsų menas kiekviename didesniame

Lietuvos centre pasidarys pageidaujamas svečias“. 59 dailininkai parodai pateikė 144 kūriniai⁸¹

1940 m. nuo vasario 18 iki vasario 23 dienos Šiauliuose, naujųjų pašto rūmų III aukšte veikė Lietuvių-prancūzų draugijos surengta prancūzo dailininko, Prekybos instituto lektoriaus Georges Matorė dailės paroda, kurios atidarymas įvyko vasario 18 d. 12 val.⁸² Dailininkas G. Bagdonavičius apie šią parodą rašė: „Prekybos instituto prancūzų kalbos lektorius p. Georges Matorė maloniai mus nustebino, suruošęs kuklią savo darbų parodą, užėmusią Prekyb. Instituto vieną kambarį (naujuose pašto rūmuose, III-me aukšte).

Matyti, p. Matorė atostogų metu daug keliauja, nes jo darbai vaizduoja gamtovaizdžius ir miestus, tai Londonas, tai Paryžius, tai Prancūzijos Alpės, tai įv. vietos Prancūzijos kolonijose Maroke. Yra ir Šiaulių, Vilniaus, Klaipėdos vaizdų.

Darbai atlikti aliejiniiais, akvareliniais dažais, pieštukais ir plunksna. Formatai vidutiniai ir smulkūs. Kolorito atžvilgiu mėgstamas – juosvas aliejinių dažų darbuose ir žymiai linksmesnis – mažorinis – akvarelėse. Pieštuko metmenyse – eskizuose žavi šauni ir mikli ranka (King Street – Londone) Įsidėmėtinas iš Ispanijos Granados miesto Alhambros pilies bokštai (akvarelė – saulėtų ir sultingesnių spalvų).⁸³

Dailės gyvenime svarbų vaidmenį atliko Šiaulių „Aušros“ muziejus. Apie šį muziejų ir Kraštotyros draugiją telkėsi palaiapsniui augantis ir besiplėtojantis meninis gyvenimas. Muziejaus meno skyriuje buvo kaupiami senosios dailės kūriniai, atkeliavę iš dvarų rinkinių, taip pat lietuvių dailininkų P. Aleksandravičiaus, M. Bulakos, M. Dobužinskio, J. Dagio, J. Mikėno, A. Valeškos, V. Vizgirdos ir kitų autorių darbai. Šiaulių „Aušros“ muziejui atiteko grafikės Marcės Katiliūtės kūrybinis palikimas, muziejus perėmė Latvijoje, Ilūkstės apskrityje, mirusio kunigo, skulptoriaus Antano Rimavičiaus iš medžio skobtas skulptūras ir kitų autorių dailės kūrinius.

Pirmosios sovietų okupacijos metais kultūrinis gyvenimas Šiauliuose buvo nukreiptas vien ideologine kryptimi, kokių nors ryškesnių dailės parodų mieste 1940-1941 m. mieste nebuvo surengta⁸⁴.

Šiaulių apygardos Lietuvių meno ir mokslo centro dailės studijos veikla

Nacių okupacijos metais Šiauliuose atsirado unikali kultūros institucija – Šiaulių apygardos Lietuvių meno ir mokslo centras

(sutrumpintai – LMMC). Jo uždavinys taip apibūdinamas: „suburti mokslininkus, menininkus ir meno bei mokslo mėgėjus Vakarų Europos bei tautiškajam menui ir kultūrai ugdyti ir populiarinti.“⁸⁵

Tai buvo „unikalus lietuvių kultūros reiškinys <...> leidžias pagrįstai kalbėti apie šiaurietiškos kultūros fenomeną“. Šiame centre buvo dailininkų, muzikų, teatro, žurnalistų-literatų ir kt. sekcijos, kurios rūpinosi savo profilio veikla. Apie Šiaulių apygardos Meno ir mokslo centro dailininkų sekcijos dailės studiją žurnalas „Kūryba“ 1944 m. rašė: „M. ir M. Centro dailininkų sekcija yra įsteigusi sėkmingai veikiančią dailės studiją, kurios jau yra ir viešai pasirodę su gana vertingais darbais. Ši studija galimai duos galimybę išaugti vienam kitam žymesniam dailininkui, kuris be šios studijos šiuo metu gal būtų ir likęs „užkastu talentu.“⁸⁶

Mokslo ir meno centro pastangomis Šiauliuose buvo surengtos kelios parodos. Pirmoji – Dramos teatro patalpose 1941 m.⁸⁷

1942 m. gruodžio 13 d. baigėsi dvi savaites Šiauliuose veikusi dailės paroda, kurią surengė Šiaulių Meno ir mokslo centro Dailininkų sekcija. Joje dalyvavo 14 dailininkų, kurie pateikė 110 darbų. G. Bagdonavičius eksponavo 22 kūrinius: spektaklių scenografijas, akvareles, baldų projektus ir knygų iliustracijas. Edvardas Ganusauskas pateikė tapybos darbus, vaizduojančius Šiaulių miesto panoramas, ir portretus. Juozas Jankus parodė įdomaus kolorito ir geros technikos akvareles „Ginkūnų dvaro kampelis“, „Vaisių gatvė“, scenovaizdžius. Leonas Katinas išstatė 17 darbų, iš kurių dauguma – portretai. Česlovas Kontrimas eksponavo tris akvareles. Teofilis Petraitis pateikė Jovaro, J. Petraičio portretus, gamtos etiudus, akvareles „Vienišas“, „Po audros“, „Laiveliai pajūryje“, „Sename malūne“ ir kt. Taip pat šioje parodoje pasirodė Jonas Ladyga, medžio drožėjas Anicetas Pučkorius. Parodoje dalyvavęs vienintelis skulptorius Henrikas Rudzinkas parodai pateikė 10 skulptūrų. Julija Savzdrovaitė-Štelbienė eksponavo aliejinės tapybos ir anglies studijas, Vladas Sipavičius devynis gamtos etiudus, Stasys Vaitkus tušu atliktą darbą „Skausmingoji“, Birutė Vilkutaitytė-Gedvilienė išstatė keturis aliejumi ir grafikos technika sukurtus darbus „Miške“, „Pakeleivis“, grafikas Adolfas Vaičaitis eksponavo du lino raižinius, pasižyminčius humoru, iš kurių išsiskiria „Lašininio kova su kanapiu.“⁸⁸

1943 m. pavasarį Dailininkų sekcija buvo numachiusi organizuoti Šiaulių apygardos ir žemaičių dailininkų parodą.⁸⁹

1942-44 m. prie apygardos Lietuvių meno ir mokslo centro dailininkų sekcijos veikusios dailės studijos nuolatiniais dėstytojais buvo aktorius Vladas Sipavičius, dailininkai G. Bagdonavičius, L. Katinas, T. Petraitis ir kt. Veikė du kursai, buvo mokomasi vakarais, tris kartus per savaitę. Stojantiesiems reikėdavo išlaikyti konkursinius egzaminus, mokslas buvo mokomas. Studijos užsiėmimai vyko miesto valdybos raštinėje, Tilžės gatvėje. Vakaraus susirinkę kursantai dviejuose kambariuose sustumdavo kontoros stalus, susidėliodavo molbertus ir dirbdavo dažnai iki vidurnakčio ir net po vidurnakčio. Baigę darbą, vėl sutvarkydavo kambarius, kad iš ryto valdybos tarnautojai galėtų dirbti savo įprastą kanceliarinį darbą. Vėliau dailės studijai buvo gautos patogesnės patalpos Vilniaus ir Varpo gatvių kampe.

Studijos lankytojų skaičius per abu kursus svyravo nuo 12 iki 30 dalyvių. Juos lankė L. Katinas, J. Penkauskas, P. Tamošauskas, S. Vitkus ir kt. Studijoje buvo dirbama rimtai ir atsakingai, netrūko dėstytojų ir mokinių entuziazmo. Šiaulių „Aušros“ muziejaus vadovo P. Bugailišio prašymu studijos lankytojai piešė miesto gatvių, kvartalų vaizdus, atskirus kultūros ir architektūros paminklus, jų fragmentus ir motyvus.

1943 m. G. Bagdonavičius apie šių kursų darbą rašė: „Keli aktyvesni dailininkai Š. M. M. Centro padedami, sukūrė pernai prie šios institucijos Dailės kursus, kur vakarais, po dienos darbų, susirenka norintieji pasitobulinti vaizduojamojo meno srityse. Tuo palengvinamas jiems stojimas vėliau į specialias dailės aukštesnes institucijas ir suteikiamos pagrindinės žinios toliau dirbti patiems. Rudenį įvykusi tokių darbų paroda vaizdžiai įrodė kursų gyvybingumą, pažangą ir palyginti gerus rezultatus. Buvo daug paroduota darbų ir duota Š. M. Saviv. Premijų gabesniems ir darbštesniems. Kursus lanko apie 30 asmenų įv. amžiaus, profesijos ir pasiruošimo.

Moksleiviai kursantai aprūpinami Meno ir mokslo centro (MMC) Dailininkų sekcijos rūpesčiu ir savo privačios iniciatyvos pastangomis taip, kad darbas gali vis tiek žengti pirmyn.

Vasaros metu, kad ir atlikdami įv. prievoles, kursantai sugebėjo taip pat padaryti nemažą skaičių neblogų įvairių darbų, dirbdami iš natūros: akvarelės, grafikos, dekoravimo eskizų. Panašiai vasaros metu dirbo ir Dailės sekcijos rėmėjas Skerstonas ir atvežė keletą gražiai padarytų akvarelių iš Palangos.

Karo metu, nežiūrint neįprastų pakitusių gyvenimo sąlygų, Šiaulių ir srities menininkai dirbo įprastu uolumu tą savo specialybės darbą, kuriam

jie yra geriausiai pasiruošę, atsidavę ir įpratę nuo savo jaunystės, ir todėl jiems šis darbas nėra našta, bet džiaugsmas⁹⁰.

1942 ir 1943 m. šios dailės studijos dalyviai surengė dvi parodas Felikso Maksvyčio „Žiedo“ knygyne (Tilžės g.159). Kai kurie iš šios studijos lankytojų vėliau tapo pripažintais dailininkais. Tai – teatro dailininkė, scenografe J. Taujanskienė, tapytoja A. Pociūtė-Juškevičienė, grafikė D. Karškaitė-Brusokienė ir kt. Šią studiją lankė ir menotyrininkas V. Rimkus⁹¹.

Dailininkas G. Bagdonavičius straipsnyje „Vaizdingasis menas Šiauliuose“, išspausdintame 1943 m. „Varpuose“, apie Šiaulių dailininkus rašė: „Mūsų mieste yra apie dešimt dailininkų. Laisvalaikiu dirba įvairius privačius užsakymus, duoda privačias pamokas, teikia patarimų, rašo spaudai, lektoriauja, organizuoja įvairius renginių apipavidalimus.

Šiauliečius dailininkus nors ir galima skirstyti tam tikromis veiklos sritimis, prie tam tikrų dailės specialybių grupių, bet vis dėlto tenka konstatuoti dažnai pasitaikantį faktą, ypač eilėje pastarųjų metų, kad grafikai linksta į tapybą, ir atvirkščiai, skulptoriai – dekoracijon ar į grafiką.⁹²

Šiame rašinyje G. Bagdonavičius apie save pažymėjo, jog daugiau dėmesio skiria butų, scenos dekoravimui, įvairiai grafikai ir senos architektūros pastatų urbanistiniams vaizdiniam. Sukūrė bibliotekos ženklų (ex librisų) Morkui, Žukauskui, S. Pilkai. Padarė keletą didesnių aliejinių ir tempera paveikslų, dirba su knyga.

G. Bagdonavičius apie E. Ganusauską rašo, kad jis yra „Šiaulių profesinės sąjungos teatro dekoratorius tapytojas, realizuoja savo suprojektuotus scenovaizdžių apipavidalimus. Dirba realistiškai, šviesiu koloritu, labai greitai, turi didelio įgudimo scenos technikoje ir vitrinų dekoravime“. Apie skulptorių J.Jankų pažymima, kad jis dirba akvarele kaimo gamtovaizdžius, parodai ruošia ir skulptūros darbų, suprojektavo ir realizavo operetės „Belvilio mergelė“ apipavidalinimą. Dekoratorius K. Jezerskas pasižymėjo „Prisikėlimo“ apipavidalinimu. Tapytojas ir aktorius L. Katinas labiausiai domisi portreto žanru, gamtovaizdžiu, kuria akvarele, aliejine tapyba, piešimu. B.Murinas – tapytojas, portretistas, peizažistas, daugiausia dirba temperos technika, užsiima medžio drožyba. Yra parengęs piešinio pavyzdžių – vadovėlių mokykloms „Piešimas lentoje“, „Komponuojamasis piešimas“ ir kt., planuoja surengti savo darbų parodą ir tai būtų jo pirmas kaip dailininko pasirodymas Šiauliuose. Dailininkas čia savo laiku mokėsi berniukų gimnazijoje. Prieš atvykimą į Šiaulius dalyvavo įvairiose dailės parodose Kaune, Vilniuje ir kt. T.Petraitis – dailininkų sekcijos ir kursų vedėjas, tapytojas,

daugiausiai kuria aliejumi ir akvarele portretus ir peizažus. J.Štelbienė – tapytoja, tapo aliejumi natūra morte ir portretus, daugiausia vyrauja vien moterų objektai, anglies piešiniai – galvų studijos Dirba pedagoginį darbą ir dailės kursuose kaip lektorė. Dalyvavo su savo darbais abiejose parodose Šiauliuose. Dirba taip pat ir taikomosios dailės įvairiose srityse, susietose su moterų rankdarbiais ir jų projektavimu. J.Šalkauskienė – tapytoja, dirba aliejiniiais dažais, dalyvauja dailininkų sekcijoje. Dirba Šiauliuose pedagoginį darbą. S.Vaitkus – skulptorius ir grafikas, 1943 m. vasarą padarė eilę akvarelių Lietuvos pajūryje ir Žemaitijoje. Dailės studijoje (ir kitose mokslo institucijose) dėsto skulptūrą, meno istoriją, piešimą ir kt. Labai daug laiko skiria meno moksliniams reikalams, tyrinėja meno, ideologines, estetines, pedagogines problemas, dominančias modernų menininką, besiruošiantį platesnei meninei veiklai. 1942 m. parodoje buvo išstatęs originalų švelnios nuotaikos tonacijoje grafikos lakštą „Skausmingoji“, atliktą tušu popieriuje. H.Rudzinskas – skulptorius (nuolat dirbantis Joniškyje), produktyvus menininkas. Parodoje buvo išstatęs dešimt didokų skulptūros kūrinių, kurių pusė – portretai (gipsas), biustai ir galvos. Č.Kontrimas – tapytojas, akvarelistas (1940–45 m. dirbo Mažeikių gimnazijoje, 1942–45 m. vadovavo Mažeikių gimnazijos M. K. Čiurlionio dailės būreliui – J. N.), daugiausia kuria gamtovaizdžius. Dirba realistiškai, turi nusistovėjusį stilių ir labai daug darbų.⁹³

Pasak V. Rimkaus, Šiauliai vokiečių metais tapo antruoju po Kauno Lietuvos kultūros centru, apie tai byloja Mokslo ir meno centras, „Varpų“ almanacho leidimas, Dailės studija, Dramos teatro ir muzikinių kolektyvų veikla mieste. Tačiau, artėjant fronto linijai ir miestą sugriovus, dailės raida Šiauliuose sustojo ištisam dešimtmečiui. Tik 1955 m. buvo atvežta pirmoji kilnojamoji paroda iš Lietuvos dailės muziejaus.⁹⁴

Literatūra

1. Nekrašius J. Dailininkai ir dailės gyvenimas Šiaulių krašte XVI a. II p. XX a. I p. *Varpai*, 2022 (46), p. 135-157.
2. Amatininkams žinoti. *Momentas*, 1929, gegužės 5, p.3.
3. Koskienė N. Laikraštis sujungė juvelyro šeimos gijas. *Šiaulių kraštas*, 2010, rugpjūčio 31, p.3.
4. Smilingytė-Žeimienė S. Šiluvos koplyčia XX a. 3-4 dešimtmetyje: puošybos vizija ir tikrovė. Meno istorija ir kritika, 2009, Nr.5, p.99-100; Puronas V. Šiauliai 1918-2017: mieste – šimtas meno kūrinių. Bažnytinės įrangos industrija Šiauliuose. *Šiaulių naujienos*, 2017, balandžio 11.

5. Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčia 1908–2008. Sudarytojai: kunigas Egidijus Venckus, Vilius Puronas, Jonas Nekrašius, Albertas Griganavičius. Leidykla *Litera*, 2008, p.49.
6. Skelbimas. Dirbtuvė „Atmintis“. *Idomus mūsų momentas*, 1934 kovo 18, p.4.
7. Skelbimas. *Sietynas*, 1920, spalio 15, Nr.18.
8. LCVA, f.1655, ap.2, b.35, l.215.
9. LCVA, f.1655, ap.2, b.35, l.215.
10. Kooperacijos sąjungos „Spaudos fondo“ leidinys. Kaunas, 1926.
11. Šiaulių pramonė ir amatai. *Lietuvos aidas*, 1933, gruodžio 2, Nr.274, p.6.
12. Parašas: V. Kar. Šiaulių valstybinė vidurinė amatų mokykla. *Lietuvos aidas*, 1933, gruodžio 2.
13. Pasirašo: L. R. Dėmesio knygrišystės amalui. *Amatininkas*, 1936, Nr.24, p.2.
14. Šiaulių informacinis kalendorius su radijo stočių lentele 1940 metams. Šiauliai, 1940, reklamos prieduose.
15. Sąrašas pramonės įmonių, esančių Šiaulių apylinkės mokesčių inspekcijos ribose. 1940 m. L. Lifšico fondas, 4 rinkinys, p.25–91, 110. Saugoma ŠAM archyve.
16. Sąrašas pramonės įmonių, esančių Šiaulių I apylinkės mokesčių inspekcijos ribose 1940 m. Įmonių sąrašai, 1941 m. Šiaulių regioninis valstybės archyvas, f. Nr.269, ap.1a, b.13.
17. Skelbimas: Barbora Mačiunienė... *Nauja gaidynė*, 1918, lapkričio 16, Nr.4, p.4.
18. Skelbimas. *Šiaulietis*, 1928, birželio 24, p.3.
19. Chmieliauskas J. *Siuvejų patarėjas*, Šiauliai, 1926, Nr.1.
20. Statybos amatininkams kursai Šiauliuose. *Idomus mūsų momentas*, 1933 lapkričio 19, p.3.
21. Dažytojams kursai Šiauliuose. *Idomus mūsų momentas*, 1933 lapkričio 19, p.3.
22. Stosiūnas S. Baigti pirmi Lietuvoje dažymo kursai. *Idomus mūsų momentas*, 1933 gruodžio 31, p.4.
23. Naudingi kursai. *Idomus mūsų momentas*, 1934 balandžio 22, p.4.
24. Daugiau žr.: Nekrašius J. Knyga ir ekslibrisas dailininko ir pedagogo Gerardo Bagdonavičiaus gyvenime ir kūryboje. In. *Varpai*, 2017 (37), p.102–127.
25. Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1944. T.3, p.42.
26. Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1944. T.3, p.45.
27. Jankevičiūtė G. Dailės gyvenimas provincijoje 1918–1940 m. *Menotyra*, Nr.3, p.20.
28. V. Jankauskas, Aš pats sau neįdomus, „Pokalbiai su prof. Petru Aleksandravičiumi“, V., 1996, p.52.
29. Pristatoma iš Šiaulių kilusios pirmosios Lietuvos profesionalios dailininkės-statytojos kūryba. *Šiaulių kraštas*, 2021 gruodžio 11.
30. Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1944. T.3, p.68–70.
31. Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1944, T.3, p.83–86.
32. Rimkus V. Dailininką E. Ganusauską prisimenant) (80-ųjų gimimo metinių proga). *Raudonoji vėlavė*, 1984 rugsėjo 21, p. 3; Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1940, T.3, p.133.
33. Paveikslų paroda. *Idomus mūsų momentas*, 1940 gegužės 12, p. 4; Įdomi meno paroda. *Idomus mūsų momentas*, 1940 gegužės 26, p.3.
34. Trušys V. Laikas virto akmeniu. Gyvenimo ir kūrybos proskynas. Šiauliai: Šiaurės Lietuva, 2010, p.175.
35. Lietuvių dailininkų žodynas, 1918–1944, T.3, p.138.
36. Sakalauskas T. Antanas Gudaitis: Septyni vakarai su dailininku. Vilnius: Mintis, 1989, p.17.
37. Sakalauskas T. Antanas Gudaitis: Septyni vakarai su dailininku. Ten pat, p.22–23.
38. Dromantiėnė L. Šiaulių mokytojų seminarija 1919–1957. Šiauliai: Saulės delta, 1997, p.24, 45; Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1944, T.3, p.165.
39. Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1944, T.3, p.167–168.

40. Šv. Jurgio Šv. Jurgio bažnyčia 1908–2008 / Sudarytojai kun. E. Venckus, J. Nekrašius, V. Puronas, A. Griganavičius. Šiauliai; leidykla „Litera“, 2008, p.21–22,
41. Šv. Jurgio bažnyčia 1908–2008. Ten pat, p.50.
42. Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1944, T.3, p.169–170.
43. Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčia 1908–2008 / Sudarytojai kun. E. Venckus, J. Nekrašius, V. Puronas, A. Griganavičius. Šiauliai, leidykla „Litera“, 2008, p.142.
44. Lietuvos dailininkų žodynas, 1945–1990, T.4, p. 52–353; Bagdonavičius G., Vaizdingasis menas Šiauliuose. *Varpai*, 1943, p.292–297.
45. Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1944, T.3, p.230.
46. Jankevičiūtė G. Telesforas Kulakauskas (1907–1977). Vilnius.: Vilniaus grafikos centras, 2016.
47. Gudynas, P. Vytautas Mackevičius, Vilnius: Vaga, 1971, p.7–9.
48. Rimkus, V. Miesto pilietis. *Varpai*, 1989, p.42,
49. Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1944, T.3, p.255–256.
50. Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1944, T.3, p.258–259.
51. Lietuvos dailininkų žodynas, 1945–1990, T.4, p.495.
52. Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1944, T.3, p.282.
53. Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1944, T.3, p.285–287.
54. Pasirašo: Jur. Ša. Vertas dėmesio dailininkas. *Įdomus mūsų momentas*, 1933 sausio 29, p.2.
55. Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1944, T.3, p.294–295.
56. Lietuvos dailininkų žodynas, 1945–1990, T.4, p.630–631.
57. Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1944, T.3, p.370–371.
58. Lietuvos dailininkų žodynas, 1945–1990, T.4, p.708.
59. Lietuvos dailininkų žodynas, 1918–1944, T.3, p.402–405.
60. Krivickas J. *Res non verba (Šiaulių berniukų gimnazijos – J. Janonio vidurinės mokyklos istorija (1851–1991))*. Kaunas, „Šviesa“, 1991, p.83.
61. Lietuvių dailininkų žodynas, 1918–1944, T.3, p.406–410.
62. Lietuvos dailininkų žodynas, 1945–1990, T.4, p.757.
63. Pasirašo: J. M. Menininkams–mėgėjams studija. *Įdomus mūsų momentas*, 1933 liepos 9, p.3.
64. Šie ir kiti šiame straipsnyje nurodyti G. Bagdonavičiaus kūrinių pavadinimai, įvairūs duomenys bei šio dailininko užrašai apie jo darbus pateikti pagal Šiaulių „Aušros“ muziejaus išleistą katalogą–albumą *Gerardas Bagdonavičius. Tapyba / Grafika / Dizainas / Fotografija* / Sudarytojos: Augenija Jovaišaitė, Odėta Stripinienė, Virginija Siuksčienė. – Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejaus leidykla, 2011.
65. Jankutė E. N. *Apie vieną seną namą*. Šiauliai: VŠĮ „Salės užėiga“, 2005, p.72–73.
66. Rimkus V. Pirmosios parodos Šiauliuose, *Menotyra*, 1997, nr.2, p.25–33.
67. Vinječių konkurso rezultatai. *Kultūra*, 1925, Nr.3, p.176.
68. Seminarijos mokinių rankų darbų ir pašybos paroda. *Šiaulių naujienos*, 1925 gegužės 10, p.1.
69. Pasirašo: Pr. Tomas. Šiomis dienomis.... *Šiaulietis*, 1925 rugpjūčio 9, p.1.
70. Pasirašo: Ags. Retai pasitaikanti paskaita. *Šiaulių naujienos*, 1925 gruodžio 27, p.1.
71. Pasirašo: V. C. (Viktoras Cimkauskis – J. N.). *Kultūra*, 1926, Nr.11, p.427–428.
72. Jankevičiūtė G. Dailės gyvenimas Lietuvos provincijoje 1918–1940 m. *Menotyra*, 1997, nr.3, p.22; Vidmantas A. Dailės paroda Šiauliuose. *Kultūra*, 1926, nr.9, p.281–284.

73. Kavinės „Milštein“ vitrinose... *Šiaulietis*, 1928 gegužės 22, p.2.
74. Meno paroda. *Šiaulietis*, 1928 birželio 5, p.2.
75. Pasirašo: Criticus. Viena paroda (Ušinsko paroda yra vienas malonumas...). *Mūsų momentas*, 1930 lapkričio 9, p.2.
76. Mantrimas. Dail. T. Petraičio kūrinių parodą aplankius. *Naujienos*, 1931, spalio 18, p.5.
77. Mantrimas. Dail. T. Petraičio kūrinių parodą aplankius. *Naujienos*, 1931, spalio 18, p.5.
78. Geriausio Liet. karikatūristo paroda Šiauliuose. *Mūsų momentas*, 1932 rugpjūčio 15, p.11; L. Kagano šaržų paroda. *Mūsų momentas*, 1932 rugpjūčio 15, p.11; Pasirašo: Žiūrovas. L. Kagano šaržų parodą aplankius. *Mūsų momentas*, 1932 rugpjūčio 21, p.3.
79. Rimkus V. Miesto pilietis. *Varpai*, 1989, p.42-43.
80. M. Dobužinskio paveikslų paroda Šiauliuose. *Idomus mūsų momentas*, 1934 gegužės 27, p.4.
81. Dailės parodos Šiauliuose katalogas. LDS, Šiauliai, 1939; Rimkus V. Dailė Šiauliuose Antrojo pasaulinio karo metais. In.: Šiauliai Antrojo pasaulinio karo metais. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2001, p.107-108; Jankevičiūtė G. Dailės gyvenimas Lietuvos provincijoje 1918-1940 m. *Menotyra*, 1997, nr.3, p.22.
82. G. Matorė dailės paroda. *Idomus mūsų momentas*, 1940 vasario 18, p.1.
83. Bagdonavičius G. Georges Matorė paveikslų parodoje. *Idomus mūsų momentas*, 1940 vasario 25, p.4.
4. Rimkus V. Dailė Šiauliuose Antrojo pasaulinio karo metais. In.: Šiauliai Antrojo pasaulinio karo metais. Mokslinių straipsnių rinkinys. Šiauliai: VšĮ universiteto leidykla, 2001, p.111.
85. Pasirašo: V. R. Kultūrinė veikla Šiaulių apygardoje. *Kūryba*, 1944, vasaris, Nr.2, p.127.
86. Pasirašo: V. R. Kultūrinė veikla Šiaulių apygardoje. *Kūryba*, 1944, vasaris, Nr.2, p.128.
87. I meno talka Šiaulių miesto teatro rūmuose, vakaro programa ir parodos katalogas. Šiauliai, 1941. – Lietuvos dailininkų paroda. Katalogas, Šiauliai, 1942; Rimkus V. Dailė Šiauliuose Antrojo pasaulinio karo metais. In.: Šiauliai Antrojo pasaulinio karo metais. Mokslinių straipsnių rinkinys. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2001, p.114.
88. Pasirašo: Js G-s. Meno paroda Šiauliuose. *Tėviškė*, 1942 gruodžio 23, p.3;
89. Šiaulių miesto istorija 1940-1995. Sud. dr. Jonas Sireika. Šiauliai: „Saulės delta“, 2007, p.76-77.
90. Bagdonavičius G. Vaizdingasis menas Šiauliuose, *Varpai*, 1943, p.297.
91. Rimkus V. Dailė Šiauliuose Antrojo pasaulinio karo metais. In.: Šiauliai Antrojo pasaulinio karo metais. Mokslinių straipsnių. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2001, p.114-115.
92. Bagdonavičius G. Vaizdingasis menas Šiauliuose, *Varpai*, 1943, p.297.
93. Bagdonavičius, G. Vaizdingasis menas Šiauliuose. *Varpai*, 1943, p.292-297.
94. Rimkus V. Dailė Šiauliuose Antrojo pasaulinio karo metais. In.: Šiauliai Antrojo pasaulinio karo metais. Mokslinių straipsnių rinkinys. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2001, p.107-118; Gudynas P. Dailės paroda Šiauliuose. *Tiesa*, 1966 spalio 13.

Jonas NEKRAŠIUS

TERESĖ HOKIENĖ

„LAIPTŲ GALERIJA“ – NE VIETA, O REIŠKINYS

Ruduo. Pelikso Bugailišchio sode jau noksta obuoliai, tačiau „Laiptų galerijos“ durys dar užvertos. Nuo kovo vidurio, atsisveikinus su išskirtine Žibunto Mikšio 100- mečio paroda. Tik nereikia manyti, kad „Laiptai“ per šį pusmetį išnyko iš kultūros lauko. Neišnyko. Tapo keliaujančia galerija ir, atrasdama vis naujas erdves, džiugina savo lankytojus profesionaliais renginiais, koncertais, parodomis. Tikėtina, kad į pirmąsias parodas atjau-nėjusioje salėje būsime pakviesti spaliui įpusėjus, o žymaus kolekcininko E. Armoškos dovanotas varinis varpas suskambės kitąmet, pranešdamas apie 32-ąją „Laiptų galerijos“ gimtadienį. Kultūros centrai – tai brandos metas: aiški veiklos kryptis ir tradicijos, nusistovėjęs gerbėjų ratas.

„Laiptai“ – ne vien kopimas aukštyn

„Viskas stilinga, su saiku, – tenka girdėti iš apsilankusių „Laiptų galerijoje“. Čia tave sutinka kaip laukiamą bičiulį, palydi, kviesdami dar ateiti.“ Bendravimo kultūra, turiningos diskusijos apie meną ir būtį, puikios iškilių dailininkų parodos, dvasinga muzika, jaudinantys poezijos vakarai... Visko nė neišvardintum.

2023 m. balandį „Laiptų galerija“ šventė 31-ąją gimtadienį. Tiesa, kiek neįprastai, nes renginys vyko nedidukėje Šiaulių dramos teatro balkono salėje, o galerijos įkūrėja, ilgametė jos direktorė Janina Ališauskienė buvo tik garbinga viešnia, nes nuo 2023 m. pradžios ji išleista užtarnauto poilsio. Jaukioje erdvėje išraiškingai suskambėjo Daivos Kairevičiūtės grafikos paroda „Juodi taškai baltoje jūroje“. Šokančių figūrų vitališka jėga skverbėsi iš paveikslų, užkoduotomis metaforomis tirpo aktorės Jūratės Budriūnaitės

„Šiaulių Monmartro Respublikos“ dailininkai. 2023.

poetiniuose etiuduose, išsiliejo operos solistės Jomantės Šležaitės ir džiazo pianisto Artūro Anusausko muzikinėse improvizacijose. Reta kultūros centrų, kurie sugebėtų kasmet, jau daugiau nei tris dešimtmečius išmoningai paminėti savo gimtadienį. O kada viskas prasidėjo?

„Laiptų galerijos“ ištakos – Mokytojų namai, jų direktore nuo 1985 m. buvo Janina Ališauskienė. Po Nepriklausomybės atkūrimo griuvo senoji sistema, profsajungoms kultūros įstaigų nebereikėjo. Atsirado, kas pretendavo į Mokytojų namų patalpas, siekė jų privatizacijos, gal lošimo namus būtų įsteigę. Tačiau pavyko įtikinti Šiaulių miesto tarybos politikus, kad didžio kultūrininko Pelikso Bugailiškio namuose kultūros įstaiga turi išlikti. Tą mintį palaikė tuomečiai Šiaulių vadovai meras Arvydas Salda, miesto Tarybos pirmininkas Jonas Tručinskas, Kultūros komiteto pirmininkas dailininkas Arūnas Vasiliauskas. 1992-ųjų pavasarį Savivaldybėje buvo priimtas sprendimas kurti naują biudžetinę kultūros įstaigą, pavadintą Mokytojų namų „Laiptų galerija“. Skirta 30 tūkstančių rublių įstaigai išlaikyti pereinamuoju laikotarpiu. Vėliau įstaiga pavadinta Šiaulių miesto kultūros centru „Laiptų galerija“. Kultūros centre liko ir Mokytojų namuose suburtas folkloro ansamblis „Salduvė“. Pasak J. Ališauskienės, per visą Lietuvą tik Vilniaus mokytojų namai ir Šiaulių mokytojų namai atrado naujas veiklos galimybes. Vilniuje 1991 m. Nida Rutkienė atidarė privačią dailės galeriją „Vartai“. Šis pavyzdys įkvėpė ir šiauliečius užsiimti parodine veikla. J. Ališauskienė dėkinga Nidai Rutkieniui už pagalbą, patarimus. Visi darbuotojai kartu su pirmuoju galerijos dailininku Antanu Kantausku važiavo

„Monmartro“ piliečiai. 2022.

į „Vartus“ mokytis, grįždami ir pavadinimą „Laiptai“ sugalvojo. Jau nežinia, kas pirmasis pasiūlė.

Pirmąjį veiklos dešimtmetį J. Ališauskienė apibūdina kaip sunkiausią, bet įdomiausią: „Tai buvo atradimų metas. Mokėmės dirbti ir gyventi demokratinės laisvės sąlygomis, lopydami savo išsilavinimo, pažinimo ir gebėjimų skyles, turėdami labai menkus finansinius-materialinius išteklius. Geriausiai tai atsispindi parodų plakatuose. Pirmieji yra vienetiniai, sukurti pačių dailininkų, nupiešti tušu ar nulieti akvarele. Tai brangiausias „Laiptų galerijos“ turtas. Saugome juos.“ J. Ališauskienė dėkoja visiems, kurie pirmaisiais veiklos metais padėjo ir patarė: Vilniaus „Vartų“ galerijai ir jos dailininkams, šviesaus atminimo Klaudijui Petruliui ir Algirdui Petruliui,

Jūratei Mykolaitytei, Klaipėdos menininkams ir šiauliečiams. Iš pradžių reikėjo salę pritaikyti parodoms, nes tik viena jos siena tiko ekspozicijoms. Į talką atėjo šiaulietis verslininkas Lazaris Soloveičikas, tuometinis Šiaulių žydų bendrijos vadovas, su sūnumi. Jiedu ir medžiagų davė, ir patys kalė, plušėjo.

Buvusi direktorė Janina pasakoja, kad pirmąją parodą pasiūlė į Šiaulius atvežti ir padėjo surengti šiauliečiai visuomenininkai – advokatas, kultūros metraštininkas Jonas Nekrašius ir žurnalistas, „Šiaulių krašto“ vyriausiasis redaktorius Vladas Vertelis. Jiems padedant 1992 m. gegužę galerija pakvietė į pirmąją parodą – ryškių, Europoje žinomų Italijos dailininkų brolių Peppe, Nando ir Enzo Rosamilia. Antroji paroda taipogi buvo

išskirtinė – „Vartų“ menininkų grupinė paroda. Žinomi šalyje vilniečiai dailininkai Algirdas Petrulis, Jūratė Mykolaitytė, Algis Griškevičius, Linas Lianzbergis vėliau surengė ir ne vieną personalinę parodą.

Šiauliečiai dailininkai iš pradžių skeptiškai žiūrėjo į naująją galeriją, nepripažino. Ledus pralaužė Bonaventūras Šaltis, jis 1992 m. rugsėjį kartu su Ryčiu Jurgeliu ir Audriumi Skėriu surengė teminę grupinę parodą, o po mėnesio ir personalinę tapybos parodą. Pamažu pripažinimas stiprėjo, be šiauliečių į savo erdvę „Laiptų galerija“ įtraukė klaidėdiečių, vilniečių menininkų ir kitų šalių dailininkų.

J. Ališauskienė pasakoja, kad Paryžiuje gyvenęs dailininkas Žibuntas Mikšys buvo „Laiptų galerijos“ globėjas ir pagalbininkas. Simboliška, kad 2023-juosius, Ž. Mikšio šimtmečio metus, „Laiptų galerija“ pradėjo išskirtine retrospektyvine paroda iš Vyganto ir Janinos Ališauskų šeimos kolekcijos (Metų pabaigoje vyks didžiulės parodos atidarymas Nacionalinėje dailės galerijoje Vilniuje). Ž. Mikšio dėka „Laiptų galerija“ pirmoji Lietuvoje 1996 m. pristatė Vytauto Kasiulio litografijas. V. Kasiulio kūrinių tada į Šiaulius važiavo žiūrėti ir Vilniaus dailininkai, ir dailės studentai. 1996 m. „Laiptai“ surengė pirmąją Miriam Meras (Paryžius) litografijų parodą. Ją parodė ir Kelmėje, iš kurios kilęs dailininkės tėvas, garsus rašytojas Icchokas Meras. „Laiptuose“ pristatytos šviesaus atminimo dailininkų – Žibunto Mikšio, Marcės Katiliūtės, Elvyros Kairiūkštytės, Algirdo Petrulio, Algimanto Švėgždės, Audriaus Puipos, Leono Katino, Gerardo Bagdonavičiaus parodos. „Laiptų galerija“ pagrįstai gali didžiulotis, kad joje eksponuoti Nacionalinės premijos laureatų Šarūno Saukos, Adomo Jacovskio, Rūtos Katiliūtės kūriniai. „Laiptai“ tapo parodų oaze iškiliems Lietuvos dailininkams – Daliai Kasčiūnaitei, Sigitai Maslauskaitei, Stasiui Eidrievičiui, Algiui Griškevičiui, Rimui Bičiūnui, Antanui Obcarskui, Jonui

„Laiptų galerijos“ įkūrėja Janina Ališauskienė, „Monmartro“ reklaminiai veidai Monika Šaltytė, Juozas Bindokas. Festivalio atidarymas. 2023.

*Rimo Zigmo Bičiūno parodoje „Kaitra“.
Rimas Zigmas
Bičiūnas, dr. Dalia
Karatajienė, dr. Valerij
Panasiuk. Zubovų
rūmai. 2023.*

Daniliauskui, Vygantui Paukštei, Adasai Skiutauskaitei, Gintarui Palemonui Janoniui ir kitiems.

Parodos sėkmė nemažai priklauso nuo tinkamo jos pristatymo. Geru žodžiu J. Ališauskienė mini šiauliečius menotyrininkus – Michaliną Adomavičienę ir šviesaus atminimo profesorių Vytenį Rimkų: „Be Vytenio šiandien yra didžiulė duobė, jis mylėjo menininkus, mylėjo žmones, kiekvienam rasdavo gerą žodį“. „Laiptų galerija“ artimai bendrauja su menotyrininkais dr. Vidu Poškumi, dr. Dalia Karatajiene, dailėtyrininkais dr. Danute Zoviene, dr. Ramute Rachlevičiūte, dr. Viktoru Liutkumi. Dailės pleneruose, parodų pristatymuose įsiklausoma į specialistų įžvalgas, jų vertinimai sugula į dailės parodų katalogus.

Kasmet „Laiptų galerija“ surengia apie 30 dailės parodų ir kamerinės muzikos koncertų. Čia muzikuoja ne tik geriausi Lietuvos atlikėjai, bet ir svečiai iš užsienio (Austrijos, Norvegijos, Estijos, Latvijos, Ukrainos, Japonijos, Izraelio ir kt.). Publika pamėgo literatūrinius vakarus. Juos neretai moderuoja humanitarinių mokslų daktaras Nerijus Brazauskas, nuo kurio skvarbaus žvilgsnio nepraslysta metaforos, užuominos, teksto spalvos. Galerija yra išsiauginusi savo žiūrovą, klausytoją ir net remonto metu jie ištikimai „keliauja“, kur kviečiami: į Valstybinio Šiaulių dramos teatro, „Polifonijos“, Zubovų rūmų erdves.

Galerijos darbuotojai prisimena, jog „Laiptams“ teko įveikti ir Kultūros centro statuso uždėtą stereotipą, kartą viena žymi dailininkė bandė dėl to parodos rengimo atsisakyti. Savo nuostatą pakeitė, tik išgirdusi pavarde dailininkų, kurių darbai eksponuoti „Laiptų galerijoje“. „O kai viena

Kalėdinė miniatiūrų paroda. 2022.

dailininkė prisipažino maniusi, jog esame privati galerija, tai mums kaip pagyrimas, kad nedirbame „valdiškai“, – sako J. Ališauskienė.

Kalėdų dvasios sušildyti, laiko išbandyti

Kasmet laukiame šviesos, meilės, gerumo – Kalėdų stebuklo, todėl ir „Laiptų galerija“ pasitinka Kalėdas ypatingai – įprasmindama šitą laukimo laikotarpį be dirbtinio blizgesio, dvasingai. „Kultūrinį vyksmą išpažįstančius žmones mes turime atrasti ar būti jų atrandami, kad susitiktume gruodį – džiugių emocijų keliančioje tradicinėje Kalėdinių miniatiūrų parodoje“, – tvirtina J. Ališauskienė. Tai pati seniausia „Laiptų galerijos“ tradicija, išaugusi į iškilmingą teatralizuotą renginį, kuris sukviečia dailininkus ir meno mėgėjus iš visos Lietuvos bei užsienio šalių. Idėją „Laiptų galerija“ 1992 m. pasiskolino iš Vilniaus „Vartų“ galerijos. Darbai surenkami iš anksto, parengiama ekspozicija ir suvenyrinis parodos katalogas. Pirmoji šventės dalis vyksta didžiojoje salėje, ten skamba kamerinė muzika, eilės, prasmingi linkėjimai. Scenoje ir nuo salės lubų svyra meniški sodai, kvapi eglė papuošta šiaudiniais žaisliukais ir obuoliais. „Paskui tamsoje lipame laiptais, uždegamos žvakės, kyli aukštyn, ir širdis virpa, eini į susitikimą su spalvų švente. Mažoje salėje pasitinka folkloro ansamblio „Salduvė“ (vad. Darius Daknys) atliekamos senovinės kalėdinės giesmės“, – neparkartojamu įspūdžiu dalijasi J. Ališauskienė. – Visoje erdvėje sukomponuota

Latvių paroda „Laikas. Nepriklausomybė. Žmogus“. Raimonds Gabalīns, Aldis Klavīns, Inta Klasone, Herberts Erbs, Solvita Spīrge-Sene, Janina Ališauskienė, „Salduvē“. 2022.

daugybė mažos formos kūrinių, apie 200 darbų, kiekvienas jų daugiau ar mažiau autoriaus išgyventas. Žiūri į tapybos, grafikos, skulptūros, taikomosios dailės dirbinius, išsiskiriančius estetinė verte, unikalia menine forma, preciziška atlikimo technika. Stebiesi nuotaikų kaita, sudėtingomis siužetinėmis linijomis, poetiškumu. Gali įsigyti, padovanoti artimam žmogui kaip dėkingumo, meilės, džiaugsmo ženklą. Yra buvę, kad žvakes lauke uždegėme, šventiška nuotaika apėmė dar neįėjus į patalpas. Paskutiniu metu pamėgtos įvairiaspalvės šviesų instaliacijos sode.“

Įsimintina 2011 m. paroda, kai trečiajame aukšte pristatyti šiuolaikinių dailininkų mažo formato darbai, o didžiojoje salėje eksponuota Lietuvos dailės klasikų miniatiūrų paroda iš E. Armoškos kolekcijos „Nuo Mstislavo Dobužinskio iki Stasio Eidrigevičiaus“. Kalėdinę nuotaiką tą vakarą kūrė vyrų vokalinis ansamblis „Quorum“ ir folkloro ansamblio „Salduvē“. 2016 m. didžiojoje salėje susiliejo muzika ir žodis. Albino Žukausko tekstus skaitė Šiaulių valstybinio dramos teatro aktorius Juozas Bindokas, dainavo lietuvių liaudies dainų atlikėja, Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatė Veronika Povilionienė. Kitais metais vyko poezijos ir muzikos vakaras „Meilės giesmė“. Tekstus iš Šventojo Rašto „Saliomono giesmių giesmė“ skaitė aktorius Andrius Bialobžeskis, giedojo „Schola Cantorum Vilensis“. Net karantino metu tradicija nenutrūko. Kalėdinė miniatiūrų paroda pristatyta virtualiai socialiniuose tinkluose, per septynių „Salduvės“ folklorinio ansamblio atliekamų kalėdinių giesmių ciklą. Su kiekviena giesme – 10 miniatiūrų.

Kalėdinės miniatiūrų parodos subtilumą paryškina kasmet skirtinga muzika ir poezija: romantinės muzikos atlikėjai Saulė Šerytė, Donaldas Račys, Sigitto Vaičiulionio vadovaujamas ansamblis „Ars Vivo“, styginių

kvartetas „Mettis“, Valstybinis Vilniaus kvartetas su soliste Jomante Šležaitė, aktorių Dalios Michelevičiūtės, Aurimo Žvinio, Monikos Šaltytės ir kt. skaitomi dvasingi tekstai.

2022 m. teatralizuotas „Laiptų galerijos“ renginys „Jau atvažiuoja šventa Kalėda“ buvo 30-asis ir pripažintas išskirtiniu pasiekimu – ilgiausiai besitęsianti kalėdinės miniatiūrų parodos tradicija. (Beje, tai antrasis „Laiptų galerijos“ rekordas. Pirmasis buvo užfiksuotas 1996 m. – Antano Krištopaičio autoportretų paroda pripažinta gausiausia vieno autoriaus autoportretų paroda, kada nors surengta Lietuvoje.) Jubiliejinėje miniatiūrų parodoje dalyvavo 92 menininkai iš Lietuvos ir užsienio, eksponuota 251 miniatiūra, įdomiausių darbų autoriams skirta 16 nominacijų. Jos įteiktos net 5 šiauliečiams: Antanui Šeronui, Sigitui Prancuičiui, Alvidui Paškauskui, Kaziui Bimbai, Romualdai Varpiotienei. Nominantais tapo Inta Klāsonė iš Latvijos, Graikijoje gyvenanti Rolana Čečkauskaitė-GKagka, keletas menininkų iš Vilniaus, Kauno, Klaipėdos: Kęstutis Kazys Šiaulytis, Ugnė Žilytė, Vija Tarabildienė, Valda Verikaitė, Deivyda Baltuškiene, Artūras Braziūnas, Aušra Čapskytė-Šarauskiene, Živilė Bardzilauskaitė-Bergins, Vaidė Gaudiešiūtė. Kiekvienam ekspozicijos dalyviui įteiktas įspūdingas parodos katalogas-suvenyrinė atvirukų dėžutė su miniatiūromis.

Pasak menotyrininkės M. Adomavičienės, „mažas formatas nėra lengvinanti kūrybai sąlyga, priešingai, ne vienas pajuto, kokia tai sudėtinga, minimalių išraiškos priemonių reikalaujanti sritis, talpinanti savyje visą apimančią mintį, idėjas ir estetikos proveržį“. Tai, kad „Laiptuose“ eksponuojami Vido Poškaus, Aistės Černiūtės, Daivos Kairevičiūtės, Dalios Kasčiūnaitės, H. Natalevičiaus, Kęstučio Šiaulyčio darbai, rodo „Laiptų galerijos“ pripažinimą. Dabar šiauliečiui dailininkui jau didesnė atsakomybė ir garbė eksponuotis šalia tokių kūrėjų. Pritraukusi žymiuosius menininkus, „Laiptų galerija“ daugiausia laimi kaip institucija, kovojanti už įvaizdį, už pripažinimą, už savo „prekės ženklą“. Tuo pačiu galerija išneša savo miesto dailininkus į viešumą, padeda jiems būti matomiems.

Menas – kalba, atskleidžianti tautų savitumą ir bendrystę

Nepriklausomybės diena – neeilinė šventė kiekvienai valstybei ir jos piliečiams. Lietuvai brangias datas „Laiptų galerija“ pažymi poezijos ir muzikos vakarais. Juose dažni svečiai aktoriai Andrius Bialobžeskis, Dalia Michelevičiūtė, muzikos virtuoza Dalia Dėdinskaitė ir Glebas Pyšniakas,

Galerijos bičiulis Aldis Kļaviņš „Monmartre“ 18-ą kartą. Jį sveikina l. e. p. direktorė Kristina Alseikė. 2023.

Čiurlionio kvartetas, Valstybinis Vilniaus kvartetas. Vasario 16-osios svarbus akcentas – poezijos skaitymai miesto autobusuose, kur šiauliečius sveikina aktoriai Monika Šaltytė, Juozas Bindokas, Nomeda Bėčiūtė, Danguolė Petraitytė ir kt.

Gerbdama panašaus likimo kaimynų latvių istoriją, džiaugdama si mažos tautos kultūriniais pasiekimais, „Laiptų galerija“ jau 12 metų iš eilės švenčia Latvijos nepriklausomybės dieną kartu su jos menininkais. Bendrystė su latvių menininkais užsimezgė per galeriją „Vartai“. Pirmieji „Laiptų galerijoje“ savo parodas surengė iškilūs latvių dailininkai Rolands Gross ir Aldis Kļaviņš. Latvijos nepriklausomybės dienos minėjimas prasidėjo nuo Rolando Grosso parodos 2011 m. Dailininkas tada buvo Rygos Dailės akademijos profesorius, Latvijos dailininkų sąjungos, Ispanijos akvarelininkų asociacijos narys, gerai žinomas Europoje ir Izraelyje. Kūrinis pristatė menininko žmona, Rygos Dailės akademijos dėstytoja, menotyrininkė Silvija Grossa. Autorių ir visus susirinkusius sveikino folkloro ansamblis „Vaiguva“ (vadovė D. Martinaitienė), vertėjavo Baltų centro vadovė dr. Regina Kvašytė. Renginio sėkmė įkvėpė drąsos ir pasitikėjimo. Kitų metų lapkritį Latvijos nepriklausomybės diena savo kūrybą eksponavo net devyni dailininkai – Andris Biezbārdis, Laura Feldberga, Ojars Feldberg, Gunta Kalsere, Guna Millersone, Zigurds Polikovs, Modris Sapuns, Andris Vitols, Armands Zefelds. Trečiajame Nepriklausomybės minėjime žiūrovus nudžiugino Mario Čačkos ir Ilzės Volontės kūrybos paroda „9“. 2014 m. latvių valstybės nepriklausomybė paminėta su Ievos Carukos ir Ilgvaro Zalanso tapyba, o po metų surengta Intos Klāsonės įspūdinga tapybos paroda „Toli – arti“. 2016 m. didelio susidomėjimo sulaukė Latvijos

*Aktorė Nomeda Bėčiūtė.
Poezijos skaitymas autobusuose.
2023 m. vasario 16 d.*

nepriklausomybės dienai skirta tapybos paroda „Visada kelyje“. Autorius – Aldis Kļaviņš (g. 1938 m.) – buvęs Liepojos universiteto profesorius, „Laiptų galerijos“ bičiulis, nuolatinis plenero „Šiaulių Monmartro Respublika“ dalyvis. Jo darbų turi Latvijos, Lietuvos, Rusijos muziejai ir galerijos bei privatūs kolekcininkai iš Latvijos, Lietuvos, Vokietijos, Švedijos, Kanados, JAV ir kitų šalių. Septintąjį kartą Latvijos nepriklausomybės diena paminėta „Šiuolaikinės latvių akvarelės“ paroda (kuratorius Dainis Gudovskis). Pristatyti žinomi latvių dailininkai, nuolatiniai Lietuvoje rengiamos tarptautinės akvarelės bienalės „Baltijos tiltai“ dalyviai: Andris Biezbārdis, Dainis Gudovskis, Irīda Lazdiņa, Irēna Lūse, Anita Meldere, Baiba Priedīte, Inese Siliņa, Jānis Spalviņš ir Ieva Spalviņa. Į parodos atidarymą atvyko tuometinis Latvijos ambasadorius Lietuvoje dr. Einaras Semanis su žmona, dailininkės pedagogės Irena Lūse ir Inese Silina, Baltų centro vadovė doc. dr. Regina Kvašytė. Puikią nuotaiką kūrė svinguojanti merginų grupė „The Ditties“, folkloro ansamblis „Salduvė“. Latvijos valstybės šimtmečio proga „Laiptuose“ surengta devynių Liepojos dailininkų, Liepojos universiteto dailės dėstytojų kūrybos paroda „Laiko galios“. Parodos šventinį atidarymą pradėjo Šiaulių berniukų ir jaunuolių choras „Dagilēlis“ (vad. Remigijus Adomaitis), o gausiai susirinkę miestiečiai buvo supažindinti su jungtinės parodos autoriais: Inta Klāšone, Raimonds Gabalīns, Herberts Erbs, Aldis Kļaviņš, Gunta Krastina, Martinš Krūminš, Solvita Spirge-Sene, Dzintra Virīna, Aivars Rozenbahs. Renginyje taip pat dalyvavo Jelgavos menotyrininkas profesorius Maris Brencis, kuris, šmaikščiai vertėjaujant galerijos ilgamečiam bičiuliui A. Klaviniui, pristatė darbus. Parodos kuratorė I. Klāšone tuomet pabrėžė, kad kultūrinio bendradarbiavimo santykiai su

Lietuva, su Šiauliais yra glaudūs, bet vienintelėje „Laiptų galerijoje“ Nepriklausomybės dienos proga rengiamos latvių dailininkų parodos.

Nepriklausomybės dienos parodose pristatyti labai skirtingi latvių autoriai ir jų kūriniai – tokie kaip Aleksandro Djačenko ir Marilės Djačenko savita keramika, Uldžio Zuters mėlynoji tapyba. Lolitos Zikmanės sudėtinga grafika ir t. t. 2022 m. „Laiptuose“ eksponuoti aštuonių dailininkų – Raimonds Gabaliņš, Herberts Erbs, Inta Klāsone, Aldis Kļaviņš, Gunta Krastiņa, Martinš Krūminš, Solvita Spirģe-Sēne ir Dzintra Vīriņa – tapybos, akvarelės, grafikos, fotografijos, skulptūros paroda „Laikas. Nepriklausomybė. Žmogus“. Kūrėjai – Liepojos universiteto pedagogai, turintys mokslinius laipsnius ir didelę kūrybinę patirtį, kai kurie – to paties universiteto absolventai. Bendravimo kalbinius sunkumus padėjo įveikti asociacijos „Baltų centras“ vadovė, Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos vyr. mokslo darbuotoja, humanitarinių mokslų daktarė Regina Kvašytė. Parodos lankytojai turėjo progą ne tik geriau pažinti latvių menininkus, bet ir pasivaišinti latvišku skanėstu klingeriu.

Latvijos nepriklausomybei skirtos parodos – reikšmingas dailės pasaulio reiškiny, nes praplečia pažintį su artimiausių kaimynų kūryba. Antra, svarbu pajusti, kad mus sieja ne tik kultūriniai, bet ir istoriniai, politiniai ryšiai.

Spalvingas litvakų kultūros peizažas

„Laiptų galeriją“ su Šiaulių apskrities žydų bendruomene sieja labai tvirti ryšiai, užsimezge seniai, pasak J. Ališauskienės, nuo tada, kai žodį „žydai“ viešumoje tarti nebuvo priimta. Bendrystė plėtojasi įvairiomis formomis. Penktus metus iš eilės „Laiptų galerijoje“ rengiamas litvakų kultūros mėnuo, vykdomi projektai, kuriuose susijungia istorija, dailė, muzika, literatūra. Surengtos Neemijos Arbibrato (1908-1999), Agustino Savicko (1919-2012), Miriam Meras (Paryžius), Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureato Adomo Jacovskio (Vilnius), Solomono Teitelbaumo (Vilnius), Gregory Friberg (Izraelis), Auksinio scenos kryžiaus laureatės Aleksandros Jacovskytės (Vilnius), Nonos Zavadskienės (Vilnius), Marijaus Jacovskio (Vilnius), Adasos Skliutauskaitės (1931-2023), Ievos Skauronės ir jos globojamos Vilniaus žydų bendruomenės tapybos studijos „Art Vilna“ parodos. Pristatyti rašytojai, poetai: Ichokas Meras (1934-2014), Grigorijus Kanovičius (1929-2023), Avromas Suckeveris (1913-2010).

Muzikinėse programose dažnai skamba A. Šenderovo, A. Coplando, J. Achrona, J. Heifetzo ir kt. kompozitorių muzika.

„Ne tautybė nulemia, kokio menininko paroda rengiama, kokių autorių muzika ar tekstai skambės, o jų gelmė, ekspresija, aktualumas“, – tikina J. Ališauskienė. Dėmesys litvakų kultūrai tarsi savaime plėtojasi. „2019 metais su festivalio „Šiaulių Monmartro Respublika“ dailininkais vykome į Žagarę. Mažas, kadaise žydiškas Lietuvos miestelis įkvėpė iš Ukrainos atvykusį menininką Matvejų Vaisbergą nutapyti paveikslų ciklą „Svetimi namai“. Šių paveikslų motyvais violončelininkas Glebas Pyšniakas, smuikininkė Dalia Dėdinskaitė ir pianistė Simona Zajančauskaitė sukūrė muzikinę programą. Virtualiai arba gyvai demonstruojant paveikslus šie virtuozai atlieka A. Šenderovo, J. Achrona, G. Gershwinio muziką. Tapybos ir muzikos sintezės projektas sėkmingai pristatytas Lietuvos bei užsienio klausytojams“, – pasakoja J. Ališauskienė. Panašiai atsirado Tarptautinis Josepho Achrona festivalis. Festivalio idėja galerijos bičiulių, talentingų muzikantų Glebo Pyšniako ir Dalios Dėdinskaitės galvose gimė dar tuomet, kai jie studijavo Vienoje ir, Kalėdoms grįžę į Lietuvą, norėdavo surengti koncertų. Bet ne tokių, kurie lepintų publiką, jai pataikautų. 2022 m. Tarptautinio Josepho Achrona festivalio namais tapo „Laiptų galerija“. Rimtos, vertingos klasikinės muzikos, kurią atlieka garsūs Lietuvos ir užsienio atlikėjai, jau antrus metus iš eilės gali paklausyti ne tik šiauliečiai. Dalis koncertų vyksta Joniškėje, Pakruojuje, Joniškėlyje, dar kitur.

Paskaitos apie žydų kultūrą, literatūrą, susitikimai su įdomiomis asmenybėmis, knygų pristatymai – koncertai, parodos – tai tik dalis projekto „Litvakų kultūros peizažas“.

„Laiptų galerija“ parengė leidinius – M. Vaisbergo „Atsiminimus“ ir šiauliečių bei žagariečių papasakotas „Gyvenimo istorijas“. „Matvej Vaisberg. „Atsiminimai“ 2021 m. pripažinta gražiausia knyga Šiaulių ir Telšių apskrityse. 2023 m. pasirodys „Gyvenimo istorijų“ ketvirtoji knyga, kurioje pasakojama apie žydų gelbėtojus.

„Kam mums to reikia – užrašinėti prisiminimus, domėtis kažkada gyvenusių žmonių likimais, aiškintis, kiek mes dar žinome apie šalia kažkada gyvenusius žmones? Aš atsakymo neturiu, – jaudulio neslėpdama sakė J. Ališauskienė. – Tai mūsų žmonės. Visi kartu šį miestą kūrėme. Deja, po karo atstatinėjome ne visi... Gyvename vienoje kultūroje. Kultūroje svarbiausia bendravimas. Jis vyksta skirtingomis kalbomis, muzika, spalvomis, gestais. Kuo daugiau kalbų, tuo kultūra turtingesnė.“

*Folkloro ansamblis
„Salduvė“
tarptautiniame
festivalyje Vokietijoje.
2023.*

„Salduvė“ nepaleidžia „Aukso paukštės“

Šiaulių miesto kultūros centro „Laiptų galerija“ folkloro ansamblis „Salduvė“ įkurtas 1986 m. Mokytojų namuose. Ties Šiauliais ribojasi dvi Lietuvos etninės sritys – Aukštaitija ir Žemaitija, vieni ansamblio dalyviai save laiko aukštaičiais, kiti žemaičiais, todėl daugiausia „Salduvės“ repertuare aukštaičių ir žemaičių dainos, šokiai, instrumentinė muzika, žaidimai, pasakojimai. Atliekama ir kitų regionų dainų, romansų bei šiuolaikinių folkloro interpretacijų. Ansamblyje groja, šoka ir dainuoja daugiau nei 30 dalyvių, jie puošiasi aukštaičių ir žemaičių tautiniais kostiumais, kurie pasiūti pagal muziejuose išlikusius XIX a. pavyzdžius. Instrumentinės grupės nariai muzikuoja įvairiais lietuvių liaudies instrumentais: smuikais, bandonija, basedla, armonika, dūdmaišiu, kanklėmis, ožragiu, lamzdeliais, skudučiais, daudytėmis, ragais, birbynėmis, pūsline, būgnu ir kt. Folkloro ansamblis „Salduvė“, vadovaujamas etninės kultūros puoselėtojo, kompozitoriaus, atlikėjo D. Daknio, yra bene stipriausias folkloro ansamblis Šiaulių regione, už puikius kūrybinius pasiekimus apdovanotas „Aukso paukšte“. Ansamblis daug koncertuoja visoje Lietuvoje ir užsienyje. Ne kartą dalyvavo folkloro festivaliuose „Skamba skamba kankliai“, „Baltica“, „Saulė raudona“, „Jurginės“, „Ant rubežiaus“, „Atataria lamzdžiai“, „Tek saulužė ant maračių“, „Lek gervelie“, Lietuvos dainų šventėse ir kt., dalyvauja įvairiuose projektuose. Bendradarbiauja su Balingeno liaudies meno namais (Vokietija), organizuoja folkloro šventę „Atvažiuoja žolynai“, aktyviai prisideda organizuojant tarptautinį folkloro konkursą–festivalį „Saulės žiedas“. „Salduvė“ ne kartą dalyvavo Lietuvos radijo ir televizijos laidose, yra išleidusi 6 muzikinius albumus.

*Pirmųjų „Šiaulių
Monmartro
Respublikos“ festivalių
linksmybės. 1992.*

„Salduvės“ dainos neretai pagyvina „Laiptų galerijos“ renginius, klausytojai ypač pamėgo tradicinius Vasario 16-osios bei kalėdinius koncertus.

Dailės, muzikos ir žaismingumo dėmė festivalyje „Šiaulių Monmartro Respublika“

„Monmartras“ Šiauliuose? J. Ališauskienė pasakoja, kad po apsilankymo Paryžiuje, pasivaikščiojus Monmarte, atsirado troškimas sukurti tokią menininkų oazę Šiauliuose. Svajėjo, kad P. Bugailišchio sode rinksis ir dailininkai, ir miestiečiai, o nežabotos laisvės dvasia pasklis po visą miestą. Pirmuose renginiuose buvo persirengėlių vienuolių, prekeivių, paskui atsirado pasienio postas, atsivežė net patranką, į šventę kviesdavo raiteliai, gatvėse vyko mimų pasirodymai, poezijos skaitymai. Pleneras vyko sode, paskui iškeliaavo į bulvarą, lietus privertė ieškoti pastogės – įsikurta mokyklose. Būta visokių atrakcijų ir nutikimų, kol pamažu išsigrynino tradicijos.

Dabar „Šiaulių Monmarto Respublika“ – reprezentacinis Šiaulių miesto renginys, kuris sukviečia dailininkus iš įvairių šalių kurti, dalytis patirtimi, bendrauti. Šiaulietiškame „Monmarte“ galima aplankyti kuriančius dailininkus, susipažinti, gėrėtis jų kūriniais, kas vakarą skamba klasiškinė muzika, verda diskusijos. Šventinė būseną rugpjūčio pirmąją savaitę apgaubia ne tik Šiaulius, bet ir aplinkinius miestus – Joniškį, Kelmę, kitus.

2023 m. festivalyje dalyvavo beveik trys dešimtys dailininkų iš 4 šalių: Lietuvos, Latvijos, Ukrainos ir Nyderlandų. Beveik visi jie aukštą pripažinimą pelnę profesionalai. Užtektų gal paminėti Matvejų Vaisbergą, Ričardą Bartkevičių, Intą Klasonę ar aštuonioliktą kartą plenere dalyvaujantį

Ričardo Bartkevičiaus parodos „Vaizdai“ atidarymas. L.e.p. direktorė Kristina Alseikė, Ričardas Bartkevičius, Dalia Karatajienė. Kelmės kultūros centras, Juozo Liaudansko galerija. 2023.

Aldį Kļaviņš. Parodų kuratorius Ričardas Jakutis pažymi, kad festivalio dalyviai – išskirtiniai dailininkai, dauguma aukštųjų mokyklų profesoriai. Reta, kad miesto plenerė susiburtų 20–30 garsių dailininkų iš 3 ar net 5 šalių. Be to, Šiauliuose plenero dalyvius nuolat globoja dailėtyrininkai, menotyryninkai.

Dar liepos mėnesį socialiniuose tinkluose pasklido žaismingos vaizdo miniatiūros, kuriose gerai pažįstami „Monmartro veidai“ – Valstybinio Šiaulių dramos teatro aktoriai Monika Šaltytė ir Juozas Bindokas – pranešė svarbią naujieną: 21-asis „Šiaulių Monmartras“ sugrįžta, nors „Laiptų galerijos“ pastatas remontuojamas, ir įsikuria Aušros alėjoje. Pagrindinė festivalio ašis – žymaus koloristo Rimo Zigmo Bičiūno paroda „Kaitra“ eksponuojama dviejose erdvėse: kamerinėje koncertų salėje „Polifonija“, kur vyksta festivalio atidarymas ir koncertai, bei Zubovų rūmuose. Šiauliečius ypač nudžiugino žinia apie atvertas rūmų duris. Čia kasdien rinkosi dailininkai ir lankytojai, būriavosi prie mažorišką nuotaiką skleidžiančių spalvingų R. Bičiūno darbų, kalbino plenero dalyvius, smalsavo, kaip atrodo apleistos meno šventovės, buvusio Dailės fakulteto auditorijos.

Unikalią R. Bičiūno parodą „Kaitra“ pristatė menotyryninkė dr. Dalia Karatajienė. Ji vedė ir „Master class“ – meistriskumo pamoką „Rimas Bičiūnas ir jo kūryba“. D. Karatajienė pabrėžė R. Bičiūno paveikslų šventiškumą, neišsemiamus tautosakos metaforų, simbolių klodus, individualią spalvinę raišką. Savo įžvalgomis prisidėjo tapytojo bičiulis, menotyryninkas, teatro meno ekspertas, Kijevo universiteto profesorius Valerijus Panasiukas. Jo teigimu, R. Bičiūno tapyba laisva nuo tikroviškumo, nuo gamtos,

*Rimo Zigmo Bičiūno
tapybos parodos „Kaitra“
fragmentas. 2023.*

tokia būties pilnatvė, gyvenimo džiaugsmas jo kūriniais tarsi „rimuoja“ su vaikų piešiniais, leidžia R. Bičiūnui sėkmingai skleisti savo talentą įvairiuose dailės žanruose.

2023 m. plenero tema „Juoda – balta ir kitos spalvos“ – lyg metafora, galerijai iškilusių reorganizavimo grėsmių interpretacija. Tai atsispindėjo ir dailininkų darbuose. Įdomu stebėti, kaip plenero temą interpretuoja skirtingų patirčių dailininkai, atskleisdami savitas pajautas, gyvenimo filosofiją. Jauniausia plenero dalyvė Anastasija Prontenko ant drobės perkėlė pasakiško grožio naktinio miesto atspindžius, susimąstyti apie gyvenimo keliones kviečia Lilijos Puipienės urbanistinis peizažas, žaismingai detalių, motyvų paieškai intriguoja Živilės Bardzilauskaitės-Bergins ornamentika. Netekčių skausmas, nerimas dėl ateities, vidinės harmonijos siekis, gėlės žiedo sukelta emocija – visa nuotaikų ir išgyvenimų skalė dar sulauks eilinio žiūrovo ir dailės specialisto dėmesio. Plenere sukurtų darbų parodos ir katalogo pristatymas vyks spalio mėnesį.

Festivalio metu atidarytos dar dvi parodos: Kelmės kultūros centro J. Liaudansko galerijoje – žymaus lietuvių neoekspresionisto Ričardo Bartkevičiaus „Vaizdai“ ir Jonišio Raudonojoje sinagogoje – Vilniaus žydų bendruomenės dailės studijos „Art Vilna“ darbų paroda „Mes čia gyvenome. Mes čia gyvename.“ Šią studiją globoja Vilniaus dailės akademijos rektorė prof. Ieva Skauronė.

Kasmet būna turtinga festivalio muzikinė programa. Šį kartą net trys puikūs koncertai vyko kamerinėje koncertų salėje „Polifonija“. Festivalio atidaryme koncertavo Arūno Noviko grupė „Jazz Island“. Neįmanoma

Plenero dailininkų susitikimas su A. Kalendros giminaičiais. Šakynos koplytėlė. 2022.

žodžiais išsakyti emocijų, kurias patyrė klausytojai, skambant daugiabal-
sėms a cappella, vokalinėms džiazo interpretacijoms. Žavėjo jaunų atlikėjų
muzikos pajautimas ir artistiškas. Tikra „bomba“ muzikos gurmanams –
„Grand trio Vilnius“ koncertas. Šiauliečiams nusišypsojo laimė išgirsti pa-
saulinio lygio muzikantus: tai – Davidas Geringas, žymus violončelininkas
ir dirigentas, pianistas virtuozas Petras Geniušas ir Valstybinio Vilniaus
kvarteto primarija, viena meistriškiausių dabarties smuikininkių Dalia
Kuznecovaitė klausytojams dovanojo nekasdienišką muzikinių ir dvasi-
nių potyrių. Ne mažiau įspūdingas Lietuvos kamerinio orkestro koncertas.
Nuoširdumu, energija stebino dirigentas Karolis Variakojis, solines parti-
jas atlikę violončelininkas Deividas Dumčius, smuikininkė Milda Krau-
jutaitytė. Du koncertus surengė Valstybinis Vilniaus kvartetas. Šv. Jurgio
bažnyčioje dainavo solistas Andrius Apšega, Kelmėje – Dovilė Kazonaitė.
Čiurlionio kvartetas su soliste Jomante Šležaitė koncertavo Joniškyje.

Parodų kuratorius R. Jakutis analizuoja patirtis, rikiuoja festivalio der-
lių – arti pusšimčio dailės plenero darbų, o galvoje jau rezgasi dvidešimt
antrojo renginio vizija. Pasak R. Jakučio, galerija rekordų nesivaiko, tačiau
jų rengiamas festivalis turbūt yra didžiausias Lietuvoje tiek dalyvių skai-
čiumi, tiek įveiktinta teritorija, tiek renginių gausa. Ir seniausias, – tradicija
tęsiasi dvidešimt vienerius metus. Žaismės ir profesionalaus turinio jungtis

pareikalauja nemažai pastangų bei išmonės. Žmonės turi iš mūsų išsivežti ne tik šiltus prisiminimus, bet ir naujų potyrių, spalvų, platesnį mūsų krašto pažinimą.

Kultūra – ne rezultatas, tai – procesas, būseną, refleksija

2006 ir 2014 metais kultūros centrui „Laiptų galerija“ suteikta „Geriausio kultūros centro“ nominacija. „Kai 2021 m. pretendavome į geriausio šalies kultūros centro premiją, mums rekomendacijas rašė Danutė Kalinauskaitė, Donaldas Kajokas, Marius Burokas, Dovydas Grajauskas, Liutauras Degėsys, etnokultūros specialistė Diana Martinaitienė, dailėtyrininkė dr. Danutė Zovienė, galerijoje koncertuojantys Glebas Pyšniakas, Dalia Dėdinskaitė, Tadas Motiečius, Čiurliono kvartetas, Valstybinis Vilniaus kvartetas, Lietuvos kamerinis orkestras. Menininkų palaikymas ir dalijimasis savo kūryba galerijoje mums yra didžiausia premija, – sakė tuometinė direktorė J. Ališauskienė. – O patį geriausią įvertinimą esu išgirdusi iš pianisto Roko Zubovo: „Pas jus jautiesi kaip namuose“.

Šiuo metu kultūros centrui iškilusi reorganizacijos grėsmė. Kol politiškai sprendžia „Laiptų galerijos“ likimą, įdomu sužinoti, kokią viziją turi laikinai einanti direktorės pareigas Kristina Alseikė.

„Pirmieji žodžiai, šaunantys į galvą kalbant apie „Laiptų galeriją“, yra patirtis ir pasitikėjimas. 32-us metus einanti įstaiga turi didžiulį įdirbį ir „vietą po Lietuvos kultūrine saule“. Pamenu atvejų, kai vienas ar kitas dėl parodos pakalbintas dailininkas, išgirdęs įstaigos pavadinimo pradžią – Šiaulių miesto kultūros centras, – jau pradėdavo sakyti: „Ne, ne, kultūros centruose parodų aš nedarau...“, o išgirdęs pabaigą „Laiptų galerija“, iškart persimainydavo: „Aaa, „Laiptai“? Tai ko iškart nesakėt?“ Ir panašių istorijų yra ne viena. Taigi manau, kad bet kurio naujo vadovo tikslas būtų įvertinti ir išlaikyti bei puoselėti šį įdirbį, turimus kontaktus ir, be abejo, kokybės kartelę kelti tik aukštyn.“

Kokie pokyčiai galimi? K. Alseikė svarsto ramiai: „Kaip ir visur, kintant pasauliui, ir įstaiga turi kisti. Turi atsirasti nauji menininkai, dailininkai, rašytojai, aktoriai, nauji kolektyvai, galbūt ir nauji projektai. Tik vadinama „raudona linija“ – įstaigos tikslas, misija, vizija – turi vesti ten pat, į tradiciją ir klasiką. Tas, sakyčiau, ir yra gražiausia Šiauliuose: turime Šiaulių dailės galeriją, orientuotą į modernų, šiuolaikinį, interaktyvų meną, o „Laiptų galerija“ bus prieglobstis tradicijai ir klasikai. Be abejo,

tai nereiškia, jog įstaiga uždara naujovėms, tiesiog pats „priėjimas“ prie kultūros čia kitoks. Tą liudija per karantiną padarytas galerijos 3 D turas po Sigitos Maslauskaitės tapybos parodą bei kalėdinių miniatiūrų ekspoziciją, išskirtinės videominiatiūros, pristatančios tarptautinį dailės festivalį „Šiaulių Monmartro Respublika“ ir Tarptautinį Josepho Achronio muzikos festivalį.“

2024 m. Šiaulių miesto savivaldybė planuoja nemažą dėmesį skirti P. Bugailišio namo, kuriame įsikūrusi „Laiptų galerija“, remontui ir įveiklinimui. Laikinoji vadovė mintyse jau rikiuoja darbus šia kryptimi: viena erdvė bus modernizuota ir skirta šiuolaikiškam tarpukario kultūrininko P. Bugailišio asmenybės pristatymui, bus kuriamos naujos edukacinės programos, edukacinės studijos, skirtos grafikai, keramikai ir pan.

„Pagal įstaigos nuostatus esame specializuotas kultūros centras, kurio pagrindinė kultūrinės veiklos sritis – profesionaliojo meno sklaida ir populiarinimas. O ši sritis plati – apima dailę, muziką, literatūrą. Siekiame išlaikyti ir stiprinti šių menų sintezę, kad kiekvienas šiaulietis ir miesto svečias turėtų galimybę visa tai patirti, pamatyti, pajauti, – akcentuoja K. Alseikė. – Ne kartą „Laiptuose“ savo knygas pristatęs Liutauras Degėsys yra rašęs: „Kultūroje visuomet slypi galimybė išlaisvinti žmogų, padėti susigaudyti gyvenime, galimybė ugdyti skonį, distanciją, pasitikėjimą savimi ir kritiškumą. Kultūra yra žmogaus universalumas, lankstumas, atvirumas kaitai ir laisvei. Ji ugdo žmonių kūrybines galias, lavina skonį įvairovę. Dažniausiai tai yra net ir ne kažkoks konkretus rezultatas. Tai procesas, būseną, refleksija. Jei norite, tai – trūkumo jausmas“. Taigi „Laiptų galerijos“ siekis artimiausiais metais – atskleisti ir patenkinti tą „trūkumo jausmą“.

Šiuolaikiniame pasaulyje, kai nuo knygos vis dažniau atitraukia technologijos, kai vartojimo manija veja mus beprotišku tempu, labai svarbu, kad yra vieta, kur gali sustoti ir susitikti su savo siela, su žmogumi savyje – per dailininko paveikslo spalvų žaismą, per virtuoziškai atliktą muzikos kūrinį, per poeziją. Tokia vieta Šiauliuose jau trisdešimt antrus metus yra „Laiptų galerija“.

Teresė HOKIENĖ

DIANA JANUŠAITĖ

STASYS PILKA: AKTORIUS, REŽISIERIUS, LIETUVIŠKO EKSLIBRISO TYRINĖTOJAS

Stasys Pilka dažniausiai prisimenamas kaip aktorius, režisierius, poetas ir teatro kritikas, tačiau mažai kas žino, kad jis taip pat buvo ekslibrisų kolekcininkas, knygos ženklų tyrinėtojas. Iš menininko laiškų, adresuotų Vitoliui Enrikui Vengriui, žinoma, kad S. Pilka labai prisidėjo prie lietuviško ekslibriso, kaip meno srities, populiarinimo išeivijoje.

Kolekcionuoti pradėjo savaime

Minėtus laiškus Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešosios bibliotekos (ŠAVB) Gerardo Bagdonavičiaus ekslibrisų fondui padovanojo pats V. E. Vengris. Juose aptariamos XX a. pirmos pusės ekslibriso sklaidos problemos, kultūrinis gyvenimas, bendradarbiavimas tarp kolekcininkų ir ekslibrisų kūrėjų.

Peržiūrėjus laiškus tampa aišku, kad S. Pilka domėtis knygomis ir kolekcionuoti ekslibrisus pradėjo dar Nepriklausomoje Lietuvoje: „Pastarasis procesas gimė kažkaip savaime. Visų pirma, Laisvės alėjoje prie manęs priėjo Paulius Augustinavičius (Augius) ir paprašė priimti jo dovaną: žinomą su saule ir paukščiuku knygos ženklą. Netrukus su tokia pat dovanėle kažkur prisigretino dailininkas Antanas Kučas. Kuriais tai buvo metais? Tikrai nepajėgiu prisiminti, gal 1937 ar 1938-ais.“ (Iš S. Pilkos laiško V. E. Vengriui (1975 m. rugpjūčio 11 d.).

Įdomu tai, kad nei viena tų dovanų S. Pilkos bibliotekai netiko, nes jos turinys buvo mišrus. Iš to jam kilo mintis kiekvienai tematinei knygų rūšiai priskirti skirtingus ekslibrisus. Pavyzdžiui, P. Augustinavičiaus kurti ekslibrisai buvo skirti poezijos, A. Kučo – Lietuvos istorijos knygoms, Vytauto Kazimiero Jonyno – sceninės kultūros literatūrai, teatrinėms monografijoms, Matislavo Dobužinskio – retoms knygoms apie rusų teatrą, jei būtų ryšys su lietuvių scena ir t. t.

S. Pilka knygos ženklus kūrė ir dovanojo ne tik P. Augustinavičius, A. Kučas, V. K. Jonynas, bet ir Gerardas Bagdonavičius, Jurgis Hopenas, Žibuntas Mikšys, Vytautas Osvaldas Virkau ir kiti dailininkai. Iš laiškų žinoma, kad jam ekslibrisą sukūrė ir Eduardas Vasiliauskas: „Jį (E. Vasiliauską – aut. past.) sutikau 1944 metais Vienoje (Austrijoje), kur be prašymo ar užuominos, padarė man ekslibrisą, kurį ir dovanojo.“ (Iš S. Pilkos laiško V. E. Vengriui (1974 m. sausio 28 d.).

Aktorius ir režisierius Stasys Pilka.

Su kaupė įdomų rinkinį

Bendradarbiaudamas su žymiais kultūros veikėjais (Pauliumi Galaune, Vincu Kisarausku, Vytautu Kazimieru Jonynu ir kitais dailininkais), S. Pilka sukaupė įdomų knygų ženklų rinkinį. Deja, tik nedidelę savo rinkinio dalį pasiėmė pasitraukdamas iš Lietuvos 1944-aisiais, ir, anot paties kolekcininko, jo ekslibrisų rinkinys po karo, atrodo, atsirado Maskvoje ir Leningrade: „Kitų žmonių teigimu, turėjau bene gausiausią lietuviškų antrojo dešimtmečio ekslibrisų rinkinį. Buvo visi suklijuoti, teskose (galbūt turima omenyje dėžėse ar dėkluose – aut. past.) sudėti. Katalogo nebuvo. Gavau žinią, jog turiu būti laimingas, nes mano rinkiniai randasi Leningrade ir Maskvoje.“ (Iš S. Pilkos laiško V. E. Vengriui (1974 m. kovo 10 d.).

Tame pačiame laiške prasitarta, kad apie minėtą knygos ženklų rinkinio likimą tuo metu nieko nežinojo ir pats P. Galaunė: „Girdėjau, kad prof. P. Galaunė buvo prasitaręs, jog nei Cimkausko, nei Pilkos, nei Steponaičio (pulkininko-bibliofilo) rinkinių nūdienis likimas jau nėra žinomas.“ (Iš S. Pilkos laiško V. E. Vengriui (1974 m. kovo 10 d.).

Tiesa, asmeniškai susisiekus su V. E. Vengriu, galiausiai paaiškėjo, kad iš tiesų S. Pilkos rinkinys atsidūrė ne Leningrade ar Maskvoje, kaip manė jis pats, o Vilniaus antikvariate, kurį vėliau už 400 rublių (1985 m. tai buvo didelė suma, t. y. kelių mėnesių vidutinis atlyginimas) iš privataus kolekcininko, kurio tapatybė nėra atskleidžiama, įsigijo Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.

Noriai dalijosi ekslibrisais

S. Pilka išėivijoje nenustojo domėtis ekslibrisais, tačiau jo rinkinys liko tik anksčiau turėto šešėlis: „Šiandien teturiu vien pavienius egzempliorius. Juos sutvarkyti neturiu nei ambicijos, nei postūmio.“ (Iš S. Pilkos laiško V. E. Vengriui (1974 m. kovo 10 d.).

Ekslibrisus Amerikoje rinko tik probėgšmais, kaip pats viename iš laiškų pripažino, gal iš inercijos. Nepaisant to, atkreipė dėmesį, kad tarp surinktųjų yra ir savotiškų retenybių, todėl pasiūlė juos įsigyti ekslibrisų kolekcininkui V. E. Vengriui: „Kadangi Tamsta esi rimtas kolekcionierius, tai šį rinkinėlį su malonumu perleisčiau. Tačiau įvertinimo procedūrą turėčiau nuo savo sąžinės nukelti ir palikti vien Tamstos nuosprendžiui.“ (Iš S. Pilkos laiško V. E. Vengriui (1974 m. kovo 18 d.).

Norą dalintis savo surinktais knygos ženklais S. Pilka yra išsakęs ir kituose laiškuose: „Manychiau, jog būtų prasminga papildyti Tamstos gausų rinkinį trūkstamais egzemplioriais, nemanydamas įpiršti jau turimų dublikatus. O tokių netikėtų, regis, atsiras. Turiu, pvz., nemažai Žibunto Mikšio, bet, galimas daiktas, kad Tamsta juos irgi turi, o pas mane atsiras gal tik keli Tamstos rinkiny neregistruojantys, tačiau bus ir tikrai netikėtų, kitokių.“ (Iš S. Pilkos laiško V. E. Vengriui (1974 m. kovo 31 d.).

V. E. Vengris ŠAVB G. Bagdonavičiaus fondui patvirtino, kad minėtus ekslibrisus įsigijo už tais laikais tikrai nemažą sumą – 100 dolerių: „Jo išėivijoje surinktą ekslibrisų rinkinį nupirkau, nors kolekciijoje buvo vos keletas mane dominančių ekslibrisų. Norėjau finansiškai jam pagelbėti, nes jis gan sunkiai vertėsi.“

G. Bagdonavičiaus S. Pilkai skirtas ekslibrisas.

P. Augiaus-Augustinavičiaus ekslibrisas.

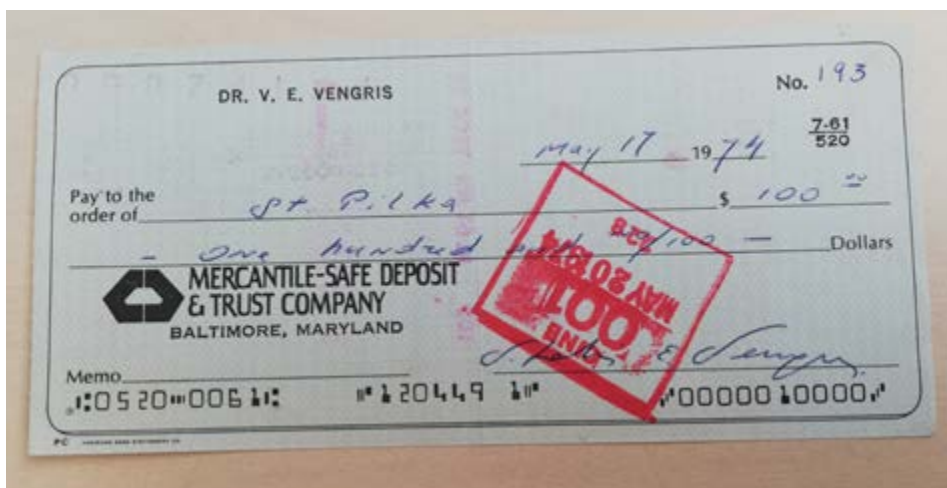

Ekslibrisas S. Pilkai kūrė ir V. O. Virkau.

Aktyviai lankėsi parodose

S. Pilka ne tik kolekcionavo knygos ženklus, bet ir aktyviai dalyvavo kitų kūrėjų organizuotose ekslibrisų parodose. Pavyzdžiui, 1974 m. 111-ajame „Draugo“ numeryje publikuotame straipsnyje „Vytautas O. Virkau, originaliųjų ex librisų kūrėjas“, išsamiai aprašė Čikagos Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje atidarytą ekslibrisų parodą. Apie ją savo įspūdziais pasidalino ir V. E. Vengriui adresuotame laiške: „Pati paroda gražiai eksponuojama antrame muziejaus aukšte, kur paprastai visos parodos ir yra rengiamos. Ekspوناتai telpa tamsiame fone. Prie kiekvieno ekslibriso darbo yra jo pavardė ir trumpa anglų kalba kūrybos apžvalga bei charakteristika.“ (Iš S. Pilkos laiško V. E. Vengriui (1974 m. balandžio 19 d.).

Tame pačiame laiške ekslibrisų kolekcininkas išreiškė ir susirūpinimą dėl mažo aplinkinių susidomėjimo ekslibrisais: „Taigi, klausiausi Gintauto Vėžio lūpomis skaitomo, Tamstos į anglų kalbą išverstą, rašinių apie lietuvišką knygos ženklą. Kadangi ekslibrio sąvoka mūsų žmonėms yra gerokai svetima, tai susirinko vos 20 žmonių. Jų trečdalį sudarė jaunimas. Buvo net viena mergina lietuviškai nekalbanti. Nors didžiavosi esanti lietuvaitė.“ (Iš S. Pilkos laiško V. E. Vengriui (1974 m. balandžio 19 d.).

V. E. Vengris ŠAVB G. Bagdonavičiaus ekslibrisų fondui perleido ne tik S. Pilkos laiškus, bet ir jo pasirašytą ir banke iškeistą čekį už parduotą ekslibrisų rinkinį.

Apgailestavo dėl istorinių įvykių

Knygos ženklų tyrinėtojui buvo skaudu ir dėl to, kad užsienyje gyvenantys lietuviai dailininkai ekslibrisų kūrybai skiria ne per didelį dėmesį. Štai, anksčiau minėtame, 1974 m. 111-ajame „Draugo“ numeryje publikuotame straipsnyje „Vytautas O. Virkau, originaliųjų ex librisų kūrėjas“, S. Pilka, kaip gerąjį pavyzdį, galėjo išskirti tik Ž. Mikšio kūrybą: „Šiuo atveju ne vien produktyviausiu, bet ir kūrybingiausiu tenka laikyti paryžietį Žibuntą Mikšį, daugelio stiprių bei išradingų ofortų nepalyginamą meistrį. Jo vario raižiniai pasižymi ne tik dailumu ir skoningumu, bet ir knygų rinkinio savininkų taiklia, ryškia charakteristika.“

Savo nuoskaudą dėl lietuviškų knygos ženklų nykimo ekslibrisų kolekcininkas išsakė ir V. E. Vengriui adresuotame laiške. Svarstė ir čia pat atsakė, kiek tam įtakos galėjo turėti išorinis spaudimas: „Kai toji influencija istorinių įvykių buvo užgesinta, kuomet policiniais koridoriais santykiavimas su Europa tapo užkirstas, o svarbiausia, kai buvo sunaikintos ar išbarstytos, į Rusiją išgabentos privačios ar organizacijų bibliotekos, negalėjo gimti jiems adresuoti ekslibrisai.“ (Iš S. Pilkos laiško V. E. Vengriui (1975 m. birželio 30 d.).

Laiške taip pat iškėlė klausimą, koks šiuo atveju vaizdas išliko Estijoje ir Latvijoje, kur, nekalbant apie vokiškus knygų rinkinius, reikėsi ir tautinės kultūros. Atkreipė dėmesį, kad ne tik antrajame dešimtmetyje, bet ir anksčiau buvo užgimęs ar netgi išpopuliarėjęs grynai tautinis estų bei latvių knygų ženklas.

Ryžtingai siekė pokyčių

Tuo pačiu itin palankiai įvertino V. E. Vengrio ryžtą po pasaulį paskleisti leidinį apie lietuviškąją knygos ženklą: „Pažįstant Tamstos entuziazmą bei tvirtus siekimus, belieka tik tarti sėkmės! Ir –puikiausios!“ (Iš S. Pilkos laiško V. E. Vengriui (1975 m. birželio 30 d.).

Nenuostabu, kad, siekdamas populiarinti lietuvišką knygą, S. Pilka ir pats rašė straipsnius apie ekslibrisus ir jų lietuviškąją raidą.

Rašyti jį skatindavo ne tik asmeninis noras populiarinti ekslibrisus, bet ir kiti dailininkai, kolekcininkai: „Atsiuntė V. Kisarauškas atvirlaiškį. Ragina parašyti apie V. Cimkauską ir apie ekslibrisų kolekcionavimą.“ (Iš S. Pilkos laiško V. E. Vengriui (1975 m. rugpjūčio 11 d.).

S. Pilka mielai ir pats redaguodavo kitų straipsnius. Patarė, kaip juos patobulinti ir pan. Pavyzdžiui, viename laiške, atsakydamas į V. E. Vengrio prašymą kritiškiau atsiliepti, jis mielai patarė, ką tekste reikėtų pakeisti: „Bergždžios būtų mūsų pastangos... Manychiau, kad žodis mūsų nereikalingas.“ (Iš S. Pilkos laiško V. E. Vengriui (1975 m. rugsėjo 10 d.).

Visi šie laišakai tik dar kartą įrodo, kokia įvairiapusė ir įdomi buvo S. Pilkos asmenybė. Tačiau ir tam jis turėjo paaiškinimą: „Esu režisierius. O šios profesijos piliečiai, regis, privalo sugebėti ir savitai rašte prašnekti, lygiai ir kituose menuose nusimanyti.“ (Iš S. Pilkos laiško V. E. Vengriui (1975 m. rugsėjo 19 d.).

Pavergė žiūrovų širdis

Nors S. Pilka daug prisidėjo prie ekslibrisų meno populiarinimo, vis dėlto jis labiausiai atsiskleidė, kaip menininkas. Buvo ne tik aktorius, režisierius, bet ir poetas, lietuvių poezijos rečitalių pradininkas. Pirmasis aktorius literatūrinis vakaras įvyko 1924 m. Kaune, Tilmanso salėje. Dažniausiai savo literatūrinuose vakaruose skaitė ištraukas iš S. Čiurlionienės „Aušros sūnūs“, A. Ostrovskio Nesčiaslivcevo monologą.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomas S. Pilkos ekslibrisų rinkinys.

Aktoriaus išskirtinumą ir nepaprastą talentą vertino ir juo žavėjosi ne viena lietuvių bei užsienio teatro scenos meno gerbėja. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje, S. Pilkos fonde išlikęs ne vienas aistringas, šiltus ir jautrius santykius liudijantis laiškas, atvirlaiškis.

Tai, kad S. Pilka tapo ryškia asmenybe teatro istorijoje, rodo ir spaudoje išlikę atsiliepimai. „Ne kartą ir ne šimtą kartų ėjo imponantiškas, Stasio Pilkos įkūnytas šešėlis per Lietuvos valstybės teatro sceną. Vakar – žiaurus valdovas ar išdidus aristokratas, šiandien – įsimylėjęs taurus jaunikaitis, ar klastingas suvedžiotojas, Lietuvos ūkininkas, valkata, benamis skurdžius, o rytoj... Ilgas būtų darbas suskaičiuoti charakterių, tipų ir šiaip įvairių scenoje vaizduotų personažų įvairiaspalvę, kurią per tiek metų sukūrė Stasys Pilka“. (Juozas Gučius, „Draugas“, 1962).

S. Pilkos kūrybinį palikimą sudaro 200 charakteringų vaidmenų ir apie 50 režisūros darbų profesionaliose bei mėgėjų scenose. Jo iniciatyva Kaune buvo įsteigtas teatro muziejus (1935 m.) ir parengtas 2 tomų teatro almanachas, apimantis 1889–1955 m. laikotarpį. 1927 m. jis parašė 3 v. komediją „Žemės rojus“. Rašė straipsnius „Naujajai Romuvai“, „Vairui“, „7 meno dienoms“ ir kitiems periodiniams leidiniams.

Už savo veiklą 1938 metais S. Pilka buvo apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 4 laipsnio ordinu.

Svarbesni aktoriaus vaidmenys: Ferdinandas, Vurmas (F. Schillerio „Klasta ir meilė“, 1922 m.), Senelis (M. Maeterlincko „Nekviestoji viešnia“), Almaviva (P. A. de Beaumarchais'o „Pašėlusi diena arba Figaro vedybos“), Henšelis (G. Hauptmanno „Vežėjas Henšelis“), visi 1924 m.,

Nesčiaslivcevas (A. Ostrovskio „Miškas“, 1925 m.), Barva (P. Vaičiūno „Prisikėlimas“, 1936 m.), Gajevs (A. Čechovo „Vyšnių sodas“, 1937 m.).

Trumpa S. Pilkos biografija

Aktorius ir režisierius S. Pilka gimė 1898 m. gegužės 8 d. Peterburge. Baigė Peterburgo Kotrynos gimnaziją. 1916 m. kartu su P. Jakštu leido Rusijoje atsidūrusių moksleivių rankraštinių laikraštėlių „Erškėtis“. Studijavo Peterburgo Karo medicinos akademijoje ir Aleksandro vaidybos mokykloje. Baigęs studijas dirbo aktoriumi Peterburgo dramos teatruose. 1921–1926 ir 1929–1944 m. buvo Valstybės teatro aktorius ir režisierius, o 1926–1929 m. vaidino lietuvių mėgėjų teatro spektakliuose. 1933–1934 m. dirbo aktoriumi Šiaulių dramos teatre, vėliau Kaune. Gyvendamas Lietuvoje rinko ekslibrisus ir savo bibliotekos knygas žymėjo ekslibrisais. 1944 m. S. Pilka pasitraukė į Vakarų, nuo 1948 m. apsigyveno JAV. Mirė 1976 m. vasario 5 d. Čikagoje. S. Pilkos ekslibrisų kolekcija saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Jam sukurti ekslibrisai dar saugomi Lituanistikos tyrimo ir studijų centro rinkiniuose, Šiaulių „Aušros“ muziejuje, ŠAVB G. Bagdonavičiaus ekslibrisų fonde, privačiose kolekcijose ir kt.

V. E. Vengrio prisiminimai apie S. Pilką

„Apie Stasį Pilką kaip įdomią asmenybę ir ekslibrisų entuziastą žinojau iš jo rašinių bei jį pažinojusių žmonių pasakojimų. Susipažinome 1969 ar 1970 m. Tabor Farm, Mičigano valstijoje vykusiame metiniame Santaros–Šviesos suvažiavime. Iš karto radome bendrą kalbą. Dažnai darbo reikalais atvykdavau į Čikagą, tad nepraleisdavau progos pabendrauti, paprastai pakviesdamas jį į restoraną kartu papietauti. Susitikdavome ir įvairiuose renginiuose, įskaitant sekančius Santaros–Šviesos suvažiavimus. Kalbėdavome ne tik apie ekslibrisus, domino mane jo gyvenimo kelyje sutikti žmonės bei įvairūs patyrimai. Susirašinėjome.

S. Pilka buvo spalvinga asmenybė, įdomus ir nesunkiai įtraukiantis pokalbininkas, nors kalbėdavo ramiai, pusbalsiu ir įtikinančiai. Pasižymėjo aristokratiška išvaizda bei elgesiu. Aukštas ir lieknas vyras skoningai rengėsi ir gyvenime elgėsi lyg būtų scenoje. Kaip šiandien pamenu, Stasį nuolat traukiantį cigaretę, išpraustą į bene gintarinį muštuką (kandiklį). Dabar

sunku patikėti, kad anom dienom daugelis restoranų skendėjo melsvame debesėlyje, nes restoranuose rūkė dauguma vyrų ir moterų.

Emigracijoje sukauptas S. Pilkos ekslibrisų rinkinys nebuvo išskirtinis. Viena iš priežasčių, kodėl nupirkau jo rinkinį, buvo noras paremti finansiškai, nes, būdamas išdidus žmogus, kitaip pinigų nebūtų priėmęs. Nupirktame rinkinyje buvo keletas įdomybių, kaip kad S. Pilka skirti G. Bagdonavičiaus, M. Dobužinskio ir Ž. Mikšio bei keleto kitų dailininkų darbai. Aukščiau išvardintų dailininkų ekslibrisus P. Pilka vertino. Prieškarinis S. Pilkos ekslibrisų rinkinys šiandien yra Vrublevskių bibliotekos Vilniuje nuosavybė. Tai įdomi reprezentacinė kolekcija, atspindinti tarpukario dailininkų, kūrusių ekslibrisus, kūrybą, jų tematiką, stilius ir technikas. Šie ekslibrisai buvo sudėti į skoningą dvitomį albumą, knygų ženklai priklijuoti ant individualių popieriaus lapų, o visas rinkinys tilpo į specialiai tam užsakytus dėklus/aplankus. S. Pilkos kolekcija ne tik pristatė prieškarinio ekslibrisų kūrėjus, bet ir to laiko žymių žmonių – rašytojų, kunigų, aktorių, dailininkų, operos solistų, politinių ir visuomenės veikėjų knygos ženklus. S. Pilkos kolekcija, kaip ir P. Galaunės ekslibrisų rinkinys, šiandien esantis M. K. Čiurlionio muziejuje, be abejo, turi išliekamą meninę ir istorinę vertę.

S. Pilkos rašiniai apie ekslibrisus bei jų kūrėjus ir parodų recenzijos supažindino skaitytojus su ekslibrisu apskritai (visgi tebėra gan ezoteriška meno, dažniausiai grafikos sritis) ir ženkliai prisidėjo prie ekslibriso populiarinimo ne tik išeivijoje. Pavyzdžiui, štai ir šiandien ruošiant žinyną (turima omenyje rengiamą enciklopedinį žinyną „Lietuvos ekslibriso kūrėjai XX–XXI a.“ – aut. past.) informacija iš jo rašytų straipsnių naudinga ne tik iš istorinės perspektyvos. P. Galaunė, V. Cimkauskas ir S. Pilka buvo ankstyvieji ekslibriso meno propaguotojai Lietuvoje, o S. Pilka, be abejones, pirmasis ir ilgą laiką vienintelis ekslibrisų meno populiarintojas lietuvių diasporoje“.

Diana JANUŠAITĖ

MUZIKINIS ALBUMAS BUS DEDIKUOTAS MINDAUGUI PELECKIUI

Kuriančiam žmogui visada sunku išeiti iš savo paties „kūrybinio paveldo“, pabėgti nuo savo „sėkmės formulę“. Todėl labai vertinu gyvenimiškus potyrius, įtakas, diskusijas. Nors visi esame panašūs ir globaliai klasifikuojant priskiriami tiems patiems *Homo sapiens*, kartu ir labai skirtingi, su savo unikaliais pasauliais ir visatomis. Pažindamas kitus, geriau pažįsti ir save.

Šiandien man labai trūksta gilių ir nuoširdžių pokalbių su rašytoju, filosofu Mindaugu Peleckiu. Mūsų diskusijose tiek apie muziką, tiek apie įvairių kraštų kultūrą užgimė gausybė kūrybinių idėjų. Atvirai kalbant, nebuvau aš jam lygiavertis pašnekovas, nes Mindaugo žinios šiose, o ir daugelyje kitų sričių buvo nepalyginamai gilesnės ir platesnės. Tačiau tai buvo asmenybė, turėjusi ypatingą sugebėjimą gerbti pokalbininką, tarsi nejučia įtraukti į dar nepatirtą, pilną negirdėtų, netikėtų atradimų pasaulį, o jei reikia, ir padrausinti.

Paskutiniai mūsų pasikalbėjimai pasufleravo mintį sukurti muzikinį albumą skandinaviškos mitologijos tema, visiškai kitokią nei iki tol išleisti. Šiuo metu – pats kūrybinis įkarštis, daug juodraščių, dar daugiau idėjų. Studijuoju šia tema visą medžiagą, kurią įmanoma surasti. Darbas įtraukiantis ir labai įdomus.

Albumą planuoju išleisti 2024-ųjų pavasarį, jis bus dedikuotas Mindaugui.

Tikrai taip, net po Mindaugo mirties esu jo įtaikoje.

Negaliu nepažymėti, kad Jo tėvų valia gausi muzikos kolekcija padovanota man. Ją sudaro per du tūkstančius muzikinių albumų. Tai – nuostabus inspiracijų rinkinys ateities darbams.

2023 m. rugsėjo 24 d.

Gintautas Gascėvičius
Kompozitorius ir atlikėjas

RAŠYTOJO MINDAUGO PELECKIO ASMENINĖ BIBLIOTEKA – DOVANA BIBLIOFILAMS

Šviesaus atminimo poeto, prozininko, 25 knygų autoriaus, filosofijos doktoranto, tarptautinės hiperpoliglotų asociacijos (HYPIA) nario, mokėjusio per 20 kalbų Mindaugo Peleckio asmeninė biblioteka jo tėvų sprendimu padovanojama Simono Daukanto bibliofilų klubui, kurio buveinė yra Plungės rajono savivaldybės viešosios bibliotekos erdvėse. Tokiu būdu pagerbtas netikėtai išėjusio iš gyvenimo nepaprastai darbštaus ir talentingo kūrėjo atminimas. Mindaugo asmeninė biblioteka įkurdinta vienoje iš erdvių, kur vyksta bibliofilų susirinkimai. Šiame kambaryje, kurį plungiškiai ir miesto svečiai jau spėjo pavadinti Baltuoju kambariu, kūrėją mena įreminata nuotrauka ir užrašai ant sienos: „Rašytojo, mokslininko, hiperpoligloto Mindaugo Peleckio (1975 – 2023) padovanota asmeninė biblioteka Simono Daukanto bibliofilų klubui“, gyvenimo ir kūrybos apžvalga, išleistų autorinių knygų sąrašas. Čia ir pagal turinį sudėtos knygos, pažymėtos Mindaugo ekslibriso antspaudu.

Dovanotas rašytojo knygų rinkinys papildė Plungės viešosios bibliotekos fondus vertingais

leidiniais, tapo prieinamas plačiajai visuomenei. Bibliofilams tai – lobis, nuodugnaus tyrimo objektas ir knygos kultūros sklaidos vieta. M. Peleckiui asmeninė biblioteka buvo ne vien pasaulio pažinimo ar rašytojo darbo instrumentas, bet ir išskirtinė, intymi erdvė giminingoms sieloms. Rašytojo bibliotekoje buvo apie pus-trečio tūkstančio knygų. Dalis jų persikėlė į jo gimtąją Šiaulių J. Janonio gimnaziją bei į vilniškę Pilaitės, kurioje gyveno pastarąjį ketvirtį amžiaus, biblioteką. Bibliofilų buveinėje patalpinta 1410 leidinių, kurie sudaro knygų rinkinio pagrindą. Knygos sudėtos į lentynas pagal turinį: pasaulinė literatūra (278 vnt.); lietuvių literatūra (214 vnt.); filosofija ir psichologija (124 vnt.); pasaulio religijos (117 vnt.); dvasiniai mokymai (94 vnt.); kultūrologija (92 vnt.); baltų kultūra (63 vnt.); istorija (56 vnt.); žodynai, žinynai, enciklopedijos (77 vnt.); menas (62 vnt.); bendrieji leidiniai (33 vnt.); politika ir ekonomika (16 vnt.); vaikiškos knygos (25 vnt.); žurnalai (62 vnt.). Atskiroje lentynoje – knygos su autografais (48 vnt.), paties rašytojo ir jo tėvų autorinės knygos. Rašytojas ir mokslininkas buvo hiperpoliglotas,

Taip atrodo Baltasis kambarys.

todėl jo bibliotekoje svarbią vietą užima žodynai: lietuvių – italų, lietuvių – prancūzų, lietuvių – vengrų, lietuvių – norvegų, lietuvių – rusų, lotynų – lietuvių, anglų – japonų, anglų – persų, graikų – anglų, suomių – anglų, italų – brazilų, italų – bengalų, rusų – čekų ir kt. reti leidiniai, kuriuos parsiveždavo iš tolimiausių kelionių.

M. Peleckio biblioteka – universali, daugiakalbė. Dominuoja knygos lietuvių, rusų, anglų kalbomis. Jos kūrėjas turėjo gerą skonį. Mėgstamiausi autoriai – Umberto Eco, Albert Camus, Frac

Kafka, Hermann Hesse, Jorge Luis Borges, Michail Bulgakov, Fiodor Dostojevskij ir kt. Kauptos knygos vertingos ne vien savo turiniu, bet ir dailiai išleistos. Rinko knygas kryptingai. Jos sudėtos pagal mėgstamus autorius. Buvo įgudęs skaitytojas. Pastabas žymėjo ant atskirų lapelių, tik kai kuriuose leidiniuose užtinkamos marginalijos. Brangino savo tėvų rašytojų autorinius leidinius. Knygų sąrašo nerasta. Turėjo Vytauto Osvaldo Virkau (JAV) sukurtą ekslibrisą, kuriuo žymėjo kai kurias knygas. Iškalbingi žinomų poetų, rašytojų, visuomenės ir kultūros veikėjų įrašai knygose liudija apie šiltus kūrėjų tarpusavio santykius.

S. Daukanto bibliofilų klubui garbė puoselėti erudito M. Peleckio lobyną, kuris skatins knygos mylėtojus pažinti save, pasaulio kultūrą, mokytis naujų kalbų ir branginti savo gimtąją kalbą. Iš garsios Žemaitijos bajorų Kaktavičių giminės kilęs *Gulbės herbo* kūrėjas su savo brangiausiu turtu – knygomis sugrįžo į protėvių žemę.

2023 m. spalio 4 d.

Gintautas Černeckis
S. Daukanto bibliofilų klubo vadovas

DONALDUI KAJOKUI – V. KRĖVĖS LITERATŪRINĖ PREMIJA

Premija įteikta už prozos kūrinį trilogiją „Kazašas“, „Ežeras ir kiti jį lydintys asmenys“ ir „Skudurėlių šventė“. Šventė surengta V. Krėvės gimtojoje sodyboje veikiančiame memorialiniame muziejuje Subartonyse. D. Kajokas tapo antruoju 2022 m. įsteigtos premijos laureatu. Ji įsteigta siekiant įamžinti V. Krėvės atmintį

Dzūkijos krašte, skatinti literatūrinės raiškos sklaidą bei kūrybą. Premiją įteikė Varėnos r. savivaldybės meras Algis Kašėta.

Širdingi sveikinimai redakcijos kolegijos nariui.

2023 m. spalio 20 d.

„Varpų“ inf.

Varpai-2024 (48): Literatūros almanachas / Vyr. red. L. Peleckis-Kaktavičius.
Leidžiamas nuo 1943. Leidimas atnaujintas 1989.
2024. – 292 p., 42 iliustr. Bibliogr. išnašose.

ISSN 1392-0669

NUOTRAUKOS IR REPRODUKCIJOS:

Algirdo ALEKSANDRAVIČIAUS (52),
Dariaus ANČEREVIČIAUS (264, 265, 266, 267, 270, 271, 276, 277),
iš ŠAVB Gerardo BAGDONAVIČIAUS ekslibrisų fondo (284 (3), 285),
Zenono BALTRUŠIO (64),
Pauliaus GASIŪNO (41),
iš Mindaugo JACINEVIČIAUS asmeninio archyvo (14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21),
iš Petro KAMINSKO rinkinių (243, 251, 253),
iš „LAIPTŲ GALERIJOS“ archyvo (263, 268, 274, 275, 278),
Sauliaus NARKAUS (149),
Jono NEKRAŠIAUS (242, 249),
iš Leono PELECKIO-KAKTAVIČIAUS asmeninio archyvo (87, 91),
Kristinos PILITAUSKIENĖS (291 (3)),
Romualdo RAKAUSKO (25),
iš ŠIAULIŲ DRAMOS TEATRO archyvo (282),
iš Juozo ŠIKŠNELIO asmeninio archyvo (71),
iš Vitolio Enriko VENGRIO archyvo (287).

Maketavo Linas JANONIS.

Pirmajame viršelyje – *Jonas Daniliauskas. Kaimo bitininko dvasia. Al., dr., 73x80. 2019–2020.*
Ketvirtajame viršelyje – *J. Daniliauskas. Kumeliukas. Al., dr., 50x70. 2019–2020.*

Rankraščių, pasiūlymų, atsiliepimų laukiame adresu: varpai@splius.lt
Internetinis psl.: www.radikaliai.lt/varpai Už savo teiginius atsako autorius.
Spausdino UAB „Saulės Titnagas“, Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai.
Už spausdinimo kokybę atsako spaustuvė.

VARPAI-2024 (48). Literary almanac in Lithuanian appearing since 1943.
Editor-in-chief Leonas Peleckis-Kaktavičius.